DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ANTAKYA GAYRİMÜSLİM DİNİ YAPILARININ KORUNMASI: KÜLTÜREL ROTA ÇALIŞMASI

Yonca YILMAZ

Kasım, 2021

İZMİR

ANTAKYA GAYRİMÜSLİM DİNİ YAPILARININ KORUNMASI: KÜLTÜREL ROTA ÇALIŞMASI

Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Programı

Yonca YILMAZ

Kasım, 2021

İZMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ SONUÇ FORMU

YONCA YILMAZ, tarafından **PROF.DR. MİNE TANAÇ ZEREN** yönetiminde hazırlanan **"ANTAKYA GAYRİMÜSLİM DİNİ YAPILARININ KORUNMASI: KÜLTÜREL ROTA ÇALIŞMASI"** başlıklı tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

…….

Prof. Dr. Mine TANAÇ ZEREN

Yönetici

…….	…….
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Feyzal ÖZKABAN	Dr. Öğr. Üyesi Seda ŞİMŞEK TOLACI
Juri Üyesi	Juri Üyesi

Prof. Dr. Okan FISTIKOĞLU

Müdür

Fen Bilimleri Enstitüsü

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans dönemim boyunca araştırmalarımda yol gösteren, bilgi ve deneyimlerini paylaşan tez danışmanım Prof. Dr. Mine TANAÇ ZEREN'e beni bu süreçte cesaretlendirdiği ve tezime olan büyük katkısı için şükranlarımı sunarım.

Tecrübesini benden esirgemeyen, tarihi çevreyi koruma konusunda ilk olarak lisans dönemimde zihnime koruma tohumlarını atan, adım adım kendimi geliştirmemde ve hayat yolumu çizmemde destek olan sevgili Aslı Özbay'a teşekkürü bir borç bilirim.

Akademik yönden beni bu süreçte geliştiren, bilgi birikimlerini esirgemeyen Dokuz Eylül Üniversitesi'ndeki bütün hocalarıma ve özellikle birlikte yayın yaptığım Nezihat Köşklük Kaya ve Hümeyra Birol'a yol göstericilikleri için teşekkür ederim.

Tez sürecimde yaşadığım yoğun ve stresli günlerde beni motive eden, fikirlerini paylaşan, sevgi ve desteği ile her zaman yanımda olan Eflatun Serbay Çelebi'ye, koşulsuz olarak benimle çeviri yapan çocukluk arkadaşım Erdi Aslan ve değerli dostum Andrew Shuji Seko'ya ve son olarak mesleki bilgisini benimle paylaşan, bana her zaman yol gösteren Özlem Özçekiç'e hayatımda olduğunuz için teşekkür ederim.

Son olarak maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman benden esirgemeyen, bana her anlamda koşulsuz destek olan ve güvenen sevgili ailem; babam Garip Yılmaz'a, annem Emel Yılmaz'a ablam Atiye Atmaca'ya, ayrı kaldığımız süre boyunca üzülen sevgili yeğenlerim Emir Atmaca ve Yeşim Atmaca'ya her şey için teşekkür ederim. İyi ki varsınız.

Yonca YILMAZ

ANTAKYA GAYRİMÜSLİM DİNİ YAPILARININ KORUNMASI: KÜLTÜREL ROTA ÇALIŞMASI

ÖZ

Tezin ana konusu; Antakya ve Samandağ bölgelerinde yer alan gayrimüslim dini mirasın korunması ve sürekliliğinin sağlanması için öneri oluşturulmasıdır. Bu amaçla tez kapsamında bölgenin tarihi çevresi, tarihsel süreci ve dini miras özellikleri irdelenmiş, dini mirasın ve bölge özelliklerinin tespiti için alan araştırması yapılmıştır. Yapılan literatür ve alan çalışmaları bölgenin tarihsel süreci içerisinde Hıristiyanlığın önemine dikkat çekmiştir. Kent içerisinde Hıristiyan kültürünün sahip olduğu mirasa karşı farkındalığı arttırmak, bölgenin çok kültürlü kültürel kimliğini vurgulamak, farklı dönemlerden ve medeniyetlerden günümüze ulaşan mirasın bütüncül korunması amacıyla kültürel rota planlaması bir araç olarak kullanılmıştır. Antakya ve Samandağ'ın çok katmanlı kent özelliğine sahip olması, farklı medeniyetlerden izler barındırması, dini güzergahlara sahip olması gibi değerleri ile kültürel rota planlaması için iyi bir potansiyel barındırmakta sahip olduğu özellikler ile çalışma alanı olarak uygun bulunmuştur. Tez; örnek çalışma alanı üzerinden kültürel rota sınıflandırma, planlama ve tasarlama örneği önerisi sunmaktadır. Burada amaç; dini mirasın kent içinde farkındalığının arttırılması, bölgenin evrensel özelliklerinin ortaya çıkarılması ve kentin sahip olduğu kültürel mirası kent sakinlerinin gündelik yaşamında deneyimlenmesi ve koruma bilincinin arttırılarak korumaya katkıda bulunulmasının sağlanmasıdır. Günümüze ulaşan kültürel mirasın yanı sıra günümüze ulaşamayan kültürel mirası da dahil edilerek bütüncül bir koruma önerisi sunulan tez bu özelliği ile özgün bir çalışma barındırmakta, kültürel rotaların oluşum süreçleriyle ilgili öznel araştırmalar ve öneriler barındırmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kültürel rota, Hıristiyanlık, kilise, Antakya, Samandağ

PRESERVATION PROBLEMS OF THE RELIGIOUS BUILDINGS NON-MUSLIM COMMUNITIES IN ANTIOCH: CULTURAL ROUTE

ABSTRACT

The main topic of the thesis is to create a proposal for the protection and continuity of the non-Muslim religious heritage located in the Antakya and Samandağ regions. For this purpose, within the scope of the thesis, the historical environment, historical process and religious heritage characteristics of the region were examined, and a field study was conducted to determine the religious heritage and regional characteristics. The literature and field studies have drawn attention to the importance of Christianity in the historical process of the region. Cultural route planning has been used as a tool to increase awareness of the heritage of Christian culture in the city, to emphasize the multicultural cultural identity of the region, and to preserve the heritage that has survived from different periods and civilizations. Antakya and Samandağ have been found suitable as a study area for their properties such as both being multi-layered cities, having traces of different civilizations, having religious routes, and having a good potential for cultural route planning. This thesis; presents a cultural route classification, planning and design example proposal through the case study area. The purpose here is; increasing the awareness of the religious heritage in the city, revealing the universal characteristics of the region, experiencing the cultural heritage of the city in the daily life of the city residents and contributing to conservation by increasing the awareness of conservation. The thesis, which offers a holistic preservation proposal by including the invisible cultural heritage as well as the visible cultural heritage, contains an original study with this feature, and contains subjective researches and suggestions about the formation processes of cultural routes.

Keywords: Cultural route, Christianity, churches, Antakya, Samandağ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV SONUÇ FORMU....ii
TEŞEKKÜR....iii
ÖZ....iv
ABSTRACT....v
ŞEKİLLER LİSTESİ....xii
TABLOLAR LİSTESİ....xvi

BÖLÜM BİR – GİRİŞ....1

1.1 Amaç....3
1.2 Kapsam....3
1.3 Yöntem....4
1.4 Literatür Çalışması....6
1.4.1 Alan Araştırmasında Yararlanılan Kaynaklar....6
1.4.2 Kavramsal Çerçeve Oluşturulmasında Yararlanılan Kaynaklar....9
1.4.3 Çalışmanın Literatürdeki Yeri....11

BÖLÜM İKİ – KÜLTÜREL ROTA KAVRAMI....13

2.1 Kültürel Rotaların Anlamı/Tanımı....13
2.1.1 Kültürel Rota Kavramının Gelişimi....18
2.1.2 Kültürel Rota Türleri/Sınıflandırması....21
2.1.3 Tez Kapsamında Oluşturulan Kültürel Rota'nın Sınıflandırma Çalışması....29
2.1.4 Tez Konusuyla İlişkilendirilen Rota Örnekleri....31
2.1.4.1 Santiago de Compostela Hac Yolları....32
2.1.4.2 Kumano Antik Yolu....33
2.1.4.3 Evliya Çelebi Yolu....34
2.1.4.4 Aziz Paul Yolu....36

2.1.4.5 Hz. İbrahim Yolu 37
2.2 Tez kapsamında Oluşturulan Kültürel Rota'nın Planlama Çalışması 39

BÖLÜM ÜÇ – GÜNÜMÜZE ULAŞAN VE GÜNÜMÜZE ULAŞAMAYAN MİRASIN DEŞİFRE EDİLMESİ.....43

3.1 Antakya'nın Gelişme Süreci ve Dini Yapılar 44
3.1.1 Prehistorik Dönem ve Dini Yapı.....44
3.1.2 Seleucus Dönemi ve Dini Yapıları.....47
3.1.2.1 Genel Özellikleri 47
3.1.2.2 Şehircilik Gelişmeleri 48
3.1.2.3 Nüfus ve Dini Yapıları 50
3.1.3 Roma Dönemi (M.Ö. 64-M.S. 395) ve Dini Yapıları 52
3.1.3.1 Genel Özellikleri 52
3.1.3.2 Şehircilik Gelişmeleri 55
3.1.3.3 Nüfus ve Dini Yapıları 58
3.1.4 Bizans Hakimiyeti ve Dini Yapıları.....62
3.1.4.1 Genel Özellikleri 62
3.1.4.2 Şehircilik Gelişmeleri 62
3.1.4.3 Nüfus ve Dini Yapıları 63
3.1.5 Arap Hakimiyetleri (638-968) ve Dini Yapıları.....66
3.1.5.1 Genel Özellikleri 66
3.1.5.2 Şehircilik Gelişmeleri 66
3.1.5.3 Nüfus ve Dini Yapıları 67
3.1.6 Tekrar Bizans Yönetimine Geçilmesi (968 - 1085).....68
3.1.7 Selçuklular Dönemi (1085 - 1098) ve Dini Yapıları.....68
3.1.7.1 Genel Özellikleri 68
3.1.7.2 Şehircilik Gelişmeleri 68
3.1.7.3 Nüfus ve Dini Yapıları 69
3.1.8 Haçlılar Dönemi (1098-1268) ve Dini Yapıları.....70

3.1.8.1 Genel Özellikleri 70
3.1.8.2 Şehircilik Gelişmeleri 71
3.1.8.3 Nüfus ve Dini Yapıları 72
3.1.9 Memlükler Dönemi (1268-1516) ve Dini Yapıları 73
3.1.9.1 Genel Özellikleri 73
3.1.9.2 Şehircilik Gelişmeleri 74
3.1.9.3 Nüfus ve Dini Yapıları 74
3.1.10 Osmanlı Dönemi (1516-1918) ve Dini Yapıları 75
3.1.10.1 Genel Özellikleri 75
3.1.10.2 Şehircilik Gelişmeleri 75
3.1.10.3 Nüfus ve Dini Yapıları 77
3.1.11. Fransızlar Dönemi (1918-1939) ve Dini Yapıları 79
3.1.11.1 Genel Özellikleri 79
3.1.11.2 Şehircilik Gelişmeleri 79
3.1.11.3 Nüfus ve Dini Yapıları 80
3.1.12 Türkiye Cumhuriyeti Dönemi (1939-) ve Dini Yapıları 81
3.1.11.1 Genel Özellikleri 81
3.1.11.2 Şehircilik Gelişmeleri 81
3.1.11.3 Nüfus ve Dini Yapıları 82
3.2 Samandağ'ın Gelişme Süreci ve Dini Yapılar 83
3.2.1 Genel Özellikleri 83
3.2.2 Şehircilik Gelişmeleri 84
3.2.3 Nüfus ve Dini Yapıları 86
3.3 Hıristiyanlığın Ortaya Çıkması ve Antakya 87
3.3.1 Pavlus'un gezisi ve Antakya'nın Önemi 89
3.3.2 Hıristiyanlık Öncesi Antakya'nın Durumu 91
3.3.3 Hıristiyanlığın Doğuşu ve Antakya'da Yayılması 92
3.4 Antakya'da Hıristiyanlığın Gelişme Dönemi ve Kilise'nin Oluşumu 94
3.4.1 Antakya Kilisesi'nin Kuruluşu 95
3.4.2 Hıristiyanlığın Devlet Dini Olması 97

3.4.3 I.-V. Yüzyıl Arasında Düzenlenen Konsiller ve Antakya'ya Etkileri 99
3.4.4 Antakya İçin Önemli Konsiller 100
3.4.5 Antakya'nın İlk Konsillere Etkisi 101
3.4.6 Doğu-Batı Kiliselerinin Ayrılması 102
3.5 Bölüm Değerlendirmesi 103

BÖLÜM DÖRT – ROTA BİLEŞENLERİNİN TESPİTİ-ALAN ARAŞTIRMASI 109

4.1 Çalışma Alanının Sahip Olduğu Değerler 109
4.1.1 Bölgenin Güçlü Yanları 109
4.1.2 Bölgenin Zayıf Yanları 110
4.2 Günümüze Ulaşan Kültürel Miras 111
4.2.1 St. Pierre Kilisesi 111
4.2.1.1 Yapının Koruma Problemleri 113
4.2.2 Ortodoks Kilisesi 114
4.2.2.1 Yapının Koruma Problemleri 117
4.2.3 Katolik Kilisesi 117
4.2.3.1 Yapının Koruma Problemleri 119
4.2.4 Protestan Kilisesi 120
4.2.4.1 Yapının Koruma Problemleri 122
4.2.5 St. Simon Manastırı 123
4.2.5.1 Yapının Koruma Problemleri 125
4.2.6 Batıayaz Kilisesi 126
4.2.6.1 Yapının Koruma Problemleri 128
4.2.7 Vakıflı Ermeni Kilisesi 129
4.2.7.1 Yapının Koruma Problemleri 132
4.2.8 Yoğunoluk Ermeni Kilisesi 132
4.2.8.1 Yapının Koruma Problemleri 134
4.2.9 Meryem Ana Kilisesi 135

4.2.9.1 Yapının Koruma Problemleri 136
4.2.10 Rum Ortodoks Kilisesi 137
4.2.10.1 Yapının Koruma Problemleri 138
4.2.11 Azize Tekla Kilisesi 139
4.2.11.1 Yapının Koruma Problemleri 140
4.2.12 Dor Mabedi 140
4.2.12.1 Yapının Koruma Problemleri 142
4.2.13 Mağaralar 142
4.2.13.1 Yapının Koruma Problemleri 143
4.3 Günümüze Ulaşamayan Kültürel Miras 143
4.4 Çalışma Alanının Tarihi Rota Geçmişi 145
4.5 Çalışma Alanı Anket Çalışması 151
4.5.1 Amaç 151
4.5.2 Yöntem 151
4.5.3 Sonuç 152
4.6 Bölüm Değerlendirmesi 154

BÖLÜM BEŞ – KÜLTÜREL ROTA/MİRAS ROTASI TASARIMI.....158

5.1 Güzergah Planlanması için Temel Kararlar ve İlkeler 158
5.2 Antakya ve Samandağ Özelinde Rota Planlama Kriterlerinin Belirlenmesi 161
5.2.1 Tarihi Yapıların Mevcut Durum Özellikleri 162
5.2.2 Konum Özellikleri 162
5.2.2.1 Topografik Özellikler 162
5.2.2.2 Sosyolojik Özellikler 164
5.2.3 Noktalar Arası Uzaklık 165
5.2.3.1 Merkezi Odak 165
5.2.3.2 Geniş Odak 167
5.2.4 Ulaşım Türleri 168
5.3 Antakya ve Samandağ Özelinde Planlanan Dini Rota Kurgusu 170

5.3.1 Dini Rota 1 Kültürel Rota Planlaması 171
5.3.2 Dini Rota 2 Kültürel Rota Planlaması 175
5.3.3 Dini Rota 3 Kültürel Rota Planlaması 178
5.4 Güzergah Tasarımı İçin Temel Kararlar ve İlkeler 181
5.4.1 Antakya ve Samandağ Özelinde Rota Tasarım Kriterlerinin Belirlenmesi 182
5.4.2 Antakya ve Samandağ Özelinde Tasarlanan Dini Rota Kurgusu 186
5.4.2.1 Dini Rota 1 Kültürel Rota Tasarımı 186
5.4.2.2 Dini Rota 2 Kültürel Rota Tasarımı 204
5.4.2.3 Dini Rota 3 Kültürel Rota Tasarımı 208
5.5 Bölüm Değerlendirmesi 215

BÖLÜM ALTI - SONUÇ 217

KAYNAKLAR 224

EKLER 233

EK1: Çalışma Alanı Anket Araştırması Bulguları 233
EK2: Kısaltmalar 242

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 Karataş'ın sınıflandırma şeması 24
Şekil 2.2 Durusoy'un sınıflandırma şeması 26
Şekil 2.3 Tuğalan'ın sınıflandırma şeması 27
Şekil 2.4 ÇEKÜL Vakfı-Tarihi Kentler Birliği kültürel sınıflandırma çalışması 28
Şekil 2.5 Tez kapsamında yazarlar tarafından tasarlanılan sınıflandırma şeması 29
Şekil 2.6 Santiago de Compostela Hac Yolu haritası 32
Şekil 2.7 Kumano Antik Yolu haritası 33
Şekil 2.8 Evliya Çelebi Yol haritası 34
Şekil 2.9 Aziz Paul Yol haritası 36
Şekil 2.10 Hz. İbrahim Yol haritası 37
Şekil 2.11Tez kapsamında yazarlar tarafından tasarlanılan planlama şeması 42
Şekil 3.1 Türkiye Mülki İdare Haritasında Hatay'ın Gösterimi 43
Şekil 3.2 Solda Hatay il sınırı, sağda Hatay ili topoğrafyası 44
Şekil 3.3 Seleucuslar'dan önce Antakya haritası 46
Şekil 3.4 Seleucus Döneminde kent sınırları 48
Şekil 3.5 Antakya kentinin Helenistik dönemde kuruluşunda uygulanan şehircilik nizamı 49
Şekil 3.6 Antakya'nın Antik Çağ'daki planı 51
Şekil 3.7 C.O. Müller'in Antakya Planı, Haçlılar Dönemine ait bilgiler de yer almaktadır 53
Şekil 3.8 Iustiniaus I. Tarihinde Antakya kent planı 57
Şekil 3.9 Yeni Kilise'nin restitüsyon planı 59
Şekil 3.10 Roma Döneminde Antioch, Mgr. Le Camus 61
Şekil 3.11 Hüsrev I zamanında Antakya kent planı 63
Şekil 3.12 Roma dönemi yapı yerleşimlerini aktaran P. Jacquot'un 1931 yılı harita çizimi 65

Şekil 3.13 Kutsal mihrabın St. Pierre Katedrali'nde bulunması üzerine çizilmiş bir heliogravür 70
Şekil 3.14 Haçlılar Döneminde Antakya.....71
Şekil 3.15 1098 Antakya planı 72
Şekil 3.16 Çarşılar içerisinde esnafın dağılımını gösteren 1936 yılına ait plan.....76
Şekil 3.17 Antakya'daki bazı yapıları gösteren 1931 tarihli plan 80
Şekil 3.18 Antakya ve Samandağ'ın bağını gösteren harita.....83
Şekil 3.19 Samandağ'da yerleşimi gösteren harita 85
Şekil 3.20 Seleucia Pierria'da bulunan kilise restitüsyonu 86
Şekil 3.21 Tarihi haritaların tez kapsamında güncel Google Earth görüntüsü ile eşleştirilmesi 107
Şekil 4.1 St. Pierre Kilisesi konumu 111
Şekil 4.2 Solda St. Pierre kilisesi dış cephe, sağda iç sunak 112
Şekil 4.3 Ortodoks Kilisesi konumu 114
Şekil 4.4 Ortodoks kilisesi ana giriş kapısı 115
Şekil 4.5 Solda Ortodoks kilisesi giriş kapısı, sağda kilise çanı 115
Şekil 4.6 Saray Caddesinde bulunan kilise dükkanları 116
Şekil 4.7 Katolik Kilisesi konumu 117
Şekil 4.8 Solda Katolik kilisesi kabaltı, sağda kilise çanı.....118
Şekil 4.9 Kilise avlusu.....119
Şekil 4.10 Protestan Kilisesi konumu 120
Şekil 4.11 Protestan Kilisesi genel görünümü.....121
Şekil 4.12 Protestan Kilisesi iç mekan detayı 121
Şekil 4.13 Kilisenin kafe olarak kullanılan avlu görüntüsü 122
Şekil 4.14 St. Simon Manastırı konumu 123
Şekil 4.15 Müze'de yer alan manastır planı.....124
Şekil 4.16 Aziz Simon Manastırı kalıntıları.....124
Şekil 4.17 Müze'de yer alan yapı kompleksi 125
Şekil 4.18 Batıayaz Kilisesi konumu 126
Şekil 4.19 Batıayaz Kilisesi genel görünümü 127

Şekil 4.20 Batıayaz Kilisesi iç mekan 127
Şekil 4.21 Vakıflı Ermeni Kilisesi konumu 129
Şekil 4.22 Vakıflı Ermeni Kilisesi genel görünümü 130
Şekil 4.23 Kiliseye bağlı konaklama ve satış alanı 131
Şekil 4.24 Müze yapısı 131
Şekil 4.25 Yoğunoluk Ermeni Kilisesi konumu 132
Şekil 4.26 Yoğunoluk Ermeni Kilisesi genel görünümü 133
Şekil 4.27 Yoğunoluk Ermeni Kilisesi iç mekan 133
Şekil 4.28 Meryem Ana Kilisesi konumu 135
Şekil 4.29 Solda Meryem Ana Kilisesi giriş bölümü sağda giriş kapısı 135
Şekil 4.30 Meryem Ana Kilisesi taziye alanı 136
Şekil 4.31 Rum Ortodoks Kilisesi konumu 137
Şekil 4.32 Rum Ortodoks Kilisesi genel görünüm 137
Şekil 4.33 Rum Ortodoks Kilise avlusu 138
Şekil 4.34 Azize Tekla Kilisesi konumu 139
Şekil 4.35 Azize Tekla Kilisesi genel görünüş 139
Şekil 4.36 Dor Mabedi konumu 140
Şekil 4.37 Dor Mabedi kalıntıları 141
Şekil 4.38 Dor Mabedi genel görünüş 141
Şekil 4.39 Mağaraların konumu 142
Şekil 4.40 Solda mağaraların genel görünümü, sağda merdivenlerin durumu 143
Şekil 4.41 Kral Yolu ve Büyük İskender Seferleri Haritası 145
Şekil 4.42 İpek yolu 146
Şekil 4.43 Aziz Pavlus'un rotası 147
Şekil 4.44 St. Ignatius rotası 148
Şekil 4.45 Osmanlı Hac Yolları 149
Şekil 4.46 Osmanlı Dönemi Antakya Ticari Hareketlilik Şeması 150
Şekil 4.47 Günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan bütün durakların Google Earth konumları 155
Şekil 4.48 Tarihi süreçte dini ve ticari yolların zaman çizelgesi 157

Şekil 5.1 Planlama kapsamında incelenen güzergah değişkenleri 160
Şekil 5.2 Tez kapsamında yazarlar tarafından tasarlanılan tasarım kriterleri.....161
Şekil 5.3 Hatay ilinin topografik özellikleri.....163
Şekil 5.4 Tasarlanılan rotaların Google Earth gösterimi 164
Şekil 5.5 Tasarımda güzergah odaklarının gösterimi 169
Şekil 5.6 Dini rota 1 güzergahının harita üzerinde gösterimi.....172
Şekil 5.7 Dini rota 2 güzergahının harita üzerinde gösterimi.....176
Şekil 5.8 Dini rota 3 güzergahının harita üzerinde gösterimi.....179
Şekil 5.9 Tez kapsamında tasarlanılan durakların gösterimi 183
Şekil 5.10 Portatif dini durak tasarımları ve güzergah işaretleri.....185
Şekil 5.11 Dini rota 1'in bölgelere ayrılması 188
Şekil 5.12 Dini rota 1A güzergahının harita üzerinde gösterimi.....191
Şekil 5.13 Dini rota 1 güzergah izinin fotoğraflanması 192
Şekil 5.14 1 numaralı kültürel rota durağının tasarım detayı.....193
Şekil 5.15 2 numaralı kültürel rota durağının tasarım detayı.....193
Şekil 5.16 3 numaralı kültürel rota durağının tasarım detayı.....193
Şekil 5.17 5 numaralı kültürel rota durağının tasarım detayı.....194
Şekil 5.18 6 ve 7 numaralı kültürel rota durağının tasarım detayı 194
Şekil 5.19 Kurtuluş Caddesi'nin AA Görünüşü ve yıkılması önerilen yapı.....196
Şekil 5.20 Kurtuluş Caddesinin BB Görünüşü.....198
Şekil 5.21 Dini rota 1B güzergahının harita üzerinde gösterimi.....199
Şekil 5.22 Dini rota 1B güzergahının harita üzerinde gösterimi.....199
Şekil 5.23 Dini rota 1C güzergahının harita üzerinde gösterimi.....203
Şekil 5.24 Dini rota 2 güzergahının harita üzerinde gösterimi.....207
Şekil 5.25 Dini rota 3 güzergahının harita üzerinde gösterimi.....211
Şekil 5.26 Trekking güzergahının alan eğim grafiği 213
Şekil 5.27 Dini rota 3 trekking güzergahının harita üzerinde gösterimi 214
Şekil 6.1 Fırat'ı Tasarlamak adlı belgede çalışılan harita 221
Şekil 6.2 Hatay'ın Fırat'ı Tasarlamak içerisinde çalışılan rotaya eklenmesi 222

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1 Kültürel rota kavramının gelişim süreci.....20
Tablo 2.2 UNESCO-ICOMOS kültürel sınıflandırma şeması 22
Tablo 3.1 Helenistik Dönem ve Roma Dönemi tapınak yapılarının kronolojik sıralaması.....104
Tablo 3.2 Antakya ve Samandağda yer alan kilise yapılarının kronolojik sıralaması…. 104
Tablo 5.1 Dini rota 1 durak bilgileri.....174
Tablo 5.2 Dini rota 2 durak bilgileri.....177
Tablo 5.3 Dini rota 3 durak bilgileri.....180
Tablo 5.4 Tespit edilen dini miras ögelerinin rota öncesi durumları ve sonrasındaki koruma kararları 209

BÖLÜM BİR
GİRİŞ

Bölgenin tarihi tarih öncesi dönemlere uzanan Seleucia Pieria Antik kenti (Samandağ'a bağlı günümüzde Çevlik bölgesi) M.Ö. 300 yılında bölgede başkent statüsüne sahip bir kent olarak kurulmuş, ardından Antiochia'nın (Günümüzde Antakya) kurulmasıyla başkent statüsünü kaybetmiş ancak sahip olduğu limanla liman kenti olma özelliğini ve ticari önemini yitirmemiştir.

Tarih öncesi dönemlerde bölgede kurulan Seleucia Pieria kenti ve Antiochia, sahip oldukları coğrafi konumu neticesiyle kara ve deniz ulaşımına sahip olmuş, merkezi konumda yer almaları, kentte refahın yüksek olması, ılıman iklime ve suya sahip olmaları sonucunda farklı toplumlar tarafından tercih edilen kentler olmuştur. Sahip oldukları ticari hareketlilik ve elverişli konum, kentlerde tarihi rota izlerinin oluşmasına olanak tanımış, zaman içerisinde farklı kültürlerin bir araya geldiği metropolitan şehir özelliği ile kentleri öne çıkarmıştır.

Prehistorik dönemle başlayan tarihleri, Seleucus Dönemi takip etmiş, ardından kentler Roma İmparatorluğu egemenliği altında kalmıştır. Roma Dönemi, "Hıristiyan" kelimesinin ortaya çıktığı, Hıristiyanlık temellerinin atıldığı, Hıristiyan kimliğinin kente yansıdığı, kilise yapılarının hızla inşa edildiği bir dönemi yansıtmakta, günümüzde yer alan Hıristiyan mirasının mihenk taşını oluşturmaktadır.

Roma Dönemi'nin akabinde sırasıyla Bizans, Roma ve Haçlı egemenliği altına alınmış, bu dönemlerde Hıristiyan kültüre ait izler devamlılık sağlamıştır. Ancak Hıristiyan hakimiyeti Selçuklu döneminde yerini tamamen Müslüman hakimiyetine bırakmış, ardından Osmanlı hakimiyeti altına alınmıştır. Yüzyıllar süren Hıristiyan Müslüman hakimiyet savaşları kent kimliğinin kozmopolit kimliğinin oluşmasına neden olmuştur. Bugün Türkiye Cumhuriyeti himayesinde Müslüman toplumların

ağırlıklı olarak yaşadığı kent, bu nedenle Hıristiyanlık tarihi açısından da son derece değerlidir.

Günümüzde Antakya ve Samandağ'da nüfusun çoğunluğunu Müslümanlar oluştursa da kentte; Hıristiyanlar, Sunni Araplar, Sunni Türkler, Şii Araplar, Süryaniler, Katolikler, Ortodoks Hıristiyanlar, Protestan Araplar, Ermeniler, Yahudiler ve diğer azınlık gruplar bir arada uyum içinde yaşamaktadır. Sahip olunan kültürel çeşitlilik kentin dinamiğini oluşturmaktadır. Bu özelliği ile Medeniyetler Şehri olarak nitelendirilen kentte, günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan birçok etnik kökene ait ibadet yapısı mevcuttur.

Gayrimüslim dini mirası koruma kapsamında ele alınan günümüze ulaşan miras, kentin günümüzde sahip olduğu kilise ve ibadet alanlarını nitelerken günümüze ulaşamayan miras, erken dönem Hıristiyanlık, Roma ve Bizans dönemlerinde inşa edildiğini bildiğimiz ancak günümüze ulaşamayan tapınak ve kilise yapılarını, tarihi izleri yok olan ya da silikleşen tarihi rotaları ve Hıristiyan inancının izlerinin deşifre edilebildiği bölgeleri işaret etmektedir. Bölgede mevcut olan gayrimüslim dini mirasın sürdürülebilir olarak korunması için bütüncül bir koruma yaklaşımı gerekmektedir.

Bu kapsamda kültürel rota kavramı, yukarıda bahsedilen günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan mimari mirasın korunması, geleceğe aktarılması için bir araç olarak uygun bulunmuş, bütüncül bir koruma bakışı sağladığı için Antakya ve Samandağ örneklemi üzerinden çalışılmasına karar verilmiştir. Burada rota oluşturulma amacı kentin kültürel mirasına ait ögelerin güncel bağlamları içerisinde sürdürülebilirliğini, anlaşılmasını ve yorumlanmasını sağlamaktır.

1.1 Amaç

Araştırmanın amacı, Antakya ve Samandağ'da yer alan günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan gayrimüslim kültürel mirasın; deşifre edilmesi, görünürlüğünün sağlanması, koruma bilincinin arttırılması, kent kimliğinin canlandırılması, mimari mirasın geleceğe aktarılmasını sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda kültürel rota planlamasının bir araç olarak kullanıldığı tezde, bölgenin kültürel miras bileşenleri tespit edilerek, koruma amacına yönelik öneriler geliştirilecektir. Kültürel rota oluşturulmasındaki amaç bölgenin tarihi, ekonomik, sosyal bilgilerine ek olarak bölgenin karakteristik özelliklerinin, günümüze ulaşamayan tarihi mirasının ve fiziksel çevresinin bütün bileşenleri üzerinden gidilerek bölge değerlerinin bir bütün olarak algılanmasını sağlayacak bir iz oluşturma potansiyeli barındırmasıdır. Bu amaç doğrultusunda çok katmanlı kent özelliği gösteren Antakya ve Samandağ üzerinden kültürel rota planlaması yapılacaktır. Çalışmanın odağını tarihi öneme sahip gayrimüslim ibadet yapıları, tapınaklar, dini lokasyonlar ve müzeler oluşturmaktadır, kültürel miras varlıklarının korunmasına yönelik çalışmalar yapılarak Antakya ve Samandağ içerisinde yer alan gayrimüslim dini kültür varlıklarının kent içerisindeki farkındalıklarının arttırılması için öneriler geliştirilecektir.

1.2 Kapsam

Çalışma; Antakya ve Samandağ bölgeleri özelinden tarihsel perspektif bağlamında prehistorik dönemden, Türkiye Cumhuriyeti dönemine kadar geçen süreçte bölgede yaşayan gayrimüslim toplumların ürettikleri dini yapıları konu almaktadır. Bölge olarak da Antakya ve Samandağ sınırlarını kapsamaktadır. Antakya özelinde Habibi Neccar Dağı dahil olmak üzere kentsel sit alanında yoğunlaşılmış olup, Samandağ özelinde Çevlik, Samandağ limanı, Mağaracık, Yoğunoluk, Batıayaz, Mızraklı, Kapısuyu yerleşim alanları tez çalışmasına dahil edilmiştir. Alanın belirlenmesinde literatür kaynakları ve mevcut dini yapıların konumları rol oynamıştır.

Çalışmanın kavramsal çerçevesi günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan gayrimüslim dini kültürel mirasın korunması amacıyla Samandağ ve Antakya'da yer alan dini mirası kapsamaktadır. Bu doğrultuda Kültürel Rota ile ilgili UNESCO ve ICOMOS'un oluşturduğu kültürel rota sınıflandırılması kavramsal çerçeveyi oluşturmaktadır.

Tezin birinci bölümü beş alt başlıkla tanımlanan giriş bölümünü oluşturmaktadır. İkinci bölümünde çalışmanın kavramsal çerçevesi aktarılmış olup, kültürel miras kavramı hakkında bilgiler verilerek planlama yapılmıştır. Üçüncü bölüm alan ile ilgili literatür araştırmasından oluşmaktadır. Üç kısımda aktarılan literatürde öncelikle Antakya'nın tarihsel süreci; genel özellikleri, şehircilik gelişmeleri, nüfus ve dini yapıları ardından Samandağ'ın tarihsel süreci; genel özellikleri, şehircilik gelişmeleri, nüfus ve dini yapıları ayrıştırılarak aktarılmış, son olarak kent tarihi içerisinde önem taşıyan Hıristiyanlık üzerine bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölüm alan araştırması olup, çalışma bileşenlerinden günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan miras noktaları, tarihi rotalar aktarılmış, anket çalışmasına yer verilmiştir. Beşinci bölüm, gayrimüslim kültürel mirası koruma kapsamında tespit edilen miras alanlarının korunmasına yönelik oluşturulacak olan kültürel rota planlamasını, tasarım kriterlerini ve tasarım önerilerini barındırmaktadır. Altıncı bölüm aktarılan bütün başlıkların toparlandığı, kültürel rota değerlendirilmesinin yapıldığı ve tartışmanın kurulduğu sonuç bölümü ile devam etmektedir. Ardından kaynakça ve ekler verilerek çalışma sonlandırılmıştır.

1.3 Yöntem

Araştırma, çalışma kapsamında aktarılan bölge ile ilgili literatürün taranması ile başlamıştır. Antakya ve Samandağ günümüzde Hatay iline bağlı ilçeler olup kaynaklar Hatay ili kapsamında aktarılmıştır. Literatür taramasında bu nedenle Hatay hakkında yazılmış olan Türkçe ve İngilizce kitaplar, bölge özelinde çalışma

sağlanılan tezler, süreli yayınlar incelenmiştir. Ayrıca Hatay Cemil Meriç İl Halk Kütüphanesinde yer alan arşiv belgelerinden yararlanılmıştır.

Çalışmanın konusuna yönelik yapılan kaynak araştırması; Hatay tarihi, Hatay'da Hıristiyanlık, Hıristiyanlık tarihi, Antakya, Samandağ, Tarihi Antakya evleri, ibadet yapıları, tarihi çevre koruma, bütüncül koruma, kültürel rota, kültür rotaları, miras rotası, rota planlama anahtar kelimeleri üzerinden sağlanmıştır.

Literatür taraması ile bölgede yer alan dini miras ögeleri deşifre edilmiş, tarihi haritalara erişilmiştir. Tarihi haritalar içerisinde tespit edilen dini yapıların güncel konumlarının belirlenebilmesi için, haritalar roma köprüsü röpar noktası alınarak tekrar çizilmiştir. Ardından çizimler güncel harita ile örtüştürülmüştür. Burada elde edilen veriler rotanın planlama ve tasarım aşamasında kullanılmıştır.

Bütün verilerin toparlanıp, derlenmesinin ardından Antakya ve Samandağ'da yer alan günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan bütün gayrimüslim dini miras varlıkları alanda incelenmiştir. Alan araştırmasında; miras varlıklarının kullanım durumları, ulaşım yöntemleri, koruma sorunları, çevre özellikleri incelenmiş, fotoğraflama yöntemi ile arşivlenmiştir. Alan araştırmasında ayrıca kenti deneyimleyen insanların gayrimüslim dini miras farkındalığının tespiti için anket çalışmasından ve sözlü tarih çalışmasından yararlanılmıştır.

Çalışmanın kavramsal çerçevesinde ulusal ve uluslararası (UNESCO, ICOMOS, ÇEKUL vb.) kuruluşların yayınlamış oldukları belge, tüzük gibi belgeleri üzerinden mevcut yaklaşım ve tanımları incelenmiş farklı ülkelerde ve Türkiye'de tasarlanılan kültürel rotalar gözden geçirilmiştir. Yapılan araştırmanın ardından tez çalışması kapsamında kültürel rota planlaması ve tasarlanılması için kriterler belirlenmiştir.

Tez kapsamında oluşturulan planlama; belgeleme, planlama, tasarım, eylem planı olmak üzere dört alt başlıktan oluşmaktadır. Sırasıyla başlıkların içerikleri

tamamlandıktan sonra tasarıma geçmek, oluşturulan kültürel rotanın sürdürülebilir koruma sağlaması için önemli yöntemdir.

Sonuç olarak; kültürel rota kavramı tez kapsamında geliştirilmiş, kültürel rotaların planlanması ve tasarlanılması için yöntem belirlenmiş, örnek çalışma aktarılmıştır.

1.4 Literatür Çalışması

1.4.1 Alan Araştırmasında Yararlanılan Kaynaklar

Alan araştırılması kapsamında Hatay, Antakya ve çevresi ile ilgili yapılmış araştırmalar bulunmaktadır. Tez kapsamında Belediye arşivinden, kitaplardan, ilgili tez ve makalelerden yararlanılmıştır. Bu bölümde sırasıyla kitap kaynakları, tez kaynakları ve makalelere değinilecektir.

Demir (2016), "Çağlar içinde Antakya" adlı kitabında Antakya'nın detaylı tarihçesine yer vermiş, günümüzde yer alan eski Antakya evlerinin özelliklerini aktarmış, seyyahların Antakya ile ilgili paylaşmış oldukları bilgileri derleyerek paylaşmıştır.

Downey (1961), "History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest"adlı kitabı Antakya'nın en temel tarih kitabı olup, 1932-1939 yılları arasında yapılan kazıların bulgularını içermektedir. Kazılara katılmış olan Downey, Antakya'nın tarihi haritalarını, tarihi kalıntılarını, seyahat kitaplarını, kiliselerini detaylı veriler ile aktarmıştır.

Tekin (1993), "Antakya'lı Din Şehidi Habib Neccar" adlı kitabında Antakya'nın birinci yüzyılın orta dönemindeki kültürel yapıdan ve Hz. İsa döneminden bahsetmiş, ardından Habib Neccar'ın hayatını aktarmıştır.

Tekin (2000), “Hatay Tarihi” adlı kitabında Antakya’nın prehistorik dönemlerinden başlayarak tarihinden bahsetmiş, Hatay’ın özellikle Osmanlı Dönemi’ne ait bilgilerini paylaşmıştır. Bu kapsamda Antakya tarihi, sosyal yapısı, yaşanılan dönüşümler kronolojik sıralama ile aktarılmıştır.

Bahadır (2017), “I. Bohemund’dan Konstance’ye kadar Antakya haçlı prensliği” adlı kitabında özellikle Antakya Haçlı Prensliği’nin kuruluşundan bahsetmiştir. Özellikle Haçlıların 1098-1149 yılları arasında yaşadıkları mücadeleler üzerinde duran Bahadır, Antakya’nın tarihçesine değinmiştir.

Runciman (1989), “Haçlı Seferleri Tarihi” adlı kitabına Hıristiyanların kutsal yerlerini paylaşmış olup, Haçlı seferlerinin amacını ve savaş öncesi ve sonrası durumları detaylı bir şekilde aktarmıştır. Kitap ayrıca Haçlı seferlerine ait haritaları da içermektedir.

Bihlmeyer & Tuchle (1972), “I-IVcü Yüzyıllarda Hıristiyanlık” adlı kitabı erken dönem Hıristiyanlık tarihine odaklanmaktadır.

Çelik (1996), “Süryani tarihi” adlı kitabında Süryani kültürünü Hıristiyanlık temellerinin atılmasından başlayarak aktarmıştır. Bu kapsamda Antakya’nın Hıristiyanlık tarihi de aktarılmıştır.

Atiya (2005), “Doğu hıristiyanlığı tarihi” adlı kitabı Hıristiyanlığın en temel kitaplarından biri sayılmaktadır. Hıristiyanlık kökenlerinden başlayarak kilise tarihine kadar aktaran kapsamlı bir çalışma olup, zaman içerisinde yok olan ya da yıkılan Hıristiyan mabedlerini de ortaya koymuştur.

Aydın (1991), “ Hıristiyan genel konsilleri ve II. Vatikan konsili” adlı kitabında Hıristiyanlığın yayılması sonucu oluşan dini ve siyasi problemlerin kilise tarihinde çözülmeye çalışıldığı konsillerin tarihini aktarmıştır.

Hamilton (2003), “Christian World of the Middle Ages” adlı kitap Hıristiyanlığın Ortaçağ’dan dünyaya nasıl yayıldığını incelemektedir. Kitap; Konstantin'in Hıristiyanlığın baskı altından çıktığı MS 312’den başlayarak Avrupa'nın denizaşırı genişlemesinin bir Batı dini egemenliği dönemini başlattığı 1500'e kadar uzanan yüzyılları kapsamaktadır.

Kurian (2015), “A quick look at christian history: a chronological timeline through the centuries” adlı kitabında Hıristiyanlık tarihinin özetini aktarmştır. Ardından Hıristiyanlık tarihinin ilk yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar olan süresini kronolojik sırayla ele almış, dönemleri kısa ve bilgilendirici şekilde özetlemiştir.

Madrigal (2015), “Birinci yüzyıl anadolu kiliseleri” adlı kitabında kilise tarihçesine, erken dönem kiliselerine ve arkeolojik kazılarda bulunan kilise kalıntılarına yer vermiştir. Kitapta ayrıca kazı çalışmalarında keşfedilen erken dönem Hıristiyanlık belgeleri de açıklanmıştır.

Rubenstein (2004), “İsa Nasıl Tanrı Oldu” adlı kitabında Hıristiyan inancının tarihsel olarak nasıl şekillendiğini aktarmıştır.

Arıman (2002), “Antakya kenti tarihi doku içinde tipolojik analiz çalışması” adlı yüksek lisans tezinde birçok uygarlığın yaşadığı kent olan Antakya’nın dil, din, ırk, kültür, sosyal yaşam ve mimari özelliklerini incelemiş, tipolojik analiz yapılmıştır.

Asarcıklı (1989), “Antakya kent formunu oluşturan öğelerin araştırılıp Değerlendirilmesi” adlı yüksek lisans tezinde Antakya kentinin tarihi kent özellikleri aktarılmış olup, özellikle Osmanlı Dönemi yapıları hakkında bilgi vermiştir.

Diker (2014), “Kent kimliğinin oluşmasında ibadet yapılarının yeri ve önemi: Antakya örneği” adlı yüksek lisans tezinde Antakya’da bulunan farklı din ve kültüre

ait insanların ibadet yapılarını incelemiş, kent kimliğinde ibadet yapılarının yerini irdelemiştir.

Topçu (2004), "Hatay'da yaşayan gayr-i müslim gruplar üzerine bir araştırma" adlı yüksek lisans tezinde Hıristiyanlığın Antakya tarihini anlatmış, günümüzde faal olan kiliseler üzerine bir çalışma yapmıştır.

Türkoğlu (2006), "Geçmişte ve günümüzde Antakya'da Hıristiyanlık" adlı yüksek lisans tezinde Antakya üzerinden Hıristiyanlığı aktarmış, ardından Antakya'da yer alan aktif kiliselerin ibadet, ayin ve sakramentleri aktarmıştır.

Sonuç olarak literatür çalışması Hatay/Antakya özelinde çok sayıda tarihi akademik çalışma yapıldığını göstermiştir. Literatürden edinilen bilgiler detaylı olarak incelendiğinde iki durum göze çarpmaktadır. Yapılan ilk çıkarım çalışmalarda Antakya tarihi için geniş yelpazeye sahip çalışmaların yapıldığı ancak Samandağ'ın tarihsel süreci ile ilgili sınırlı sayıda çalışma yapıldığı şeklindedir. İkinci durumda ise kent tarihi ile ilgili literatür çalışmalarının, kent tarihi ile bilgilerin süzülüp özelleşmeden, en yalın haliyle paylaşıldığı çıkarımı yapılmıştır. Literatür içerisinde sadece Diker (2014) ve Bolat (2016) kentin tarihi sürecini tezleri kapsamında özelleştirmiştir. Diker'in 2014 yılında çalışmış olduğu tez, tarihi süreçte kent içerisinde inşa edilen mimari yapıları dönemlerine ayrıldığı, Bolat'ın 2019 yılında çalışmış olduğu tezde ise Antakya kent katmanları ayrıştırılarak yapısal özelliklerin gruplandırıldığı gözlenmiştir. Bu durum bölge özelinde literatürün özelleşmesini ve kent ile ilgili bilgilerin derlenmesinin önemini açığa çıkarmıştır.

1.4.2 Kavramsal Çerçeve Oluşturulmasında Yararlanılan Kaynaklar

ICOMOS (2008), "ICOMOS Kültürel Rotalar Tüzüğü" adlı çalışma Kültürel rota kavramı, içeriği, planlanması, yönetimi ve korumasına ile ilgili bilgiler aktarılmıştır.

ÇEKÜL (2014), “Çukurova Mekansal Planlama Rehberi - Kültür Öncelikli Bölgesel Yol Haritaları’’ adlı çalışma, ÇEKÜL Vakfı ve Tarihi Kentler Birliği işbirliği ile Çukurova Bölgesi’nin tarihi, doğal ve kültürel mirasını kapsayan kentsel ve kırsal alanlarında rota planlaması yapılmıştır.

ÇEKÜL (2015), “Kültür Rotaları Planlama Rehberi’’ kitabında kültürel rotalarının kavramsal gelişimine ve planlamasına ilişkin bilgiler ile ÇEKÜL Vakfı tarafından hazırlanan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

COE (2010), “Kültür Yollarına İlişkin Genişletilmiş Kısmi Anlaşmanın Kurulması” adlı raporda Avrupa konseyi tarafından kültür rotaları üzerine kavram çalışmaları yer almıştır.

UNESCO (2019), “Dünya Mirası Konvansiyonunun Uygulanması için Operasyonel Kılavuzu’’ adlı çalışma 1977 yılında yapılan ilk çalışmanın ardından 2019 yılında bir alanın UNESCO Miras listesine dahil olabilmek için gerekli şartlar aktarılmıştır.

Chairatomdokul (2008), “Cultural routes as heritage in Thailand: Case studies of King Narai’s royal procession route and Buddha’s footprint pilgrimage route” adlı doktora tezinde kültürel rota kavramını incelemiş, Tayland’da bulunan Buda'nın Ayak İzi Hac Rotasının korunmasını sağlamak için kültürel rotaları bir araç olarak kullanmıştır. Çalışması kapsamında rota ziyaretçilerinin antik rota boyunca bulunan miras alanları hakkında bilgiye erişmesi üzerine örnek çalışılmıştır.

Karataş (2011), “The role of cultural route planning in cultural heritage conservation the case of central Lycia” adlı yüksek lisans tezinde kültürel rota kavramının gelişimi üzerinde çalışılmış, Merkezi Likya (Kaş-Kekova) bölgesi üzerinden de kültürel rota planlaması için bir örnek çalışılmıştır.

Durusoy (2013), “From an ancient road to a cultural route: conservation and management of the road between Milas and Labraunda” adlı yüksek lisans tezinde kültürel aktarımların olduğu tarihi yollar deşifre edilerek Milas ve Labraunda arasında yer alan tarihi yol üzerinden kültürel rota tasarımı oluşturmaktır.

Tuğalan (2020), “Harran ve çevresinde kültürel mirasın korunması amacıyla kültürel rota oluşturmanın gerekliliği ve önerisi” adlı yüksek lisans tezinde kültürel rota kavramı üzerinde çalışmış, kültürel değerlerin korunması için Harran üzerinden kültürel rota kavramının planlama ve yönetimi çalışması yapmıştır.

Kavramsal çerçeve oluşturulmasında yararlanılan kaynaklar, kültürel rota kavramının yeteri kadar çalışılmadığını göstermektedir. ICOMOS ve UNESCO’nun kültürel rota ile ilgili çalışmaları yer almış olsa da tarihleri güncel olmamakla birlikte, içeriklerinde kültürel rota planlaması ve tasarımı ile ilgili net bilgilere ulaşılamamaktadır. Kültürel rota kavramını konu edinen tezler, kavramın kapsamını geliştirmek ve rota planlamasına yöntem sunmak için çalışmalar yapmıştır. Tez kapsamında yapılan çalışma günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan mirasın bütüncül olarak korunması amacıyla geliştirilmiş, tez çalışması diğer çalışmalardan özelleşmiştir.

1.4.3 Çalışmanın Literatürdeki Yeri

Literatür çalışmasında aktarıldığı üzere Hatay, çok sayıda akademik çalışmanın yapıldığı, bölge özelinde kitapların çıkarıldığı tarihi kent özelliğine sahiptir. Tarihsel süreci hakkında bilgiye vakıf olunan şehirde incelenen çalışmalar; tarihi çevre koruma, tarihi Antakya evleri, Antakya’da yaşam ve mimarlık, somut olmayan kültürel miras, kentin kültürel katmanları, ibadet yapıları, Hatay’da Hıristiyan kültürü, Antakya’da Hıristiyanlık ve Gayrimüslim dini topluluklar konuları üzerine özelleşmiştir. Bu kapsamda tez çalışması, bölge özelinde üretilen bütün çalışmaları

bütüncül olarak kapsayacak ve multidisiplinel çalışma alanı yaratabilecek kültürel rota kavramı üzerinden kurgulanmıştır.

Kültürel rota kavramı ile ilgili Hatay üzerinde bir çalışma yer almamakta, bu kapsamda yapılacak olan rota çalışması, literatürü toplayacak ve bütüncül bir bakış açısı sunacaktır.Tez literatürü; bölge ile ilgili bütün bilgilerin derlendiği, tarih sayfalarından bilgileri çıkarıp uygulanması ile görünür kılacak ve korunmasına etken olarak literatürün geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Bu amaç ile Antakya ve Samandağ özelinde yer alan literatür incelenmiş, bilgilerin kullanım kolaylığının sağlanması için kentlerin tarihsel süreci; genel özellikleri, şehircilik özellikleri, nüfus ve dini yapıları olmak üzere üç alt başlığa ayrılmıştır. Başlıklar gayrimüslim dini mirası koruma amacıyla sınıflandırılmış, kültürel rota temasına göre belirlenmiştir. Literatürün sınıflandırılması, tarihsel süreç içerisinde inşa edilen dini yapıların, inşa edilme dönemlerinin ve yıkılma dönemlerinin daha kolay deşifre edilmesini sağlayacaktır.

Deşifre edilen günümüze ulaşamayan dini miras ve günümüze ulaşan dini mirasın bir arada korunması için bir araç olarak önerilen kültürel rota planı, tez kapsamında dini rota üzerinde özelleşmiş bir çalışma içermektedir. Bu amaç ile incelenen kavramsal literatür, kültürel rota kavramının çalışılan tezler ile geliştirildiği, yönetmelik veya tüzüklerin yetersiz olduğu ortaya çıkarmıştır. Bu bakış açısı ile incelendiğinde kültürel rota çalışmaları, üretilen tezler ile gelişme sağlamış ancak tarihsel süreç içerisinde var olduğunu bildiğimiz, günümüze ulaşamayan günümüze ulaşamayan miras ile ilgili bir çalışma içermemektedir.

Sonuç olarak Antakya ve Samandağ kentleri özelinde günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan dini mirasın bir arada korunması amacıyla planlanan ve tasarlanan rota çalışması, literatürde yer alan kaynaklardan farklılaşmış ve bütüncül yaklaşımı ile özelleşmiştir.

BÖLÜM İKİ
KÜLTÜREL ROTA KAVRAMI

Geçmişte yollar uzun deneme yanılmalar ile keşfedilen, kimi zaman toplumların hayatını kolaylaştırmak için tasarlanılan, gelenekler ve dinler etkisinde oluşan patikalardan oluşmaktadır. Kültürel değerlerin barındığı patikaların zaman içerisinde kullanımı azalmış, izleri silikleşmiş ya da tamamen yok olmuştur.

Kültürel rotalar mevcut rotaların bilinirliğinin arttırılması ya da geçmişteki önemini yitiren tarihi rotaların izlerinin tekrar gün yüzüne çıkarılması ile oluşturulan bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır. Kavramın zaman içerisinde gelişmesi ile kültürel rotalar, tarihi rotalar özelinde kurgulanan bir rota çalışmasından ziyade kültürel, doğal ve manevi değerlerin bütüncül bakış açısıyla korunması amacıyla tasarlanılan yeni rotaları da kapsamaya başlamıştır.

Tez çalışması tarihinde ticari, dini, tarihi kişilik güzergahları barındıran Antakya (geçmişte Antioch Antik kentini kapsayan) ve Samandağ (geçmişte Seleucia Pieria Antik kentini kapsayan) bölgesi özelinde, kentin sahip olduğu kültürel değerlerin ve inanç izlerinin korunması amacıyla yeni bir kültür/miras rotası tasarımı barındırmaktadır. Bu amaç ile kültürel rotalar hakkındaki literatür gözden geçirilmiş, kavramsal analizler bölge özelinde çalışılmış ve planlama çalışması yapılmıştır.

2.1 Kültürel Rotaların Anlamı/Tanımı

Kültürel mirasın korunmasına yönelik yapılan bilimsel çalışmalar sonucu ortaya çıkan “kültürel rota kavramı”, kültürel mirasın makro ölçek ile korunmasının artan önemi ile geliştirilen bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır (ICOMOS, 2008).

İlk olarak Avrupa Konseyi tarafından ortaya atılan kavram birçok farklı yöne sahiptir. Başlangıçta bir veya iki ülke veya bölgeden geçen, tarihsel, sanatsal veya

sosyal çıkarları açıkça Avrupa olan temalar etrafında düzenlenen rota olarak tanımlanmıştır (Capp, 2003).

Ardından UNESCO ve ICOMOS-CIIC tarafından düzenlenen Madrid Toplantıları'nda (1994 ve 2003 yıllarında), kültürel rota kavramı ele alınmış, Dünya Mirası Komitesi tarafından kavram geliştirilmiştir (UNESCO, 2004). Anlaşma ile varılan kültürel rota kavramı;

> … Bir miras yolunun kültürel önemi, değiş tokuşlardan ve ülkeler veya bölgeler arasında çok boyutlu bir diyalogdan gelen, güzergah boyunca mekan ve zaman içinde hareketin etkileşimini gösteren somut unsurlardan oluşur… şeklinde tanımlanmıştır.

Takip eden yıllarda Uluslararası Kültür Rotaları Komitesi (ICOMOS-CIIC) (2003) tarafından rafine bir kültürel yol tanımı geliştirilmiştir: ICOMOS-CIIC'ye göre;

> …Bir kültür rotasında var olabilecek hem ilişkilerin hem de kültürel varlıkların kültürel zenginliği ve çeşitliliği dikkate alındığında, kültürel rotalar, kültürel gerçekliğin çok yönlü bir kanıt olduğunu ve çok disiplinli bir yaklaşım gerektirdiğini vurgulamak için uygun bir araçtır. Ayrıca kültürel rotalar bilimsel hipotezleri yeniler ve teknik, sanatsal ve kültürel bilginin artmasını sağlar.
>
> Barışçıl karşılaşmaların veya anlaşmazlıkların tarihi sonucu olan kültürel rotalar, şu anda ilkel işlevlerini aşan bir dizi ortak boyut sunarak, tarihe çoğul bir yaklaşım için istisnai bir ortam ve milletler arasında işbirliğine dayalı bir barış ve karşılıklı anlayış kültürü sunar… şeklinde açıklanmıştır.

Bir diğer tanımlama, ICOMOS (CIIC) 16. Genel Kurulu'nca kabul edilen ICOMOS Kültürel Rotalar Tüzüğü'nde yer almaktadır. İlgili tüzüğe göre Kültürel Rotalar aşağıdaki gibi açıklanmıştır.

> … "Kültürel Yollar" kavramı; insan hareketliliği ve alışveriş olgusunun akışını kolaylaştıran, somut bir amaca kasıtlı olarak hizmet eden iletişim yollarını ve bu yollar aracılığıyla gelişen miras içeriğini ortaya koymaktadır. Kültür rotaları bu amaca hizmet etmek için açıkça oluşturulmuş bir yol veya farklı amaçlar için önceden var olan yollardan kısmen yararlanan bir rota olabilir. Ancak bir iletişim veya ulaşım yolu olma özelliğinin ötesinde, bir Kültür Rotası olarak varlığı ve önemi, ancak uzun tarih boyunca bu tür belirli bir amaç için kullanılması ve onunla ilişkili miras değerleri ve kültürel varlıkları oluşturmasıyla açıklanabilir. Kendine özgü dinamiklerinin bir sonucu olarak da farklı kültürel gruplar arasındaki karşılıklı etkileri yansıtır.
>
> Bu nedenle kültür rotaları sadece kültürel varlıkları içeren, farklı toplumları birbirine bağlayan basit iletişim ve ulaşım yolları değil, ortak özelliklere sahip olan bir dizi ilişkili kültürel varlığın kurulmasına kişinin hayal gücünü ve iradesini uygulayarak yaratılamayan özel tarihi fenomenlerdir.
>
> Kültür Rotaları bazen, belirli bir amacı üstlenmek için yeterli güce sahip insan iradesi tarafından önceden planlanmış bir proje olarak ortaya çıkmıştır (örneğin İnka ve Roma İmparatorluğu Rotaları). Diğer durumlarda, farklı insan faktörlerinin toplu müdahalelerinin çakıştığı ve ortak bir amaca yönlendirildiği (örneğin Santiago Yolu, Afrika ticaret kervan yolları veya İpek Yolu) uzun evrim sürecinin sonucudur. Ancak her iki durumda da, belirli bir amaca ulaşmak için insan iradesinden kaynaklanan süreçleri barındırmaktadır.
>
> Kültürel zenginlik ve çeşitlilikler göz önünde bulundurulduğunda, kültür rotalarının varlık nedeni; doğrudan ilişkili olan karşılıklı iletişimlerin ve kültürel

varlıkların, bilimsel hipotezleri örnekleyen, canlandıran, tarihi, kültürel, teknik ve sanatsal bilgiye teşvik eden çalışmaları ve yönetimlerini multidisipliner bir yaklaşım ile barındıran özelliklere sahip olmalıdır (ICOMOS, 2008, s.2)… olarak tanımlanmıştır.

2015 yılına gelindiğinde kültürel rota tanımlaması ÇEKÜL tarafından aşağıdaki gibi açıklanmıştır.

…Günümüzde yaratılmış veya tarihin belirli bir döneminde gerçekten kullanılmış, üzerinde kültürel ve/veya doğal miras öğelerini taşıyan ve önemini bu miras sayesinde kazanan, koruma, kırsal kalkınma ve turizmin geliştirilmesi gibi amaçlarla geliştirilebilen, yerel, bölgesel veya ulusal ölçekli bir ulaşım koridoru şeklidir… (ÇEKÜL, 2015).

Son olarak Kültür Yolları, kültürel mirasın korunması kapsamında UNESCO Miras Komitesi tarafından 2019 yılında yayınlanan yönetmelikte yer almış ve Miras Listesi için oluşturulan başlıklar "Kültürel Manzaralar, Tarihi Kentler ve Kent Merkezleri, Miras Kanalları ve Miras Rotaları" olarak kategorize edilmiş, kültürel rotalar dört başlıktan biri haline gelmiştir (UNESCO, 2019, s.82).

UNESCO'ya göre Kültür Yolları;

… Kültür yolları/miras rotaları kavramı zengin ve verimli olduğu, karşılıklı anlayışın, tarihe çoğul bir yaklaşımın ve barış kültürünün işleyebileceği ayrıcalıklı, zengin ve verimli bir çerçeve sunduğu gösterilmiştir.

Bir miras rotası, kültürel önemi ülkeler ve bölgeler arasında değiş tokuşlardan ve çok boyutlu bir diyalogdan gelen ve rota boyunca, uzay ve zamanda hareketin etkileşimini gösteren somut unsurlardan oluşur (UNESCO, 2019, s.87-88)…
şeklinde tanımlanmıştır.

Yapılan tanımlamalar incelendiğinde koruma olgusunun geliştiği gibi kültürel rota kavramının da zaman içerisinde geliştiğini söylemek mümkündür. Oluşum sürecinde kültürel rota kavramının; kimlik, değişim, zaman ve mekan arasındaki etkileşim gibi konular etrafında şekillendiğini söylemek mümkünken günümüzde sosyal, ekonomik, kültürel, manevi konuları ve bütün miras özelliği gösteren izleri kapsamakta, somut olan ve somut olmayan değerlerin bir arada korunması için potansiyel barındırmaktadır.

Tez çalışması sürecinde kavrama ilişkin yapılan okumalarda miras rotası kavramının günümüze ulaşan miras unsurlarından oluştuğu çıkarımı yapılmış, kaynakların yoğun olarak somut veriler çevresinde oluşturulduğu fark edilmiştir. Ancak çok katmanlı yapıya sahip olan kentlerde tarihi kent katmanlarının üst üste gelmesi ile günümüze ulaşamayan mirasa ya da zaman içerisinde izleri yok olan veya silikleşen rotalara sahip olunduğu bilinmektedir. Bu nedenle yapılan tanımlamalara ek olarak tez kapsamında ortaya konulan kültür rotasına günümüze ulaşamayan tarihi izler de dahil edilmiştir.

Bu bağlamda da tüm tanımlamalar göz önünde bulundurulduğunda, tez kapsamında kültürel rota/miras rotası tanımı;

“Tarihsel süreç içerisinde dini, asgari, ticari ve sosyal amaçlar ile kullanılmış olan, barındığı coğrafya üzerinde kültürel, doğal, manevi değerler barındıran, kent katmanları arasında günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan miras değerlerini bir arada bulunduran, sınırları bölgesel olmayan, ulusal ölçekli bir ulaşım koridorudur.” şeklinde tanımlanmıştır.

Sonuç olarak kültürel rotalar/miras rotaları; geçmişten günümüze sahip olunan kültürel mirasın okunabilirliğini arttırmak amacı ile tasarlanan yeni rotalar veya mevcut rotaların kullanım koşullarının iyileştirilmesi ile kullanımları yeniden sağlanan rotalar veya hem mevcutun kullanıldığı ama yeni bileşenler ile

genişletildiği hibrit rotalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Rotalar; kültür varlıklarının görünür/bilinir olmasını sağlayan, koruma bilincini yükselten bu bağlamda da kültür varlıklarının geleceğe aktarılmasına araç olan bir uygulamadır.

2.1.1 Kültürel Rota Kavramının Gelişimi

Kültürel rota kavramı ilk olarak 1954 yılında Avrupa Kültür Sözleşmesi'nde bahsedilmiş ve 1960 yılında Avrupa Konseyi tarafından kültürel mirasın seyahatlerle keşfedilmesi ile tartışılmıştır (COE, 2002). Ardından kavramın tanımlanması 1984 yılında Avrupa Konseyi'nin Kültürel Rota Programı üzerine çalışmasının ardından, Avrupa Konseyi Üye Devletleri tarafından yapılmıştır. Bu kapsamda ortaya çıkarılan ilk Kültür Rotası Santiago de Compostela Hac Yolu 1987 yılında ilan edilmiştir. 1988 yılında ise UNESCO tarafından UNESCO yolları programı adıyla bir program başlatılmıştır. Program İpek Yolu üzerinden somut ve somut olmayan kültürel mirası ortaya çıkarmayı ve Doğu ile Batı arasındaki kültürel ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır (UNESCO 2002). Daha sonra, 1993 yılında UNESCO tarafından Santiago de Compostela Hac Yolu Dünya Mirası ilan edilmiştir. 1994 yılında ise UNESCO ve ICOMOS temsilcileri Kültürel Rotalar toplantısı yapmış ve toplantı sonucu olarak Kültürel Mirasımızın Bir Parçası Olarak Rotalar raporunu oluşturmuştur (ÇEKÜL, 2015).

İlk resmî dökümanın ardından 1997 yılında Avrupa Konseyi kültürel rotalar programını yürürlüğe koymak için Lüksemburg Büyük Dükalığı arasında imzalanan bir protokol sonucu, Avrupa Kültür Yolları Enstitüsü (EICR) kurulmuştur (CoE, 2002). Akabinde ise 1998 yılında ICOMOS Kültür Rotaları Uluslararası Komitesi (CIIC) oluşturulmuştur. Yeni kurulan kurumların asıl amacı kültür rotalarının araştırılması, tescil edilmesi, üzerlerindeki mirasın korunması ve geliştirilmesi ile sosyal ve ekonomik etkilerin geliştirilmesi olarak belirlenmiştir (ÇEKÜL, 2015). 1999 yılında ise Türkiye, Likya Yolu ile çalışmalara dahil olmuştur. Daha sonra 2002 yılında EICR tarafından hazırlanan Avrupa Kültür Rotalarına erişim sağlamak

için Ortak Bir Miras: Kültürel Rotalar ve Peyzajlar adı ile bir web sayfası oluşturulmuştur (Kuruç, 2018).

Kültürel rota kavramı 2003 yılında UNESCO, kültür rotası kavramını detaylı bir şekilde tanımlamış ve 2005 yılında kültürel rota kavramı UNESCO tarafından belirlenen miras kategorilerinden biri olarak yayınlanınca, tarihinin en büyük sıçramasını yaşamış, tüm dünyada farkındalığı artmıştır.

2005 yılından itibaren ICOMOS Kültür Rotaları Uluslararası Komitesi'nin yapmış olduğu çalışmalar sonucunda ise ilk referans kaynak olarak kullanılacak "ICOMOS Kültürel Rotalar Bildirgesi" 2008'de yayınlanmıştır (ÇEKÜL, 2015, s.15). Bildirinin ana amaçlarını;

> …Kültür rotalarının araştırılmasında temel ilke ve yöntemleri ortaya koymak, rotaların kullanımıyla ilgili esasları belirlemek, rotaların değerlendirilmesi, korunması ve yönetimi konularında bilgi ve deneyim birikimini sağlayacak mekanizmalar (ÇEKÜL, 2015, s.15)… oluşturmaktadır.

2010 yılına gelindiğinde Avrupa Konseyi, "Avrupa Konseyi Kültür Rotası" belgelendirme kurallarının revize edilmesi için bir anlaşma yapmış, Avrupa kültürel mirasına vurgu yapılmıştır (CoE 2018c). Bu anlaşma, Avrupa değerlerinin ve kültürel mirasın tanımlanmasının kültürel rotalarla sağlanabileceğini belirtmektedir (CoE 2010).

2012 yılında UNESCO Fransa'da çeşitli örgütlerin, yerel yönetimlerin ve akademisyenlerin katılımı ile bir Avrupa Konseyi toplantısı yapmıştır. Burada kültürel rota oluşturmak için kullanılabilecek yaratıcı ve yenilikçi araçlar tartışılmış, konu ile ilgili bilgilendirmenin arttırılması gerekliliği ve katılım potansiyelleri, rota görünürlüğünün arttırılması başlıkları tartışılmış ve bu konularda kararlar alınmıştır. Sonuç ürün olarak da "Colmar Deklerasyonu: Avrupa Kültür Rotaları 25. Yıl" raporu

ilan edilmiştir (Colmar Declaration, 2012). Aynı yıl benzer amaca sahip olan "Crossroads of Europe" da Avrupa kültür yollarının özel sektör ya da yerel ve ulusal yönetimler özelinde bilinirliğinin arttırılması amacıyla kurulmuştur. Türkiye odağında ise 2012'de Türkiye Kültür Rotaları Derneği, Türkiye'nin sahip olduğu kültür rotalarının korunup, tanıtılması amacıyla kurulmuştur. ÇEKÜL Vakfı aracılığıyla Kültürel Öncelikli Bölgesel Yol Haritaları oluşturma çalışmaları yapılmış ve Kültürel Rota Hazırlama Rehberi yayınlanmıştır.

Sonuç olarak 2019 yılında UNESCO kültürel miras rotaları, Kültürel Miras Listesi için oluşturulan dört başlıktan biri durumuna gelmiş ve aşağıda aktarılacak olan tablo, kültürel rota kavramının gelişim sürecinin özetini barındırmaktadır (Tablo 2.1).

Tablo 2.1 Kültürel rota kavramının gelişim süreci

1954	Avrupa Kültür Sözleşmesi'nde bahsedildi.
1960	Avrupa Konseyi tarafından kültürel miras koruma fikirleri geliştirildi.
1984	Avrupa Kültürel Rotalar Programı çalışması yapıldı.
1987	Avrupa'nın ilk Kültür Rotası ilan edildi.
1988	UNESCO, Diyalog Yolları Programını başlattı.
1993	Santiago de Compostela Hac Yolu Dünya Mirası ilan edilmiştir.
1994	UNESCO ve ICOMOS temsilcileri ile Kültürel Mirasımızın Bir Parçası: Kültürel Rotalar toplantısı yapıldı.
1997	Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü kuruldu.
1998	ICOMOS Kültürel Rotalar Uluslararası komitesi kuruldu.
1999	Türkiye'de Likya Yolu tanıtıldı.
2002	Ortak Bir Miras: Kültürel Rotalar ve Peyzajlar web portalı oluşturuldu.
2003	Kültür Rotası kavramı UNESCO tarafından tanımlandı.
2005	Kültür Rotaları, UNESCO'nın 4 miras kategorisinden bir haline geldi.
2008	ICOMOS Kültürel Rotalar Bildirgesi yayınlandı.
2010	Avrupa konseyi Kültürel Rotalar Anlaşmasını detaylandırdı.
2012	Kültür Rotaları Colmar Deklerasyonu'nda yayınlandı.
2019	Kültürel Miras Listesi için oluşturulan dört başlıktan biri olarak ele alındı.

2.1.2 Kültürel Rota Türleri/Sınıflandırması

Tarihsel süreçte kültürel rotalar ve sahip oldukları izler çok sayıda insan tarafından deneyimlenmiştir. Ancak kültürel rotalara olan farkındalığın artması çok yeni gelişmiştir. Avrupa Konseyi tarafından öncelikle aktarılmaya başlanılan kültürel rotaların bir kısmı yüzyıllardır ziyaret edilen rotalar olurken, bazıları daha güncel keşfedilmiş ya da kültür varlıklarının korunması ve bilinirliğinin arttırılması için yeniden düzenlenenlerden oluşmuştur.

Farklı dönemlerde çeşitli amaçlar için kullanılmış olan güzergahlar, dünya çapında bağlam ve amacına göre şekillenmiş, farklı kültürel ve tarihi öneme sahip olmuş, özgün izler barındırmıştır. Bu durumun sonucunda kültürel rotalar, sahip oldukları oluşturulma amaçlarına ve programlarına bağlı olarak, farklı ölçütlere göre sınıflandırılmıştır.

Kültürel rotaları sınıflandırma kapsamında yapılan ilk çalışma 1994 yılında UNESCO tarafından hazırlanmıştır. Madrid'te hazırlanan "Kültür Mirasımızın Parçası Olan Rotalar" adlı belgede, kültürel rotaların belirli özelliklerine göre gruplandırılması için farklı nitelikleri içeren bir altlık oluşturulmuştur. Belgeye göre kültürel rotalar; mekansal özellikler, zamansal özellikler, kültürel özellikler ve görev veya amaçlar olmak üzere dört ana başlık üzerinden incelenmiştir (Tablo 2.2).

Tablo 2.2 UNESCO-ICOMOS kültürel sınıflandırma şeması

Mekansal Özellikler	Zamansal Özellikler	Kültürel Özellikler	Görev veya Amaçlar
Bir rotanın uzunluğu ve çeşitliliğini, değişimin ilgisini veya sürdürdüğü bağlantıların karmaşıklığını yansıtır.	Ne kadar zamandır var olduğu ve kullanım sıklığını yansıtır.	Kültürler arası etkileşimleri içerir. Örneğin etnik ve kültürel grupları birbirine bağlar ve değişim yoluyla onların kültürel aktarımlarını destekler.	Toplulukların hayatta kalması için manevi malları veya temel gereklilikleri takas etmek için kullanılmış olması veya gelişimlerine katkıda bulunmuş olması durumunu ortaya koyar.

Ardından kültürel rota ile ilgili çalışmalar yapan ICOMOS'un 2008 yılında yapmış olduğu çalışmaya göre kültürel rotalar altı başlık altında sınıflandırılmıştır. ICOMOS'a göre sınıflandırma; bölgesel kapsamlarına göre; yerel, ulusal, bölgesel, kıtasal veya kıtalararası olmak üzere, kültürel kapsamlarına göre; belirli bir kültürel bölge içinde veya kültürel değerlerin oluşumunda veya evriminde karşılıklı etkilerin süreçlerini paylaşan veya paylaşmaya devam eden farklı coğrafi alanlara yayılmış olarak, amaçlarına veya işlevlerine göre; sosyal, ekonomik, politik veya kültürel, zaman içindeki sürelerine göre; sosyo-ekonomik, politik ve kültürel değişimlerin etkisi altında gelişmeye devam edenler ve artık kullanılmamakta olanlar olmak üzere, yapısal konfigürasyonlarına göre; lineer, dairesel, haç, radyal veya ağ tipi olmak üzere, doğal ortamlarına göre; kara, su, karma veya diğer fiziksel ortamları göz önünde bulundurularak sınıflandırma yapılmıştır.

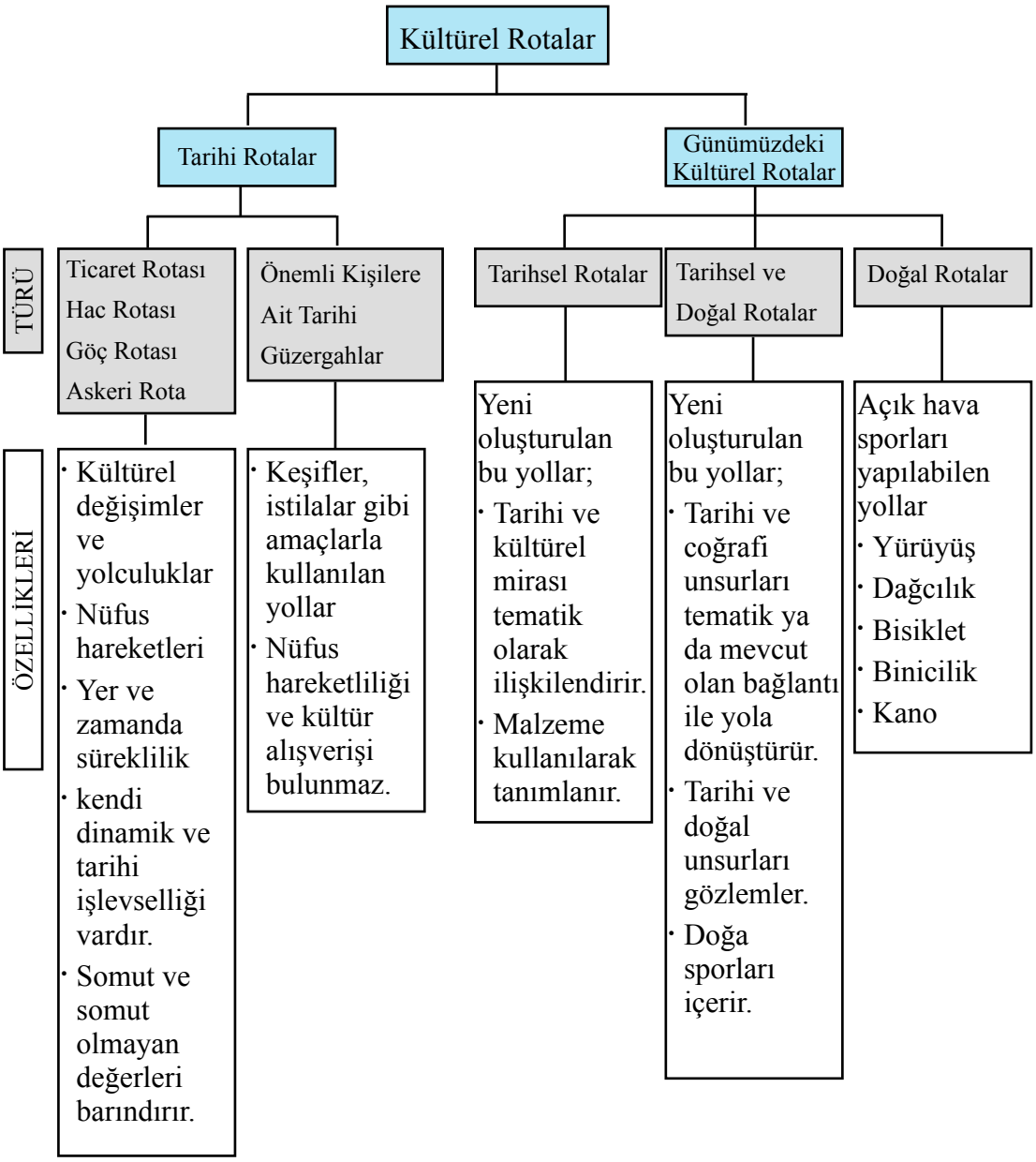
Chairatudomkul (2008), UNESCO ve ICOMOS'un sınıflandırma çalışmalarını doktora tezinde sentezlemiş ve sonucunda tezi kapsamında sınıflandırma yapmıştır. Chairatudomkul tarafından hazırlanan kültürel rota sınıflandırması; kültürel rotalar

ve miras parkurları olmak üzere iki başlık altında temsil edilmiştir. İki kategori; dini olaylar, ticari faaliyetler, askeri amaçlar, spor etkinlikleri, tarihte geçen belirli anlar, kullanılan rotalar, göçebe yollar, saldırılar, doğal değerler, mimari gelişmeler, deniz yolları, tarihi insanlarla ilişkili rotalar olmak üzere başlıklara ayrılan türler UNESCO 1994 ve ICOMOS 2004'te alınan ilke kararlarına uygun olarak Chairatudomkul tarafından gruplandırılmıştır (Chairatudomkul, 2008).

Chairatudomkul'un gruplandırılmasına ek olarak, Dünya Miras Listesi'nde yer alan kültürel rotaların sınıflandırılmasına ilişkin örneklerden biri de 2010 yılında Oers tarafından yapılmıştır (Van Oers, 2010). Van Oers; kültürel rota sınıflandırmasını ulaşım, ticari yollar, dini yollar ve doğrusal anıtlar olmak üzere dört başlığa ayırmış, sınıflandırma çalışmasını rotaların sadece kullanım amaçları ve lineer formları dikkate alarak gruplandırmıştır. Bu nedenle çalışma, örnekleri sadece bir kategori altında değerlendirmesi nedeniyle yüzeysel bulunmuştur.

Yapılan literatür çalışmalarından ortaya çıkarılan sınıflandırma önerileri belirli kriterler barındırmamakta, bağlama özgü çalışmalar içermektedir. Bu nedenle Türkiye'de kültürel rota çalışması yapan Karataş, Durusoy ve Tuğalan literatür taramaları sonucu çalışma alanlarına özgü sınıflandırmalar üretmiştir. Tez kapsamında öncelikle Türkiye'de tasarlanılan kültürel rota sınıflandırmaları aktarılacak ardından çalışma alanı olarak belirlenen Antakya ve Samandağ bölgeleri özelinde planlanan sınıflandırma çalışması paylaşılacaktır.

İlk olarak Karataş 2011 yılında Merkezi Likya bölgesi üzerinden hazırlamış olduğu sınıflandırmada rotaları tarihi rotalar ve günümüzdeki kültürel rotalar olmak üzere ikiye ayırmış, rotaları türlerine ve özelliklerine göre ayırmış, mevcut rotaları örnekleri ile sıralamıştır (Şekil 2.1). Yapılan sınıflandırmada; zaman sınırlaması, tarihin bir döneminde kullanımı, kültürel miras ve peyzajın kullanımı gibi konular üzerine yoğunlaşılmıştır.

Şekil 2.1 Karataş'ın sınıflandırma şeması

Tarihi rotalar başlığı altında ele alınan ilk başlık, ticaret rotası, hac rotası, göç rotası, askeri rota ikinci başlık önemli kişilere ait güzergahlar olmak üzere özelleşmiştir. İlk gruba dahil edilen; İpek Yolu, Baharat Yolu, Santiago de Compostela Hac Yolları, Via Maris Yolu ve İstiklal Yolu, ikinci gruba dahil edilen önemli kişilere ait yolları ise; Hz. İbrahim Yolu, Evliya Çelebi Yolu, St. Paul Yolu, 19. Yüzyıl Seyyahları Yolu olarak sıralamıştır.

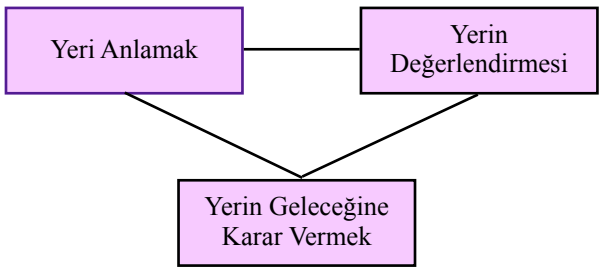
Yapılan çalışmaya ek olarak tez kapsamında tezin üretildiği tarihten günümüze kadar eklenen güzergahlar araştırılmıştır. UNESCO kültürel miras listelerine alınmış rotalardan tarihi rotalara ek olarak Hansa Rotası, Viking Kültür Rotası, Fenike Rotası, Via Regia Rotası, Huguenot ve Waldensian Rotası, İmparator V. Charles'ın Avrupa Rotası, Tütsü Rotası, Camino Real de Tierra Adentro Rotası, tarihte önemli kişilere ait yollardan ise; Via Francigena Yolu, Saint Martin of Tours Rotası, Saint Olav Rotası, Tourslu Aziz Martin Rotası, Kailash Dağı Hac rotası sınıflandırmaya dahil edilmiştir.

Günümüzde yer alan kültürel rotalar başlığı, tarihsel, tarihsel ve doğal, doğal olmak üzere üç başlık altında incelemiştir. Bu bölüme örnek olarak; Avrupa Endüstriyel Miras Yolu, Avrupa Tuğla Gotik Rotası, Avrupa Mozart Yolları, Transromanica - Avrupa Mirasının Romanesk Rotası, İstanbul'un 100 Yolu, Likya yolu, Don Kişot Rotası, Frig Rotası, Avrupa Uzun Mesafe Yolları, Apalaş Ulusal Manzaralı Yürüyüş Patikası, Yenice Orman Yolları verilmiştir.

UNESCO listesinden ek olarak El Legado Andalusi Rotası, Yahudi Mirasının Avrupa Rotası, Avrupa'daki Cluniac Siteleri Rotası, Zeytin Ağacının Güzergâhları, Iter Vitis Rotası, Avrupa Manastırları ve Siteleri Rotası, Avrupa Mezarlığı Rotası, Tarih Öncesi Kaya Sanatı Rotası, Tarihi Termal Kentlerin Avrupa Rotası, Avrupa Seramik Rotası, Avrupa Megalitik Kültür Rotası, Reseasu Art Nouveau Ağı, Habsburg Rotası, Roma İmparatorları ve Tuna Şarap Rotası, İstikamet Napolyon Rotası, Robert Louis Stevenson'un İzinde Rotası, Grande Bölgesi'nin Müstahkem Kasabaları, İzlenimcilik Yolları, Via Charlemagne Rotası, Demir Perde Patikası Rotası, Le Corbusier Destinasyonları, Kurtuluş Rotası Avrupa, Reform Yolları, Qhapaq Nan - Andean Rotası Pyrenean Demir Yolu rotaları listeye eklenmiştir (URL1).

Karataş'ın ardından Milas ve Labraunda arasındaki bölgede çalışan Durusoy, 2013 yılında hazırlamış olduğu tezde, 2013 yılına kadar olan Kültürel Rota sınıflandırmalarını aktarmış ve özetle bir rotanın tasarlanılması için bağlam özelliklerinin incelenip ve değerlendirmesinden sonra yerin planlaması için yöntem kurulmasını vurgulamıştır.

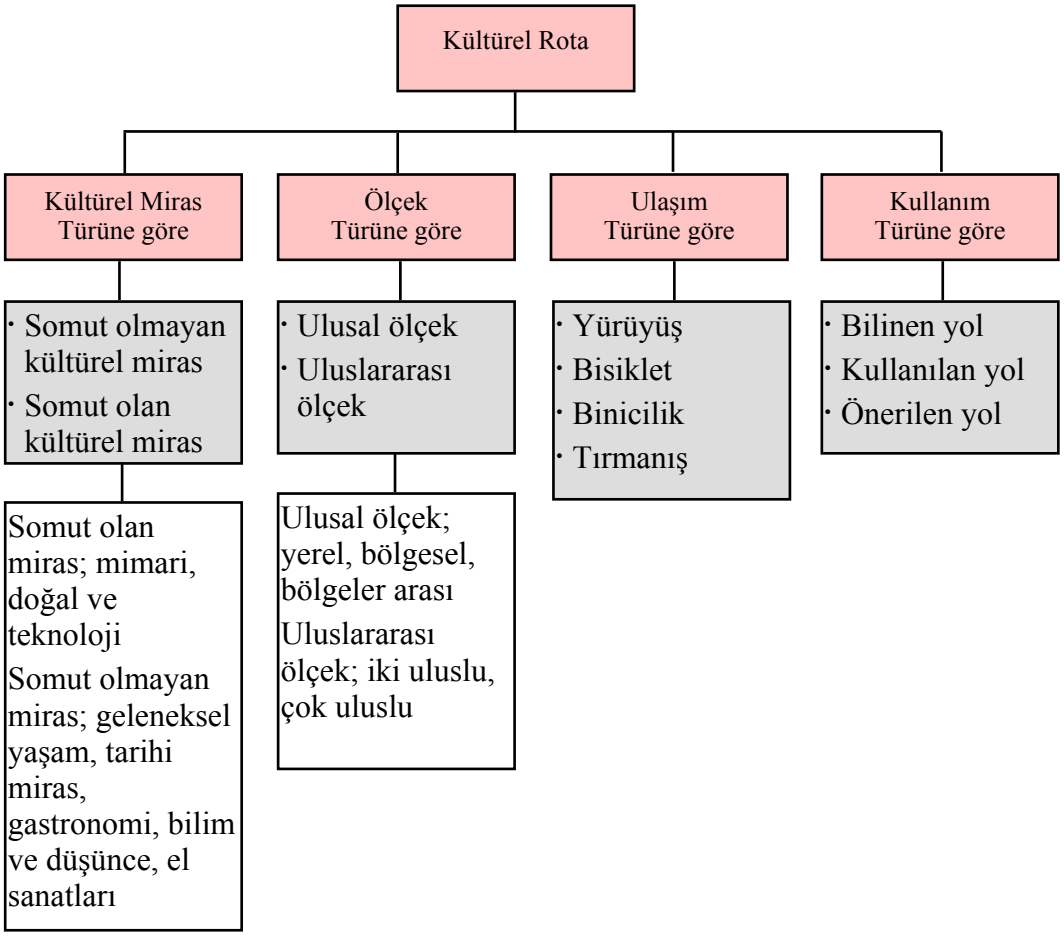
Durusoy'a göre yeri anlamak ve yerin değerlendirmesi mekanın geleceği ile ilgili bilgiler vermekte, bu nedenle kültürel rotaların planlanmasında ve yönetiminde bölge özelinden elde edilen veriler kullanılmalıdır. Ayrıca Durusoy; toplanan bilgilerin değerlendirilmesi ve geçmiş ve gelecek arasında kurulan bütüncül yaklaşımın kurulmasının, çalışma alanının tanımlanabilirliğini sağladığını ifade etmiştir. Son olarak çalışılan yolların kültürel rotalara dönüştürülebilmesi içinse önerilerin belirlenmesi ve uygun kararlar ve ilkelerle sürdürülmesi gerektiğini belirtmiştir. Etkili ve sürdürülebilir bir planlama ve yönetim sürecine ulaşmak için, uygulama stratejileri ve öncelik sıraları, periyodik bir kontrol ve gözden geçirme mekanizması ile devam etmeli, ortakların işbirliği ile birlikte ilerlemelidir (Şekil 2.2).

Şekil 2.2 Durusoy'un sınıflandırma şeması

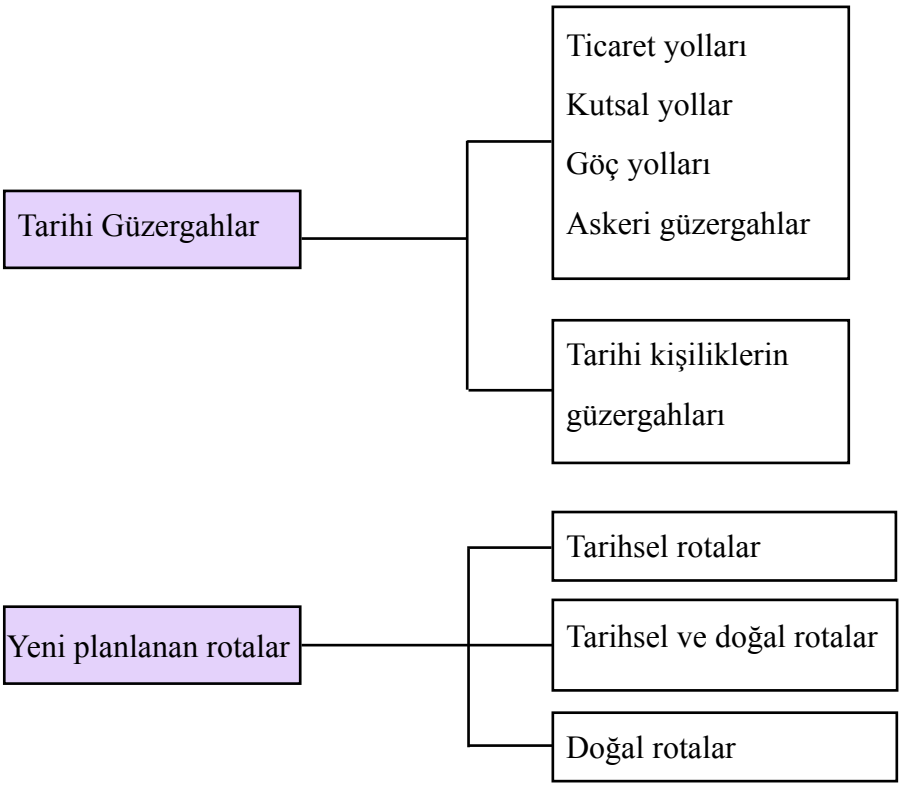
Kültürel rota sınıflandırması üzerine bir diğer çalışma; Tuğalan'ın 2020 yılında yayınladığı tezdir. Tezinde kültürel rota sınıflandırması; kültürel miras türü, ölçek türü, ulaşım türü ve kullanım türüne göre dört alt başlık ile incelenmiştir (Şekil 2.3). Kültürel miras türleri somut olan ve somut olmayan kültürel mirası, ölçek türleri ulusal ve uluslar arası ölçekleri, ulaşım türleri yürüme, bisiklet, binicilik gibi

faaliyetleri, son olarak kullanım türüne göre bilinen, kullanılan ve önerilen yol olmak üzere detaylanmaktadır.

Şekil 2.3 Tuğalan'ın sınıflandırma şeması

Tuğalan'nın ardından ÇEKÜL Vakfı - Tarihi Kentler Birliği kültürel rota sınıflandırması üzerine yoğunlaşmıştır. ÇEKÜL Vakfı'nın yapmış olduğu sınıflandırma tarihi güzergahlar ve yeni planlanan rotalar olmak üzere iki bölümde değerlendirilmiştir (Şekil 2.4). Çalışma Karataş'ın yapmış olduğu sınıflandırmanın bir benzeri olup, Karataş'ın yapmış olduğu çalışmanın izinden oluşturulmuştur.

Şekil 2.4 ÇEKÜL Vakfı - Tarihi Kentler Birliği kültürel sınıflandırma şeması

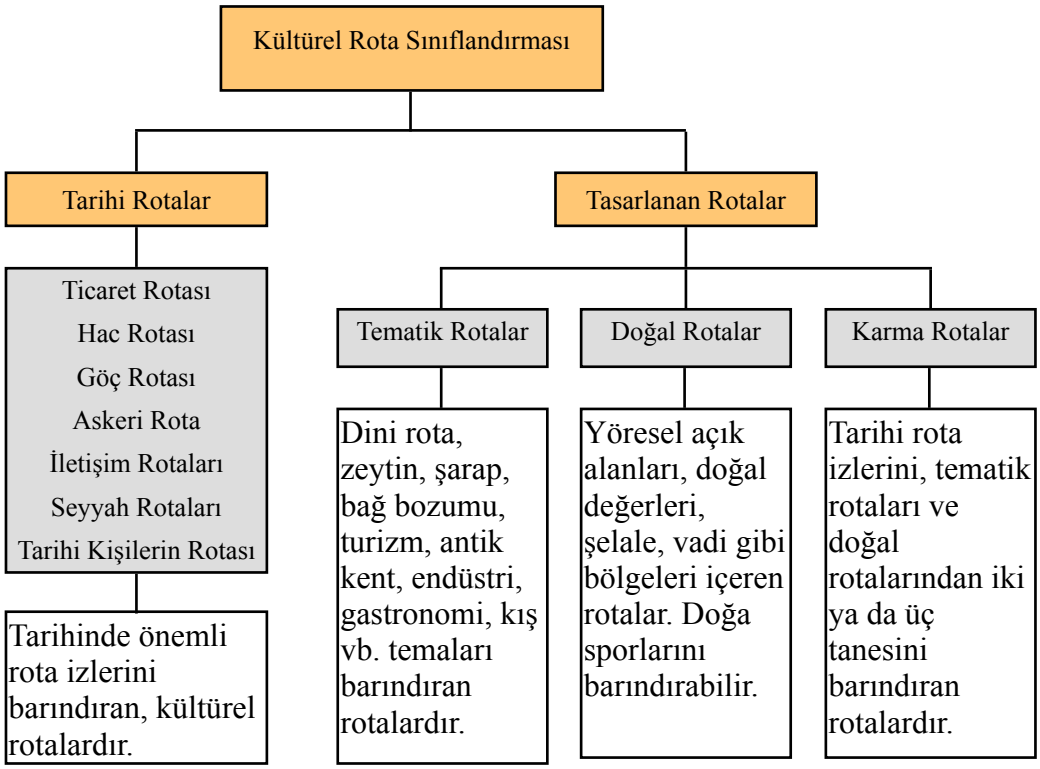
Son olarak Türkiye özelinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan "Türkiye Turizm Stratejisi 2023" raporunda bir sınıflandırma çalışması yapılmış, Türkiye genelinde rotaların yedi türe ayrıştırılmasına karar verilmiştir. Rotalar; zeytin, kış, dini turizm, ipek yolu turizmi, Batı Karadeniz kıyı turizmi, yayla, Trakya kültür rotaları olarak belirlenmiştir. Türlerden biri olan dini turizm rotası, Güney Anadolu bölgesi özelinde tasarlanmış, Tarsus'tan başlayarak Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin üzerinden planlanmıştır. Planlama çalışması tez kapsamında oluşturulan dini rotanın kültürel değerini vurgulamıştır.

Bu bölümde yapılan literatür çalışması doğrultusunda UNESCO, ICOMOS, Chairatudomkul, Van Oers, Karataş, Durusoy, Tuğalan ve Çekül Vakfının oluşturdukları sınıflandırma çalışmaları aktarılmıştır. Sonuç olarak aktarılan bütün sınıflandırmalar, çalışma alanının dinamiklerine göre ayrışmıştır. Buradan hareketle tez kapsamında planlanması hedeflenen kültür rotası için alana özgü bir

sınıflandırma yapılacak olup, çalışmanın özgün yanını vurgulayan unsurlardan biri de bu olacaktır.

2.1.3 Tez Kapsamında Oluşturulan Kültürel Rota'nın Sınıflandırma Çalışması

Sınıflandırma çalışmaları, kültürel rotaların daha anlaşılır olması için önemli bir parametre olup, rotaların daha kolay analiz edilmesi, algılanması ve belgelenmesi için yararlı bilgiler içermektedir. Bağlama yönelik özellikler barındırması ile şekillenen sınıflandırma çalışmaları özgün içeriklerden oluşmaktadır. Bu nedenle de tez kapsamında Antakya ve Samandağ bölgeleri özelinde çalışılacak olan kültür rotası/miras rotası, UNESCO ve ICOMOS tarafından belirlenen tür özelliklerine göre çıkarımlar yapılarak yeni bir sınıflandırma modeli şeklinde oluşturulmuştur.

Şekil 2.5 Tez kapsamında yazarlar tarafından tasarlanılan sınıflandırma şeması

Tez kapsamında kültürel rotalar; tarihi rotalar (mevcutta var olan) ve tasarlanılan rotalar olarak iki bölüme ayrılmıştır (Şekil 2.5). Tarihi rotalar, geçmişte varlığını

bildiğimiz, kültürel aktarımların yoğun olarak yaşandığı, çeşitli kültürel kimliklere ev sahipliği yapan, toplum hafızasına sahip alanlar olabildiği gibi, tarihi kişiliklerin, seyyahların gezi güzergahlarını, konakladıkları yerleri, paylaştıkları bilgileri barındıran ve kentler hakkında daha detaylı bilgi sahibi olmamızı sağlayan güzergahları barındırır.

Tarihi rotalardan ticari rotalara İpek Yolu, Baharat Yolu, Tuz Yolu, hac rotalarına Santiago de Compostela Hac Yolları, göç rotasına Kavimler Göç Yolları, Askeri rotalara Via Egnatia Yolu, Via Militaris Yolu, İletişim yollarına Pers Kraliyet Yolu, seyyah rotalarına Evliya Çelebi Yolu, tarihi kişilerin rotalarına da Piri Reis Rotası örnek verilebilir.

İkinci alt başlık olan tasarlanılan rotalar; tematik, doğal ve karma olarak üç alt başlık ile sınıflandırılmıştır. Burada oluşturulan rotalar, rota tasarımı sırasında karar verilen sanal rota izlerinin birleştirilmesiyle oluşturulabileceği gibi tarihi rota izlerini de içeren rotalar olabilmekte, sahip olunan bütün kültürel değerlerin bütüncül olarak ele alınmasını amaçlamaktadır.

Tematik rotalar, belirlenen bir güzergahın sahip olduğu kültürel ve doğal dokunun korunması, farkındalığının arttırılması amacıyla, bir tema odağında tasarlanılan rotaları temsil etmektedir. Çalışma alanının sahip olduğu değerler ile karar verilebilecek olan temalar; dini rota, zeytin, şarap, bağ bozumu, turizm, antik kent, endüstri, gastronomi, kış, yaz, bahar, Trakya, Güneydoğu Anadolu, yayla, UNESCO miras listesi rotası ve benzeri temaları içerebilir.

Doğal rotalar ise bir bölgenin sahip olduğu doğal değerleri (ova, göl, vadi, şelale vb.), yöresel açık alanları barındıran ve doğal oluşuma sahip rotalardır. Doğal rotalarda, doğal alanların ve doğada yaşayan canlıların yaşam alanları bozulmadan korunurken, doğa sporları, dağcılık, yürüyüş, tırmanış, kano kullanımı, rafting gibi aktiviteleri yapmak mümkündür. Parkur, kısa ve uzun olabileceği gibi, rotaların

zorluk seviyelerinin belirlenmesi rotayı deneyimleyecek olan kişilerin tercihlerini şekillendirecektir.

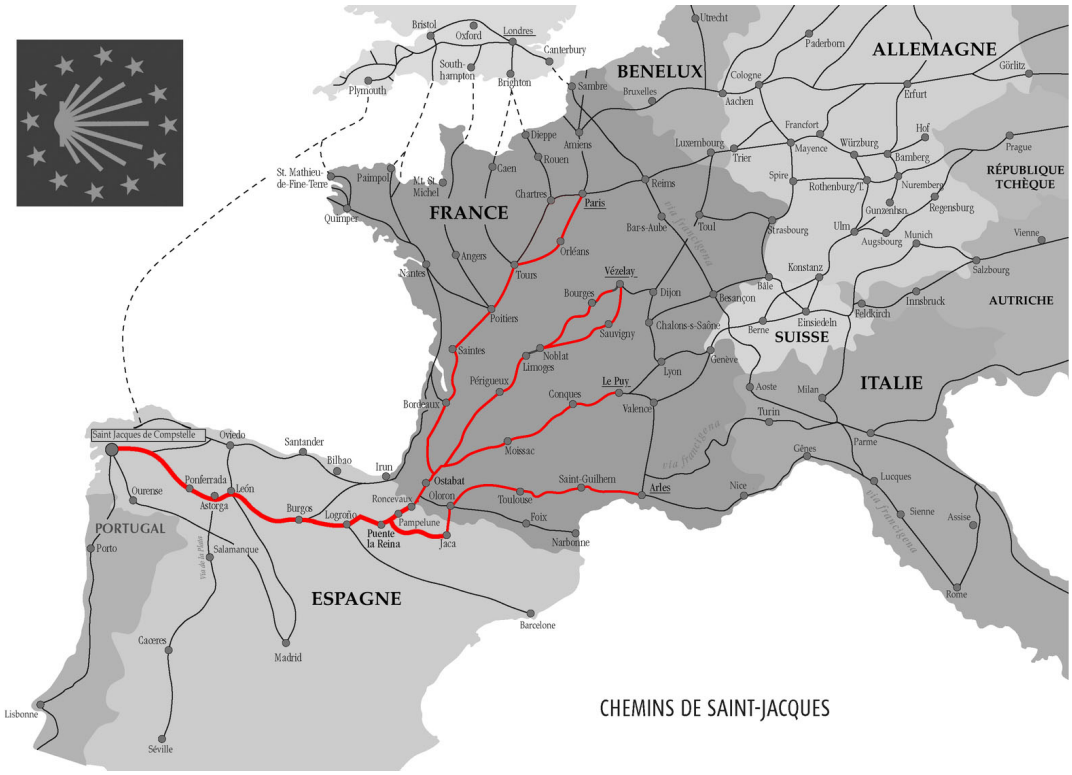
Karma rotalar, tarihi rota izlerinden, tematik veya doğal rotalardan iki ya da üç tanesini bünyesinde barındıran rotalardır.

Tez çalışması kapsamında gayrimüslim dini değerlere olan farkındalığın arttırılması ve sürdürülebilir koruma sağlanması için kültürel rota tasarımı yapılmıştır. Rotalar; kültürel rota sınıflandırılması içerisinde tasarlanan rotalar alt başlıklarından olan tematik rota grubuna dahil olup, dini rota özelliği gösterecektir. Bu amaç göz önünde bulundurularak, Türkiye'de ve farklı ülkelerde tasarlanan bütün kültürel rotalar incelenmiş, aralarında tespit edilen dini rotalar ayıklanmış ve çalışma kapsamında aktarılmıştır. Sonuç olarak çalışma bölge özelinde yapılan planlama kararlarını etkilemiştir.

2.1.4 Tez Konusuyla İlişkilendirilen Rota Örnekleri

Tez kapsamında dini rota teması özelinde kültürel rota oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu nedenle örnek olarak ele alınan rotaların ortak özelliği, inanç üzerine kurulmuş olmalarıdır. Detaylı olarak aktarılacak olan rotalar, kutsal amaçlar doğrultusunda hareket eden önemli din adamlarının güzergah izlerini, kentlerin dini ve kültürel mirasını içermekte, tarihi rota ya da tasarlanan rota özelliği göstermektedir. Ancak türü ve içeriği farketmeksizin güzergahların farkındalığının arttırılarak, sahip olunan kültürel mirasın sürdürülebilir olarak korunması amaçlanmıştır. Bu kapsamda sınıflandırma çalışmaları içerisinde adları geçen rotalardan; Santiago de Compostela Hac Yolları, Hz. İbrahim Yolu, Evliya Çelebi Yolu ve St. Paul Yolu detaylı incelenecektir.

2.2.1.1 Santiago de Compostela Hac Yolları

Şekil 2.6 Santiago de Compostela Hac Yolu Haritası

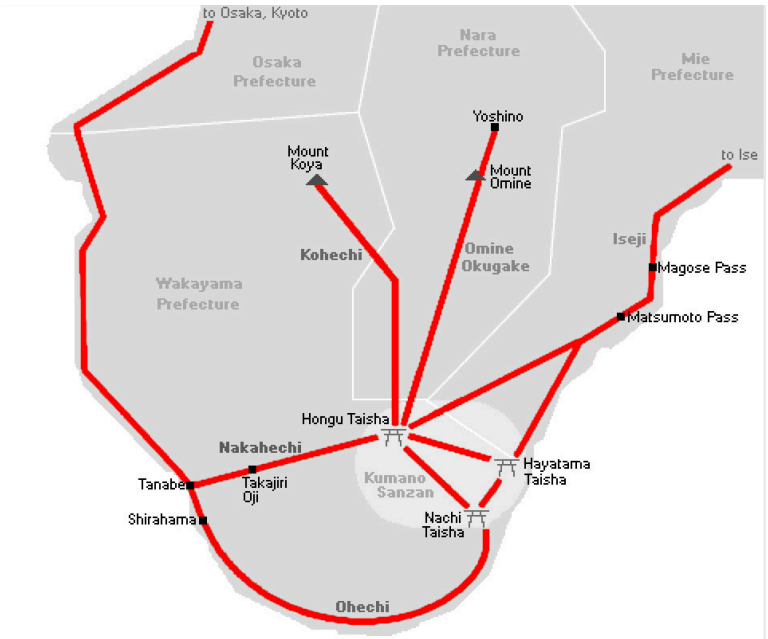
Bir inanışa göre Hz. İsa'nın On İki Havarisinden biri olan Aziz Yakup, vefatının ardından bedeni Kudüs'ten Kuzey İspanya'ya taşınmış ve Santiago de Compostela şehrine gömülmüştür. Dokuzuncu yüzyılda keşfedilen Aziz Yakup Mezarlığı, özellikle Ortaçağ'da Hıristiyanlar için önemli hac merkezlerinden biri olmuştur. Bunun nedeni, rotanın yürünerek tamamlanması durumunda Hıristiyanlar işledikleri günahların affedileceğine inanmaktadır. Hac rotasının oluşmasının ardından bölgede ibadet alanları, hastaneler, konaklama tesisleri, köprüler gibi mimari yapılardan oluşan ve somut olmayan kültür miras ögeleri, efsaneler, mitler, şarkılar gibi değerleri barındıran kültürel miras oluşmuştur (Şekil 2.6)(URL2).

Rotaya çeşitli noktalardan dahil olmak mümkündür. Ancak; Camino Frances (Fransız Yolu), Camino Primitivo, Camino del Norte (Kuzey), Via de la Plata (Gümüş Yol), Camino Portugués (Portekiz), Camino Ingles (İngiliz), El Camino a Fisterra y Muxia (Fisterra ve Muxia) rotanın tercih edilen güzergahlarıdır. (URL3).

Rota, yürüyüş yaparak ya da bisiklet kullanarak tamamlanabilmekte, ayrıca at, eşek gibi binek hayvanlarıyla geçilebilmektedir. Rota ziyaretçileri, istedikleri noktadan yolculuğa başlayıp, Santiago Yolu sembolleri olan haç, midye, ok işaretlerini, elinde baston olan, sırt çantalı yürüyen ya da bisikletli hacı çizimlerini izleyerek Santiago'ya ulaşabilirler (URL2).

Rota içerisinde konaklamak amacıyla; kilise, pansiyon, gönüllü evleri, kamp alanları yer almakta, daha konforlu bir konaklama için ise oteller bulunmaktadır. Rotanın en uzun mesafesi 790 kilometre olup, en kısa rota 110 kilometreden oluşmaktadır. Rota, konaklamanın dışında kafe, restoran, dinlenme alanları gibi sosyal aktiviteleri de barındırmaktadır (URL3).

2.1.2.2 Kumano Antik Yolu

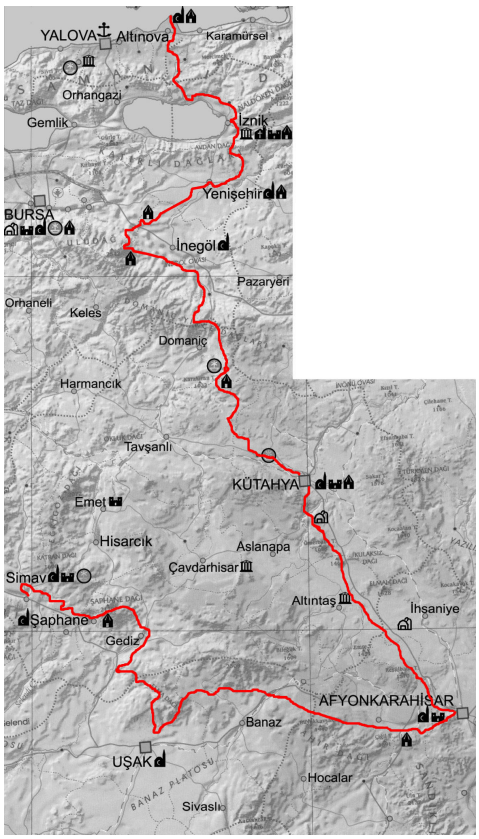
Şekil 2.7 Kumano Antik Yolu haritası

Japonya'da örgütlü bir din olmamasına rağmen, Kii Yarımadası, sahip olduğu mistik manzarası ve doğası ile yerli halkın doğaya tapındığı bir bölge olmuştur. Zaman içerisinde bölgede yer alan yüksek ağaçlar, ülkenin en uzun şelalesi ve dağlar, Kami (tanrılar) ve insanlar arasında kutsal bir rota haline gelmiştir. İmparatorlar ve

Samuray'ın haclarının ayrıntılı olarak burada tutulmasıyla birlikte de 1109 yılından itibaren bölgeye Budist tapınakları ve Shinto tapınakları inşa edilmiş, halkın bölgeye olan farkındalığı artmıştır (Şekil 2.7)(URL 4).

Unesco tarafından tanınmış olan Santiago de Compostela Hac rotasının ardından Kumano Antik Yolu ikinci kabul gören hac rotası olmuştur. Rota, Shintō tapınağı Takijiri-ōji'de başlamaktadır. Başlangıç noktasına Tanabe'den otobüs ile 40 dakikalık bir yolculukla varılmaktadır. Rota içerisinde basit yürüyüş yolları olduğu gibi zorlu parkurlar da bulunmakta, yürüyüş rotasını tercih etmeyenler için otobüs ve bazı noktalar için günlük tren seçenekleri eklenmiştir. Konaklama için ise Tanabe kasabasında ve Nakahechi rotasının doğu ucundaki Shingū'de yer alan misafirhaneler ya da otellerde kalınabilmektedir (URL 4).

2.1.2.3 Evliya Çelebi Yolu

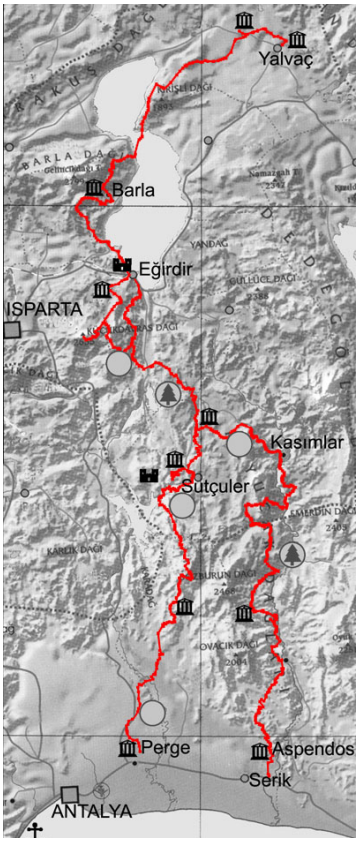
Şekil 2.8 Evliya Çelebi yol haritası

Evliya Çelebi, 40 yılı aşkın bir süre içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Doğu ve Balkanlar'daki sınırlarından, Nil nehrine, oradan Kafkaslar ve İran'a kadar geniş bir yelpazede seyahat etmiştir. Çelebi'nin özellikle 17. yüzyıl'da yaptığı gündelik hayata dair aktarımları günümüzde sıklıkla kullanılan tarihi belgeler olmuştur. 'Seyahatname' adlı eseri bu aktarımların somut bir belgesidir (Şekil 2.8)(URL 5).

Rota; İzmit Körfezi'nden Simav'a kadar uzamakta ve kıvrımlı bir yol ile güzergah oluşmaktadır. Yol; Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze kadar ulaşan tarihi kent ve kasabaların yakınından geçmekte, rota içerisinde çeşitli peyzajlar; nehir, keçi patikaları, orman yolları ayrıca farklı köyler ve Roma, Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinden kalan antik dönem yolları barındırmaktadır (URL 5).

Rota binicilik ve yürüyüş için tasarlanmıştır. 650 kilometrelik at binme rotası, mola süreleri hariç tutularak 25 gün sürmekte, yürüyüş rotası ise 330 kilometre uzunluğunda ve yine molalar dahil edilmeyerek 22 gün sürmektedir. Yolun bisiklet sürmek için uygun zemin özelliği bulunmadığından bisiklet kullanımı uygun görülmemiştir (URL 5).

2.1.2.4 Aziz Paul Yolu

Şekil 2.9 Aziz Paul Yol haritası

Hıristiyanlığın yayılmasında önemli etkisi olan Aziz Paul, İsa'nın mesajını yaymak için birçok rotayı kullanmış, yazılı metine ihtiyaç duymadan çok sayıda insana ulaşmayı amaçlamıştır. Aziz Paul vaazları olmasaydı, Hıristiyanlık baskı altında kaldığında ya da Kudüs düşürüldüğünde kaybolması muhtemel olacaktı. Bu açıdan ele alındığında Paul yaşadığı dönemde ve bugün önemli bir kişi olarak tarihte yer edinmiştir. Aziz Paul rotası bu nedenle tarihi rotalar arasında yer alan bir örnek olarak sınıflandırılmıştır (Şekil 2.9)(URL6).

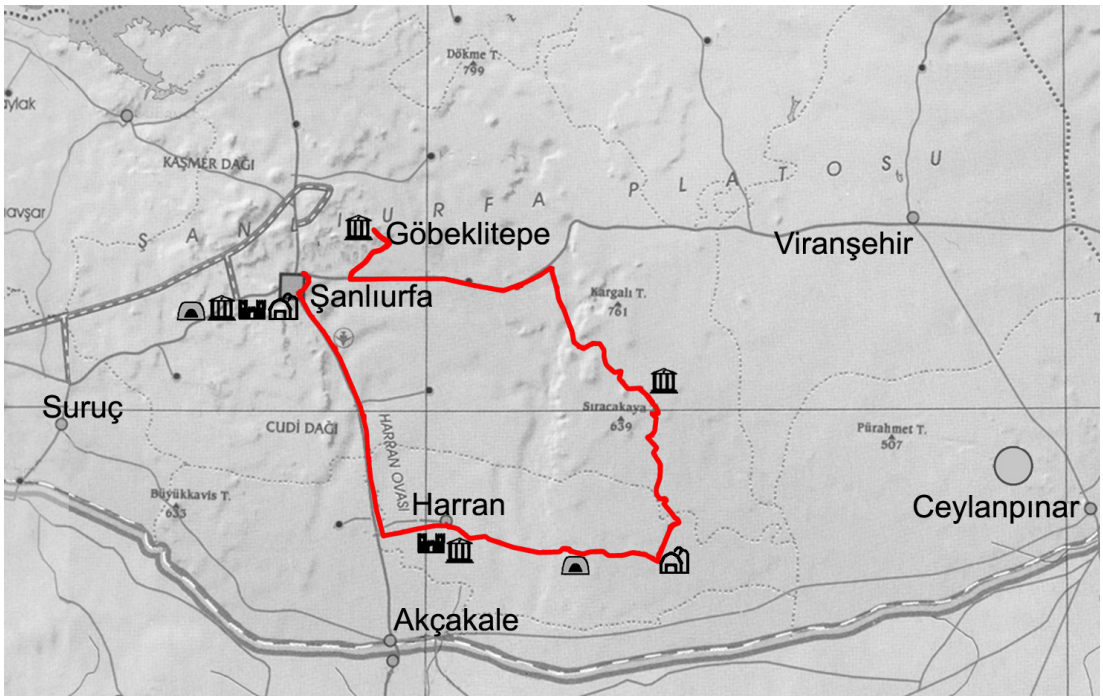
Rota; Antalya'nın 10 km doğusundaki Perge ile Eğirdir Gölü'nün kuzeydoğusundaki Yalvaç arasında yer almaktadır. 500 kilometre uzunluğunda olan yol, bu özelliği ile Türkiye'nin en uzun ikinci rotasıdır. Rota Antalya'nın doğusunda yer alan iki güzergah ile başlamaktadır. İlk kol, Perge antik kentinden başlamakta, ikinci kol Aspendos'tan başlamaktadır. Kollar, Köprülü Kanyon Ulusal Park'ın

girişindeki Beşkonak'ta bir araya gelmekte, Beşkonak'tan Yalvaç'a kadar tek aks üzerinde ilerlemektedir (URL6).

Deniz seviyesinden başlayan güzergah; Roma yolları, patika yolları ve orman yollarını barındırmaktadır. 2200 metreye kadar çıkılan rotada bazı mesafeler dağ bisikleti için uygundur. Rota içerisine Aziz Paul'ün Küçük Asya'daki ilk seyahat rotası düşünülerek Kate Clow tarafından açılan ve kırsalda turizm hareketliliği sağlamak açısından oluşturulan, 2800 metreye kadar ulaşan iki tırmanış noktası yer almaktadır (URL6).

Rota içerisinde yer alan Eğirdir, rotanın merkezi konumunda olup, konaklamanın yapılabildiği bir duraktır. Eğirdirde küçük köy evlerinde ya da pansiyonlarda kalma opsiyonları vardır ancak; uzun etaplarda kamp kurulması gerekmektedir. Bu amaçla da çadır kurmak için uygun noktalar belirlenmiştir. Güzergah için en iyi tarihlerin ilkbahar ve sonbahar olduğu belirtilmiştir (URL 6).

2.1.2.5 Hz. İbrahim Yolu

Şekil 2.10 Hz. İbrahim Yol haritası

Hz. İbrahim'in hikayesi günümüze Tunç Çağı'ndan ulaşan bir miras olup, halen özellikle Orta Doğu'da yer alan kutsal mekanlarda ve tarihi kentlerde hatırlanmakta ve kutlanmaktadır. Bu noktada Şanlıurfa, bir efsaneye göre Hz. İbrahim'in doğduğu ve çocukluğunun geçtiği şehir olarak anılmaktadır. Bu nedenle günümüzde hac merkezi olarak sayılmaktadır (Şekil 2.10) (URL 7).

Bu inanca göre kent merkezini mağara, cami, bahçe ve havuzlardan oluşan yapılar, balıklıgöl şekillendirmekte, kültürel miras yapıları yer almaktadır. Merkezden Harran'a yürüyerek bir günde ulaşılmakta olup, oradan Hz.İbrahim'in kutsal topraklarına, ardından Mekke yolculuğunun başladığı yere gitmek mümkündür (URL 7).

Rota; 170 kilometre uzunluğuna sahip olup, yürüyüş yolu olarak tasarlanmıştır. Diğer ulaşım türleri hakkında bir bilgi paylaşılmamıştır. Şanlıurfa ilçesinde yer alan rota; Harran, Göbeklitepe gibi tarihi ya da kutsal mekanlar barındırmaktadır. Günümüzde ise rotanın genişletilmesi planlanmakta, bu çerçevede de Kahire'den başlayıp Ur'a kadar uzanan yeni bir rotanın eklemlenmesi hedeflenmektedir (URL 7).

Rota içersinde konaklama planlanmamış olup, yerel bir refakatçi ile yürüyüş sağlanmaktadır. Yürüyüşe erken saatlerde başlamak, sabah serinliğinden yararlanmak amacıyla tavsiye edilmekte, en iyi yürüyüş zamanlarının da bu nedenle ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde olması önerilmektedir (URL 7).

2.2 Tez Kapsamında Oluşturulan Kültürel Rota'nın Planlama Çalışması

Planlama çalışmalarının da sınıflandırma çalışmaları gibi kesin bir uygulama şeması mevcut değildir. Bu nedenle tez kapsamında çalışma alanı özelinde planlama yapılmadan önce, rota planlamasının tanımı irdelenecek ve bölge özelinde kullanılması amacıyla planlama şeması oluşturulacaktır.

Planlama; mekansal özellikler ile değişen, araştırma alanı içerisinde geliştirilen, farklı araştırma dallarına dahil olan ve çeşitli aşamaları olan devingen bir süreci barındırır. Yapılandırması içinde farklı boyutlar ve bakış açıları içeren planlama, farklı fikir ve konular kümesi sayesinde sürekli gelişen, ilerleyen ve tamamlayıcı bir konudur (Hall, 2002, s.214).

Planlama ile ilgili olarak zaman içerisinde çeşitli yöntemler geliştirilmektedir. Bunun nedeni her bağlam, amaç, ekonomi, çevresel faktörler ve ihtiyaçlar bölgeye özgü olmaktadır. Günümüzde geliştirilen kültürel rota planlaması ve yönetimi ile birlikte koruma planlama ve koruma yönetimi yaklaşımı değişmeye başlamıştır. (Karataş, 2011). Ancak, tüm kültürel rotaların "geçmişten mesajlar taşıması, günümüzün beklentilerini karşılaması ve geleceğe köprü olması" gerektiğinden, kültürel rota planlamasının diğer dallar için planlamadan daha karmaşık bir kavram olduğu kabul edilmektedir (Güçer, 2004).

Kültürel rota kavramı çeşitli tanımlar ve sınıflandırılmalar ile çalışılan bir konu olsa da kültürel rotaların planlanması üzerine literatürde net bir kaynak yer almamaktadır. Bu konuda sadece uluslararası kuruluşlar ve araştırmacılar tarafından hazırlanan kılavuzlar bulunmaktadır. Sonuç olarak rota planlaması; farklı elementler barındıran, yöreye özgü nicelikler bulunduran, özgün, dinamik, multidisiplinel bir sistemdir. Bu kapsamda irdelendiğinde tez kapsamında tasarlanacak olan kültürel rota, Antakya ve Samandağ kentlerinin tarihine, bağlamına, rota amacına yönelik olarak belirlenmiştir.

Tez kapsamında tasarlanılacak olan dini rota dört bölümde incelenmiştir. İlk bölüm belgeleme çalışmalarını kapsamaktadır. Bu bölümde dini rota planlaması için öncelikle literatür taraması yapılmış, buradan kentin; tarihi çevre, şehir gelişimi ve dini yapı analizi deşifre edilmiştir. Analizler kentin sahip olduğu günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan mimari mirasının tespiti için kullanılmıştır. Ardından kentte kültürel izlerinin hala yoğun olarak yer aldığı Hıristiyanlık dininin önemi ve kent içerisindeki tarihi detaylı biçimde incelenmiştir.

Literatür çalışmasının akabinde alan araştırması yapılmıştır. Alan araştırması kapsamında kent içinde dini durak olabilecek noktalar tespit edilmiş, bölgedeki tarihi güzergahlar incelenmiş ve anket çalışması yapılmıştır. Anket çalışması ile kullanıcıların tarihi çevreye farkındalıkları, talepleri incelenmiş, sonuçları tasarım verisi olarak kullanılmıştır. Bu çalışma ile planlanacak olan rotanın bileşenleri tespit edilmiş, söz konusu bileşenler harita üzerinde işaretlenerek, rota güzergahı hazırlanmıştır. Alan çalışmasında rota üzerinde yer alan mimari mirasın mevcut durumu üzerinden koruma sorunlarının da tespiti yapılmış, çalışmanın ikinci ayağı olan tasarım sürecinde oluşturulacak senaryolara altlık oluşturmak için de korunmuşluk analizleri önemli olmuştur.

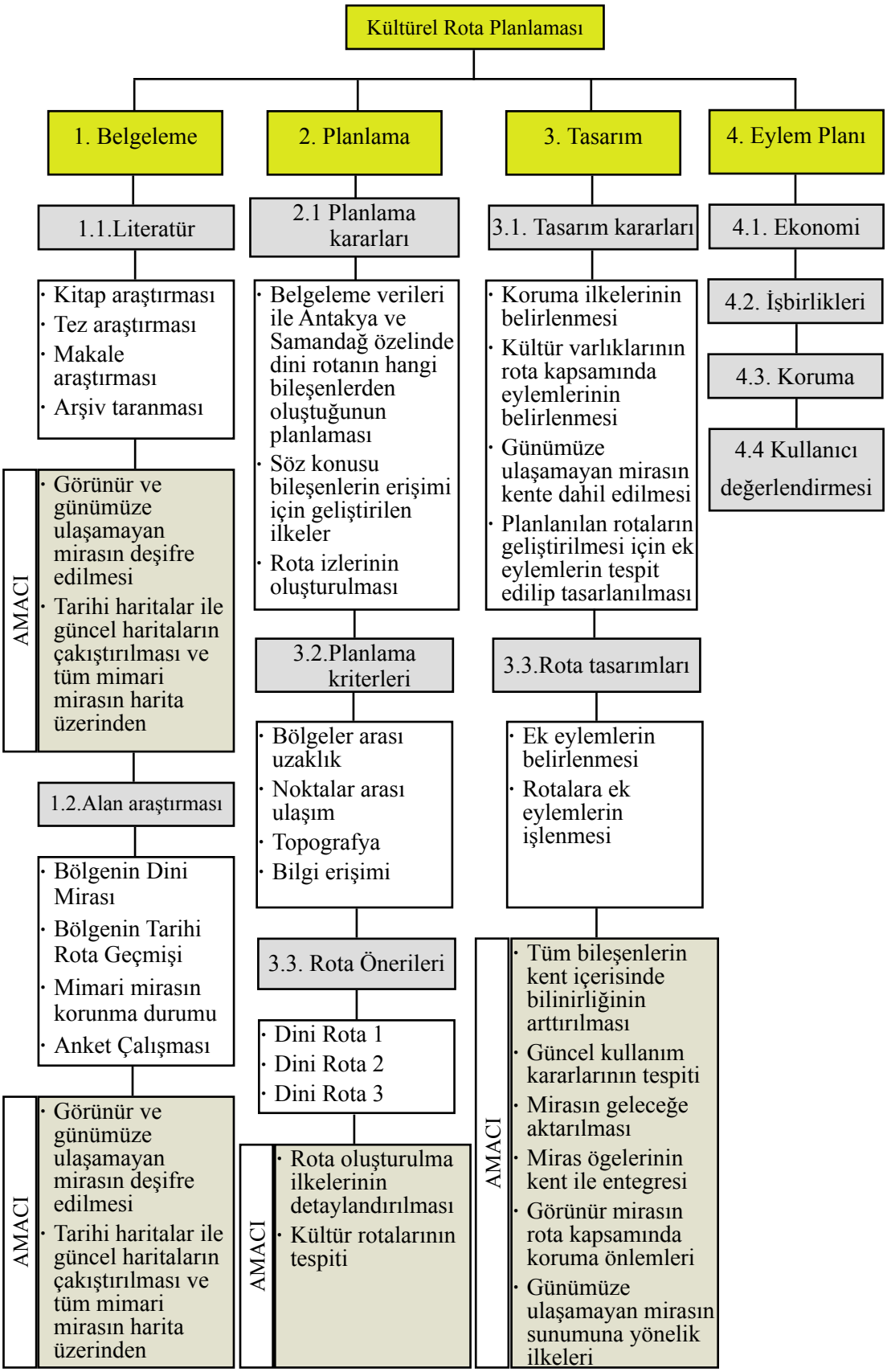
Literatür çalışması ve alan araştırmasından elde edilen verilerin etkili ve amacına uygun olarak kullanımı için rota planlaması yapılmıştır. Planlama çalışmaları; tasarımda kullanılacak dini rota bileşenlerinin, üst ölçek kararların, tasarım amaçlarının ve kriterlerinin belirlendiği bölüm olmuştur.

Planlamanın ardından üçüncü bölüm rotaların oluşturulması amacıyla tasarıma odaklanmış, tasarım amaçları, kriterleri ve önerileri oluşturulmuştur. Bu kapsamda tasarımın amacı; dini mirasın günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan kültürel varlıkların bütüncül olarak korunması ve sürdürülmesi, dini noktaların kent içerisindeki tespitinin sağlanması ve koruma ilkelerinin belirlenmesidir. Bu amaçla tasarım kriterleri; bölgeler arası uzaklığa, noktalar arası erişime, bilgi erişimine ve

topografya özelliklerine bağlı olarak şekillenmiştir. Tasarım çalışmaları yapılırken bu dört unsur temel alınacaktır. Ardından tasarım önerilerinde kültürel mirasın bir arada korunmasına yönelik oluşturulan rota önerileri yer alacak olup, bölgenin sahip olduğu değerlerin korunması için çalışılacaktır.

Dördüncü bölüm kültürel rota planlamasının uygulanabilmesi amacı ile eylem planını barındırmaktadır. Eylem planı; kentin ekonomik durumunu ve bütçesini, işbirlikleri, planlamanın korumaya katkısını ve kullanıcı değerlendirmelerini içermektedir. Bu bölüm rota planlaması ve tasarımı yapılacak olan tez kapsamında detaylandırılmayacak, olası bir rotanın uygulanabilmesi ve sürekliliğinin sağlanması için gereken süreçleri belirtmek için oluşturulmuştur.

Sonuç olarak kültürel rota planlama çalışması, Antakya ve Samandağ özelinde tasarlanması planlanan kültürel rotaların planlanması ve tasarlanılması amacıyla kullanılacak bir kılavuz niteliğine sahip olmuştur. Planlama çalışmalarının alt başlıkları, başka bağlam ve amaçlar ile çalışılması planlanan rotalara da altlık oluşturma potansiyeli barındırmaktadır (Şekil 2.11).

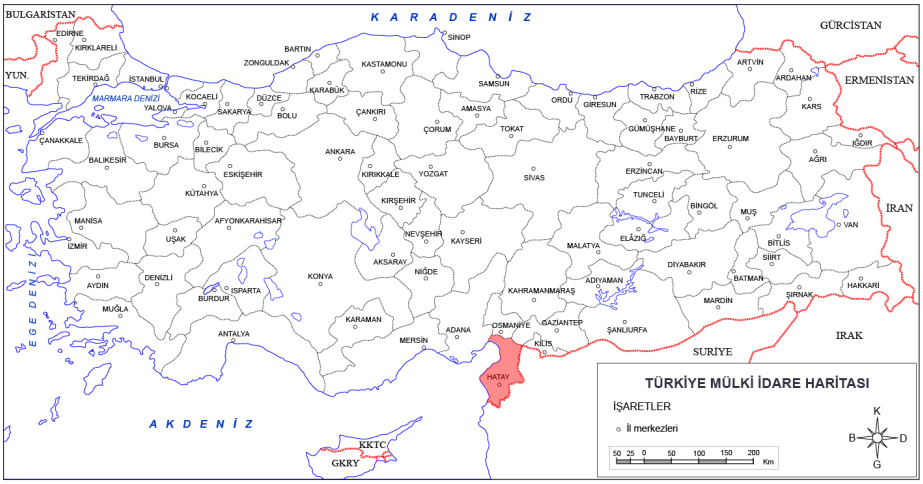

Şekil 2.11 Tez kapsamında yazarlar tarafından tasarlanılan planlama şeması

BÖLÜM ÜÇ
GÜNÜMÜZE ULAŞAN VE GÜNÜMÜZE ULAŞAMAYAN MİRASIN DEŞİFRE EDİLMESİ

Tez çalışmasının üçüncü bölümü 2.2 başlığı altında oluşturulan kültürel rota planlama şeması üzerinden ilerlemiştir. Bu kapsamda planlama çalışmalarının alt başlıklarından ilki olan belgeleme çalışmalarından 1.1 Literatür alt başlığı aktarılacaktır. Bu kapsamda öncelikle Antakya ilçesinin tarihi dönemleri ve dini yapıları ardından Samandağ ilçesinin tarihi dönemleri ve dini yapıları aktarılacak, son olarak bölgenin Hıristiyanlık tarihçesi ile sona erecektir. Bu çalışma kapsamında literatürden deşifre edilen mimari miras mevcut haritalar üzerine işaretlenerek rotanın bileşenlerinin oluşturulma çalışması da üretilmiştir.

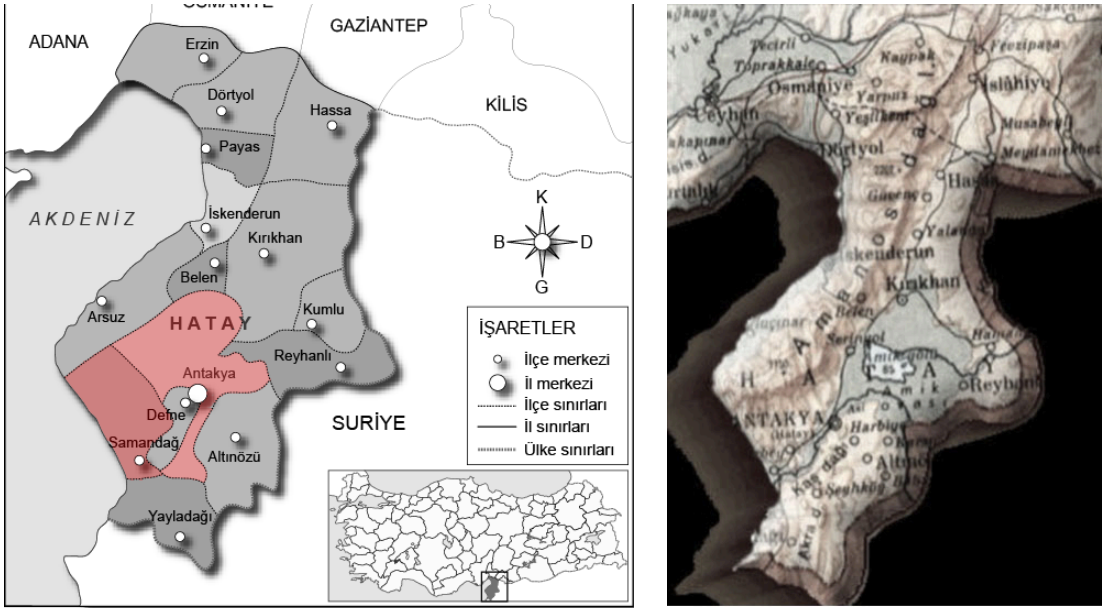
Türkiye'nin, Akdeniz Bölgesi'nin Doğu Akdeniz Bölümünde yer alan Hatay, doğusunda ve güneyinde Suriye, kuzeyinde Adana, Osmaniye ve Gaziantep ile komşu, batıdan İskenderun Körfeziyle çevrilidir.

Şekil 3.1 Türkiye Mülki İdare Haritasında Hatay'ın Gösterimi (URL 8)

Merkezi İlçesi Antakya olup, toplamda Erzin, Dörtyol, Payas, Hassa, İskenderun, Kırıkhan, Belen, Arsuz, Kumlu, Reyhanlı, Antakya, Samandağ, Defne, Altınözü, Yayladağı olmak üzere on beş ilçe yer almaktadır. Antakya, Hatay yüz ölçümünün yüzde on üçünü, Samandağ yüzde sekizini oluşturmaktadır (Şekil 3.1).

3.1 Antakya'nın Gelişme Süreci ve Dini Yapılar

Şekil 3.2 Solda Hatay il sınırı, sağda Hatay ili topoğrafyası

Antakya, kıyıdan 22 km kadar içeride olup, denizden yüksekliği 80m'dir. Kuzeyinde Amanos Dağı, güneyinde Kel Dağı arasında kalan Aşağı Asi Vadisi'nin başlangıcında, Habibi Neccar Dağı'nın eteklerinde kurulmaya başlamıştır. Habibi Neccar Dağı bu kapsamda şehir yerleşiminin önemli eşik noktalarından biri olmuştur ve çevre şartlarını etkilemiştir. Samandağ ise Musa, Keldağ ve Saman Dağı arasında yer almakta, Asi Nehri'nin akdenizde delta oluşturduğu noktada yer almaktadır (Şekil 3.2).

3.1.1 Prehistorik Dönem ve Dini Yapı

Türkiye'nin en eski yerleşim alanlarından biri olan Antakya, yapılan kazı ve araştırmalardan edinilen bilgilere göre Üst Paleolitik döneme kadar uzanan bir tarihe sahiptir. Cüdeyde, Hamam Vadisi, Çatalhöyük, Atçana, Tainat höyüklerinden elde edilen buluntular ışığında Hatay yöresi; Neolitik, Kalkolitik dönemlerde ve Tunç Çağ'ında yaygın ve hareketli bir yerleşim yeri olmuştur (Tekin, 2000, s.1).

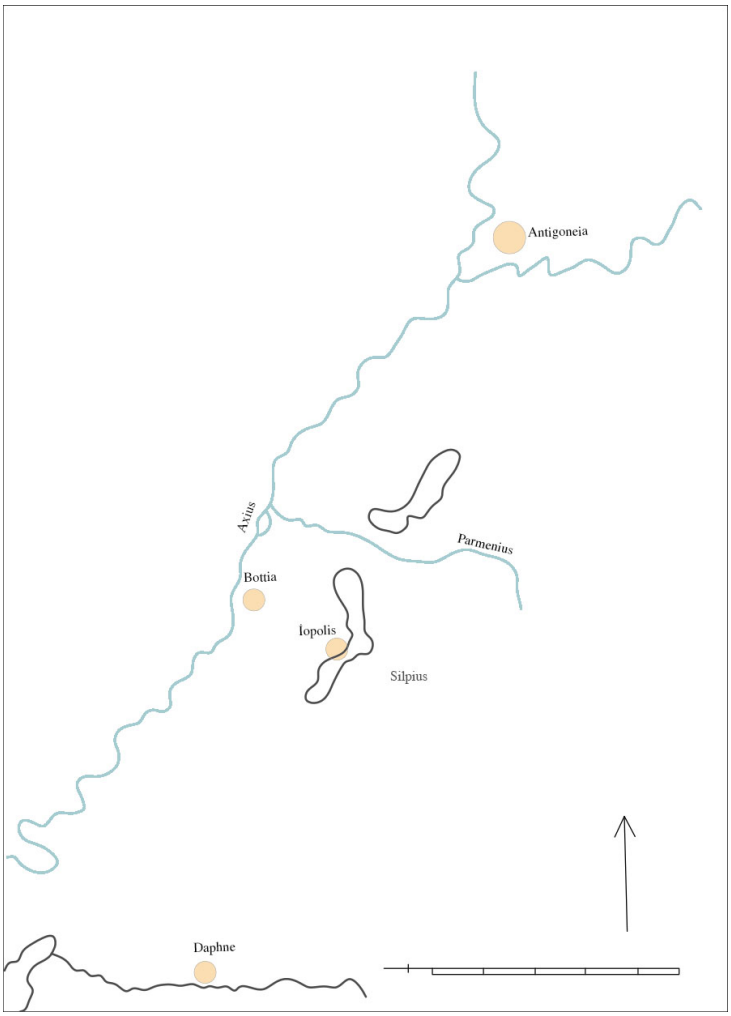
Bu dönemle ilgili Antakya'nın Halep istikameti civarında bulunan Tell-Tayinat ve Tell-Açana'da yapılan kazılardan edinilen bilgiye göre; avlulu, dikdörtgen planlı, çok odalı evler ile tapınaklar, ön avlulu saraylar ve savunma yapıları, M.Ö. 18.yüzyıl ile M.Ö. 12. Yüzyılda inşa edilen yapılar olmuştur. Ek olarak, Tell-Açana yerleşme höyüğündeki kazılar sonucu bölgenin Kalkolitik Çağ'dan beri (M.Ö. 5000-4000) bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir (Demir, 2016, s.25).

İlk Tunç çağının sonlanmasıyla Amik ovasındaki beylikler, Akadların egemenliği altına alınsa da kısa süreli bir hakimiyet sağlanabilmiştir. M.Ö. 1800-1600 yılları arasında merkezi Halep olan Yamhad Krallığı'na bağlı bir beylik durumundadır. Başkenti Alalah olan bu beylik kendi içinde bağımsız ancak Yamhat Krallığı'na bağlı olmuştur. Yamhat Krallığı'nın merkezi Atçana'ya taşınmış ve Kral Hammurabi bu dönemde günümüzde de kalıntılarını görebildiğimiz bir saray yaptırmıştır. Kral Hammurabi yerini Yarim-Lim almıştır (Tekin, 2000, s.2).

Yamhad Krallığı, M.Ö. 15 yüzyıl ortalarına kadar hakimiyet sağlamış ardından 13. Yüzyıla kadar Hitit egemenliği altına alınmıştır. 13. Yüzyılda Asurlular Güneydoğu Anadolu'yu zaptetmiştir. M.Ö. 1200'lü yıllarda Hitit Krallığı'nın gücünü yitirmesiyle bölgede çok sayıda devletçik ortaya çıkmıştır. Etnik kökenleri, dilleri, gelenekleri çeşitli olan bu devletler siyasi bir birliktelik kuramış, aralarında sadece Amik Ovası ve çevresinde beraberlik sağlanmış ve Hattena Krallığı kurulmuştur (Tekin, 2000, s.3).

Reşideddin Oğuznamesi'nden aktaran Tekin'e göre; Oğuz Han M.Ö. 654 yılında Filistin yöresine gelmiştir ve on yıl sonra bu dönemde "Batak Şehir" adıyla bilinen 306 kapılı Antakya şehrini kuşatmıştır. Oğuz Han, kente oğulları, kadınları, çocuklar ve 90.000 askeriyle girmiş, onsekiz yıl tahtta kalmıştır. M.Ö. 6. yüzyıl ortalarında İran'da kurulan Pers İmparatorluğu orduları şehri kuşatmış, Babil ve Asur baskısından bunalmış halk tarafından sevinçle karşılanmış ve kentte uzun süre huzursuzluk ve ayaklanma görülmemiştir. Bu dönemde Antakya ve çevresi, merkezi

Tars (Tarsus) kenti olan Kilikya satraplığı sınırları içerisinde yer almış, Pers İmparatorluğuna vergi ödemiştir (Tekin, 2000, s.4)(Şekil 3.3).

Şekil 3.3 Seleucuslar'dan önce Antakya haritası (Jacquot'tan aktaran Demir, 1996) Yazar tarafından tez kapsamında orijinal harita üzerinden çizilmiştir.

Sonuç olarak Antakya, sırasıyla Hitit, Asur, Babil, Part İmparatorluğu hakimiyeti altında kalmıştır. Yerleşim merkezleri olarak Tell Açana, Tell Tainat bilinmektedir. Bu yerleşim alanları kendilerine bağlı köylere sahip, beylikler şeklinde yönetilmiştir. Yerleşim alanlarında yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda avlulu, dikdörtgen planlı, çok odalı evler ile tapınaklar, ön avlulu saraylar ve savunma yapıları, M.Ö. 18. yüzyıl ile 11. yüzyıl arasında inşa edilmiştir.

Bu dönemde kentte paganlık kültürü yer almakta ve halkın çok tanrılı bir inancı vardır. Antakya'da yapılan kazılar sonucu Kalkolitik Dönem'de göğüs detayları

belirtilen kadın figürleri bulunmuş olup, heykelin bir tanrıça heykeli olup tapınıldığı düşünülmektedir. Kazılarda 17 kültür katı belirlenmiş, katmanlar arasında tapınak izlerine rastlanılmıştır (Diker, 2014).

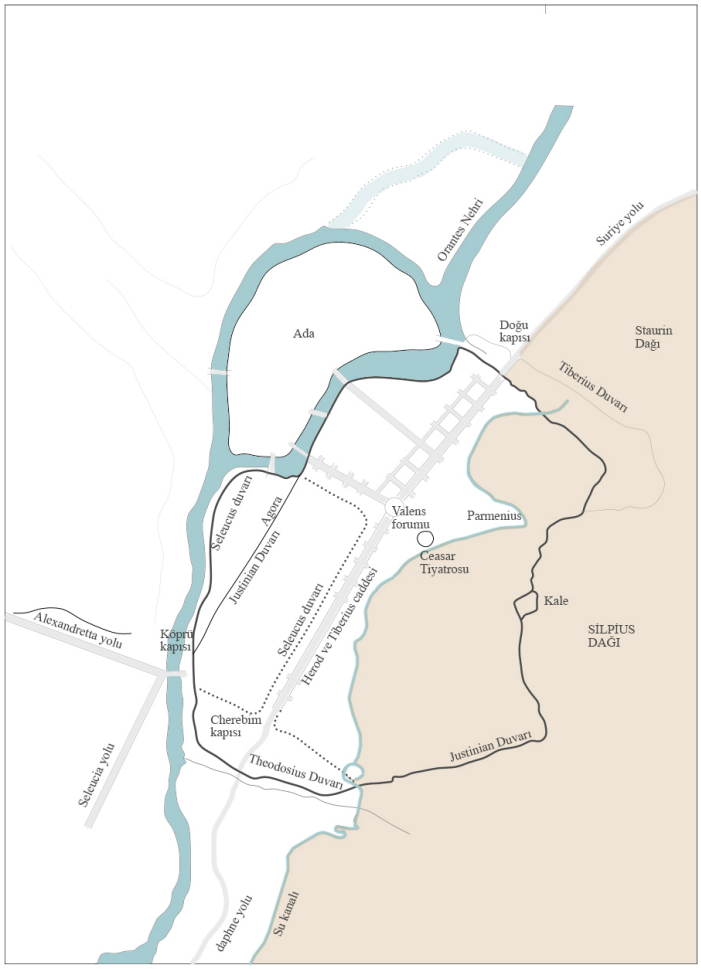
3.1.2 Seleucus Dönemi ve Dini Yapıları

3.1.2.1 Genel Özellikleri

M.Ö. 334-333 yılları arasında Anadolu'yu arşınlayan Büyük İskender, günümüzde İskenderun olarak bilinen, Myriandros'a kadar ulaşmıştır. Perslerin bulunduğu bölgeye gelen İskender, M.Ö. 333 yılı sonunda Pers ordusunu yenilgiye uğratmış, ardından Amanos Dağlarını ve Amik Ovasını aşarak doğuya doğru ilerlemeye devam etmiştir. M.Ö. 323 yılında İskender'in ölmesi üzerine İmparatorluk savaşları yaşanmış, nüfus çatışmasına girilmiştir (Tekin, 2000, s.4).

M.Ö. 312 yılında Seleukos, I. Antigonus ile savaşmıştır ve Antigonus'u yenilgiye uğratarak Dicle kıyısındaki Seleukeia kentini ele geçirerek merkezi yapmıştır. Seleukos'un düşmanı Antigonus ise, M.Ö. 307 yılında Asi nehrinin kenarında yeniden Antigonia adını verdiği bir kent kurmuştur. M.Ö. 301 yılında yeni bir yerleşim yeri arayan I. Seleucus odağını suriye kıyılarına çevirmiştir. Aynı yıl Antigonus ile savaşan I. Seleucus, Antigonus'u yenilgiye uğratmış ve M.S. 300 yılında ilk yerleşim yeri olan Seleucia Pieria'yı ve burada bir limanı inşa ettirmiştir (Downey, 1961, s.56).

Ardından I. Seleucus, Antigonus'un kurmuş olduğu, günümüzdeki Antakya şehrinin kuzeyinde, Akdeniz sahilinin doğusunda ve iç yol üzerinde, asi nehrinin kenarında yer alan Antigonia şehrini yıkarak, yeni bir şehir yaptırılmasını emretmiştir (Tekin, 2000, s.4).

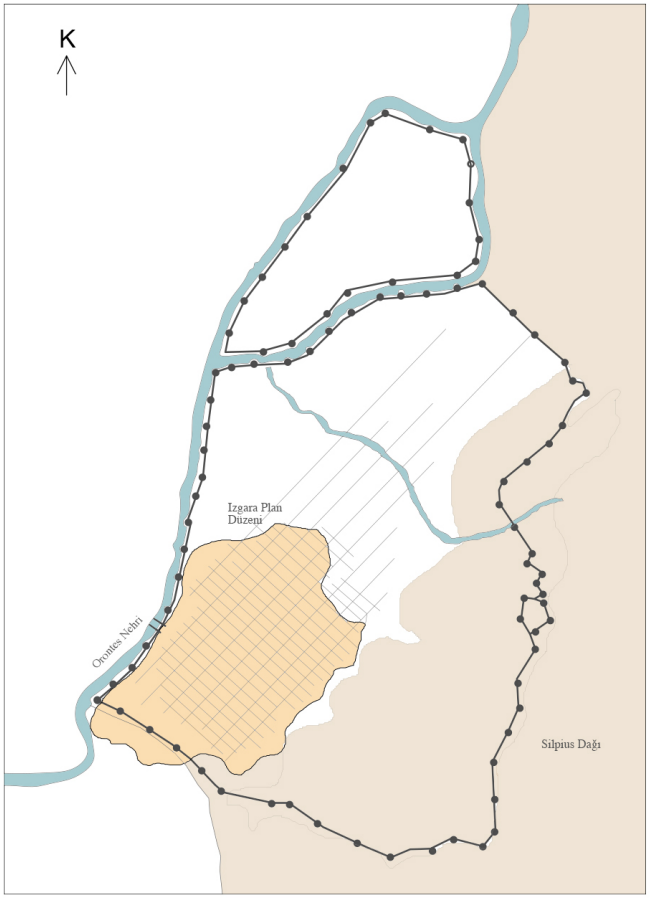
Şekil 3.4 Seleucus Döneminde kent sınırları (Demir, 2016). Yazar tarafından tez kapsamında orijinal harita üzerinden çizilmiştir.

Bu dönemde Antioch(Antakya), 302 hektar alanı kapsamakta ve kent, surlar ile çevrilidir. Antik yerleşme Orontes (Asi Nehri) ile Herod ya da Tiberius Caddesi (Günümüzde Kurtuluş Caddesi) arasında sınırlanmıştır (Şekil 3.4).

3.1.2.2 Şehircilik Gelişmeleri

Antioch (Antakya), Helenistik dönem kent planına sahip bir yerleşim alanı olarak Hippodomik plan olarak adlandırılan, Helenistik dönemde birçok kentte uygulanmış şehircilik düzenine sahiptir. Helenistik dönemin tipik kent planı baz alınarak, ızgara plan ile tasarlanan şehir, birbirine dik ve paralel, cadde ve sokakların meydana

getirdiği yapı adalarından oluşmaktadır (Şekil 3.5). Normal şartlar altında kuzey-güney, doğu-batı doğrultusunda uygulanan ızgara planlar, Antioch'un sahip olduğu topoğrafya nedeniyle, güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgenler ile gelişmiştir (Demir, 2016, s.12).

Şekil 3.5 Antakya kentinin Helenistik dönemde kuruluşunda uygulanan şehircilik nizamı (J.Sauvaget'ten aktaran Ataman, 2016) Yazar tarafından tez kapsamında orijinal harita üzerinden çizilmiştir.

Antioch, Seleucuslar döneminde, Seleukos halkının Tetrapolis (Dörtkent) adını verdiği dört büyük mahalleden oluşmaktadır. Bu mahallelerin etrafı surlarla çevrili olup sahip olduğu şehir özellikleri ile büyük kent boyutlarındadır (Asarcıklıoğlu, 1989). Dört mahalleden ikisi, Orontes Nehri (Asi Nehri) kenarında kurulmuş, birinde Yunanlılar ve Makedonyalılar, diğerinde ise Suriyeliler yer almıştır. Ada içerisinde yer alan alan üçüncü mahalle Seleukos II. Kallikinos tarafından MÖ 246-226 yılları

arasında kurulmuştur. Yeni yerleşim alanı kentle köprülerle bağlanılmaya ve ana kentte planlanan ızgara planın devamı niteliğinde uygulanmıştır. Son olarak Epifania adı verilen mahalle Habibi Neccar Dağı eteğinde Antiokhos IV. Epifanes tarafından MÖ 175-164 yılları arasında kurulmuştur.

Antiochus IV Epiphanes, İÖ 175-164 yılları arasında mimar Cossutius'a yeni bir yerleşim alanı, bouleuterion[1], agora ve bazı mabedleri Epiphania mahallesinde yaptırmıştır (Demir, 2016).

Bu dönemde kent iki agoraya sahip olmuştur. İlk agora Tiberius döneminde, İ.Ö. 69-70 yılında yangın altında kalan tetragonal agoradır. Ulaşım bu dönemde önemli bir kriter olarak ele alınmış, bu yüzden agoranın nehir doğrultusunda konumlandığı düşünülmektedir. İkinci agoranın kurulması kentteki ticari hareketlerin gelişmesiyle ihtiyaca yönelik olduğu düşünülmektedir. İki agora birbirinden ticari, politik ve eğitimsel aktiviteler için ayrıştırılmıştır. Bu kapsamda Antakya kenti Miletos, Efes ve Pire'de olduğu gibi iki agoralı kent modeline sahip olmuştur (Downey, 1961, s.101).

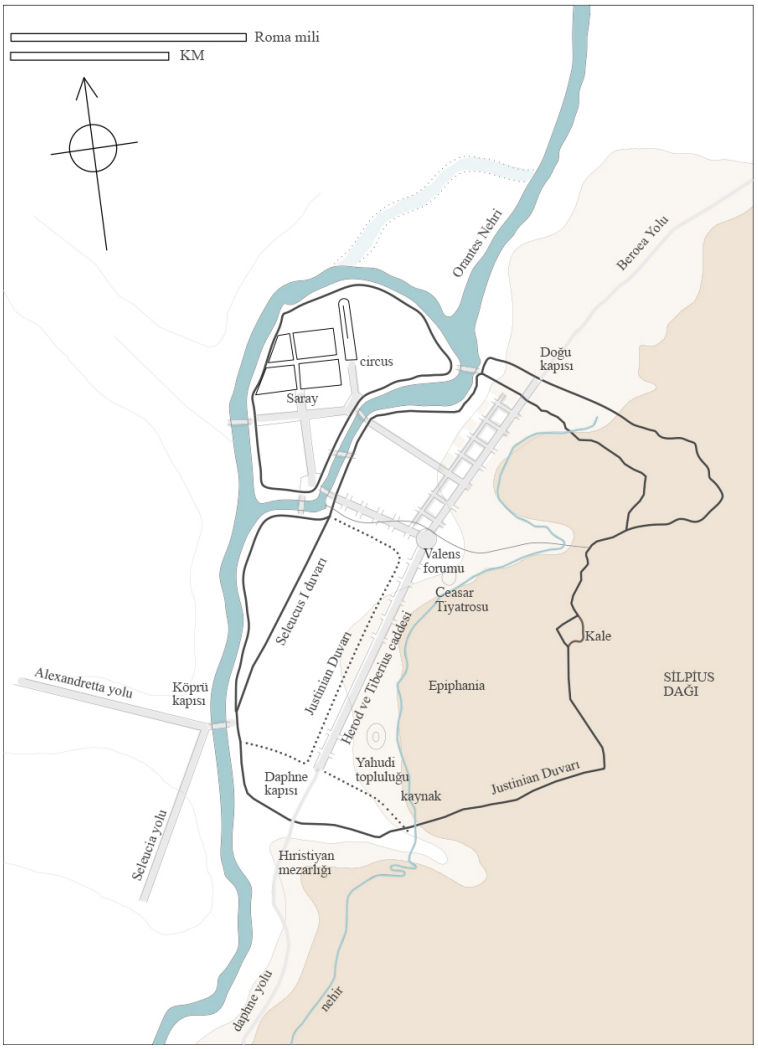
3.1.2.3 Nüfus ve Dini Yapıları

Antakya'da; Suriyeliler, Makedonlar, Atinalılar, Giritliler, Kıbrıslılar, Antigonia'da önceden yaşayan halk, Argiveler ve Heraclidler (Silpius ve Daphne civarının eski sakinleri), bir kısım Yahudi emekli askerler Antakya'nın ilk sakinleri olup, yerleşim alanları Avrupa kökenliler ile yerlileri farklı mahallelere ayırarak oluşturulmuştur. Nüfusu kesin olarak bilinememekte ancak esirler hariç olmak üzere 17.000-25.000 civarlarında olduğu tahmin edilmektedir (Downey, 1961, s.80-82).

Antioch sakinleri ağırlıklı olarak Pagan kültürüne sahip olmuştur. Downey'e göre, Zeus Bottios adına burada bir pagan tapınağı inşa edilmiştir. Helenistik düzen ile planlanan kentte, yapıların da bir düzen içerisinde inşa edildiği düşünülmektedir. Bu

[1] Antik Yunanistan'ın şehir devletlerinde Meclis'in toplandığı yerdir.

doğrultuda agora içerisinde diğer tapınaklar, hamamlar ve gerekli yapılar bir plan içerisinde oturtulduğu tahmin edilmektedir (Downey, 1961, s.68-73). Helenistik Dönem kentlerinde dini yapı olarak öne çıkan tapınakların, konutlardan uzak kalmamak amacıyla yerleşim merkezlerinde ve agora etrafında konumlandığı bilgisi bu argümanı desteklemektedir (Tanaç, 2000).

Şekil 3.6 Antakya'nın Antik Çağ'daki planı (Downey, 1961). Yazar tarafından tez kapsamında orijinal harita üzerinden çizilmiştir.

Pagan kültürünün ardından Yahudilik dini kentte öne çıkmıştır. Antakya'daki Yahudiler hakkında yazan tarihçi Josephus'tan aktaran Downey; Seleucus ordusundan emekli paralı askerler olan Yahudilerin, Seleucus Nicator tarafından,

muhtemelen şehir tanrılarına tapınma ve tapınma koşuluyla, vatandaşlık hakkı verildiğini yazmıştır. Vatandaşlık hakkı ile kentteki yahudi sayısında artış yaşanmış olsa da erken dönem ile ilgili topluluğun büyüklüğü hakkında bir bilgimiz yoktur. Ancak Yahudi geleneğinde Antakya'ya yapılan atıflar, kentin ilk Seleukos krallarının yönetimindeki Yahudileri cezbettiğini ve onlar tarafından önemli bir merkez olarak görüldüğünü açıkça ortaya koymaktadır (Downey, 1961, s.107-110).

Seleucuslar dönemine ait haritada, Yahudi mahallesi harita üzerinde görülmektedir (Şekil 3.6). Burada daha sonraki bir dönemde Maccabean şehitlerinin mezarını içeren bir sinagog olan Kenesheth Hashmunith'in olduğu bilinmektedir (Downey, 1961, s.107-110).

Bu döneme ait tapınak, mabed gibi ibadet yapıları günümüze ulaşamamıştır. Günümüze ulaşan bir delil olmamasına karşılık, Antakya'nın Helenistik dönemde ulaşmış olduğu kent hacmi de göz önüne alındığında, bu dönemde kentte çok sayıda tapınağın yer aldığı ve dini bir önem teşkil ettiği söylenebilmektedir.

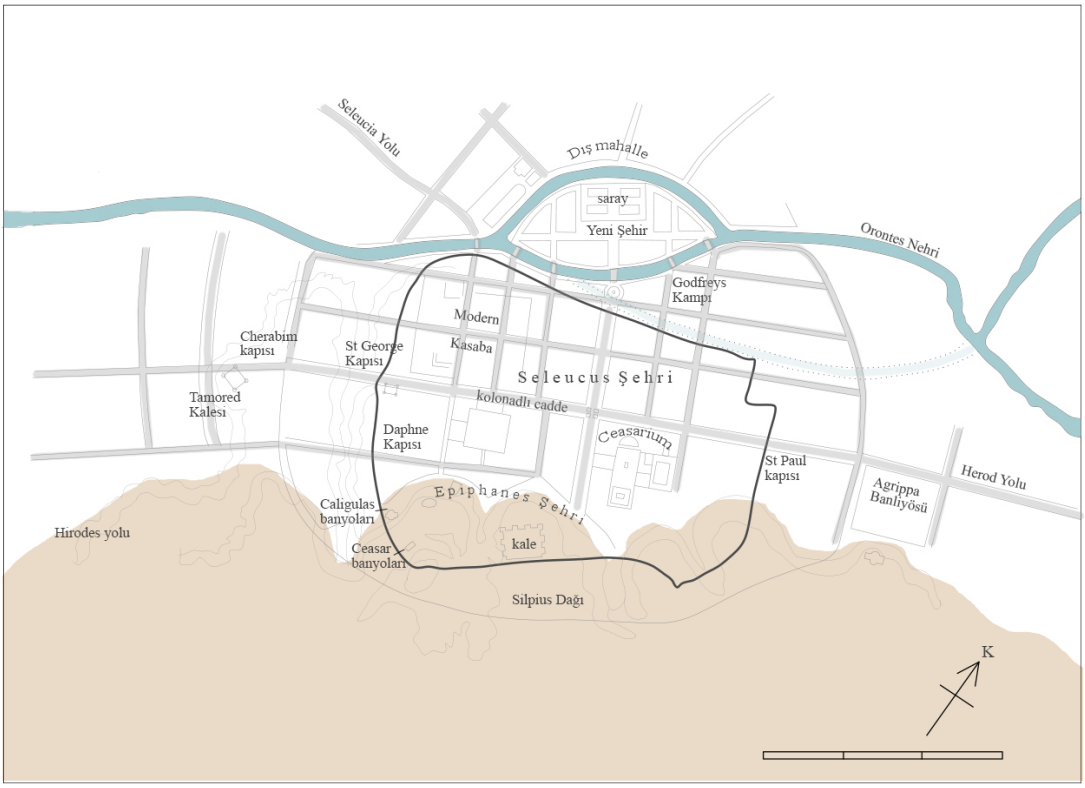
3.1.3 Roma Dönemi (M.Ö. 64-M.S. 395) ve Dini Yapıları

3.1.3.1 Genel Özellikleri

M.Ö 64 yılında Roma İmparatorluğuna katılan Antioch, imparatorluğun Suriye eyaletinin başkenti olmuştur. İmparator Pompei bu dönemde ilk defa bronz para bastırmış, bu paralarda Antioch Metropolis olarak gösterilmiştir (Bahadır, 2009). M.Ö. 47 yılına gelindiğinde Sezar kenti kısa süreli ziyaret etmiştir ve büyük yapılar üretilmeye başlanmıştır (Tekin, 2002). Ancak M.Ö. 44 yılında İmparator Julius Sezar'a suikast düzenlenmiş ve Roma İmparatorluğu'nun hakimiyetini kaybetmiştir. Dayısı Sezar olan Octavian, yapılan haksızlığa karşı gelmek için Antony ile bir olup, M.Ö. 43 yılında büyük bir ordu toplamış, hakimiyeti geri kazanmıştır. Daha sonra Roma İmparatorluğu, Doğu'nun yönetimi Antony ve Batı'nın yönetimi Octaviana

ayrılmıştır. Octaviana'nın ardından M.Ö. 31 yılında Augustus, Roma İmparatoru olmuştur (Bahadır, 2009).

Augustus döneminde (M.Ö 31- M.Ö. 14) Roma İmparatorluk sınırları özellikle Akdeniz, Anadolu ve Batı Avrupada yayılmıştır. Sınırları genişleten Roma İmparatorluğu, çeşitli ırk, kültür ve dinlere sahip insanları hakimiyeti altında barındırmış, farklı dil ve sosyal yapılara sahip topluluklara ev sahipliği yapmıştır (Ovalı, 2017). Bu dönemde ilk olimpiyatlar başlamıştır. Ulaşım rotasının çeşitli ve kolay olması, doğu ile ticari, ekonomik ve siyasi ilişkilerin olumlu ilerlemesi, kentteki yaşamı daha da canlandırmış ve nüfus 300.000 ile 600.000 civarına çıkmıştır (Arıman, 2002). Ayrıca Antioch, bölgeye atanan valiler tarafından yönetilmeye devam etmiştir (Bahadır, 2009).

Şekil 3.7 C.O. Müller'in Antakya Planı, Haçlılar Dönemine ait bilgiler de yer almaktadır (Müller'den aktaran Demir, 2016) Yazar tarafından tez kapsamında orijinal harita üzerinden çizilmiştir.

Kentin bu dönemle ilgili ayrıntılı haritasını Müller tarafından görmekteyiz. Şehir surlarının genişletilmesi, adanın bağlantı yolları, Seleucus döneminin devamı olarak hippodomik plan düzeni harita üzerinde görülmektedir (Şekil 3.7).

Etnik ve dini yapısının çeşitli olması, ticaret yollarının önemli konumu, doğu ve batı kültürlerinin birleşme noktasında yer alması, Hıristiyanlığın yayılmasında kentin bir merkez olmasını sağlayan faktörler olmuştur. Havarilerin Hıristiyanlığın erken dönemlerinde Antioch'a geldiği bilinmektedir. Hıristiyan cemaatinin örgütlenmesi Tiberius'un hükümdarlığının son zamanlarıyla, Caligula'nın hükümdarlığının ilk dönemine denk gelmektedir (Demir, 2016).

Sırasıyla İmparator Vespasianus M.S. 69-79, İmparator Domitianus M.S. 81-96, İmparator Traianus M.S. 98-117, İmparator Hadrianus M.S 117-138, İmparator Antoninus Pius M.S 138-161, İmparator Marcus Aurelius 161-180, İmparator Commodus M.S. 180-192 yılları arasında, İmparator Didius Iulianus M.S 193 yılında, İmparator Septimius M.S 193-211, İmparator Caracalla M.S. 211-217 yılları arasında görev almıştır (Demir, 2016).

İmparator Severus Alexander döneminde (M.S 222-235), imparatorluğun doğu illeri Persler tarafından istila edilmeye başlamıştır ve İmparator Valerianus döneminde (M.S. 253-260), Antakya iki defa Perslerin eline geçmiştir. İmparator Aurelianus 268 yılında Antakya'yı işgal etmiş ve ardından İmparator Probus (M.S. 276-282) Antioch'un eski gücünü kazanması için çalışmıştır (Bouchier, 1921).

M.S. 284-305 tarihleri arasında görev yapan İmparator Diocletian, Hıristiyanlara imparatorluğunun ilk zamanlarında özgürlük tanımıştır. Ancak 303 yılında tutumunu değiştiren Diocletian, Hıristiyanlara büyük baskılar kurmuş, işkenceler yaptırmıştır. Bu dönemde Roma imparatorluğun idaresinde de büyük değişiklikler yapılmıştır ve imparatorluk toprakları mıntıkalara ayrılmıştır. Batı hakimiyeti İmparator Maximien'e ve Doğu hakimiyeti Diocletian'ın damadı olan Galeri'ye verilmiştir. 305

yılında ise İmparator Diocletian ve Maximien görevlerinden istifa etmiştir. (Bihlmeyer-Tuchle, 1972, s.57-59).

306 yılında Konstantin Doğu İmparatorluğu'nun, 308 yılında Licininus Batı İmparatorluğu'nun başına getirilmiştir. (Bihlmeyer-Tuchle, 1972; s.59). Roma dönemi içerisinde Antakya için en önemli İmparatorlardan biri 306-337 yılları arasında görev alan Konstantin olmuştur. Bu dönemde Hıristiyanlık resmi din ilan edilmiş, baskılar ortadan kalkmış ve kilise yapıları üretilmeye başlamıştır (Kurian, 2015).

3.1.3.2 Şehircilik Gelişmeleri

Roma döneminde Antioch çok hızlı gelişmiştir. Fiziki konumu neticesiyle ticaret yollarının yoğun olduğu şehir gelişerek; saray, hipodrom, hamam ve ibadet yapıları üretilmeye başlamıştır. En önemli imar faaliyetlerinden biri olan Kolonadlı Cadde'nin (Günümüzde Kurtuluş Caddesi) açılmasıyla caddenin kestiği adalar etrafında şehir ilerlemeye devam etmiş, mahalleler oluşmuş ve nüfus artmıştır (Demir, 2016).

M.Ö. 31-M.Ö. 14 yılları arasında dört yılda bir yapılacak Olimpiyat Oyunları, birçok toplumsal yapının üretilmesine vesile olmuştur. Asi Nehri'nin kenarında circus ve saray, dağın eteklerinde bir tiyatro, bir amfi tiyatro, daha yüksek kısımlarda oturan halkın ihtiyaçlarını karşılayacak bir su kemeri ve yeni bir halk hamamı inşa edilmiştir. Kent güvenliği çevresindeki surlarla sağlanan kentte; Doğu Kapısı, Orta Kapı, Boğa Kapısı, Köprü Kapısı ve Cherubim kapısı giriş ve çıkışların yapıldığı önemli noktalar ve rotalar oluşturmuştur (Bouchier, 1921).

İmparatorluk içerisinde önemli merkezlerde yapılan inşaatlar İmparatorlar için saygınlık anlamına gelmiştir ve yönetim başındaki kişiler bu nedenle yapılanmaya önem göstermiştir. İkinci yüzyıla doğru bu kapsamda kent 200.000-300.000 kişilik

nüfusu ile Roma ve İskenderiye'den sonra gelen üçüncü metropol olmuştur (Demir, 2016).

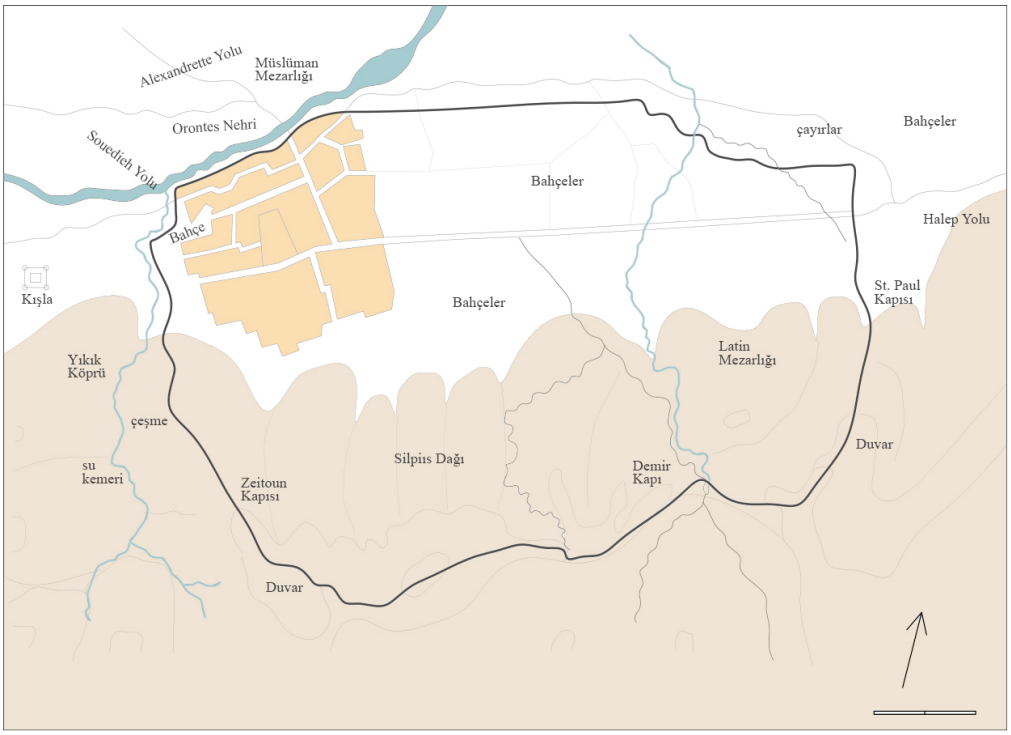
Konstantin öncesi dönemde imparatorlar tarafından su kemeri, hamamlar, Theatron adıyla bir sarnıç, mabedler, sporcuların çalışması için kapalı bir yapı, güreş alanı (Plethrion) gibi yapılar inşa edilmiştir. Kolonadlı cadde ve sokaklar granit malzeme ile kaplanmıştır. 253 yılında başlayan Pers istilaları, kentin gelişimi olumsuz etkilemiş ve tahrip olmasına neden olmuştur. Yönetimi tekrar ele geçiren Roma, İmparator Diocletianus (284-305) döneminde şehri onarmaya çalışmış, ada üzerindeki hipodroma bitişik bir saray inşa ettirmiştir. Ayrıca savaş araçları fabrikası ve zahire ambarları da bu dönemde üretilmiştir (Downey, 1961).

Roma döneminin, Antioch kenti için en önemli dönüm noktalarından biri olan Konstantine dönemi (306-337), ticaretin geliştiği ve refah seviyesinin arttığı bir dönemdir. Ayrıca Hıristiyanlık resmî din olarak sayılmış, kentte yer alan Hıristiyanlar özgür olarak kilise inşa ettirmeye ve dinlerini yaymaya başlamıştır (Demir, 2016).

337 yılında Perslerin Mezopotamya'ya saldırmasıyla Antioch tekrar Pers istilası tehditi altında kalmıştır. İmparator Konstantin II (337-361) ve İmparator Iulianus (361-363) tarafından Persler karşısında askeri bir üs olarak kullanılan kente, İmparator Konstantin II kenti geliştirmek için yeni çeşmeler ve kolonad yaptırmış, Seleucia'daki limanı revize ettirmiştir (Demir, 2016).

Valens İmparatorluğu döneminde (364-378) Antakya'da yer alan kolonadlı caddelerin kesişim noktasında bir meydan (valens forumu olarak da bilinmektedir.) inşa edilmiştir. Bir kısmı kapalı olarak inşa edilen meydanın döşemesi mozaik kaplanmış, sütunlarında mermer kullanılmıştır. 365 yılında yaşanılan deprem sonucu zarar gören Antioch tahribata uğramış, vergiden muaf tutulmuştur (Akşit, 1970).

İmparator Theodosius I (379-395) döneminde kentin yerleşim alanı genişletilerek, adayı kente bağlayan köprü geliştirilmiş, güreş alanı restore edilmiş ve bir saray inşa edilmiştir. Bu dönemde pagan mabedlerinin yıkılmasına yönelik çalışmalar yapılmış, Hıristiyanlığın baskı dönemi gözlenmiştir. Yıkımlar sonucunda elde edilen malzemeler ile köprüler, yollar, su kemerleri onarılmıştır (Demir, 2016).

Şekil 3.8 Iustiniaus I. Tarihli Antakya kent planı (Cabrol'den aktaran Demir, 2016) Yazar tarafından tez kapsamında orijinal harita üzerinden çizilmiştir.

İmparator Iustinianus I döneminde depremler ile şehir büyük hasar altında kalmıştır. Halk kenti terk etmiş, yüksek yerleşim yerlerine kaçmıştır (Şekil 3.8).

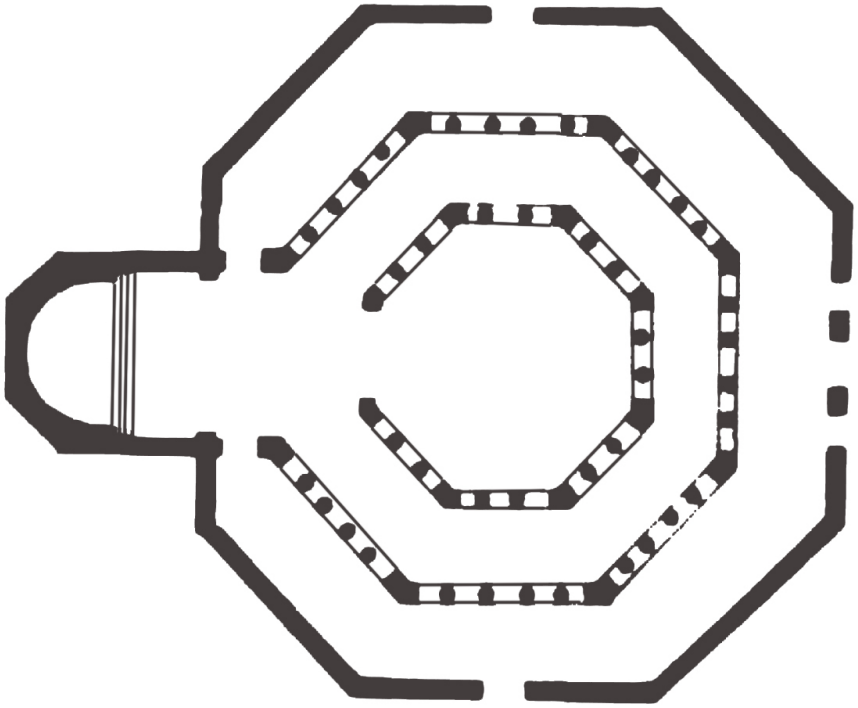
3.1.3.3 Nüfus ve Dini Yapıları

Pagan kültürü ve Yahudilik dininin yoğun olarak yer aldığı Antioch'ta çok sayıda dini yapı inşa edilmiştir. M.Ö 47 yılında Caesar, Caisarion adıyla bir mabed yaptırmıştır. Roma İmparatorluğu'nun gelişmesiyle birlikte nüfus artmış, kent hacmi artmıştır. Tiberius Claudius (M.Ö. 14-37) yılları arasında Jupiter ve Dionysos adına mabedler inşa edilmiştir. Etnik ve dini bakımından karışık nüfusunun olması, Hıristiyanlığın yayılması için elverişli bir ortam sağlamıştır. Hıristiyanlığı yayma amacıyla 47-54 yılları arasında Aziz Petrus Antioch'a gelmiştir. Hıristiyan camiası için Roma, İskenderiye ve Antioch en önemli üç kent içerisinde olmuştur.

İmparator Domitanus döneminde (69-79) Afrodit ve Asclepius mabedleri inşa edilmiştir. İmparator Traianus (98-117) döneminde ise büyük bir deprem olmuş, depremden Hıristiyanlar sorumlu tutulmuştur. Piskopos Ignatius bu dönemde tutuklanarak Roma'ya gönderilmiş ve herkesin önünde suçlanarak öldürülmüştür. Deprem kenti büyük hasara uğratmıştır ve caddeler onarılmış, Daphne'de Zeus ve Artemis adına mabedler inşa edilmiştir. İmparator Antoninus Pius (138-161) döneminde yangın dolayısıyla kent tahrip olmuştur. İmparator Commodus (180-192) döneminde ise İmparator kendi adına bir mabed inşa ettirmiştir (Demir, 2016).

Roma yönetiminin Doğu ve Batı yönetimi olarak ikiye ayrılması sonucu Batı Hakimiyeti 306 yılında Konstantine'e, Doğu Hakimiyeti 308 yılında Licinius'a verilmiştir. Licinius'un Doğu Hıristiyan topluluklarındaki yönetiminin ilk dönemlerinde , Antakya'da yaşanılan zulümler sonucu yıkılan ve "Eski kilise" olarak adlandırılan kilisenin yeniden inşa etme fırsatını bulup değerlendirmiştir. Şehrin eski yerleşim alanında durması nedeniyle "Apostolik Kilisesi" olarak da anılan bu kilise, muhtemelen 314'te piskopos olan Vitalis tarafından başlatılmış ve 319 - 20 Aralık tarihleri arasında görevde olan halefi Philogonius tarafından 324 yılında tamamlanmıştır (Downey, 1961, s. 336).

Büyük Konstantin dönemi Antioch için ticaretin geliştiği ve bu nedenle refah düzeyinin arttığı bir dönem olmuştur. Antioch'ta çok sayıda yapı inşa ettiren Konstantin, Hıristiyanlara baskı dönemini sonlandırmıştır. Bu dönemde yaptırdığı en önemli anıtlardan biri sekizgen Büyük Kilise (Domus Aurea olarak da bilinen) olmuştur. Kilise çeşitli isimler ile anılmaktadır. Planından dolayı "Sekizgen Kilise", büyüklüğünden dolayı "Büyük Kilise", çatısının yaldızlı olması nedeniyle "Altın Kilise", Eski yerleşim yerinde yer alan Apostolik ya da Eski Kilise adıyla bilinen kiliseden ayırmak için de "Yeni Kilise" adı ile bilinmektedir (Downey, 1961).

Şekil 3.9 Yeni Kilise'nin restitüsyon planı (Koch, 2007). Yazar tarafından tez kapsamında orijinal plan üzerinden çizilmiştir.

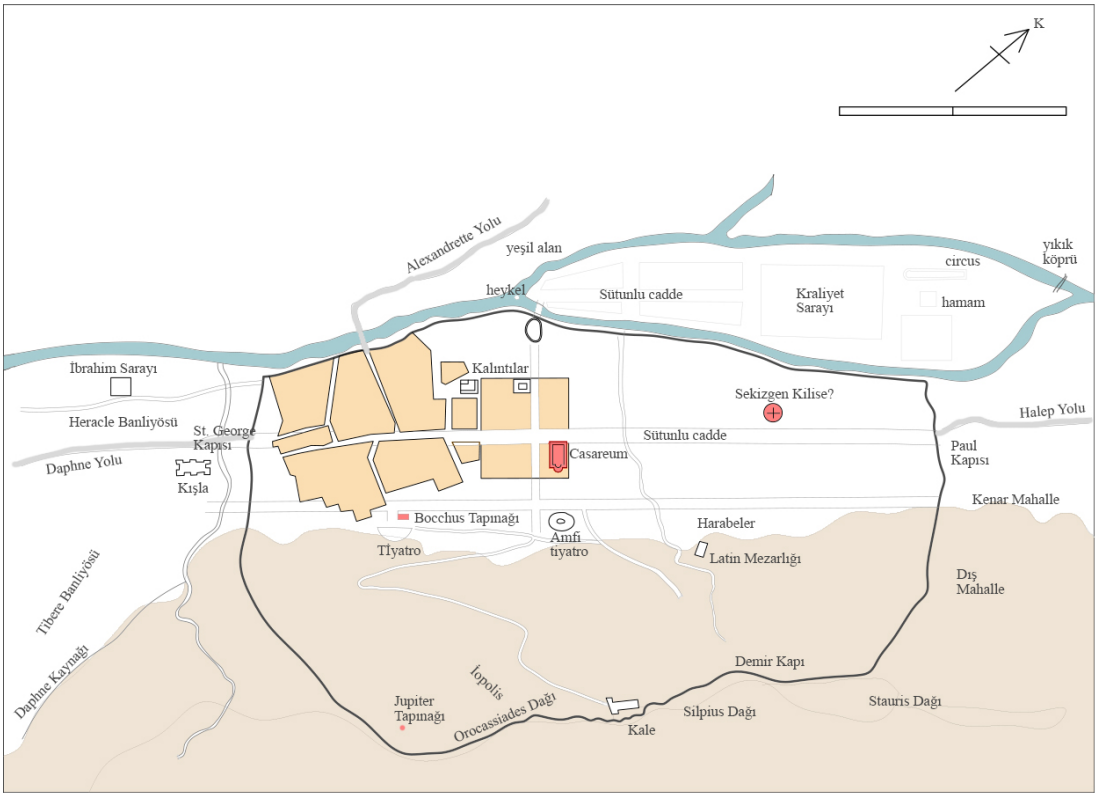
327 yılında temelleri atılan kilise, Hıristiyanlığın merkezi olan doğu eyaletlerinin merkezinde yapılması göz önünde bulundurularak alışılmadık büyüklükte yapılmıştır. Konstantin tarafından başlatılan kilise, oğlu Constantius tarafından 341 yılında tamamlanmıştır. Planı sekizgen olup, duvarları odalar ve exedralarla[2] çevrilidir. İki katlı olduğu düşünülen yapı, kadının cemaatte kalması için üst katı

[2] Bazen yarım kubbe ile taçlandırılan ve bir binanın cephesine veya serbest duran yarım daire şeklindeki bir mimari girinti veya platformdur.

katekümen[3] olarak kullanıldığı ya da iki katlı yan koridorlardan oluşmaktadır (Şekil 3.9). Yapıda özellikle dikkat çekici olan detay yükseltilmiş yarım küre şeklindeki, ahşap malzemeden oluşan kubbesidir. Kubbenin iç yüzü altın yaldızla bezeli, içi heykeller ile süslü, sütunları parlak mermerden oluşmakta, pirinç ve altın süslemeler içermektedir. Beşinci yüzyılın başlarında sunak, binanın batısında yer almaktadır (Downey, 1961, s. 342-346).

Sekizgen kilise, Büyük kilise ya da Altın Kilise(Domus Auera) olarak adlandırabileceğimiz yapı, Demir'e göre (2016); imparator sarayına yakın, ada üzerine inşa edilmiş olmalıdır. (Demir, 2016). Kilise kalıntıları henüz bulunamamıştır, ancak Antakya'nın doğusundaki ünlü Aziz Symeon Stylites (Kalat Siman) hac kilisesinin merkezi, sekizgen kısmının prototipi olarak hizmet ettiği düşünülmektedir. Bu kapsamda Kalat Siman'daki kalıntılardan kilisenin görünümüne dair fikir edinilebileceği çıkarımı yapılmaktadır. Ek olarak Antakya Arkeoloji Müzesinde yer alan Yakto mozaiğinde de Konstantin kilisesinin gelenekselleştirilmiş bir temsili bulunmaktadır.

[3] Katekümen kelime anlamı olarak "öğrenmekte olan" demektir ve Hıristiyan olabilmek için verilen eğitime denilmektedir.

Şekil 3.10 Roma Döneminde Antioch, Mgr. Le Camus (Demir, 2016) Yazar tarafından tez kapsamında orijinal harita üzerinden çizilmiştir.

Roma döneminden günümüze Le Camus tarafından aktarılan haritada Sekizgen kilisenin tahmini yeri soru işareti ile belirtilmiş olup Casareum ve Bocchus Tapınağı da belirtilmiştir (Şekil 3.10). Dini yapıların konumları incelendiği zaman, kentin önemli akslarında yer aldığı söylenebilir. Bu kapsamda Antakya için Orontes (Asi) Nehri, Agora ve Herod (Kurtuluş) caddesi önemli röper noktaları olup, yapılar bu doğrultularda inşa edilmiştir.

Roma döneminde yer alan St. Paul Kilisesi, Büyük Kilise, St. Babylas Kilisesi, Kenesheth Hashmunith Kilisesi hakkında haritalar üzerinden ve yazılan kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre konumları ile ilgili bir yorum yapılabilmektedir ancak günümüze ulaşan somut bir delil olmaması nedeniyle yerleri kesin olarak tespit edilememektedir.

3.1.4 Bizans Hakimiyeti (395-638) ve Dini Yapıları

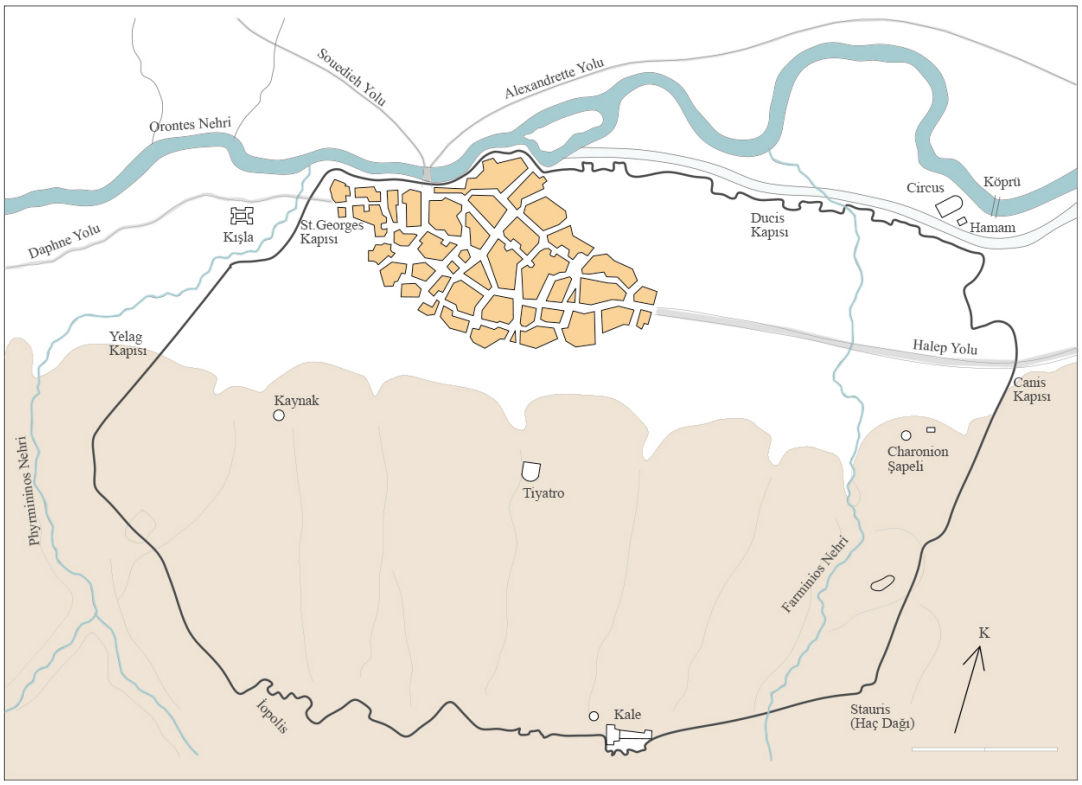
3.1.4.1 Genel Özellikleri

Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı olmak üzere 395 yılında ikiye ayrılmıştır. Bu nedenle kentin genel özellikleri Roma döneminin devamı niteliğinde olup, tekrar yazılmamıştır.

3.1.4.2 Şehircilik Gelişmeleri

Doğu Roma (Bizans) sınırları içerisinde kalan Antioch, Bizans hakimiyeti altında kalmış, kentte nüfus artışı yaşanmış, bu yüzden halk şehir surlarının dışına da yerleşmeye başlamıştır. İmparator Theodosius (408-450), kent hacminin artmasıyla birlikte kent surlarını güney yönünde bir Roma mili kadar genişletmiştir. 13 Eylül 458 yılında İmparator Leo I döneminde meydana gelen deprem sonucu, şehir hasara uğramış, akabinde yaşanılan yangın neticesinde şehir yıkılmış, asi üzerindeki yerleşim alanı terk edilmeye başlanılmıştır. (Demir, 2016; s.64). İmparator Leo'nun vefatının ardından İmparator Zeno (474-475 ve 476-491) tahta geçmiştir (Kozan, 2016). İmparator Zeno döneminde Archander Michael (Başmelek Mikail) Kilisesi ve Meryem Ana Kilisesi inşa edilmiştir.

İmparator Justinus I dönemi (518-527) de Antioch için zor bir dönem olmuştur. 525 yılında çıkan yangın sonucu kent tekrar yıkılmış, 526 yılında ise bir deprem daha yaşanmıştır (Downey, 1961, s.521). Depremden bir yıl sonra Justinus, Justinian'ı imparator yapmıştır. Justinian ve Theodora, Antioch'un depremde tahrip olan yapıların kısmen değiştirilmesi amacıyla masrafları üstlendiği yazılmıştır (Downey, 1961, s.525-526)(Şekil 3.11).

Şekil 3.11 Hüsrev I zamanında Antakya kent planı (Cabrol'den aktaran Demir,2016).

3.1.4.3 Nüfus ve Dini Yapıları

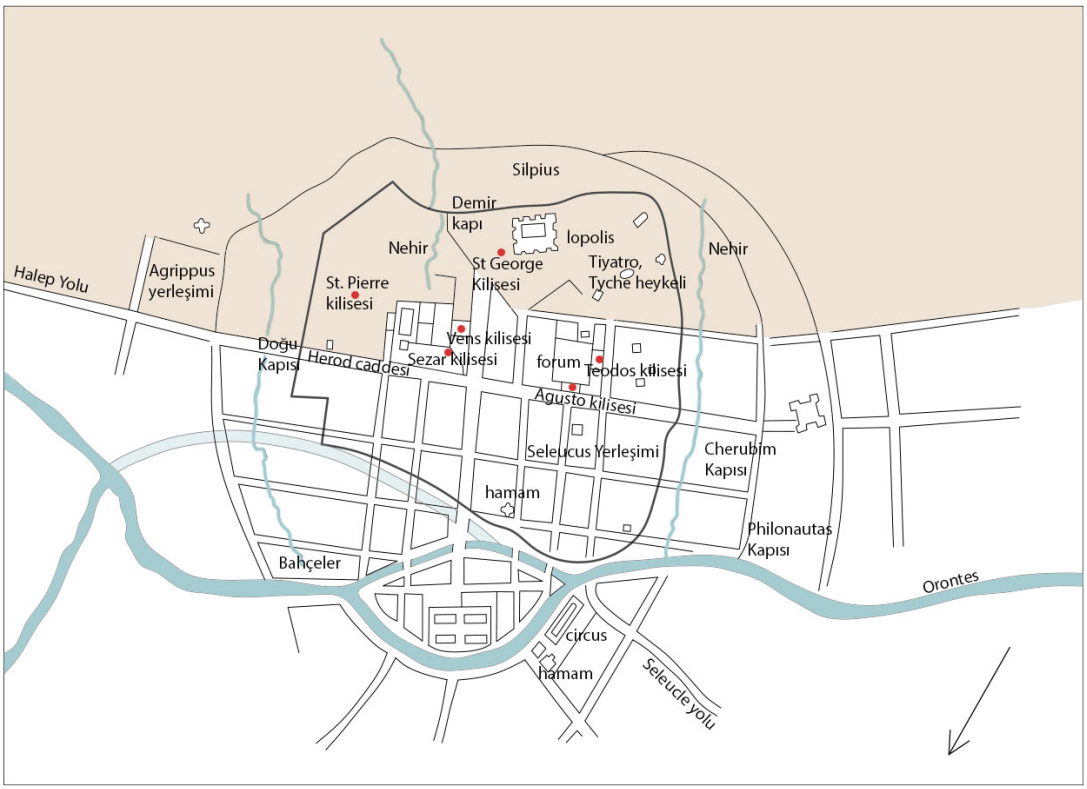
526 yılında yaşanılan deprem sonucu Malalas'a göre 250.000, Procopius'a göre 300.000 kişi yaşamını yitirmiş ve halk kenti terketmiştir. Bu dönemde Silpius Dağı'nın yamacındaki binalar dışında neredeyse tüm şehir yok olmuştur (Downey, 1961, s.521).

Roma Dönemin'de Konstantin tarafından inşa edilen Büyük kilise, deprem sonucu Ahşap kubbesi dışında yıkılmıştır. İmparator Zeno tarafından yaptırılan Archander Michael (Başmelek Mikail) kilisesi ve Meryem Ana Kilisesi depremde ayakta kalmış olsa da, çıkan yangın sonucu 526 yılında yanmıştır. Yapım tarihi hakkında bilgimiz olmayan Peygamberler Kilisesi ve Aziz Zacharias Kilisesi ise depremden sonra bir süre ayakta kaldıktan sonra çökmüştür (Downey, 1961, s.522).

Justinian, İmparatorluğu sırasında Rufinus Bazilikası'nın karşısına Meryem Ana Kilisesi'ni ve Archander Michael Kilisesini yeniden inşa ettirirken, SS. Cosmas ve Damian adıyla yeni bir kilise daha inşa ettirmiştir. Ayrıca kente darülaceze, hamam ve sarnıç gibi yapılar da yaptırmış, kenti onarmaya çalışmıştır. Theodora ise Archander Michael Kilisesi'nin yanı sıra sütunlarının Konstantinopolis'ten gönderildiği Anatolius Bazilikası'nı inşa ettirmiştir (Downey, 1961; s.525-526).

Yapıldığı dönem hakkında bilgimiz olmayan Kerateion Kilisesi, yaşanılan felaketler sonucu halkın ayin yapmak için toplandıklarını bildiğimiz bir kilisedir. Bu kilise, depremler ve yangınlar sonucu şehirdeki kiliseler gibi yıkılıp, hasar görmemiştir. Muhtemelen sebebi kilisenin şehrin güney eteklerinde yer alması olmuştur.

Depremler neticesinde savunması da zayıflayan Antakya, Pers istilasına uğramıştır. Persler, kenti işgal ettiklerinde aslında şehri almamış ancak yerleşim alanlarını yakmıştır. Bu dönemde yine yapım yılını bilmediğimiz ancak Julian dönemi ya da sonrası olarak düşünülen St. Julian kilisesi de yakılan yapılardan biri olmuştur. Perslerin çekilmesiyle yeniden yönetime geçen İmparator Iustinianus I, nüfusu arttırmak için kentte onarımlar yaptırmaya başlamıştır ancak 542 yılında yaşanan veba salgını, 551 ve 557 yılında meydana gelen iki deprem ve 560 yılındaki veba salgını kentin yıkılmasına neden olmuştur. Depremler sonucu şehir duvarlar yıkılmış ve onarılmamıştır (Downey, 1961; s.561-562). İmparator Maurice Tiberius dönemi ile birlikte, Antakya eski canlılığını kazanmaya başlamıştır ancak 588 yılında bir deprem daha yaşanılmıştır, kent tekrar hasar görmüştür (Demir, 2016).

Şekil 3.12 Roma dönemi yapı yerleşimlerini aktaran P. Jacquot'un 1931 yılı harita çizimi (Sahillioğlu, 1999), Yazar tarafından tez kapsamında orijinal harita üzerinden çizilmiştir.

Bizans İmparatorluğu dönemi, 640 yılında Antioch kentini gösteren harita 1931 tarihinde P. Javquot'un eserinde yer almaktadır (Şekil 3.12). Plan üzerine şehirde yer alan sanat yapıları, anıtlar, mabetler, tiyatro, hipodrom, hamamlar, agora, tapınak, kiliseler ve caddeler yer almaktadır (Tekin, 2002). Harita üzerinde, Orantes nehri ile yol arasında kalan kısımda yerleşim alanları yer alırken, Sipius dağı ile yol arasında kalan kısımda forum, kiliseler, hamamlar yer almaktadır.

Harita üzerinde Agusto Kilisesi, Teodos Kilisesi, Sezar Kilisesi, Vens Kilisesi, St. Pierre Kilisesi, St. Çorç Kilisesi kent içerisinde yer almaktadır. St. Pierre Kilisesi dışında olan kiliselerin yapım zamanına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu dönem içerisinden günümüze ulaşan tek yapı St. Pierre Kilisesi olmuştur.

3.1.5. Arap Hakimiyetleri (638-968) ve Dini Yapıları

3.1.5.1 Genel Özellikleri

Hz. Muhammed'in ölümü ile tetiklenen Arap istilası, İran'ın yanısıra Bizans'ın doğu eyaletlerini de ele geçirmiştir. 634 yılıyla başlayan Suriye ve Filistin istilası, Heraclius döneminde Kudüs'e kadar uzanmış, Antakya da bu dönemde Miladi takvime göre 638 yılının Mart ayında Ebu Ubeyde bin Cerrah kuvvetlerine kısa sürede teslim olmuştur.

Kentte, Roma ve Bizans döneminde tüccarlar tarafından kolaylıkla denizden ve karadan ticaret yapılabilirken, VII. yüzyıl ile birlikte başlayan Bizans-Pers mücadelesi ve ardından Arap fethi, bölgede huzurun bozulmasına ve buna bağlı olarak ticaret hayatının azalmasına neden olmuştur. Roma döneminde doğunun kraliçesi olarak adlandırılan imparatorluk için önemli bir üs, ticari merkez ve kültür beşiği olan kent, Bizans döneminde yıkımlara uğrasa da komşu devletlerin ilgisini çeken bir merkez olmuştur. Bu döneme kadar Roma ve Bizans gibi Hıristiyan otoriteye sahip olan kent, ilk defa Arap İstilasıyla İslam medeniyetiyle karşılaşmış ve büyük bir değişimin başlangıcı olmuştur. Arap İstilası öncesi yer alan Hıristiyan mahalleler, ibadet yapıları ve mabedler zaman içerisinde değişim göstermeye başlamış, uzun bir döneme adım atılmıştır (Demir, 2016).

3.1.5.2 Şehircilik Gelişmeleri

Antioch, Arap hakimiyeti altında da askeri önemini koruyan bir kent olmuştur. Ancak, Antioch'un Roma döneminde siyasal ve kültürel merkezi olma özelliğini, Arap hakimiyeti altında Şam üstlenmiştir. Bölgede yer alan ve ikinci planda tutulan küçük yerleşim alanları ise bu dönemde gelişerek kent haline gelmiştir. Kentlerin artması ve gelişmesine paralel olarak da Antioch önemini yitirerek sıradan bir şehir olmuştur (Demir, 2016).

Şehir planı açısından irdelendiğinde, Hippodomik şehir planı Arap dönemine kadar korunmuştur. Bu dönemde dükkânlar Kolonadlı Cadde'nin kolonları arasına ve Seleucuslar tarafından inşa edilen, kentin ilk ticaret merkezi olan, agora etrafında konumlanmıştır (Ömeroğlu, 2006).

Roma döneminde Antioch, Hıristiyanlığın yayılmasına elverişli bir ortam sağlamış ve Hıristiyan camiasında tanınan dini merkezlerden biri olmuştur. Bu sebeple Antioch'un kaybedilmesi kabullenilememiş, tekrar hakimiyet sağlanmak istenmiştir. (Demir, 2016). 840 yılında, Abbasi Halifeliği hakimiyetindeki Antioch, bu amaçla Bizans İmparatorluğu tarafından deniz yoluyla işgal edilmiştir. Halife Mu'tasım bu dönemde kenti savunmak için kale inşa ettirmiştir. 865 yılında sonuçlanan işgal, Antakya'da büyük hasara yol açmış, 1500 binanın yıkılmasına ve surlar üzerindeki 90 kulenin yıkılmasına neden olmuştur.

3.1.5.3 Nüfus ve Dini Yapıları

Öncelikle Pagan kültüründen Yahudiliğe, ardından Hıristiyan dinine katılan halk, Arap hakimiyeti ile birlikte İslamiyet ile tanışmış, Metropolitan nüfusunu daha da genişletmiştir. Bir roma mabedi olarak inşa edilen Caesarum, Hıristiyanlığın yayılmasının ardından önce kiliseye, bu dönemde ise camiye dönüştürülerek adı Habibi Neccar Camii olarak değiştirilmiştir. Yapı Memlükler döneminde de ikinci olarak tadilata uğramıştır (Demir, 2016).

Bu dönemde mevcut kiliselerin nasıl değişikliklere uğradığı hakkında bir bilgi yer almamakla birlikte, sadece Habibi Neccar Camii hakkında yorum yapılabilmektedir.

3.1.6 Tekrar Bizans Yönetimine Geçilmesi (968 - 1085)

968 yılında Bizans ordusu Antakya'yı kuşatmak için harekete geçmiş ve 969 yılında bir hain sayesinde üç asır Müslüman hakimiyetinde kalan kent tekrar Bizans'ın eline geçmiştir. Kentteki cami bu dönemde yıkılmış olup, 400 kule barındıran kent suru ve kent kapıları onarılmıştır. Hıristiyan tüccarlara verilen ayrıcalıklar ise ticari hayatın biraz daha canlanmasını sağlamıştır.

997 yılında Bizans ve Araplar arasında savaş başlamıştır ve Araplar zafer elde etmiş, kenti tekrar yağmalamış, civar köyleri yakmıştır. 1053 yılında ise yeniden şiddetli bir deprem vuku bulmuştur ve 10.000 kişinin ölmesine neden olurken, St. Peter Kilisesi ve diğer yapılar büyük hasar görmüştür (Demir, 2016).

3.1.7 Selçuklular Dönemi (1085 - 1098) ve Dini Yapıları

3.1.7.1 Genel Özellikleri

1084 yılında vali Philaretos Antakya'dan Urfa'ya gitmiştir. Valinin yönetiminden hoşnut olmayan halk da bu fırsatı değerlendirip, İznik'te bulunan Kutalmışoğlu Süleyman'a haber uçurmuştur. Haber üzerine Süleyman Bey, Antakya'ya 300 atlı ile gelmiş, iç kale dışında kenti ele geçirmiştir. Hakimiyeti kazanan Süleyman Bey, söz verdiği üzere Hıristiyanlara karışmamış, esirlerin geri bırakılmasını sağlamıştır.

3.1.7.2 Şehircilik Gelişmeleri

1085 yılında hakimiyet kazanılan şehir, 1091 yılında meydana gelen deprem ile sarsılmıştır. Şehir surlarının büyük bir kısmı yıkılmış, kuleler devrilmiş, halk yıkılan evler altında kalmıştır.

Selçukluların şehir gelişiminde iki yol izlediği tespit edilmiştir. İlk olarak kent içerisinde Bizans'a ait büyük kilise, cami olarak dönüştürülmekte, ikinci olarak da kent çeperinde boş olan alanlara camii, medrese, külliye gibi yapıları inşa ederek kent yapısını değiştirmektedir (Diker, 2014). Antakya özelinde Selçuklular'ın kentte çok değişiklik yapmadığı bilinmektedir. Bu kapsamda sadece Kawsyana Kilisesi'nin Cami'ye dönüştürülmesi hakkında bilgiye sahibiz (Bahadır, 2017).

3.1.7.3 Nüfus ve Dini Yapıları

Antakya'nın etnik yapısı, yönetimlerin de değişmesiyle farklılaşmıştır. İslam Ordusu'nun Anadolu'ya girişi ile Antakya, Ermeniler tarafından göç almış ve nüfusu; Hristiyan, Ermeni ve Süryani topluluklarını yüksek oranda barındırmıştır (Bahadır, 2009).

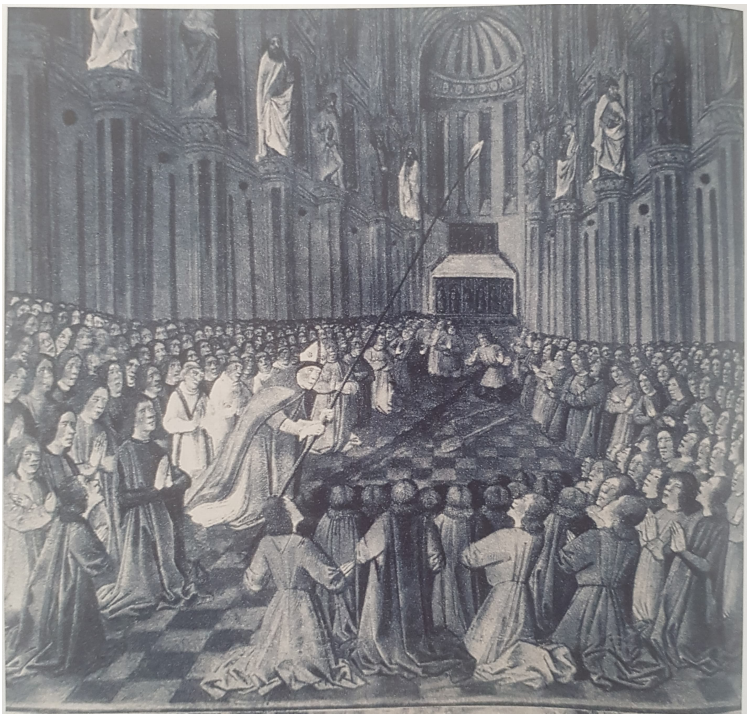
Bu dönemde Antakya'da yer alan en büyük dini yapı, yaşlıların dinlenme yeri olarak kullandığı Kawsyana (Mar Cassianus) Kilisesi'dir. Bu kilisenin yapım yılı hakkında bir bilgi olmamakla birlikte, kilise hakkında yapılan atıflar çok yetersizdir. Kilisenin tarihi çevresinde konumu tespit edilemeyen birçok yapı yer almakta ve ilerde yapılan çalışmalar sonucunda konumu hakkında bir bilgiye ulaşılabileceği düşünülmektedir (Downey, 1961; s.656). Selçuklular Hıristiyanlara özgür bir ortam sağlamış olsalar da Kawsyana (Mar Cassianus) Kilisesi bu dönemde camiye dönüştürülmüştür (Demir, 2016).

Bizans yönetimi tamamen şehirden çıkan kentte yine de hristiyanların ibadet edebilmesi için Meryem Ana ve St.George adında iki kilise inşasına Selçuklular izin vermiştir. Ayrıca bu dönemde Büyük Rum Kilisesi'nin (Aziz Petrus kilisesi olduğu düşünülmektedir.) varlığı bilinmektedir (Demir, 2016). İslam hakimiyeti Antakya'da devam ediyor olsa da bu iki kilisenin yapılması, burada hala kilise inşa edilecek kadar Hıristiyan cemaatin yer aldığını göstermektedir. Büyük Rum Kilisesi dışında günümüze hiçbir kilise yapısı ulaşamamıştır.

3.1.8 Haçlılar Dönemi (1098-1268) ve Dini Yapıları

3.1.8.1 Genel Özellikleri

Antakya ve Kudüs ziyareti yapan Hristiyan hacılar, Selçukluların yaptıkları işgaller ve yıkımlar karşısında kutsal toprakları tekrar ele geçirmenin önemini anlatmış, Hristiyanları cesaretlendirerek, kutsal toprakların geri alınması için Haçlı ordusunun kurulmasının gerektiğini vurgulamıştır (Bahadır, 2009).

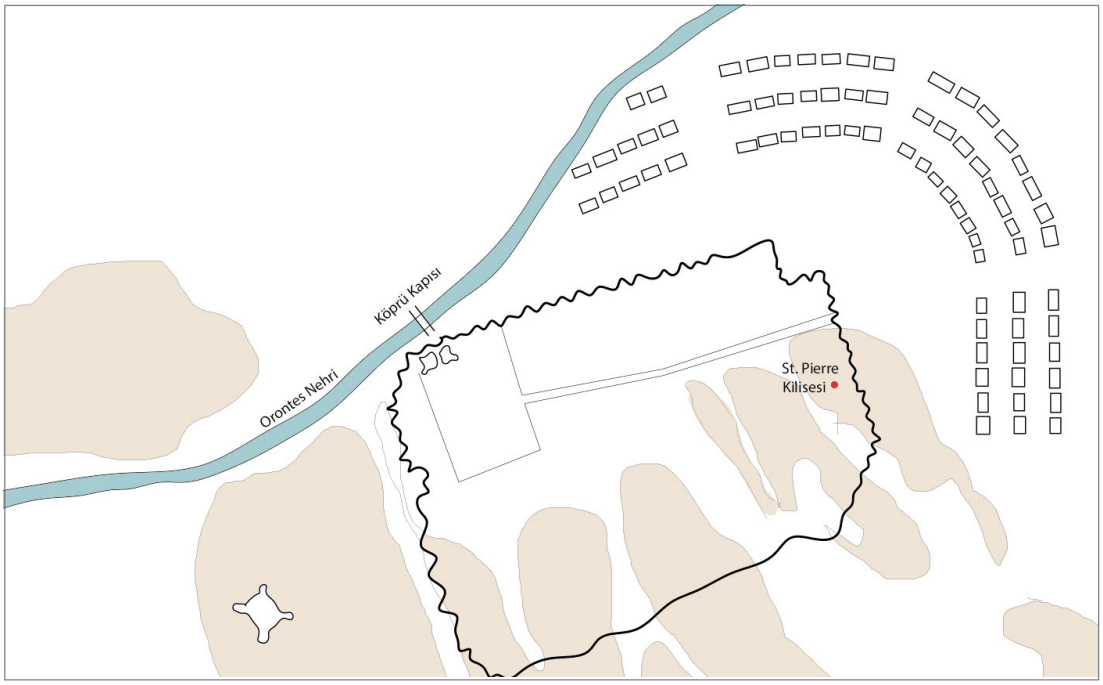
Şekil 3.13 Kutsal mihrabın St. Pierre Katedrali'nde bulunması üzerine çizilmiş bir heliogravür (Bahadır, 2013)

Bir rivayete göre Haçlı Ordusu'nun kutsal toprakları almak için inancı kalmamış olup, pes etmeyi düşünmüştür. Ancak savaş zamanı Kutsal Mihrab'ın St. Paul Katedraline gömüldüğü söylenmiştir ve St. Paul Katedralini araştıran Haçlılar Kutsal Mihrabı bulmuş, inançları artmış ve savaşı kazanmak için bütün gücünü vermiştir. St. Paul Katedrali içerisinde bulunan kutsal Mihrap gravürü aktarılmıştır (Şekil 3.13).

Selçuklular döneminde Hristiyanların sahip oldukları bütün kiliseler camiye çevrilmemiş ve burada ruhani hakimiyetin sürmesine izin verilmiştir. Ancak Haçlı seferleri, kutsal sayılan Kudüs ve Antakya'nın Müslüman hakimiyeti altına alınması nedeniyle, yeniden Hıristiyan topraklarına katılması amacıyla oluşmuştur (Bahadır, 2009). Bu amaçla yola çıkan Haçlı ordusu, 28 Haziran 1098 yılında Antakya'yı tekrar Hıristiyan hakimiyeti altına almış ve Bizans İmparatorluğu'na teslim edilmesine karar verilmiştir.

3.1.8.2 Şehircilik Gelişmeleri

Antakya, bu dönemde surlarla çevrili ve iki mil uzunluk ile yarım mil genişlikte bir alana yayılmış bir kenttir. Çok sayıda su kemeri ve bahçelere sahip olan kent, Aristo felsefesinin öğretildiği okulların da kurulmasıyla refah düzeyini arttırmış, ticaret ve endüstrisinin de gelişmesiyle Levanten tüccarların önemli antrepolarından biri haline gelmiştir (Demir, 2016). Tekrar Hıristiyan hakimiyeti altına alınan şehirde Aziz Petrus kilisesi ve Türkler tarafından işgal edilen kiliseler temizletilmiştir (Runciman, 1989)(Şekil 3.14).

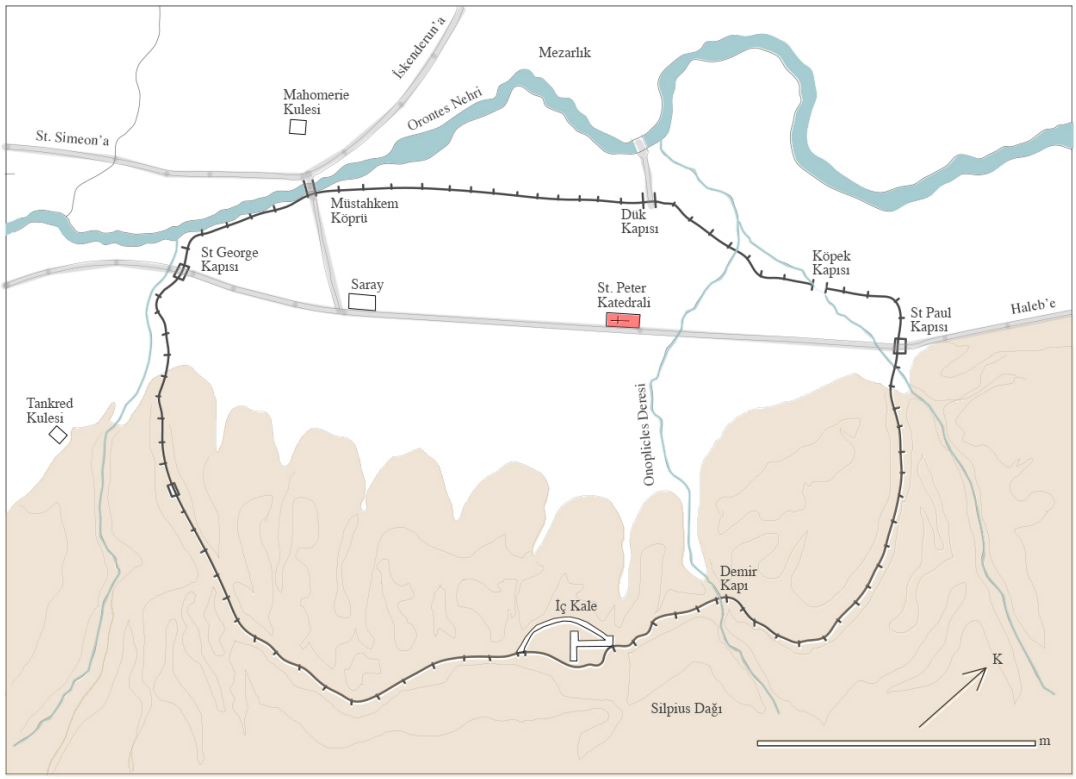

Şekil 3.14 Haçlılar Döneminde Antakya. Yazar tarafından tez kapsamında orijinal harita üzerinden çizilmiştir.

3.1.8.3 Nüfus ve Dini Yapıları

Hristiyan, Ermeni ve Süryani topluluklarının nüfusu oluşturduğu kent, Haçlı seferleri sonucunda popülasyonunda da değişim yaşamıştır. Şehirde yaşayan Süryani ve Ermeniler, Türklerin yenilgisi sonucunda Hristiyanların tarafına geçmiş, Antakya'da yaşayan bütün Türkler ise katledilmiştir.

Antakya Haçlı Prensi I. Bohemund döneminde Bizans ve Latin Kiliseleri arasında anlaşmazlık olmuştur ve bu nedenle Antakya'da birbirine rakip iki kilise oluşturulmuştur. Bugüne kadar etkin olan Ortodoks Bizans kilisesi, Latin kilisesi'nin kurulması ile birlikte önemini yitirmiş, mevcut konumunu kaybetmiştir (Bahadır, 2017).

Şekil 3.15 1098 Antakya planı (Runciman,1989). Yazar tarafından tez kapsamında orijinal harita üzerinden çizilmiştir.

Yapım yılı bilinmeyen Kusyana ve Mar Sawma Kilisesi, Selçuklular döneminde inşa edilen Meryem Ana ve St. George Kilisesi, Büyük Rum Kilisesi (St. Peter kilisesi) dönemin ibadet yapılarını oluşturmaktadır. Ayrıca Herod Caddesi (Kurtuluş Caddesi) üzerinde St. Peter Katedrali yer almaktadır (Şekil 3.15).

Antakya Latin Kilisesi, birinci patrik Bernand Valence ile yürütülmekteydi. Valence, bu dönemde Antakya patrikliği sınırlarının genişletilmesini ve yeni sınır olarak Bizans'ın eski piskoposluk sınırlarının verilmesini istemekteydi. Talep edilen sınır, Antakya prensliğinin sınırlarını yüksek oranda aşmaktaydı. Bununla birlikte Antakya Haçlı kilisesi kurulmadan önce Antakya Kilisesi'ne bağlı bütün kiliseler Müslüman toplumların hakimiyeti altındadır. Ancak 1100 yılında Antakya Haçlı Patrikliğinin kurulması ile birlikte Antakya Prensliğinin sınırları içerisindeki bütün kiliseler Patrik Bernand ile Antakya'ya bağlandı (Bahadır, 2017).

Haçlılar döneminde yaşanan depremler sonucunda Büyük Rum Kilisesi (St. Peter kilisesi) ve Franklara ait Kusyana Kilisesi tahrip olmuş, Meryem Ana Kilisesi, George Kilisesi ve Mar Sawma Kilisesi yıkılmaktan kurtulmuştur. Ancak depremler sonucu şehirde yer alan çoğu patrik ve rahipler yaşamını yitirmiştir. Haçlılar dönemine ait ikinci haritada ise St. Paul kilisesinin konumu belirtilmiş ayrıca kent özellikleri hakkında bilgiler paylaşılmıştır.

3.1.9 Memlükler Dönemi (1268-1516) ve Dini Yapıları

3.1.9.1 Genel Özellikleri

1268 yılında Mısır'dan yola çıkan Memlük Sultanı Melik Zahir Baybars, 1 Mayıs 1268 yılında Trablus'un önüne gelmiş ancak kentin güçlü bir orduyla savunulması sonucu kuzeye hareket etmeye başlamıştır. St Simeon Limanı'nın ele geçirilmesinin ardından Antakya surlarının önüne ulaşan Memlük ordusu, Haçlı ordusunun Tropoli kontluğunu desteklemek için az sayıda askerini surlarda bırakması sonucuyla,

Antakya hakimiyetini kaybetmiş, böylece Hristiyan hakimiyetinden el değiştirmemek üzere İslam hakimiyetine alınmıştır.

Kent hakimiyetini ele geçiren Memlük askerleri, sur kapılarını kapatarak içeride yer alan bütün erkekleri yok etmiş, soyluların da içinde bulunduğu kadınları, erkek ve kız çocuklarını esir almıştır. Bu sırada şehir içinde yer alan bütün Müslüman esirleri de serbest bırakmıştır.

3.1.9.2 Şehircilik Gelişmeleri

Memlük ordusunun Antakya'yı kuşatmasının ardından şehir yağmalanmış, yangınlar çıkartılmış, surlara müdahale edilmiş ve iç kale yıktırılmıştır.

3.1.9.3 Nüfus ve Dini Yapıları

Memlüklüler döneminde İslam hakimiyetine alınan Antakya, kalıcı olarak müslüman hakimiyeti altında kalmıştır. Bu dönemde çok sayıda cami üretilmiş, şehrin silüeti cami yapılarıyla değişmeye başlamıştır. Bu dönemde St. Paul Katedrali ve St. Pierre Kilisesi yakılmıştır (Demir, 2016).

Arap Hakimiyeti altında olmasına rağmen Antakya, hala üç Ortodoks patriklik merkezinden biri durumundadır. Bu özelliği ile hem Müslüman hem Hıristiyanların ibadet ettiği bir kent görünümüne ulaşmıştır.

Şehirde yer alan başka bir kilisenin varlığından bahsedilmemiş olup, Haçlı Döneminde yer alan Meryem Ana Kilisesi, George Kilisesi ve Mar Sawma Kilisesi'nin nasıl yıkıldığını bilmemekteyiz.

3.1.10 Osmanlı Dönemi (1516-1918) ve Dini Yapıları

3.1.10.1 Genel Özellikleri

24 Ağustos 1516 yılında Memlük ordusu ile Osmanlı ordusu arasında Mercidamık'ta yapılan savaş sonucu galibiyet elde eden Osmanlı ordusu, ardından 28 Ağustos 1918 yılında Halep'e saldırdı. Halep ile birlikte Antakya ve çevresi, Malatya, Darende, Divriği, Ayntab, Sis, Adana, Tarsus, Hama, ve Humus gibi Halep'e bağlı olan 30 kale Osmanlı Hakimiyeti altına alınmıştır (Tekin, 2016).

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Osmanlı tarafından yönetilen Antakya, Halep Vilayeti, Halep merkez sancağının bir kaza merkezi konumda yönetildi. Seleucus döneminde başkentlik yapmış, Roma döneminde imparatorluğun üç büyük metropolünden biri olan Antakya, Osmanlı döneminde İstanbul'dan uzak olmasının yanı sıra Mısır'ın fethi ile birlikte Osmanlı için askeri önemini yitirmiş, Ortadoğu'daki geçiş yollarının dışında kalmış bu sebeple de Osmanlı Devleti tarafından ihmal edilen küçük bir kasaba durumuna düşmüştür (Demir, 2016, s.109).

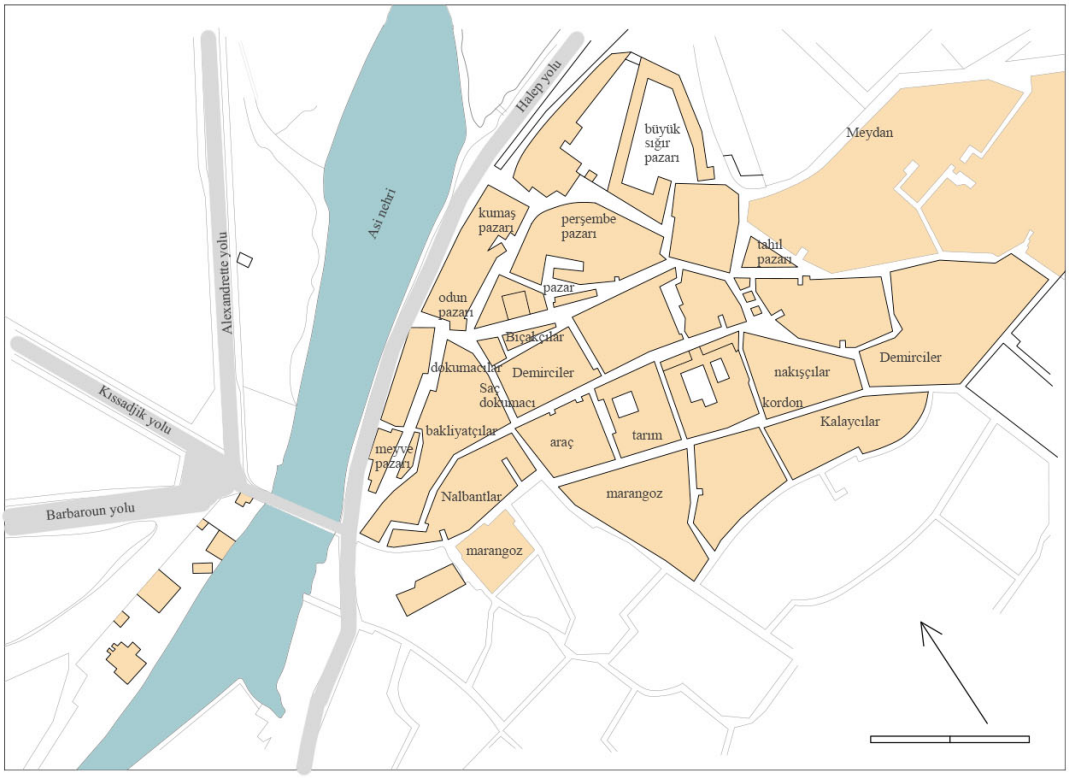
Mısır'ın da Osmanlı hakimiyeti altına alınması ile beraber, Antakya'nın konumu tekrar önem teşkil etmiştir. Mısır'a giden kafiyeler artık Antakya'da mola vermiş ve ardından yola çıkmıştır. Aynı şekilde Hac'ı adayları da Antakya'da konaklamaktaydı. Bu nedenle hacılar için 1703-1704 yıllarında bir cami, bir imaret, bir mektep ve okul inşa edilmiştir (Demir, 2016, s.109).

3.1.10.2 Şehircilik Gelişmeleri

Seleucus Dönemi Hippodomik plan yapısını Roma Döneminde de sürdüren Antakya'da Osmanlı Dönemin'de farklılaşmıştır. Roma Dönemin'de Kolonadlı Cadde olarak görülen geniş ve sütunlu olan ana aks, Osmanlı Dönemi'nde sütunları yıkılmış ve genişliği azalmıştır. Izgara planlı olarak ele alınan plan ise yerini

dolambaçlı ve çıkmaz sokakların olduğu Antakya sokaklarına bırakmıştır (Antakya Belediyesi, 2012).

16. Yüzyılda Antakya'da Meydan, Cündi, Beyseri Hamamları ve Mehmed Paşa Vakfı olan bir diğer hamam, bir bedesten, bir han bulunmaktaydı. 17. Yüzyılda vakıfları 28'e ulaşan Camii ve Mescidler arasında Habibi Neccar Camii en büyük olanıdır. Mescitler dönemin mahalle isimlerinden oluşmaktadır. 19. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'ne saldıran Mısırlı Mehmed Ali Paşa, Antakya'yı kontrolü altına almıştır ve 1832-1833 yılları arasında bir kışla yapısı ile Asi nehrinin yakınlarında bir saray inşa etmiştir. Kışla ve saray; Roma, Bizans ve Haçlılar döneminden ayakta kalan son yapılar ve kent surlarındaki taşlar sökülerek uygulanmıştır (Demir, 2016, s. 114).

Şekil 3.16 Çarşılar içerisinde esnafın dağılımını gösteren 1936 yılına ait plan (Bazantay'dan aktaran Demir, 2016) Yazar tarafından tez kapsamında orijinal harita üzerinden çizilmiştir.

Şehirde en önemli sanayi ürünü zeytin olmuştur ve zeytin işleyen tesisler şehirde de yer almaktadır. Bununla birlikte sabun imalathaneleri çok sayıdadır. Şehri boydan boya kesen cadde ile Asi nehri arasında kalan kısmın orta yerinde kalan çarşı üç paralel cadde ile köprüye kadar uzanmaktadır (Şekil 3.16). Çarşı içerisinde Debbağhane Camii ibadet yapılarından biridir. Ayrıca köprü çarşısında karışık olarak esnaflar yer almıştır. Asi kıyısında yer alan cadde üzerinde oteller ve kahvehaneler sıralanmıştır. Hükümet konağına doğru uzanan cadde şehrin en gözde semti olmuştur (Sahillioğlu, 1991).

Daha eski dönemlerde de çok sayıda deprem yaşayan kentte, Osmanlı Döneminde de 1615, 1822 ve 1872 yıllarında sarsıtıcı depremler yaşanmıştır. Bu depremlerde şehir surları kısmen yıkılmış, köprü çatlamış ve çok sayıda insan ölmüştür (Sahillioğlu, 1991).

3.1.10.3 Nüfus ve Dini Yapıları

16. Yüzyıl ile birlikte Antakya'da çok sayıda sayım yapılmıştır. Sayımlara göre 1527 yılından 1589 yılına kadar nüfusta ciddi bir değişim görülmemiştir. 1527 yılında yapılan sayımda 1006 hane, 131 bekar varken 1589'da 1064 hane, 511 bekar yer almaktadır. Bu dönemde 22 ile 24 arasında olan mahalle sayısı, kent surlarının içerisinde yer almakta, sur dışında çok mahalle bulunmamaktadır. 16. Yüzyılda Antakya'da gayri Müslüm nüfus yer almamakta, bu nedenle de mahalleleri bulunmamaktadır (Sahillioğlu, 1991).

1710 yılında yapılan sayımda ise şehirde çeşitli meslek gruplarında çalışan 1161 esnaf ve ek olarak 2332 nüfus tespit edilmiştir (Sahillioğlu, 1991). 1835 yılına gelindiğinde İbrahim Paşa tarafından yaptırılan sayımda 6000 Mısır askeri, 5600 sivil ve çok sayıda Suriyeli Ortodokslar kentte yer almaktadır (Demir, 2016, s. 114). 1838 yılında Antakya'ya gelen Seyyah Robinson Antakya'nın nüfusunun 6000'e ulaştığını

yazmış, 1867 yılında is Cevdet Paşa Antakya'da 8775 müslüman, 1129 gayri müslüman olduğunu aktarmıştır (Sahillioğlu, 1991).

1867 yılına gelindiğinde Antakya kazası 9904 haneden oluşmakta, bu hanelerin 1129'u gayrimüslim olup, 33 tanesi Yahudilere aittir. Çok sayıda cami, mescid ve mektep yer alan Antakya, Cevdet Paşa tarafından bu dönemde büyük bir kasaba olarak nitelendirmiştir. Osmanlı döneminde de yıkıcı depremlerle sarsılan şehir, 1872 yılında yaşanılan deprem sonucu büyük yıkıma uğramıştır. Kentin üçte ikisinin yıkıldığı, 1000 kişinin hayatını kaybettiği depremde, ahşap malzemeden yapılmış olan eski kilise de zarar görmüştür.

Osmanlı dönemi, Antakya'nın somut/günümüze ulaşan dini mirasının temellerinin atıldığı dönem olmasıyla önem taşımaktadır. Müslüman hakimiyeti altında olmasına rağmen sosyal yapısında Hıristiyan nüfusun olması, yeni kiliselerin inşa edilmesine olanak tanımıştır. 1833 yılında inşa edilen Ortodoks Kilisesi, 1872 yılında yanmış, 1875 yılında tekrar yapımına başlanmıştır. 1900'lü yıllara kadar inşası sürmüş, günümüze aynı yerde taş yapı olarak ikinci defa inşa edilen kilise ulaşmıştır. Ayrıca 1931 yılında, Ortodoks Kilisesinin Çan kulesi inşa edilmiş, günümüzdeki görünümüne ulaşmıştır. 1952 yılında inşa edilen Katolik kilisesi, 1939 yılında bir iplik fabrikasına taşınmıştır.

Antakya I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte 1918 yılı sonbahar döneminde İngilizler tarafından işgal edilmiştir ve ardından Fransız hakimiyeti altına alınmıştır.

3.1.11 Fransızlar Dönemi (1918-1939) ve Dini Yapıları

3.1.11.1 Genel Özellikleri

Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi ile Osmanlı Ordusu 1918 yılının Eylül ayında geri çekilmeye başlamıştır. 30 Ekim 1918 yılında imzalanan Mondros Antlaşması ardından da İngilizler İskenderun Sancağı'na asker çıkartmış olsa da 7 Aralık 1918 yılında Fransızlar yönetimi ele geçirmiştir (Demir, 2016, s.141).

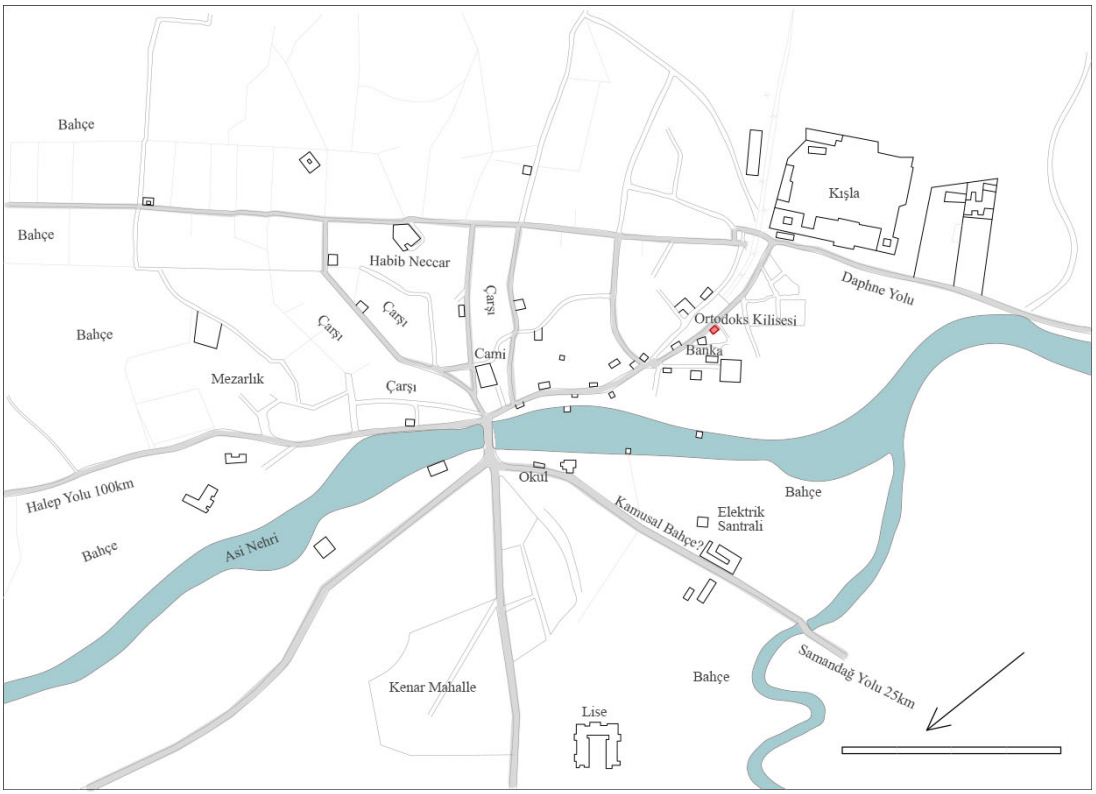
Ankara ve Paris'te yapılan diplomatik buluşmalar sonucu alınan karara göre toprak bütünlüğü Türkiye ve Fransa'nın koruması altına alınmıştır (Melek, 1986, s.59). Ancak Fransızlar Antakya'da azınlıkta olan Hıristiyanlar ve Müslüman Arapları kullanarak Türklere baskı yapmış bunun üzerine kent içi çatışmalar ve Fransızlara karşı direnme hareketi başlamıştır (Asarcıklı, 1989). 1938 yılında Antakya'da yapılan askeri görüşmeler neticesinde sancak bütünlüğünün 2500 Türk ve 2500 Fransız askeri ile sağlanması öngörülmüştür. 2 Eylül 1938'de ise Hatay Devleti çalışmaları tamamlanmış, Hatay Millet Meclisi açılarak, ilk toplantısını gerçekleştirmiştir (Asarcıklı, 1989). 1939 yılıyla birlikte ise Türkiye Cumhuriyeti sınırlarına katılmıştır (Tekin, 2016).

3.1.11.2 Şehircilik Gelişmeleri

Fransız yönetimi sırasınca kentte yerel halk ve azınlık arasında eşitsizlikler yaşanmıştır. Türklerin yoğunlukla yaşadığı Amik Ovası gibi yerleşkelere yatırımlar yapılmak yerine, azınlıkların çoğunlukta olduğu alanlarda şehir gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde, Toprakkale Demiryolu sağlamlaştırılmış, İskenderun Limanı genişletilmiştir.

Antakya'da ise kenti ikiye bölen günümüzdeki Kemal Paşa Caddesi imar edilmiştir. Ayrıca caddenin iki yanına yapılan yeni evlerin zemin katları dükkan olarak işlevlendirilmiştir. Bu dönemde açılan ikinci önemli cadde ise Saray Caddesi'dir. Bu dönemde caddenin yanlarındaki yapılarda gazinolar ve lokantalar yer almıştır.

3.1.11.3 Nüfus ve Dini Yapıları

Şekil 3.17 Antakya'daki bazı yapıları gösteren 1931 tarihli plan (Jacquot'tan aktaran Demir,2016). Yazar tarafından tez kapsamında orijinal harita üzerinden çizilmiştir.

Antakya'nın Fransız Dönemi'nden kalma haritasında bugünkü ibadet yapıları gözükmektedir. Habibi Neccar Cami, Ulu Cami planda boyutlarıyla hemen fark edilmektedir (Şekil 3.17).

3.1.12 Türkiye Cumhuriyeti Dönemi (1939-) ve Dini Yapıları

3.1.12.1 Genel Özellikleri

1939 yılında Fransızlar ve Türkiye Cumhuriyeti arasında antlaşma yapılmış olup, Hatay Meclisi'nin varlığına son verilip Hatay, Türkiye Cumhuriyetine katılmıştır. Tarihsel süreç içerisinde Antioch olarak bilinen kent ise, Hatay iline bağlı bir ilçe statüsünde Antakya adı ile değiştirilmiştir (Temiz, 2002).

3.1.12.2 Şehircilik Gelişmeleri

Türkiye Cumhuriyeti Dönemine katılması ile birlikte Habibi Neccar Dağı yamaçlarında gelişen kent 1945 yıllına kadar bu eğilimde genişlemiş, ardından Asi Nehri'nin batısına doğru yerleşim başlamıştır. 1987 yılına kadar Asi'nin batısına genişleyen kent bu tarihten 2000'e kadar kuzeybatı yönünde de büyüme göstermiştir. Günümüzde ise batı yönünde Çekmece Belediyesi sınırlarında uzamaya devam etmektedir (Özşahin ve Özder, 2011).

Kent büyümelerinin ve planlamanın daha iyi yapılabilmesi amacıyla imar planları hazırlanmıştır. Kronolojik sıralama ile anlatılacak olan imar planları kent büyümesi ile ilgili bilgiler verecektir.

1948 İmar Planı, Asım Kömürcüoğlu tarafından hazırlanmıştır. Plan Asi Nehri'nin günümüzde Yeni Antakya olarak belirtilen yerin büyümesini ve Eski Antakya içerisinde belirli imarları kapsamaktadır. 1957 İmar Planı, Güzdüz Özdeş tarafından hazırlanmıştır. Plan 1948 yılında alınan kararların devamı niteliğindedir. 1978 İmar Planı, Yavuz Taşçı tarafından hazırlanmıştır. Bu plan kentsel sit, arkeolojik sit ve doğal sit alanlarını içermekte, koruma planının ilk örneği niteliğindedir.

1987 Antakya Koruma Amaçlı İmar Planı, Belediye tarafından hazırlanmıştır. Kentsel siti korumayı hedeflemiştir. Ancak girift yolların düzleştirilerek genişletilmesi, Antakya'nın özgün dokusunu zedelemiştir. 1990 yılında Antakya Koruma Amaçlı İmar Planına ek maddeler yapılmıştır. Bu maddeler çalışma alanının içerisinde yer alan Kurtuluş Caddesi ile ilgili koruma kararlarını detaylandırmıştır. Karar caddenin cephe özelliklerinin korunmasının yanı sıra; yapıların yükseklikleri, avlu düzenleri, bahçe duvarları gibi özelliklerinin korunmasını da kapsamaktadır.

3.1.12.3 Nüfus ve Dini Yapıları

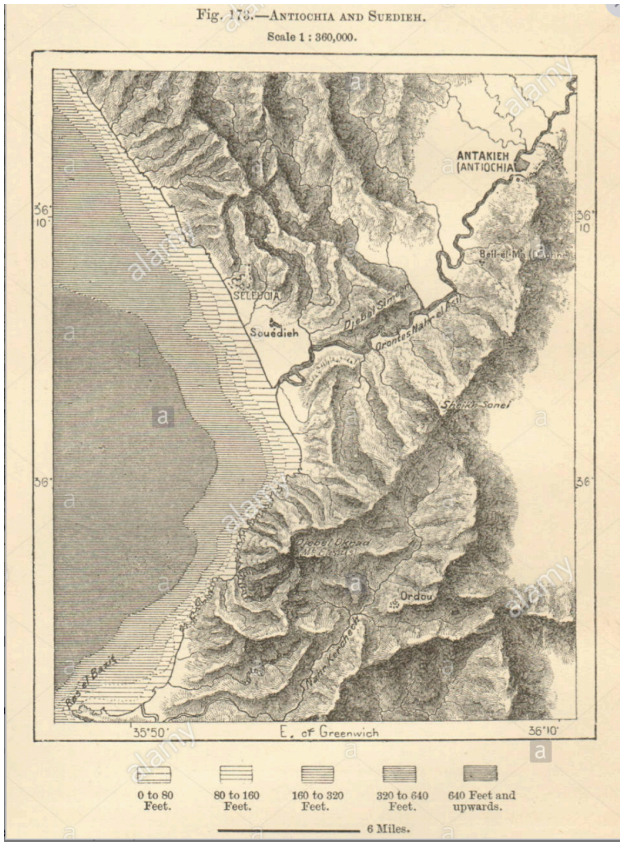
Farklı kültüreler ile harmanlanan Antakya'da Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman nüfus bir arada yaşamaktadır. Birçok etnik köken de barındıran kent, barış ve huzur içinde bir arada yaşamanın en güzel örneklerinden birini teşkil etmektedir. Tez kapsamında Tarihi Antakya bölgesinde bulunan bütün mahalleler ayrı ayrı incelenmeyecek olup, Hıristiyan, Müslüman ve Yahudi nüfusa sahip mahalleler belirtilecektir. Bu kapsamda Kantara Mahallesi, Sofular Mahallesi, Dörtayak Mahallesi, Günlük Mahallesi, Mahsen Mahallesi, Sarı Mahmud Mahallesi ve son olarak Kastal Mahallesi gayrimüslim ve müslüman nüfusün bir arada yaşadığı bölgelerdir.

Tarihin her döneminde önemli bir dini merkez olan Antakya, geçmiş uygarlıkların izlerini barındırmaktadır. Dini yapı olarak ise günümüze tarihi dönemlerden aktarılan St. Pierre kilisesi ve Ortodoks kilisesi yer almaktadır. Ancak çalışma alanı içerisinde yer alan Katolik kilisesi, Protestan Kilisesi ve Havariler kilisesi, Türkiye Cumhuriyeti döneminde tarihi yapıları yeniden işlevlendirilerek kazandırılan yapılardır.

3.2 Samandağ'ın Gelişme Süreci ve Dini Yapılar

3.2.1 Genel Özellikleri

Hatay'ın tarihi geçmişini tez kapsamında Antakya'nın tarihi ve Samandağ'ın tarihi olarak iki başlık olarak ayrılmış olsa da, Antakya ve Samandağ sürekli etkileşim halinde olan, tarihi geçmişe birlikte tanıklık eden, birbirine yakın iki kenttir (Şekil 3.18). Bu kapsamda Antakya kenti için anlatılan kronolojik sıralama Samandağ için de geçerlidir. Ancak Antakya'nın başkent olarak gelişmesi ve Samandağ'ın bir liman kenti özelliği ile öne çıkması kentler arasında yapısal farklılıklara, kültürel kimliklere ve terklere neden olmuş, günümüzde de iki farklı ilçe statüsünde olması nedeniyle ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

Şekil 3.18 Antakya ve Samandağ'ın bağını gösteren harita

Seleucia'nın tarihi Prof. Muzaffer Şenyürek ve Prof. Enver Bostancı'nın aktardığı bilgiler ışığında MÖ.40.000 yılına kadar uzanmaktadır. Günümüzde Mağaracık'da

yer alan mağaralar kazı çalışmalarından edinilen bilgilere göre MÖ.40.000–10.000 tarih aralığında yerleşim bölgesi olarak kullanılmıştır (URL 10).

M.Ö. 800 ve M.Ö. 400 yılları arasında da Samandağ ve çevresinde yapılan araştırmalar burada bir yerleşim olduğunu desteklemektedir. Bu dönemde inşa edilen yapılar taş temelli, tuğla örme duvarlardan oluşmaktadır. Ticari amaçlar ile kullanılan yapılar birbirine benzer özellikler göstermektedir.

Yerleşim tarihi M.Ö. 334-333 yılları arasında İskender'in Myriandros'a (İskenderun) gelmesi ile temellenir. Amanos Dağlarını aşan ve bugün Dörtyol'un yer aldığı ovaya inen İskender, 333 yılında İssos'ta Pers İmparatorluğu'nu yenerek Amik ovasından ilerlemiştir (Tekin, 2000; s.4). İskender'in M.Ö. 333 yılında vefat etmesi, komutanlar arasında anlaşmazlıklar çıkmasına neden olmuştur. Çatışmaların ardından M.Ö. 312 yılında Seleukos önce I. Antigonos'u yerenerek Asur Ülkesi ve İran'ı almış ardından I. Seleukos Nikator M.Ö. 300 yılında Seleucia (Samandağ-Çevlik) kentini kurarak başkenti taşımıştır (Tekin, 2000, s.4).

3.2.2 Şehircilik Gelişmeleri

İlk olarak başkent statüsünde olan Seleucia'ya bir liman inşa edilmiştir. Liman kurulmadan önce Roma Dönemi'nde Asi Nehrinin ağzında yer alan El Mina limanı, Antioch için yakınlığı ve ticari özelliği ile çok önemli olmuştur. Buradan asi nehri aracılığıyla küçük gemiler Antioch' a 4. Yüzyıl'a kadar ulaşabilmiştir. Seleucia Pieria limanının açılmasıyla deniz ticareti artık bu limana kaymıştır (Tekin, 2000, s.5).

Sahip olduğu liman ile özelleşen Seleucia, Roma döneminde önemli bir ticari nokta olmuştur. Bu nedenle Titus Tüneli limanın korunması ile ön plana çıkmıştır. Titus Tüneli limana sellerin getirdiği kum ve çakılları önleyebilmek amacıyla Musa Dağı'nın altından kazılan 1380 metre uzunluğunda, 6x7 metre genişliğinde bir kanal olarak uygulanmıştır (URL 11).

Samandağ; Roma Dönemi'nde aşağı kent ve yukarı kent olarak iki bölümden oluşmakta, etrafı surlarla çevrili bir liman kentidir. Kentin aşağı bölümünde liman ve limanla bağlantılı depolar, dükkanlar ve alışveriş alanları yer alırken, yukarı kent imalatın sağlandığı ve yerleşim yerlerinin olduğu bölümdür (Şekil 3.19). Doğu'nun liman kentlerinden biri olma özelliği ile değer kazanan ve sınırlarını genişleten Seleucia Pieria, sürekli olarak işgal edilmiş olsa da değerini yitirmemiştir. Ancak şehirde yaşanılan özellikle 526 ve 528 yılındaki depremler neticesinde büyük yıkıma uğramış, bir daha toparlanamamıştır (URL 12). Roma Dönemini Bizans, Arap, tekrar Bizans, Selçuklular, Haçlılar, Memlüklüler, Osmanlı, Fransızlar dönemi takip etmiş 1939 yılında Türkiye Cumhuriyetine katılmıştır.

Şekil 3.19 Samandağ'da yerleşimi gösteren harita

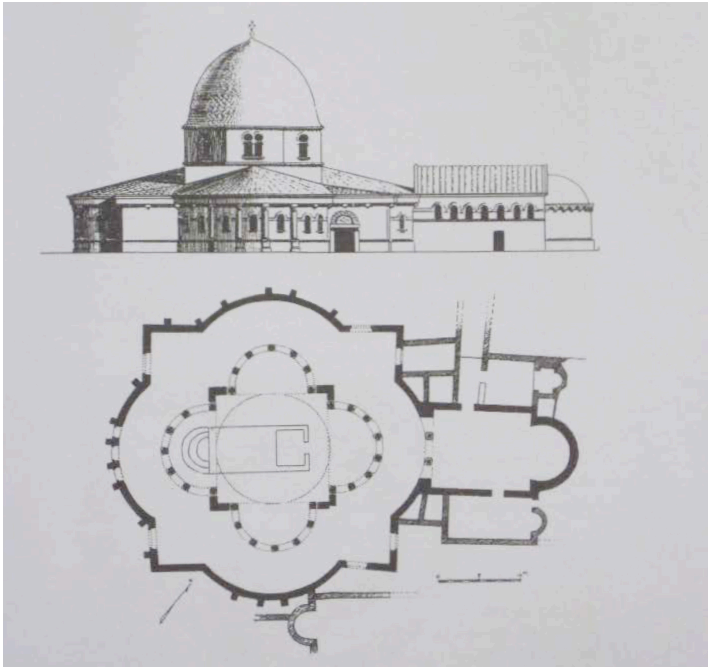
Memlüklüler dönemi St Simon manastırı ve kilise yapılarının yıkıldığı, yağmalandığı dönem olarak düşünülmekte ancak kesin bir yargıya varılamamaktadır. Hatay'ın 1939 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmasının ardından Süveydiye adıyla bilinen Antakya'ya bağlı olan yerleşim alanı, 11 Haziran 1947 tarih ve 507

sayılı Kanun ile Samandağ olarak değişmiştir. 1948 yılında ise ilçe statüsüne alınmıştır (URL 13).

Günümüzde kentin giriş kapısı, mağazalar, liman, agora ve bazı tarihi yapıların kalıntıları alanda yer almaktadır. Ayrıca Çevlik'te yer alan antik kentin isminin İncil'de de geçmesi bölgeyi günümüzde de Hıristiyanlar için önemli kılmakta, yerli yabancı birçok kişi tarafından görülmektedir.

3.2.3 Nüfus ve Dini Yapıları

Bizans döneminde 542 yılında St Simon Manastırı kurulmuş, manastırın içinde de üç kilise inşa edilmiştir. Günümüzde manastır yapıları yıkılmış olsa da manastır alanı müze olarak kullanılmaktadır.

Şekil 3.20 Seleucia Pieria'da(Çevlik) bulunan kilise restitüsyonu

Ardından 6. Yüzyılın başında Seleucia Pieria'da yer alan çevre koridorlu tetrakonkhos plana sahip bir yapının restitüsyon projesi bulunmuştur. Ancak yapının kesin konumu bilinmemektedir.

Osmanlı dönemi, Antakya'nın somut/günümüze ulaşan dini mirasının temellerinin atıldığı dönem olmasıyla önem taşımaktadır. Müslüman hakimiyeti altında olmasına rağmen sosyal yapısında Hıristiyan nüfusun olması, yeni kiliselerin inşa edilmesine olanak tanımıştır. 1874 yılında Rum Ortodoks (Saint İlyas) Kilisesi, 1875'te Vakıflı Ermeni Kilisesi, 1896'da Yoğunoluk Ermeni Kilisesi dönemin mirasıdır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı devletine bağlı olan Samandağ, bu dönemde Osmanlılar tarafından Ermenilerin 1915 yılında "Tehcir Kanunu" ile bölgeden çıkarılması kararı alınmıştır. Samandağ'da bu karar sırasında 6000 ermeni nüfus yer almakta, şehirlerini bırakmamak için savaşmış olsalar da şehri terk etmek zorunda kalmışlardır. 1918 yılında Fransız hakimiyeti altına alınan kente Ermeniler geri dönmüş ve 1918 yılında Batıayaz kilisesinin temelini atmışlardır. Ancak 1939 yılında Samandağ'ın Türkiye Cumhuriyetine katılmasıyla Ermeniler Suriye ve Lübnan'a göç etmiştir. Ermenilerin topraklarını tekrar terk etmesi nedeniyle de kilise günümüze kadar ulaşmış ancak tamamlanamamıştır.

Bu dönemde Batıayaz'da yok olduğu bilinen Thomas Arıkan Kilisesi'nin, bölgenin en büyük kilisesi olduğu bilinmektedir. Ayrıca sözlü tarih çalışmasından edinilen bilgilere göre mağaracık bölgesinde geçmişte var olduğu bilinen pek çok kilise günümüze ulaşamamıştır. İleride yapılabilecek olan kazı çalışmalarında ortaya çıkabileceği düşünülmektedir.

3.3 Hıristiyanlığın Ortaya Çıkması ve Antakya

Özellikle Pagan inancının yoğun olduğu bölgelerde gelişmeye başlayan Hıristiyanlık, pagan topluluklar tarafından tehlikeli bir oluşum olarak karşılanmıştır. Ayrıca çok tanrılı inancın aksine tek tanrılı inanca sahip olan dine inananlar dinsiz olarak nitelendirilmiş, suçlanmıştır.

Büyük baskı altında olan Hıristiyanlık'ın yayılması, Pentikost Günü bütün imanlıların Kutsal Ruh'la dolmasının ardından başlamıştır. Petrus, Yeruşalim'de dindar Yahudiler arasından üç bin kişiyi vaftiz ederek Hıristiyan topluluğuna katmıştır. Bu olayın ardından havarilerin inancı artmış, vaaz vermeye ve mucizeler gerçekleştirmeye başlamışlardır. Yapılan vaazlar sonucunda Hıristiyan topluluğunun sayısı artış göstermeye başlamıştır. Bu durumdan rahatsız olan paganlar, Petrus ve Yuhanna'yı Yahudi Yüksek Kurulunda yargılanmıştır. Suçlu bulunamamış olsalar da Yüksek Kurul tarafından tehdit edilmişlerdir (Elçilerin İşleri 2/1-4, 2/14-36, 4/1-21). İnananların sayısı arttıkça, İmanlılar birbirine daha çok bağlanmış ve birbirine destek olmaya başlamıştır. Bütün bu olanlar baş kahinleri ve Sadukileri çok kızdırmıştır ve Elçiler Yüksek Kurul önünde yargılanarak tehdit edilmiştir.

Tehditlere rağmen inançlarından vazgeçmeyen Havariler, kendi görevlerini yapacak yedi kişiye daha görev vermiştir. İstefanos, seçilen yedi kişiden biri olup, yaptığı işlerden dolayı yahudiler tarafından suçlanmıştır. Yüksek Kurul tarafından yargılanan İstefanos, Yahudilerin genel tarihini kurul önünde anlatmıştır ve kurul üyeleri anlattıklarına karşı öfke duyarak İstefanos'un öldürtülmesini sağlamıştır. Böylece İstefanos, 32 veya 33 yılında Hıristiyan inancının ilk şehidi olmuştur (Bihlmeyer-Tuchle, 1972, s.18).

İstefanos'un öldürülmesini ileride Hıristiyan teolojisini oluşturacak olan Pavlus da onaylamıştır. Yeruşalim' deki kilise İstefanos'un öldürülmesiyle birlikte baskı altında kalmış ve Elçiler hariç bütün imanlılar Yahudiye ve Samiriye'nin her tarafına dağılmıştır.

Antakya'da Seleucus Döneminde oluşmaya başlayan Hıristiyanlık, özellikle Roma Hakimiyeti altında çok yavaş gelişmiş ve baskılara maruz kalmıştır. Bu nedenle Hıristiyan topluluklarının bütün tapınmaların evlerde, gözden uzak yerlerde, gerektiğinde ıssız mağaralarda yapıldığına dair yazılı belgeler yer almaktadır (DTA,2, s.311).

3.3.1 Pavlus'un gezisi ve Antakya'nın Önemi

İstefanos'un öldürülmesi Yahudiler için önemli olmuştur. Zitellmann'dan aktaran Usluoğlu'na göre; İstefanos'un öldürülmesinin ardından Yahudiler, Hıristiyanlığı ortadan kaldırmak istemiştir ve bu iş için Pavlus görevlendirilmiştir (Usluoğlu, 2009).

Aslen Fariziler Mezhebine mensup, Tarsus'lu olan Pavlus, karmaşık kişiliğe sahip, zeki bir ideologtur (Çelik, 1996). Gerçek adı Saul'dur. Romalılara yazdığı mektubunda İbrahim soyundan, Benyamin oymağından bir İsrailli (Romalılar, 11/1) olduğunu aktarmıştır. Dönemin bütün felsefi ve dini akımlarını bilen, aydın bir Roma vatandaşı olmuştur (Çelik, 1996). Elçilerin İşlerinde yazdığına göre Kudüs'te Gamaliel'den Yahudi yasasının eğitimini aldığını söylemiştir (Elçilerin İşleri, 22/2–3). Hıristiyanları sevmeyen ve işe Romalı, Ferisi Hıristiyanlara zulum ederek başlayan Pavlus (Eliade, 1997), İstefanos'un öldürülmesini onaylayanlardan biridir. Hıristiyan olmadan önce, İsa ve yandaşlarının düşmanı olduğu geleneksel kilise söylentilerimde yer almaktadır (Çelik, 1996).

Şam ziyareti ile birlikte, Hıristiyanlığın yayılmasını engellemeyi amaçlayan Pavlus, Mesih vizyonunun ardından Hıristiyan olmaya karar vermiştir (Eliade, 1997). Şam'da öğrencilerin yanında kalmış ve Havralar'da İsa'yı duyurmaya başlamıştır. Geçmişinde olan düşmanlığından dolayı inananlar arasında dahi kuşkuyla karşılanmıştır. Barnabas, Pavlus'a inanıp onu Yakup ve Havarilerle tanıştırmıştır ve aralarına Pavlus da katılmıştır (Çelik, 1996).

Yeruşalim'de öğrenciler ile birlikte Rab'bin adını korkusuzca duyurmaya başlayan Pavlus (Elçilerin işleri, 9/28), Kudüs'te kısa süre durmasına rağmen, can güvenliği kalmamıştır. Elçilerin İşlerine göre dili Grekçe olan Yahudiler, onlarla tartışmakta olan Pavlus'u öldürme planları yapmıştır. Kardeşler bunu öğrenince onu Sezariye'ye götürüp oradan Tarsus'a yollamıştır. Elçiler'in İşleri'nde yazdığına göre Barnaba,

Havarilerin başkanı olan Yakup tarafından Antakya'ya gönderilmiştir. Barnaba da Tarsus'ta olan Pavlus'u bulup, Antakya'ya getirmiştir ve Hristiyanlığı birlikte yaymaya başlamışlardır (Elçilerin İşleri, 11/22-26).

Yeni dini halka öğretmeye başlayan Barnabas ve Pavlus, çeşitli inanışlara sahip insanlara vaaz vermiştir. Dersler, yeni din değiştirenler ve onlarla birlikte yeni dini merak eden insanlar arasında özel evlerde gerçekleşmiş, kontrollere ve gizliliğe ilk dönemlerde dikkat edilmiştir. Bu dönemde Luka'nın arkadaşı olan Teophillus'un Antakya'da yer alan özel evinin kilise olarak kullanıldığı aktarılmıştır (Tekin, 1992).

Kudüs'ün aksine pagan nüfusun yüksek olması Antakya'yı önemli bir konum haline getirmiştir. İmparatorluğun nüfus bakımından üçüncü büyük şehri olması ise bu durumu daha özel kılmıştır. Hıristiyanlık böylece ilk defa bir metropolde ve Yahudi azınlığı olan bir bölgede temel kazanmıştır (Hengel, 1997; s.180-186).

Sonuç olarak Pavlus, Antakya'da yahudiler dışında, yahudi olmayan milletler (gentil) arasında Hıristiyanlığın yayılmasının ilk adımlarını atmış ve burada misyonerlik planlarını yapmaya başlamıştır.

Hıristiyanlığı yayma çalışmalarına başlayan Pavlus, şehirleri arşınlayarak vaazlar vermiştir. İnanışları dolayısıyla Yahudilere daha çok hitap etse de, Yahudi insanların görüşleri daha kati olduğundan, kiliseye çoğunlukla putperest insanlar katılmıştır. Yahudi insanların da kiliseye katılımlarını arttırmak için onlara Hıristiyanlığın şartları sayılan sünnet ve şeriatın zorunlu olmadığını bildirmiş ve Mesih'e inanarak kurtulacaklarının haberini yaymıştır (Bihlmeyer ve Tuchle, 1972).

Yapılan gezilerden bir süre sonra Kilise ve Havra arasında bir kopuş meydana gelmiştir. Filistin'de yaşayan bir grup Hıristiyan Antakya'ya gelip, vaftiz olan putperest asıllı Hıristiyanlar için sünnet olunmaları ve şeriata uymaları gerektiğini yaymaya başlamıştır. Bu durum vaftiz olan hristiyanların özgürlüğüne olumsuz

yansıdığı için karışıklığa sebep olmuştur. Paul ve Barnaba konuyu Kudüs'teki cemaate sormaya karar vermiştir ve Havariler ile ileri gelenler toplanmıştır.

M.S. 49 veya 50 yılında yapılan ve Havarilerin Konsili adıyla bilinen toplantıda iddialara karşı bir karar alınmıştır ve putperest asıllı Hristiyanların sünnet ve şeriattan muaf tutmuştur. Yapılan toplantının ardından Antakya'da yayılma kolay ve erken olmuştur. Çünkü Antakya'da yaşayan Yahudi Hıristiyanlar adetlerine ve yaşayışlarına milli kanun gözüyle bakmamıştır (Atiya, 2005).

Pavlus bu kapsamda bakıldığında Antakya için en önemli kişilerden biridir. Hıristiyanlığın Antakya'da Pavlus'tan önce yaygın olduğunu söyleyebilmek mümkün değil iken, misyonerlik çalışmaları ile birlikte Antakya, dönemin Hıristiyanlık merkezlerinden biri durumuna geçmiştir. Antakya kilisesinin oluşması ve yayılmasında Pavlus'un gelmesi eşik olmuştur. Günümüzde Pavlus'un yolculuklarının Merkezi olan Antakya'da ve Samandağ'da kiliseler ile ilgili çok kalıntı bulunmamaktadır, ancak antik kentler üzerinden kilise kurulmuş olabilecek bölgeler incelenecektir.

3.3.2 Hıristiyanlık Öncesi Antakya'nın Durumu

M.Ö. 64 yılına kadar Seleucos krallığına ait olan Antakya, ardından Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altında kalmıştır. Roma hakimiye altında gelişen şehirde, bronz para bastırılmış, olimpiyatlar oynanmıştır. Dönemin "Metropolis" şehirlerinden biri durumunda olan Antakya, Helenistik ve Latin Medeniyetlerin buluştuğu bir konuma gelmiştir (Downey, 1961, s.148). Helen kültüründen gelen şehir, Roma İmparatorluğu ile birlikte Latin medeniyetlere de ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Böylece farklı medeniyetlerin kaynaştığı medeniyet merkezi konumuna gelmiştir. (Corvin, 1960, s.42).

Hıristiyanlık öncesi dönemde, yahudilik dışında burada; Grek, Roma, Helenistik ve Pagan kültürü yer almaktadır. Bu dönemde kent, Roma İmparatorluğu hakimiyeti altında olmasına rağmen dini ve felsefi açıdan tamamen Roma'ya bağlı olduğu söylenememektedir. Geleneksel Roma dini toplulukları kapsamakta, şahsi niteliğe sahip değildir. Roma İmparatorları bu nedenle, İmparatoru tanrılaştıran bir din yaratmak istemiş ancak hiçbir zaman başarılı olamamıştır. Ancak Roma, diğer dinlere karşı hoşgörülü davranmıştır (Demirci, 1991).

Antakya'da öncelikle Doğu ve Helen kültürü hakimiyeti olsa da, Roma İmparatorluğu altına alındıktan sonra sosyolojik yapısına Roma kültürünü ve inanışını da sentezlemiştir. Putperestlik, Ateşperestlik ve Yahudilik gibi çeşitli din ve inanışlara sahip cemaatler kentte bulunmaktadır. Önemli ticaret yollarına sahip olması, kentin canlı olmasına, her yeni inancın da kente eklenmesi ile farklı bakış açıların da yer aldığı sosyal bir topluluk oluşmasını sağlamış, barış ve hoşgörü içerisinde bir arada olmayı öğretmiştir (Tekin, 1993, s.9)

3.3.3 Hristiyanlığın Doğuşu ve Antakya'da Yayılması

Hıristiyanlık, kurucusu sayılan Hz. İsa zamanında yeni oluşan bir din olarak ortaya çıkmamıştır. Özellikle Pavlos'un misyonerlik çalışmaları ve yorumları sonucu Hıristiyanlık adı altında yeni bir dinin ortaya çıkması gerçekleşmiştir (Çelik, 1996). Filistin'de başlayan Hıristiyanlık, Filistin'de yeni din ile ilgili bütün aktivitelerin yasaklanması ve yeni dini seçenlerin sıkı bir takibe alınması nedeniyle gelişme fırsatı bulamamıştır. Bu nedenle Hıristiyanlığa inanan kişiler Filistin'i terk ederek kendilerine uygun bir yer arayışına geçmiştir. Roma İmparatorluğu'nun yüksek baskısı altında olmayan Antakya ve çevresi sığınılan ilk şehirler arasında yer almıştır (Öztürk, 1994). Böylece Antakya'da Hıristiyanlık için verimli bir zemin oluşturulabilecek dini bir durum gelişmiştir.

Roma İmparatorluğu'nun üçüncü büyük şehri durumunda olan Antakya'da, her sınıftan ve eğitim düzeyinden kişiler barınmıştır. Ticari faaliyetlerin yüksek olması, İmparatorluğun her yerinde iş bağlantıları olmasına ve her türden insanın kente gelip gitmesine olanak tanımıştır. İnsan çeşitliğinin ve yoğunluğunun yüksek olduğu, insanların birbirine saygı duyduğu ve barış içinde yaşadığı kentte yavaş yavaş oluşan Hıristiyanlık toplulukları yer bulmaya başlamıştır. Bu kapsamda Hıristiyanlığın Kudüs'ten sonra Antakya'da yayılmasının nedenleri beş durumda incelenmiştir.

Öncelikle Hıristiyan toplulukları oluşurken, kentte ticari sirkülasyonun yüksek olması Hıristiyanlık haberlerinin çok hızlı aktarılmasına olanak tanımıştır. Toplulukların bir araya gelmesi ile Antakya'da şekillenen yeni din, Roma'da hızlıca duyulmuş, hareketlilikle ilgili haberler yayılmıştır (Downey, 1961, s.272-273).

İkinci nedeni ise bölgede yoğun olarak Yahudi nüfusun yer alması olmuştur. Söz konusu Yahudi nüfus, Yahudi olmayanlara karşı büyük bir düşmanlık hissetmemiş olan ve sonuçta, Yahudi olmayanlar tarafından belirgin bir hoşnutsuzluk ile bakılmamış gibi görünen büyük ve eski bir topluluktur. Burada yer alan Yahudi topluluğu, Hıristiyanlığa karşı ön yargılı davranmamış, yeni gelişen dini benimsemiştir (Downey, 1961, s.272-273). Ayrıca birçok dini barındıran kent, dinler arası hoşgörünün gözlemlenebildiği, toleranslı bir şehir durumunda olmuştur.

Üçüncü olarak, Kudüs'te yer alan baskıcı ortam Antakya'da çok fazla hissedilmemiştir. Sakin bir şehir statüsünde olması, tercih edilmesine olanak tanımıştır (Aydın, 1996, s.7-8).

Bir diğer nedeni, ticaretin yoğun olmasının vermiş olduğu ekonomik refahın yüksek olması olarak gösterilebilir. Para akışının olduğu kent, huzurlu bir yaşama sahip olmuştur (Aydın, 1996, s.7-8).

Son olarak Antakya'nın Kapadokya, Asya ve Akdeniz ülkelerine olan kapı niteliği görmesi, Hıristiyanlığın yayılması için seçilmiş kentlerden biri olmasını sağlamıştır. Kent, Hıristiyanlığın yayılmasında coğrafik konumu sonucunda merkezi bir üst görevi görmüştür. Havarilerin ve ilk Hıristiyan önderlerinin buluşma noktası olarak kullandığı Antakya, yüzyıllar boyunca Hıristiyanlar için önemli bir kent olma statüsünü korumuştur (Aydın, 1996, s.7-8).

Sonuç olarak Antakya; ilk dönem Hıristiyanlık tarihi içerisinde Yahudilerden ve Yahudi olmayan diğer ırklardan Hıristiyanlığı kabul edenlerin bulunması ile önemli bir kenttir. Bu kapsamda Antakya Hıristiyan kilisesi Yahudiler ve Romalı Paganlar olmak üzere iki ayrı ırktan oluşmuştur. Açmak gerekirse Yahudilikten Hıristiyanlığa geçenler ve putperestlikten Hıristiyanlığa geçenler olarak ayrılmıştır (Topçu, 2004, s.30).

3.4 Antakya'da Hıristiyanlığın Gelişme Dönemi ve Kilise'nin Oluşumu

Antakya'ya gelen Havariler Hıristiyanlık tarihi için önem arz etmenin yanı sıra Antakya için de önemli bir gelişmedir. Havarilerin gelmesi ile birlikte Putperestlikten dönen sayıları artmaya başlamış, cemaat genişlemiş ve burada ilk defa inananlar topluluğuna Hıristiyan denilmiştir (Çelik, 1996, s.18). Böylece Hıristiyanlık ilk defa Antakya'da putperest asıllı Yunanlılara duyurulmuştur.

Oluşan yeni din doğuda Edessa(Urfa), Nsibis (Nusaybin), ve St. Thomas ile Mar Adday'ın çalışmaları sonucu Malabar'a kadar yayılmıştır. Antakya için önemli bir gelişme İ.S. Kudüs'ün düşmesi olmuştur. Bu vesile ile Antakya'ya göç eden Yahudi sayısı artmıştır. Ancak Kudüs'ün düşmesi ile patriklik merkezi olan Antakya ile ilgili Antik döneme ait tarihsel veriler detaylı olamamıştır. Bu konu ile ilgili olarak ancak Antakya'ya havarilerin ziyaret ettiğini ve Antakya'nın Roma'nın eziyet uyguladığı dönemde İskenderiye ve Roma kadar baskı altında kaldığını söylemek mümkündür (Atiya, 2005).

3.4.1 Antakya Kilisesi'nin Kuruluşu

Günümüzde Hıristiyanlığın gelişmesi için önemli bir bölge olan Antakya; Roma ve İskenderiye gibi büyük merkezlerden bir tanesidir. Kudüs ile kıyaslandığı zaman, sadece Yahudi asıllı inananlar barındırmanın aksine, her ırk ve cinsiyetten insan barındırması ile daha çeşitli bir ortama sahiptir. Eusebius, Petrus'un 37 yılında (bazı kaynaklara göre 43) Antakya kürsüsü'nü kurduğunu aktarmaktadır (Çelik, 1966). Ancak Downey'e göre bu dönemde herhangi bir resmi hükümetin var olduğuna dair bir işaret ya da topluluğun yönetim şekline dair bir belge yoktur ve 2. yüzyılın başındaki Piskopos Ignatius'un zamanına kadar da olmamıştır (Downey, 1961).

Antaya'da Kudüs Havariler Konsili (MS 51) sonrasına kadar düzenli bir kilise varlığından söz edilememektedir. Pavlus'un Antakya'daki çalışmalarının sonucu cemaat ile görüş aykırılarını arttırması ve Kudüs'ten yollanılan misyoner çalışmalarının istenilen sonucu vermemesi nedeniyle, Petrus M.S. 52 yılında Antakya'ya gönderilmiştir ve MS 60 yılına kadar Antakya'da kalmıştır (Çelik, 1966).

Geleneksel kilise söylentilerine göre, MS 60 yılında Petrus Antakya'dan ayrılırken, Pavlos'un da yardımıyla putperest kökenlilere St. Euodius, Yahudi asıllı Hristiyanlara Ignatius Nurani başkan olarak atanmıştır (Çelik, 1966).

Apostolik Anayasalarda Paul piskoposluğa Ignatius'u halefi olarak atamıştır. Petrus, Hıristiyan topluluklarının gözetmenlerini atadığı gibi, Antakya'da da havarisel miras kurmuş olabilir ancak bu bilgiyi Apostolik Anayasaların otoritesine göre sonuçlandırmak güvensizdir. Çünkü bu tür konularda Anayasa küçük yetkiye sahip bir belge olarak nitelendirilmektedir. St. Euodius'un görevinin tam tarihi belirlenememektedir (Downey, 1961). St. Euodius, Petrus'tan sonra ilk piskopos olarak listelense de tarihsel olarak bu durum mümkün değildir. Kudüs, bu tarihte yıkılmamış ve Ana kilise özelliğindedir (Çelik, 1966). Efudyos, MS 68 yılında Neron döneminde öldürülmüştür ve St. Euodius görevi tek başına üstlenmiştir. Antakya

kilisesi bu dönemde bağımsız piskoposluk merkezi olmuştur (Downey, 1961). İ.S. Kudüs'ün düşmesi ile birlikte Antakya'ya göç eden Yahudilerin sayısı artmıştır (Atiya, 2005).

St İgnatius'un kurduğu misyoner topluluk güçlü olmuştur ve St İgnatius ilk olarak Antakya Kilisesi içindeki Yahudi asıllı Hıristiyanlarla Putperestler arasındaki görüş ayrıklığını gidermiş ardından Anadolu'daki kiliselerle iletişim kurarak parçalanmanın önlenmesi için çalışmıştır (Çelik, 1966).

Ignatius, Hıristiyanlık tarihi için önemli biri olmasının yanı sıra, Antakya kenti için farklı bir önem teşkil etmektedir. M.S. 83-115 yılları arasında görev yapan Ignatius, "Havarisel Babalardan" bir tanesi olup, Antakya veya çevre Suriye bölgesinde etkili olmuştur (Madrigal, 2015, s.9).

Antakya ve çevresinde özellikle etkin olduğunu bildiğimiz Havari'nin, Antakya kenti içinde erken dönemde bazı konutları kilise olarak kullandığı çıkarımı yapılabilir. Çünkü Hıristiyanlığın devlet dini olmadığı dönemlerde konutların kilise olarak dönüştürüldüğü bilinmekte, Antakya'nın da dönem içindeki konumu neticesinde buna gereksinim duyulacağı düşünülmektedir.

Ignatius'un kent için önemli olduğunu gösteren bir diğer etken ise bir önceki bölümde aktarıldığı üzere adına yaptırılan kilisedir. İmparator Trajan (98-117) döneminde yapılan kilise, Antakya'nın erken dönem kiliseleri hakkında fikir edinmemizi sağlayan bir kaynak olup, burada yapılan kilisenin ardından yapılan kiliseler için önemli bir prototip olduğu tespit edilmiştir.

İmparator Trajan (98-117), dikkatleri üstüne çeken Ignatius'un, imanına derinden inanmış ve korkusuzca bağlı olması nedeniyle misyon çalışmalarının önüne geçebilmek için öldürülmesine karar vermiştir. 87.000 seyircinin gözleri önünde St. Ignatius vahşi hayvanlarca yenilmiştir. Efsaneye göre ona inanmış olan dindaşları

kalan parçalarını Antakya'ya götürüp, gömmüştür. Gömüldüğü yer ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır ancak beşinci yüzyılda eski Bereket Tapınağı'nın kiliseye çevrilmiş olduğu ve İmparatoriçe Evdoksiya tarafından toprağı taşındığı yazılmıştır (Atiya, 2005). Sonuç olarak Ignatius'un kaybını Hıristiyanlar derin bir üzüntü ile karşılamıştır. Özellikle Antakya ve çevresinde çalışmaları olan Ignatius'un kaybı, Antakya'da da büyük bir acı olarak görülmüş olmalıdır.

3.4.2 Hıristiyanlığın Devlet Dini Olması

Milattan sonra 100 yılına kadar inananlar topluluğu artış göstermiş ve birinci yüzyılın sonunda Mısır, Ermenistan, Fransa, İtalya, İspanya, Yunanistan, Kıbrıs, Almanya, İngiltere, Mezopotamya, İran, Hindistan, Dalmaçya, Küçük Asya, Arnavutluk, Libya ve tüm Kuzey Afrika'ya kadar yayılmıştır. Bu dönemde topluluğa ilk defa Hıristiyan adı verilmiştir. St. Ignatius, Antakya piskoposu olmuş ve Antakya, Roma İmparatorluğu'nun doğu yarısında Hıristiyanlığın merkezi olmuştur. İkinci yüzyıla gelindiğinde büyük bir nüfusa ve saygıya sahip St. Ignatius ve Smyrna piskoposu Polycarp şehit edilmiştir (Kurian, 2015).

İmparator Septimius Severus döneminde (193-211) Hristiyanlık büyük baskı altına alınmış ve Hristiyanlığa geçişin her ne pahasına olursa olsun yasaklanması için ferman çıkarılmıştır. Akabinde yönetimi devralan imparatorlar Hristiyanlara olan baskı ve zulmü bir devlet politikası haline getirmiştir. Decius döneminde (249-251) özellikle Mısır Hristiyanları büyük baskı altına alınmıştır. İskenderiye dışında kent ve köylerde binlerce kişi katledilmiştir (Atiya, 2005).

298 yılında Paganlar, Hıristiyanları Antakya'daki bir pagan tapınağındaki kurbanları bozmakla suçlamıştır. Roma birlikleri çağrılmış ve yedi yıldan fazla süren, yüz binlerce kişinin ölümüne neden olan bir olay yaşanmıştır. Ardından üst düzey bir imparator olan Diocletian, hükümdarlık yapmış ve ilk 20 yıl Hristiyanlara hoşgörülü davranmıştır. Bunun nedeni muhtemelen karısı ve kızının Hıristiyan olmasıydı.

Ancak İmparator Galerius, yeni dine karşıydı (Kurian, 2015). 300 yılında, bazı Hristiyanlar imparatorluk ordusunda hizmet vermeyi reddederken, Galerius tüm Romalı askerlere pagan tanrılara kurban sunmalarını emretmiştir. Üç yıl sonra, yeni fermanlarla kiliselerin yıkılması, Kutsal Yazılara el konulması ve piskoposların ve ilahiyatçıların tutuklanması emredilmiştir (Hamilton, 2003). 304'te ferman imparatorluktaki tüm Hıristiyanlara genişletilmiştir. Galerius, Hıristiyanlığı ortadan kaldırma çabalarını iki katına çıkarırken, Lactantius şöyle yazmıştır: " Tanrı'nın bize karşı zulüm yapılmasına izin vermesinin başka bir nedeni var, Tanrı'nın halkı çoğalabilsin." (Kurian, 2015).

Galerius, 311 yılında ölmek üzere olduğunu anlamıştır ve Doğu'da yapılan büyük baskıların sonra erdiğini ilan eden bir belge yayınlamıştır. Galerius'un ölmesiyle birlikte Roma Maxentius yönetimine geçmiştir. 312 yılında Konstantin, batıdaki en büyük rakibi Maxentius'la yüzleşmek için Roma'ya yürümüştür. Roma yolculuğu sırasında Konstantin ve askerleri gökyüzünde yanan haç işareti görmüştür ve bu işareti Pagan sancaklarının yerine kullanmalarını emretmiştir. Konstantin, Roma Surlarının hiç geçilmediğini düşündüğünden kuşatmanın uzun süreceğini düşünürken, Roma halkının Maxentius'a karşı ayaklanması ve Maxentius'un bir kahine inanarak savaş açması nedeniyle kısa sürede galibiyetle sonuçlanmasına neden olmuştur. Böylelikle Konstantin Batı'yı hakimiyeti altına almıştır (Rubenstein, 2004).

313 yılında Konstantin ile Licinius ittifak yapmıştır. Licinius, Konstantin ile Milano'da buluştuklarında, "Hıristiyanlığa diğer tüm dinlere tam hoşgörü göstermeyi" ve zulüm sırasında el konulan Kilise'nin tüm mallarını iade etmeyi kabul ettiklerini belirten bir ferman yayınlanmıştır. Hıristiyanlar açısından büyük bir sevinçle karşılanan Milano Antlaşması, 320 yılında Licinius'un cayması ile son bulmuştur. Hıristiyanları kendi güçleri için tehlike olarak gören Licinius, yönetimi altındaki Hıristiyanlara zulmetmeye başlamıştır. Bu duruma karşılık Constantine, 324 yılında Licinius'u görevden alarak tüm imparatorluğun tek hükümdarı olmuştur.

Sonuç olarak Hıristiyanlık üçyüz yıl sonra yasal bir din haline gelmiştir (Hamilton, 2003).

Baskı döneminin ardından özgürlüğe kavuşan Hıristiyanlar, çok sayıda kilise üretmeye başlamıştır. Hıristiyanlığın yayıldığı her noktada kurulmaya başlayan kiliseler, Hıristiyanlığın gelişmesinde büyük rol oynamıştır (DTA,2; s.311). Bu kapsamda Antakya'da deşifre edilen bütün kiliseler Hıristiyanlığın resmi din olarak sayılmasının ardından üretilmeye başlanmıştır.

3.4.3 I.-V. Yüzyıl Arasında Düzenlenen Konsiller ve Antakya'ya Etkileri

Hıristiyanlık tarihi boyunca bütün Hıristiyanların katıldığı konsil sayısı çok düşük olmuştür ve sadece Katolik ve Ortodoks grupların toplandığı ilk yedi konsil ekümenik konsil[4] olarak sayılmaktadır. Yapılan yedi toplantının ardından doğudaki Hıristiyanların konsilden ayrılması ile birlikte yapılan konsiller ekümenik olarak adlandırılmamıştır.

Antakya'nın merkezi kilise statüsüne gelmesi ve Hıristiyanlar üzerine kurulan baskıların azalması, kentteki düşünce özgürlüğünün artmasına olanak vermiştir. Ancak Antakya düşünce okulunun, İskenderiye düşünce okuluna aykırı görüşlere sahip olmasıyla birlikte Hıristiyanlar arasında da kısa sürede anlaşmazlıklar çıkmaya başlamıştır. Hıristiyanlar arasında farklı görüşlerin olması da konsillerin toplanmasına neden olmuştur.

Antakya, Hıristiyanlığın yayılmasının yanı sıra, konsillerin yapılması ve Hıristiyan toplulukların görüşlerini daha net bir şekilde oturtabilmesi açısından önemli bir kent olmuştur. Bu kapsamda Antakya kenti ve Hıristiyanlık için önemli olan üç Konsil incelenecek olup, Antakya'ya etkileri irdelenecektir.

---

[4] Piskoposların, kilise temsilcilerinin, dini konuları tartışmak üzere yaptıkları toplantılara konsil denilmektedir. Konsil, farklı bölgelerden gelen bütün Hıristiyan gruplarını temsil etmekte ise ekümenik (evrensel) konsil statüsünde olmaktadır.

3.4.4 Antakya İçin Önemli Konsiller

İlk olarak 325 yılında İznik Konsili yapılmıştır. Konsilin yapılma nedeni Arius görüşleri olmuştur. Bu kapsamda Hıristiyanlık, Büyük Konstantin'nin tahta çıkması ile Paganizme karşı büyük bir zaferle karşılanmıştır ancak dördüncü yüzyılda Hıristiyanlar arası iç barış Arianizm nedeniyle uzun sürmemiştir. Arianizm akımı, Hıristiyanlar arasında Teslis[5] sorununu oluşturmuştur. Problem; İsa'nın tanrı ile ilişkisi ve Oğul'un Baba ile ilişkisi, Teslis içinde Kutsal Ruh'un yerini kapsamaktadır.

Bu düşünce Antakya'da geliştirilen teolojilerden biridir. Arius Baucalis kilisesinin presbiterliğine atanması ile birlikte sıra dışı vaazlarda bulunmuş, yeni bir akım başlatmıştır. Arius, "İsa'dan önce Tanrı henüz baba değildi" ve "henüz İsa yokken O vardı" görüşlerini savunarak onun Tanrı gibi ezeli olmadığı manasını vurgulamaktaydı (Rubenstein, 2004, s.64). İskenderiye piskoposu Alexander bu yeni akımı durdurmak için MÖ 318 veya 320 yılında yerel konsili toplamıştır ve Arius mahkum edilmiş, aforoz edilerek kiliseden uzaklaştırılmıştır (Atiya, 2005, s.55-59).

Konstantin, bu dönemde Roma'nın Doğu bölgesini de imparatorluğu altına almıştır. Arius'un sebep olduğu karışıklık dikkatini çekmiştir ve yayılmasının önüne geçebilmek için (Aydın, 1991; s.13) tüm Kiliseyi temsil eden bir Genel Konsey düzenleme kararı almıştır. 325 yılında Constantine, ilk toplanmayı gerçekleştirmek için herkesi İznik'e çağırmıştır (Hamilton, 2003).

İkinci ele alınan konsil Efes konsili olmuştur. Beşinci yüzyıla gelindiğinde Hıristiyanlık temellerini çalışan İskenderiyye Ekolu ve Antakya Ekolu olmak üzere iki teolojik okul dikkat çekmektedir. İki okul arasındaki görüş farklılığı erken dönem Hıristiyanlık döneminde oluşan ayrışmanın temel sebeplerini oluşturmaktadır.

---

[5] Sözlükte "üçleme" anlamındaki teslis kelimesi (Gr. trias; Lat. trinitas) İslâm geleneğinde Hıristiyanlığın üç unsurlu (baba-oğul-kutsal ruh) ilâhlık anlayışını ifade eder.

İskenderiyye Ekolu İsa'nın Tanrısal Tabiatı olduğu konusunda net fikir beyan etmekte iken, Antakya Ekolu, tanrısal tabiatı reddetmekte, insani tabiatı savunmaktadır. Antakya İlahiyatçılarının bu görüşleri halk tarafından lanetlenmiştir ve görüşü savunan vaizlere karşı mücadele başlatılmıştır. (Aydın, 1991, s.16).

İki okul arasında yer alan görüş ayrıklığı giderilmesi için 431 yılında Efes'te genel konsil toplanma kararı almıştır. Konsil, İskenderiyye ve Antakya Ekolleri arasında geçici barışı sağlamıştır. Ancak iki ekol arasındaki düşünce farklılığı sadece Efes'te ve sonrasında etkili olmamış, ardından İsa'nın tabiatını açıklayan düşüncelerin de gelişmesine ön ayak olmuştur (Aydın, 1991, s.17).

Son olarak Kadıköy Konsili ele alınmıştır. Konsilin toplanma nedeni, Efes konsilinde alınan kararların etkisinin kısa sürmesi ve barış ortamının hızlıca bozulması olmuştur. Papa I. Leon, Efes konsilinin aldığı kararları protesto ederek onları "haydutlar sinodu" olarak nitelendirmiştir. II. Efes'te alınan kararlar protesto edilip, aforoz edilen kişilerin aforozu kaldırılmıştır, fakat Antakya patriği Dumnos eski rütbesine verilmemiştir.

Kadıköy konsilinde Antakya kilisesi de konuşulmuştur ve Antakya'ya bağlı olan Kudüs, konsil sonrasında bağımsız patrik ilan edilmiştir. Yahudiye, Samiriye, Galile bölgeleri Antakya kilisesine bağlı iken, Kudüs'e aktarılmıştır. Fenike I ve Fenike II eyaletleri ile Arap beldeleri Antakya'ya bağlanmıştır (Çelik, 1999, s. 213-214).

3.4.5 Antakya'nın İlk Konsillere Etkisi

Antakya, Hıristiyanlığın yayılmasında etkili olan şehirlerden biri olmuştur ve özgür toplumun etkileri Hıristiyanlıkta da görülmüştür. I. İznik konsili özgür ortamda yer alan Hıristiyanların yeni dini sorgulaması, bütünüyle kabul etmeyip fikir üretmeleri ve Arianism akımını savunmalarıyla başlamıştır. İlk defa yeni din içerisinde farklı görüşler yer almıştır. Ardından Efes Konsili, İskenderiyye Ekolu ve

Antakya Ekolu'nun savunduğu çeşitliliklerden doğmuştur. Antakya kilisesi Kadıköy Konsiline kadar gelişmiş olsa da bu konsilde Antakya Kilisesi'nin güç kaybetmesi önemli bir gelişmedir.

İlk konsiller kiliselerde yapısal etkiler bırakmamıştır ve problemler geçici olarak çözüme kavuşmuştur. Ancak düşünce tohumlarının sürekli atılması ve sorgulayan insanların sayısının artması Doğu ve Batı kiliselerinin ayrışmasının ilk adımlarını atmasına yol açmıştır. Bu kapsamda incelendiğinde Antakya, Hıristiyanlığın yayıldığı, Kiliselerin kurulduğu bir şehir olmanın ötesinde Doğu ve Batı kiliselerinin zaman içerisinde kopmasına neden olacak farklı Hıristiyanlık temellerinin atılmasına neden olan bir merkez olarak da görülmelidir.

3.4.6 Doğu-Batı Kiliselerinin Ayrılması

Hristiyan tarihinin en önemli kırılma noktası Doğu ve Batı kiliselerinin ayrılmasıdır. Roma kilisesi, bütün kiliselerin Roma piskoposu olan Papa tarafından yönetilmesi gerektiğini savunurken, İstanbul kilisesi, Kudüs, Antakya, Roma, İskenderiye ve İstanbul'un eşit yetkiye sahip olması gerektiği görüşünü savunuyordu. Dokuzuncu yüzyıla kadar görüş aykırılıklarına rağmen kopmamış ardından bazı dönemlerde yaşanılan sorunlarla beraber ayrılıp, tekrar birlik olmuş, 1054 yılına gelindiğinde ise tamamen kopmuştur (Michel, 1992).

Antakya Haçlı Prensi I. Bohemund döneminde Bizans ve Latin Kiliseleri arasında anlaşmazlık olmuştur ve bu nedenle Antakya'da birbirine rakip iki kilise oluşturulmuştur. Bu güne kadar etkin olan Ortodoks Bizans kilisesi, Latin kilisesi'nin kurulması ile birlikte önemini yitirmiş, mevcut konumunu kaybetmiştir.

Bizans kiliselerinin önemini yitirmesine rağmen varlığını koruma sebebi Antakya'da Bizans din adamlarının hiç fes edilmemesidir. Ancak Bizans din adamları Latin Patriğine bağlı olarak çalışmaktalardı. Antakya Latin Patrikliğine

bağlı beş patriklik merkezi oluşturulmuş ve Antakya kilisesine bağlı kiliseler yetkileri ne olursa olsun prens ve birinci patrik Bernand Valence ile hareket etmek zorundaydı (Bahadır, 2009).

Latin kilisesi ve Ortodoks kilisesi arasında süren hakimiyet savaşı haçlı devletlerinden en çok Antakya'da yaşanmıştır. Bizans Ortodoks kilisesi Antakya'dan vazgeçmek istememekte, hakimiyet sağladıkları durumlarda Ortodoks patrik atamaktadır. Prenslik içerisinde bir de Ermeni kilisesi önemli bir yer tutmaktadır. Ermeni kilisesinin varlığı Ortodokslar için bir denge unsuru olarak kullanılmaktadır (Bahadır, 2009).

3.5 Bölüm Değerlendirmesi

Antakya ve Samandağ'da yer alan günümüze ulaşan mirasın aksine görünmeyen miras Hıristiyanlığın kentte önemini arttıran varlıktır. Kaybolan kiliseler ve tapınaklar gibi günümüze ulaşamamış kültür varlıklarına dair bilgiler, tarihi belgelerde ve kimi zaman haritalarda düzensiz bir şekilde yer almanın ötesine geçememiştir.

Tez kapsamında günümüze ulaşan miras ile birlikte günümüze ulaşamayan mirasın bir arada korunmasına dair çalışmalar yapılacak olup bu amaçla bu bölümde aktarılan kiliseler ve tapınaklar listelenmiş, haritalar güncel Earth görüntüsü ile bir arada toplanmıştır.

Literatür taramasından elde edilen verilere göre Antakya'da bir tanesi Seleucus Döneminde, sekiz tanesi Roma döneminde inşa edilen ancak günümüze ulaşmayan dokuz adet tapınak yapısı keşfedilmiştir (Tablo 3.1).

Tablo 3.1 Helenistik Dönem ve Roma Dönemi tapınak yapılarının kronolojik sıralaması

Yapılan Dönem	**Yaptıran İmparator**	**Tapınağın Adı**	**Bugünkü Durumu**
Seleucus Dönemi	Bilinmiyor	Zeus Bottios	X
Roma Dönemi	Ceaser	Caisarion	X
Roma Dönemi	Bilinmiyor	Jupiter	X
Roma Dönemi	Bilinmiyor	Dionysos	X
Roma Dönemi	Domitanus	Afrodit	X
Roma Dönemi	Domitanus	Asclepius	X
Roma Dönemi	Domitanus	Zeus	X
Roma Dönemi	Domitanus	Artemis	X
Roma Dönemi	Commudus	Commudus	X

X: Mevcut değildir. (Günümüze ulaşamayan miras)

Literatür taramasından elde edilen bir diğer yapı listesi kiliselere aittir (Tablo 3.2). Roma döneminden üç kilise, Bizans döneminden 14 kilise, Osmanlı döneminden beş kilise, Fransız döneminden bir ve Türkiye Cumhuriyeti döneminden bir kilise tespit edilmiştir.

Tablo 3.2 Antakya ve Samandağda yer alan kilise yapılarının kronolojik sıralaması

Kilise'nin Adı	Yapıldığı Dönem	Yapıldığı Tarih	Yıkıldığı Tarih	Yeniden İnşası	Bugünkü durumu
Apostolik Kilisesi Eski Kilise	Roma Dönemi	Valens Dönemi	?	X	X
Yeni Kilise Büyük Kilise Sekizgen Kilise Altın Kilise	Roma Dönemi	Konstantine (327-341)	588 Depremi	X	X
St Babylas	Roma Dönemi	379 ya da 380	526 Depremi	X	X
Archangel Kilisesi	Bizans Dönemi	Zeno Dönemi	?	X	X
St. Ignatius Kilisesi	Bizans Dönemi	Traianus (408-450) Dönemi	?	X	X
Meryem Ana Kilisesi	Bizans Dönemi	Bilinmiyor	526	540	X

Tablo 3.2 Devamı

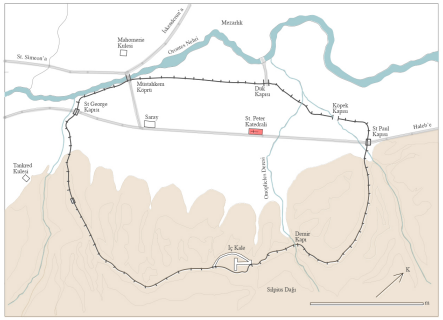
Kilise'nin Adı	Yapıldığı Dönem	Yapıldığı Tarih	Yıkıldığı Tarih	Yeniden İnşası	Bugünkü durumu
SS. Cascus ve Damien Kilisesi	Bizans Dönemi	Justinian 526 yılında	?	X	X
Peygamberler Kilisesi	Bizans Dönemi	Bilinmiyor	526 sonrası		X
Aziz Zacharias Kilisesi	Bizans Dönemi	Bilinmiyor	526 sonrası	X	X
Kerateion Kilisesi	Bizans Dönemi	Bilinmiyor	588 sonrası	527 sonrası	X
St Julian Kilisesi	Bizans Dönemi	Bilinmiyor	540	X	X
Agusto Kilisesi	Bizans Dönemi	Bilinmiyor	588 sonrası ?	X	X
Teodos Kilisesi	Bizans Dönemi	Bilinmiyor	588 sonrası ?	X	X
Sezar Kilisesi	Bizans Dönemi	Bilinmiyor	588 sonrası ?	X	X
Vens Kilisesi	Bizans Dönemi	Bilinmiyor	588 sonrası ?	X	X
St. Pierre Kilisesi	Bizans Dönemi	Bilinmiyor	X	X	Müze
St. George Kilisesi	Bizans Dönemi	Bilinmiyor	588 sonrası ?	X	X
Ortodoks Kilisesi	Osmanlı Dönemi	1833	1872	1875-1900	Kilise
Rum Ortodoks Kilise	Osmanlı Dönemi	1874	X	X	Kilise
Vakıflı Ermeni Kilisesi	Osmanlı Dönemi	19. Yy ortası	1915 (Taşınma)	1997	Kilise
Yoğunluk Ermeni Kilisesi	Osmanlı Dönemi	1896	1915	X	Kilise
Katolik Kilisesi	Osmanlı Dönemi	1852	1939 (Taşınma)	1977	Kilise
Batıayaz Kilisesi	Fransız Dönemi	1918	1939 (İnşa)	X	Harabe
Protestan Kilisesi	Türkiye Cumhuriyeti	1800 (Konut)	X	X	Kilise
Havariler Kilisesi	Türkiye Cumhuriyeti	1973 (Konut)	X	X	Kilise

X: Mevcut değildir. (Günümüze ulaşamayan miras)

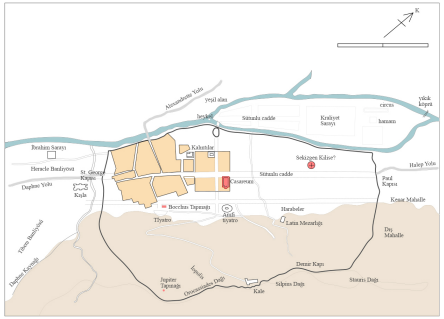
?: Bilinmemektedir.

Roma ve Bizans dönemi Hıristiyanlığın temellerinin atılıp yayıldığı bir dönem olup, literatür taramasında aktarıldığı üzere Hıristiyan cemaati için büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda bu dönemlerde listelenen on yedi yapıdan sadece St. Pierre kilisesi günümüze ulaşmış, diğer yapılar sadece kitaplar arasında bir bilgi olarak paylaşılmış ya da önemsenmeden geçilmiştir. Tez çalışmasının ileriki bölümlerinde Antakya ve Samandağ özelinde tespit edilen ancak günümüze kadar ayakta duramayan ve kentin günümüze ulaşamayan mirasını niteleyen tarihi yapıların, görünür miras ile birlikte korunmasına yönelik fikirler yer alacaktır.

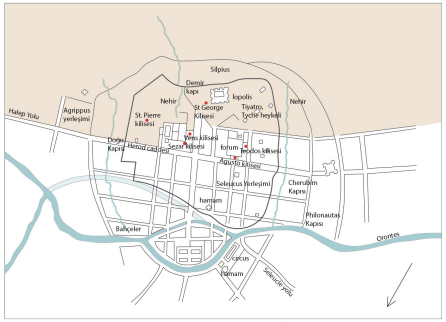
Tez kapsamında orijinal haritalar üzerinden çizim yapılan tarihi haritalar farklı ölçek, teknik ve dönemlerde çizildiğinden üst üste çakıştırmak mümkün olmamıştır. Bu nedenle haritaları birbiri ile çakıştırmak yerine bütün haritalarda yer alan Roma köprüsü röper noktası alınarak, harita ölçeğine göre dini yapıların uzaklıkları tespit edilmiştir. Ardından uzaklıkların yerini daha net bulabilmek için dini yapıların kendi aralarındaki uzaklıklar ölçülerek yerleri tespit edilmiştir. Haritalarda yer alan dini yapıların uzaklığı tespit edildikten sonra güncel Google Earth görüntüsü üzerinden yıkılan Roma köprüsü merkez noktası alınarak yapıların güncel haritadaki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen noktalar, haritalarda yer alan sapmalar da göz önünde bulundurulduğunda güncel harita üzerinde noktasal göstermek yerine 200 metrekare alan içerisinde olabilecek bir bölge taranmıştır (Şekil 3.21).

1098 Antakya Haritası

Mgr. Le Camus Haritası

P. Jacquot Haritası

Şekil 3.21 Tarihi haritaların tez kapsamında güncel Google Earth görüntüsü ile eşleştirilmesi

Harita 1 lejantı 1098 tarihli Antakya planı üzerindeki St. Peter katedralinin olası yerini belirtmektedir. Harita 2 lejantı Le Camus'un çizdiği harita üzerinde yer alan Bocchus Tapınağı, Caiseroun ve Sekizgen Kilisenin olası yerlerini belirtmekte, Harita 3 lejantı P. Jacquot'un 1931 tarihli haritası üzerindeki Agusto, Teodos, Sezar, Vens, St. Pierre, St. George Kiliselerinin olası yerlerini belirtmektedir.

Haritalar üzerinden tespit edilen bölgelerin büyük bir çoğunluğu Kurtuluş Caddesi üzerinde yer almaktadır. St. Pierre kilisesi ve çevresi özellikle geçmişte dini yapıların yer aldığı bölge olup, Antakya Müze Oteli ile keşfedilen yeni arkeolojik varlıklar haritalar aracılığı ile tespit edilen bilgilerin doğruluk olasılığını yükseltmektedir. Günümüzde yer alan kiliseler ise Osmanlı döneminden kalan Tarihi Antakya konutlarının olduğu 1. Derece kentsel sit alanında yer almaktadır.

Belgeleme çalışmalarından sağlanılan bütün veriler günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan değerlerin deşifre edilmesini sağlamıştır. Elde edilen bilgiler ışığında tez kapsamında kültür rotasının bileşenleri belirlenecektir.

BÖLÜM DÖRT
ROTA BİLEŞENLERİNİN TESPİTİ-ALAN ARAŞTIRMASI

Tez çalışmasının dördüncü bölümü 2.2 başlığı altında oluşturulan kültürel rota planlama şeması, 1.2 Alan araştırması alt başlığı ile devam etmektedir. Alan araştırması tez çalışması kapsamında tasarlanılan/planlanılan kültürel rotanın sahip olacağı kültürel miras değerlerine ilişkin bilgilerin ve rota duraklarının tespit edileceği bölüm olup, bu amaçla günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan miras ögelerini, tarihi güzergahları, ve toplum görüşlerini içermektedir.

Kültürel rota tasarımı öncesi bölgenin sahip olduğu nitelikler incelenmiş, bölge özelliklerinin daha iyi kavranabilmesi için alana ilişkin güçlü ve güçsüz özellikler aktarılmıştır. Ardından tez kapsamında tespit edilen günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan değerler aktarılmış olup, dini durakların tespiti için verilerden yararlanılmıştır. Son olarak aktarılan dini değerlerin bölgeyi deneyimleyen insanlar tarafından farkındalığının ölçülmesi için anket çalışması yapılmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen bütün veriler Antakya ve Samandağ özelinde tasarlanılan kültürel rotanın oluşumu için kullanılmıştır.

4.1 Çalışma Alanının Sahip Olduğu Değerler

4.1.1 Bölgenin Güçlü Yanları

- Asi nehri gibi tarihsel süreçte yer alan doğal miras değerlerinin günümüzde de kent içerisinde yer alması
- Doğal yürüyüş parkurları ve çok sayıda yeşil alan dokusu yer alması
- Habibi Neccar Dağı, Musa Dağı gibi tarihi dağlara sahip olması ve dağların flora ve fauna yönünden endemik türler barındırması
- Antakya ve Samandağ bölgelerinin tarihinin prehistorik döneme kadar uzayan bir tarihe sahip olmaları

- Çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapılmış, çok katmanlı bir kent olma özelliği
- Antakya'da arkeolojik kazı alanlarının yer alması
- Başlangıcından günümüze bütün dönemlere ait somut kültürel miras barındırması
- Tarihinde önemli ticari, asgari ve dini güzergahların içerisinde yer alıp, kültürel etkileşimlerin bölgede yoğun olması
- Bağlamı ile özelleşen geleneksel yaşamın kentin belirli kesimlerinde devam etmesi
- Kentte Hıristiyanlığım önemi ile ilgili bilincin yüksek olması
- Hıristiyanlığın buradan yayılmış olması ve kutsal kitaplarda bu bilgilerin detaylarının bulunması
- Her dinden ve mezhepten insanın bir arada ve barış içerisinde yaşaması
- Ezan, Çan, Hazzan sesinin hala bir arada olması ve kentin bu sesi temsil eden bir fotoğraf ile bilinmesi
- Somut olmayan kültürel miras özelliklerinin sürdürülmüş olması
- 1.Derece sit alanı içerisinde yer alan Kurtuluş Caddesinin yayalaştırılması üzerine Antakya Belediyesinin çalışma yürütmesi
- GAP proje alanına yakın olması
- Çekül tarafından tasarlanılan kültürel rotaya bağlantı sağlanabilecek konumda olması

4.1.2 Bölgenin Zayıf Yanları

- Akdeniz ikliminin yer aldığı bölgede yaz aylarında hava sıcaklığının çok yüksek olması
- Kazı çalışmalarının yetersiz olması
- Mimari dokusunun tarihsel süreçte deprem ya da istilalar nedeniyle çok sayıda tahrip olması
- Ulaşım ağlarının yetersiz olması
- Kent içerisinde trafik probleminin olması

- Gezi aksında bazı bölgelerde güvenlik sorununun olması
- Kültürel miras ile ilgili kent içi bilgilendirmenin eksik olması
- GAP projesinin bölge ile bağlantılı tutulmaması

4.2 Günümüze Ulaşan Kültürel Miras

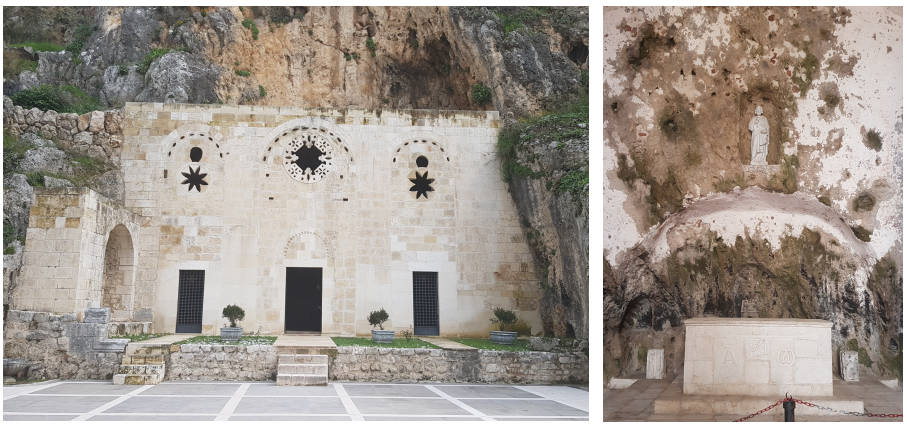
Günümüze ulaşan dini miras, bölgenin tarihsel sürecinin anlatıldığı üçüncü bölüm sonunda tablo olarak verilen dini miras ögelerini barındırmaktadır. Bu bölümde günümüze ulaşan dini miras kapsamında sırasıyla; St Pierre Kilisesi, Ortodoks Kilisesi, Katolik Kilisesi, Protestan Kilisesi, St Simon Manastırı, Batıayaz Kilisesi, Vakıflı Ermeni Kilisesi, Yoğunoluk Ermeni Kilisesi, Meryem Ana Kilisesi, Rum Ortodoks Kilisesi, Dor Mabedi ve Mağaralar olmak üzere on üç yapı aktarılacaktır.

4.2.1 St. Pierre Kilisesi

Şekil 4.1 St Pierre Kilisesi konumu

Reyhanlı çıkışı, Soğuksu mevkiinde, kentin kuzeydoğusunda bulunan mağara-kilise, erken dönem Hıristiyanlık yapılarından günümüze tek ulaşanıdır (Şekil 4.1) (İstanbullu, 2004). Kilise, kayanın içi oyularak sağlanmış bir mağara olup, Hıristiyanlığın bilinen ilk kilisesidir. Antakya'nın 2 km kuzeydoğusunda Stauris (Hac) Dağı'nın eteğinde yer almakta, genişliği 9,5 metre, derinliği 13 metre, yüksekliği 7 metreden oluşmaktadır (Hatay Valiliği, 2015). Haçlılar döneminde birkaç metre daha uzatılan kilise, iki mermerle ön cepheye bağlanmıştır. Bu mağarada St. Paul, St. Pierre ve Barnabas ilk Hıristiyan cemaat ile toplanıp onlara vaaz vermişlerdir (İstanbullu, 2004).

Şekil 4.2 Solda St. Pierre kilisesi dış cephe, sağda iç sunak(Kişisel Arşiv, 2021)

Kilise döşemesinde beşinci yüzyıla ait mozaik parçaları bulunmakta ve sunağın bulunduğu bölgenin sağındaki duvarında bir zamanlar duvarı tümüyle kaplayan fresklerden kalan izler bulunmaktadır. Sunağın sol tarafında ise kilisenin içine açılan bir tünel yer almaktadır. Tünelin baskı altında olan Hıristiyanların olası bir baskın sırasında kaçması ve gizlenmesi için yapıldığı düşünülmektedir (İstanbullu, 2004) (Şekil 4.2).

Doğu ve Batı kültürlerinin birleşme noktasında olan kent bu özelliği ile Hristiyanlığın yayılmasında etkili olmuştur. İsa'nın ölümü ile Aziz Pavlos ve Barnabas, Antakya'ya gelmiş ve ardından Antakya Kilisesi'nin kurucusu ve ilk rahibi olarak geçen Aziz Petrus hristiyanlığı yaymaya çalışmışlardır. Uzun bir süre

Antakya, hristiyanların toplanma ve öğreti merkezi olmuştur ve St. Pierre kilisesi Aziz Petrus'un vaaz vermeye başladığı ilk resmî kilise olmasıyla hristiyanların ilk ibadet yeri olarak kabul edilmiştir. Günümüzde de her yıl kilisede 29 Haziran'da bir ayin düzenlenmektedir (Hatay Valiliği, 2015).

Kilise dini rota içerisinde önemli bir nokta olup günümüzde müze olarak kullanılmaktadır. Müze girişinde kilise ve Antakya kenti ile ilgili bir satış alanı ve müze içerisinde oturma birimleri yer almaktadır. Günümüzde kiliseye ulaşımın sadece taşıtla sağlanabilmesi olumsuz nitelendirilmiştir.

4.2.1.1 Yapının Koruma Problemleri

Kilisenin günümüzde müze olarak kullanılması, kilisenin düzenli olarak bakımlarının yapılmasını sağlamış olsa da, kilise içerisinde yer alan duvarlarda yosunlanma olduğu gözlenmiştir. Ayrıca kilisenin üst döşemesinden su gelmekte, zeminde yer alan mozaik döşeme için risk yaratmaktadır. Kilisenin envanteri yer almakla birlikte, rölöve çalışmalarının detaylandırılıp, belgelerinin arttırılması gerekmektedir.

4.2.2 Ortodoks Kilisesi

Şekil 4.3. Ortodoks Kilisesi konumu

Antakya Rum Ortodoks kilisesi Antakya kentsel sit alanında bulunan saray caddesi üzerinde yer almaktadır (Şekil 4.3). Cadde; 2013 yılından itibaren araç trafiğine kapatılmış, yeni yaya aksını içeren güzergah Hürriyet caddesi olarak adlandırılmıştır.

Kilise, kent merkezinde yer alan tarihi kilise özelliğine sahiptir. İlk olarak 1833 yılında ahşap olarak inşa edilmiş ancak 1872 yılında yaşanılan deprem ile yanmış, yok olmuştur. Günümüzde yok olan kilisenin yapılışı ve mimarisi hakkında bir bilgi yer almamaktadır. Yıkılan kilisenin yerine 1875 yılında aynı konum üzerine inşa edilen Ortodoks kilisesi, 1900'lü yıllarda tamamlanmıştır. Kilise çanı ise 1931 yılında yapıya eklenmiştir.

Şekil 4.4 Ortodoks Kilisesi ana giriş kapısı (Kişisel Arşiv, 2021)

Günümüzde Ortodoks Kilisesi, Antakya Kilisesinin yerine yeniden yığma taş sistemle inşa edilmiştir ve Patrikhane merkezi oluşu sebebiyle Doğu'nun en büyük kilisesi özelliğindedir. Yapıya yüksek kemerli bir alandan giriş sağlanmakta ve sokak kotundan 5 basamak çıkılarak kapıya ulaşılmaktadır (Şekil 4.4). Avlu giriş kapısından tekrar merdivenlerle çıkılan yüksek kotta yer almakadır. Fransız stilinde yapılan kilise, Eski Antakya evleri plan şemasına benzer özellikler göstermektedir.

Şekil 4.5 Solda Ortodoks kilisesi giriş kapısı, sağda kilise çanı(Kişisel Arşiv, 2021)

Çevresi iki kat yüksekliğinde yapılarla çevrili olan kilise, revaklı bir plana sahiptir. Pencere açıklıkları küçük olan yapının kapı açıklıkları pencerelerin aksine iki kat yüksekliğinde büyük açıklıkla sağlanmıştır. Ana giriş kapısı 70x70 santimetrekare iki sütun arasında kalmıştır. Sağında çan kulesi bulunmaktadır (Şekil 4.5).

Şekil 4.6 Saray Caddesinde bulunan kilise dükkanları (Kişisel Arşiv, 2021)

Kilisenin kuzeyinde 1911 yılında yapılan "Ruhban Okulu" yer almakta ve 1999 yılında yapılan salonla birlikte karşılama salonu olarak kullanılmaktadır. Güneyinde mutfak ve müştemilatlar bulunmaktadır. Doğusunda Kilise Pederlerinin ve Vakıf Mütevelli Heyetinin odaları yer alır. Doğu kısmında yer alan odalara geçiş avludan merdivenle sağlanmaktadır. Odalar Saray caddesine bakmaktadır ve alt katları sokak kotundan açılır ve dükkanlara kiralanmıştır (Şekil 4.6).

Kilise dikdörtgen plana sahip, üç nefli plandan oluşur. İç mekanında on adet sütun bulunur ve apsid basamakla yükseltilmiş olarak orta nefin sonunda yer alır. İkinci kat yüksekliğinde kilise aydınlatması için pencere açıklıkları bulunmaktadır. Kilise günümüzde ibadete açıktır. Kilise işlevi aktif olan yapıda her gün sabah ve akşam olmak üzere iki defa ayin yapılmaktadır.

Sayıları azalan ortodokslar gelenek ve göreneklerini aynı şekilde korumaya çalışmaktadır. Kutsal doğum, kutsal diriliş, Meryem Ana'nın Göğe Yükseliş Yortusu ve kilisenin isim günü hala kutlanmaktadır. Yakın çevresi ticari ve turistik bir alana sahip olan kilise bu özelliğiyle çok sayıda turist almaktadır. Kiliseye ait olan dükkanların oluşu da kilise için önemli bir gelir kaynağıdır. Turizm bölgesinde olması kent kimliği açısından görünürlüğünü arttırmıştır. Kiliseye ulaşım kent merkezinden yürüyüş mesafesindedir.

4.2.2.1 Yapının Koruma Problemleri

Ortodoks kilisesi günümüzde aktif olan bir kilise olup, özgün işlevi ile kullanılmaktadır. Düzenli olarak kullanılan kilisenin bakımları, kilise cemaati tarafından yapılmaktadır. Kilisenin envanteri yer almaktadır ancak rölöve ve belgeleme çalışmaları bulunamamıştır.

4.2.3 Katolik Kilisesi

4.7 Katolik Kilisesi konumu

Antakya Katolik kilisesi kentsel sit alanı içerisinde yer alan Kurtuluş Caddesi, Kutlu sokakta yer almaktadır. Kilise, eski Antakya konutunun yeniden işlevlendirilmesiyle küçük bir manastır özelliği taşımaktadır. Kent merkezine yürüyüş mesafesinde olan yapı, dar Antakya sokakları içerisinde yer almaktadır (Şekil 4.7).

Memluk ordusunun şehri kuşatması ile birlikte yağmalanan kent, Hıristiyan hakimiyetini kaybetmiş, başta St. Pavlus katedrali başta olmak üzere kiliseler, şatolar, evler yakılarak yıkılmıştır. Antakya'nın hakimiyetini kaybeden Hıristiyanlar, Latin ağırlıklı haçlıların çekilmesiyle Katolik kilisesi 1846 yılına kadar terk etmiştir. Ardından Kapuçin rahipleri aracılığıyla geri dönen Katolikler, 1852 yılında Osmanlı hükümetinin de izniyle kiliselerini kurmuştur (URL 20). Zambon ve Bertogli'den aktaran Türkoğlu'na göre; Katolik kilisesi 1939 yılında aktif durumda olmayan bir şeker fabrikasına taşınmıştır. 1964 yılında Fransız ve Lübnanlı rahiplerin Antakya'dan gitmesi sonucu Mersin'den gelen Parna Kapuçin'ler kente gelmiş 1965 yılında ise kilise inşa edilmek istemiştir. Kilise inşasının istimlak edilmesi nedeniyle 1977 yılında kilise yüz elli yıllık bir konuta taşınmıştır (Türkoğlu, 2006).

Şekil 4.8 Solda Katolik kilisesi kabaltı, sağda kilise çanı (Kişisel Arşiv, 2021)

Yapı, geleneksel Antakya evlerinin malzemesi olan kesme taştan yapılmıştır. Avluya güney cepheden kabaltı adı verilen geçiş koridorundan erişim sağlanmaktadır. Şapel olarak dönüştürülen büyük salon avlunun kuzey cephesinde yer almaktadır. Şapele bitişik olan oda pederin özel odası olarak kullanılmaktadır. Yapının doğu cephesinde ikinci geçiş kapısı bulunmakta ancak günümüzde kullanılmamaktadır. Batı cephesinde ise avlunun duvarı boyunca ikinci kata ulaşan bir merdiven yer almaktadır. Üst katta yer alan avluda kilisenin çanı yer almaktadır. Kilise çanı tarihi olmamakla birlikte Antakya'nın simgesi haline gelen çan-ezan-hazan ile sembolleşen önemli bir anlama sahiptir (Şekil 4.8).

Şekil 4.9 Kilise avlusu (Kişisel Arşiv, 2021)

Avlulu yapıya sahip olan kilise, iki Antakya evinin birleştirilmesiyle kullanılmaktadır (Şekil 4.9). Aziz Petrus ve Paulus'un adını taşıyan kilisede iki salon Hıristiyan cemaatinin ve hacıların toplantıları için, kalan odalar pederler için, çocuklar için oyun odası ve üç bahçe yer almakta bu mekânlar kullanılmaktadır. Ayrıca 1995 yılından itibaren kiliseye bağlı dokuz odalı misafirhane bulunmakta, odalardan dördü banyolu olmak üzere geniş bir mutfağa sahiptir.

Eski Antakya evlerinin bulunduğu bölgede ve farklı dini yapılar ile ilişkili olarak bulunması kent kimliği açısından kilisenin farkındalığını arttırmıştır. Kiliseye ulaşım kent merkezinden yürüyüş mesafesinde yer almaktadır.

4.2.3.1 Yapının Koruma Problemleri

Katolik kilisesi günümüzde aktif olan bir kilise olup, konutların yeniden işlevlendirilmesi ile kilise olarak kullanılmaktadır. Düzenli olarak kullanılan kilisenin bakımları, kilise cemaati tarafından yapılmaktadır. Kilisenin envanteri, rölöve çalışmaları ve belgeleri bulunmaktadır.

4.2.4 Protestan Kilisesi

Şekil 4.10 Protestan Kilisesi konum

Antakya'nın tarihi kentsel sit alanında bulunan Protestan kilisesi, Saray caddesi ve Fevzi çakmak caddesinin arasında köşe bina olarak yer almaktadır. Kentin merkezi konumunda olan yapı, saray caddesinin trafiğe kapatılan bölgesine çok yakın, iki dakikalık yürüyüş mesafesindedir. Etrafında hükümet konağı, tarihi Antakya konutları, tarihi hanlar bulunmakta ve çok sayıda restorasyon çalışması sonucu kentin işlek bir bölgesinde yer almaktadır (Şekil 4.10).

Öncelikle 1800'lü yıllarda Fransız konsolosluğu olarak inşa edilen yapı, daha sonra suriye bankası olarak işlevlendirilmiştir. 1940-1970 yılları arasında ise özel bir konut olarak kullanılmıştır. 1970 yılını takiben İl Emniyet Müdürlüğü 1980'e kadar yapıyı polis evi olarak yapıyı kullanmıştır. 1999 yılında ise Güney Koreliler tarafından satın alınan tarihi yapı, kiliseye dönüştürülmüştür.

Şekil 4.11 Protestan Kilisesi genel görünümü

Yapı, cephe boyunca siyah demir parmaklıklarla sarılmıştır. Sokak kotundan beş basamakla çıkılan giriş, yapının bahçesine açılır. Bahçede yapı girişi için ikinci bir merdiven bulunur ve ana giriş kapısına çıkmaktadır. Beyaz mermerden yapılan basamaklar, üç katlı olan yapının ikinci kat bağlantısını oluşturur ve giriş ikinci kattan sağlanmaktadır. Kilisenin en üst noktasına da bir haç yerleştirilmiştir. Giriş cephesinde kapının olduğu kısım çıkıntı yapmaktadır ve üçüncü katında üç tane yan yana dikdörtgen söveli pencere ve ikinci kat hizasında iki küçük kafa penceresi ve aralarında da bir tane dairesel açıklık bulunmaktadır (Şekil 4.11).

Şekil 4.12 Protestan Kilisesi iç mekan detayı (Kişisel Arşiv, 2020)

Kapı girişi yüksek, demir kapıdan sağlanır ve giriş yapıldıktan sonra kiliseye tekrar basamaklarla çıkılmaktadır. Kilisenin ilk giriş mekanında İsa ve Pavlus'un resimleri yer almaktadır. Basamaklarla çıkılan iç mekanda ibadet mekânı dikdörtgen bir plan göstermekte olup, apsisin önünde kürsü bulunmaktadır. İçeride dört adet kolon bulunmaktadır ve bu kolonlar kilise aksının dikdörtgen olmasını sağlamaktadır (Şekil 4.12). İkinci kattan üst ve alt kata geçiş sağlayacak merdivenler yer alır. Alt kat kafe olarak kullanılmakta ve üst kat misafirhane olarak değerlendirilmektedir.

Şekil 4.13 Kilisenin kafe olarak kullanılan avlu görüntüsü (Kişisel Arşiv, 2021)

Yakın çevresi ticari ve turistik bir alana sahip olan kilise bu özelliğiyle çok sayıda turist almaktadır. Çok sayıda turist istediği zaman ayinlere katılabilmekte, kısıtlama getirilmemektedir. Kiliseye ait olan kafe, kilise için önemli bir gelir kaynağıdır. Turizm bölgesinde olması kent kimliği açısından görünürlüğünü arttırmıştır (Şekil 4.13).

4.2.4.1 Yapının Koruma Problemleri

Katolik kilisesi günümüzde aktif olan bir kilise olup, banka olarak kullanılan tarihi bir yapının yeniden işlevlendirilmesi ile kilise olarak kullanılmaktadır. Düzenli olarak kullanılan kilisenin bakımları, kilise cemaati tarafından yapılmaktadır. Kilisenin envanteri yer almaktadır ancak rölöve ve belgeleme çalışmaları bulunamamıştır.

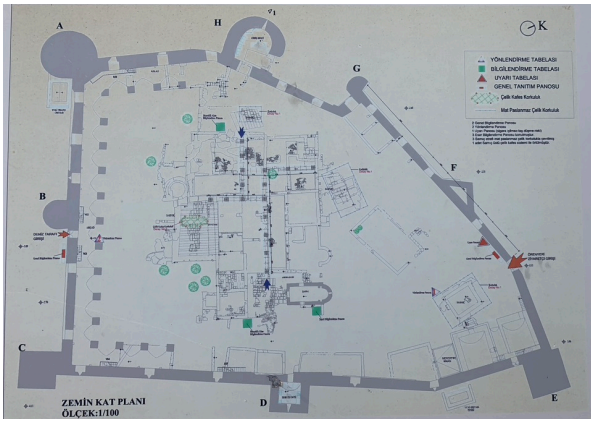
4.2.5 St. Simon Manastırı

4.14 St. Simon Manastırı konumu

Antakya'nın 18 km güneybatısında, Samandağ'a 8.5 km uzaklıkta bulunan Manastır, yüksekliği 479 metreye ulaşan bir tepe üzerinde yer almaktadır. Aknehir Mahallesi sınırlarında yer alan manastıra ulaşım öncelikle mahalleden geçerek ardından patikanın çıkılması ile sağlanmaktadır (Şekil 4.14).

Manastır'ın tarihi 6. Yüzyıla uzanmaktadır. 520 yılında Suriye'de dindar bir ailede doğan St. Simon, 541 yılında Manastır'a gelmiş ve kırk yıl burada yaşamıştır. Yapı 132x160 metre üzerine dikdörtgen biçiminde alan üzerine, kayaların oyulması ve kesme taşlar ile kurulmuştur. Kesme taşlarla ve kayaları oyarak yapılan bu manastırın haç şeklinde yapıldığı görülmektedir (URL 21).

Şekil 4.15 Müze'de yer alan manastır planı (Kişisel Arşiv, 2021)

Aziz Simon'un alana gelmesiyle azizin sütunu ve sekizgen mekan ile manastır yapımı başlamıştır. 60x63 metrelik dikdörtgen plan içerisine yerleşen kalıntılar, alanın en önemli izleridir (Şekil 4.15). Merkez noktası sekizgen yapının batı yönünde üstü açık atrium alanının yanı sıra kuzey ve güney bölgelerine uzanan iki giriş mekanı daha bulunmaktadır. Doğuda yer alan kiliseler birbirine nizami olarak kuzey-güney ekseninde yer bulmuştur. Ortada ise bazilika plana sahip Kutsal Üçleme Kilisesi yer almakta ve sütunla olan direkt ilişkisi nedeniyle manastırın en önemli kilisesi olarak tespit edilmiştir. Kuzey'de yer alan küçük bazilika hakkındaki bilgimiz yetersizdir (Müze Panosu). Yapının çevresinde sarnıçlar, evler, mutfak ve kiler gibi yapı kalıntıları mevcuttur ama burada bulunan mekanlar ve alanı çevreleyen duvarlar hakkında da bilgimiz sınırlıdır. Merkezi dikdörtgen alanın batısı altıncı yüzyılda buraya gelen hacıların ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ilk kez düzenlenmiştir.

Şekil 4.16 Aziz Somon Manastırı kalıntıları (Kişisel Arşiv, 2021)

Yapıya tarihi süreç içerisinde müdahalelerde bulunulduğu bilinmektedir; ancak altıncı ve yedinci yüzyıllarda kullanıldığını bildiğimiz manastırın Arap Dönemde ne durumda olduğu hakkında bir bilgi mevcut değildir. Aynı şekilde kompleksin ne zaman yıkıldığı da kesin olarak bilinmemekte, Memlüklüler Döneminde olabileceği tahmin edilmektedir (Şekil 4.16).

Şekil 4.17 Müze'de yer alan yapı kompleksi (Kişisel Arşiv, 2021)

Günümüzde müze olarak işlevlendirilen manastır, giriş bölümünde danışma, tuvalet, dinlenme alanı ve kafe bulundurmaktadır (Şekil 4.17). İzole bir yerde bulunan manastırın çevresi ise oldukça sakin durumdadır.

4.2.5.1 Yapının Koruma Problemleri

Bizans döneminden günümüze ulaşan manastır, müze olarak işlevlendirilmiştir. Yapı kültür ve turizm bakanlığı tarafından korunsa da manastır kalıntılarının üzerine isim yazma, taşları kazıma gibi insan kaynaklı zararlar tespit edilmiştir. Ayrıca gezi güzergahında bilgilendirme eksik bulunmuştur. Yapının rölöve çalışmaları yapılmalı, belgeleme arttırılmalıdır.

4.2.6 Batıayaz Kilisesi

4.18 Batıayaz Kilisesi konumu

Batıayaz, Samandağ ilçesine bağlı bir köy statüsündedir. Musa Dağı eteklerinde kurulmuş olan köy, Teknepınar olarak da bilinmektedir. Antakya merkezine olan uzaklığı 20 km olup, Samandağ ilçesine 10 km uzaklıktadır. Kilise Batıayaz köy yolu üzerinde bir tepe üzerinde kurulmuş, yaya olarak merdivenler ile ulaşılmaktadır (Şekil 4.18).

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı devletine bağlı olan Samandağ, bu dönemde Ermeni nüfusa sahip bir yerleşim alanıdır. Ancak; Osmanlı Devleti Ermenilerin 1915 yılında "Tehcir Kanunu" ile bölgeden çıkarılmasını istemiştir. Samandağ'da o sırada 6000 ermeni yaşamaktaydı ve kendilerini savunmuş olsalar da şehri terk etmek zorunda bırakılmışlardır. 1918 yılında Fransız hakimiyeti altına alınan kente Ermeniler geri dönmüş ve 1918 yılında kiliselerinin temelini atmışlardır. 1939 yılında bölge Türkiye Cumhuriyetine katılmış ve Ermeniler bunun üzerine Suriye ve Lübnan'a göç etmiştir. Tekrar Ermenilerin topraklarını terk etmesi nedeniyle kilise tamamlanamamıştır.

Şekil 4.19 Batıayaz Kilisesi genel görünümü (Kişisel Arşiv, 2021)

Kilise; Batıayaz'da bir tepede yer almakta ve çevresi ağaçlık bir alanda bulunmaktadır (Şekil 4.19). Civarındaki evler kiliseye göre alt kotta yer alan, iki ya da üç katlı yapılardan oluşmaktadır. Yığma taş sistemle inşa edilen yapıda kesme taş kullanılmıştır. Kiliseye çok sayıda merdiven çıkılarak ulaşılmakta ancak yapıya girişte başka bir kot bulunmamaktadır. Kiliseye giriş biri kuzeybatıdan, diğer ikisi güneybatıdan olmak üzere üç açıklıktan sağlanmaktadır. Pencere açıklıkları her cephede olan kafa pencerelerinden ve kuzeybatı, güneybatıda yer alan büyük pencerelerden sağlanmıştır.

Şekil 4.20 Batıayaz Kilisesi iç mekan (Kişisel Arşiv, 2021)

Dikdörtgen planlı inşa edilen kilise, Kuzeybatı-Güneybatı aksında yer almaktadır. Üç nefli olan yapının iç mekanında on adet sutün bulunmaktadır. Apsid orta nefin sonunda yer almakta ve burada sağında ve solunda olmak üzere iki tane niş

bulunmaktadır. Kilisenin kubbe kısmı tamamlanmamış olup, günümüzde kubbe yeri açık kalmıştır (Şekil 4.20).

Kilise işlevi aktif olmayan yapının yakın çevresinde; piknik alanları, kahvaltı ve akşam yemeği için köy evleri ya da restoranlar bulunmaktadır. Yapı, Vakıflar Müdürlüğü tarafından restore edilerek bölge Turizminin hizmetine sunulmuştur. Mustafa Kemal Üniversitesi korosu ve Medeniyetler korosuna ev sahipliği yapan yapı yine de çok az kişi tarafından bilinmekte ve kullanılmaktadır.

4.2.6.1 Yapının Koruma Problemleri

Batıayaz Kilisesi tamamlanamadan terk edilen bir kilise olup, günümüzde farkındalığı düşük olan bir kilisedir. Yapının kubbesi tamamlanamamış, pencere ve kapıları uygulanmamış, zemin döşemesi işlenmemiştir. Bir kurum tarafından koruma kararları barınmayan yapının kesme taşlarının üzerine isim yazma, taşları kazıma gibi insan kaynaklı zararlar tespit edilmiştir. Kiliseye ait envanter, rölöve çalışmaları olmamakla birlikte belgeleme eksik bulunmuştur.

4.2.7 Vakıflı Ermeni Kilisesi

Şekil 4.21 Vakıflı Ermeni Kilisesi konumu

Vakıflı köyü, Hatay'ın Samandağ ilçesine 4 km uzaklıkta, Hıdırbey Vadisi'nin doğal devamı niteliğinde, Musa dağının eteklerinde yer alır (Şekil 4.21). Köy, 1800'lü yıllarda Yoğunoluk ve Hıdırbey köy sakinlerinden meydana gelmiştir. 19. yüzyıl ortalarında köylüler ibadet edebilmek için kendi aralarında topladıkları paralarla bir kilise inşa etmiştir. 1915 yılına kadar kullanılıp ardından sadece belirli zamanlarda kilise olarak kullanılan yapı, 1997'de detaylı bir restorasyon geçirmiştir ve günümüzde Türkiye'de son kalan ermeni köyüne ait kilise olmasıyla önemlidir.

Şekil 4.22 Vakıflı Ermeni Kilisesi genel görünümü (Kişisel Arşiv, 2021)

Kilise dağlık bir alanda limon ağaçlarının sarılı olduğu vadiye bakılan bir yamaçta yer almaktadır. İki çan kulesine sahiptir ve yığma taştan yapılmıştır (Şekil 4.22). Kiliseye giriş iki kademelidir. İlk olarak üç taş basamakla kilise avlusuna giriş yapılmakta, avludan da kiliseye üç basamakla geçiş sağlanmaktadır. Avlunun etrafı L tipinde tek katlı kilise yapısı ve müştemilatı ile çevrilidir. Kilise yan parsellerine göre yüksek kotta yer alır ve yan parselde bulunan yapıya kilise avlusundan merdivenle inilmektedir. Burada konukevi yer almakta ve köylülerin satış yaptığı birimlere ev sahipliği yapmaktadır.

Kilise dikdörtgen planlı, tek nefli bir yapıdan oluşmaktadır. Giriş, güney cephesinden açılan büyük bir kapıyla sağlanmaktadır. Nartekse giriş yapıldıktan sonra doğu yönüne dönerek nefe geçiş yapılmaktadır. Karşısında apsis bulunan yapıda bu bölüm ana mekandan basamakla yükseltilmiştir ve papazın yardımcıları dahi kimse buraya çıkmamaktadır. Papaz ve yardımcılarının dua ettiği mekanın üstünde bir dairesel ışıklık yer almaktadır ve etrafında dört tane kutsal resim bulunmaktadır.

Kilise işlevi aktif olan yapıda iki haftada bir ayin yapılmaktadır. Sayıları çok azalan ermeniler gelenek ve göreneklerini aynı şekilde korumaya çalışmaktadır. Kutsal doğum, kutsal diriliş, Meryem Ana'nın Göğe Yükseliş Yortusu ve kilisenin isim günü hala kutlanmaktadır.

Şekil 4.23 Kiliseye bağlı konaklama ve satış alanı (Kişisel Arşiv, 2021)

Yakın çevresinde bir çay bahçesi, ermeni mezarlığı ve birkaç ermeni evi bulunmaktadır. Kilise, dini işlevinin yanı sıra köy hayatına entegre olmuş, köylülerin ürettiklerini satabildiği, toplanabildiği, yardımlaştığı, eğlence ve kutlamaların yapıldığı bir köy meydanı olarak kullanılmaktadır. Kilise sayesinde köy halkı geçimini sağlayabilmekte ve köy halkının bir arada yaşamasına olanak tanımaktadır (Şekil 4.23).

Şekil 4.24 Müze yapısı (Kişisel Arşiv, 2021)

Ayrıca 2020 yılında kilisenin arka tarafına bir müze kurulmuş, ziyaretçilerin bölge ile ilgili bilgi alması amaçlanmıştır. Pandemi nedeni ile içerisi görüntülenememiş, dış cephe fotoğrafı eklenmiştir (Şekil 4.24).

4.2.7.1 Yapının Koruma Problemleri

Vakıflı Ermeni Kilisesi, Türkiye'de son kalan Ermeni köyünü temsil etmekte, bu nedenle büyük önem taşımaktadır. Düzenli olarak kullanılan kilisenin bakımları, kilise cemaati tarafından yapılmaktadır. Kilisenin envanteri, rölöve çalışmaları yer almakta, belgeleme çalışmaları bulunmaktadır. Yapıda koruma problemi tespit edilememiştir.

4.2.8 Yoğunoluk Ermeni Kilisesi

4.25 Yoğunoluk Ermeni Kilisesi konumu

Yoğunoluk, Hatay'ın Samandağ ilçesine 10 km, Antakya'ya ise 23 km uzaklıkta, Musa dağının eteklerinde yer almaktadır (Şekil 4.25). 1896 yılında inşa edilen kilise, Batıayaz kilisesinde olduğu gibi 1915 yılında Tehcir Kanunu nedeni ile bölgeden uzaklaştırılan Ermeniler nedeniyle kilise işlevini kaybetmiştir. Kilise olarak inşa edilen yapı, 1939 yılında cami olarak kullanılmıştır. 1940 yılında ise köye yerleştirilen Müslümanlar cami inşa etmek için köyde yer bulamamış, tarihi kilisenin

üzerine cami eklemişledir. Alt kotta kalan tarihi kilise ahır ve depo olarak kullanılmaya başlamıştır.

Şekil 4.26 Yoğunoluk Ermeni Kilisesi genel görünümü (Kişisel Arşiv, 2021)

Kilise; Yoğunoluk köyü, köy yolu üzerinde merkezi bir konumda bulunmaktadır. Köy bir tepe üzerinde bulunduğundan evler topoğrafyaya göre kotlanmıştır. Bu nedenle iki üç katlı yapılardan oluşan köyde kilise yapısı fark edilebilmektedir. Kilise yapısına on basamak ile çıkılmaktadır. Giriş, güney cepheden sağlanmış ve iki açıklıktan sağlanmıştır. Aynı şekilde pencere açıklıkları da güney cephede yer almakta, doğu cephesinde apsisin üzerinde de bir kafa penceresi yer almaktadır. Onun dışında yapı sağır cephelere sahiptir (Şekil 4.26).

Şekil 4.27 Yoğunoluk Ermeni Kilisesi iç mekan (Kişisel Arşiv, 2021)

Dikdörtgen planlı inşa edilen kilise, doğu-batı aksında yer almaktadır. Üç nefli olan yapıda altı tane sütun yer almakta ve çapraz tonozla örtülmüştür. Nefler apsise

dik uzanmakta, orta nef ise diğer neflere göre daha yüksek kotta yer almaktadır. Kilisenin kubbe kısmı tamamlanmamış olup, günümüzde kubbe yeri açık kalmıştır (Şekil 4.27). Kilise işlevi aktif olmayan yapı, terk edilmiştir. Kilisenin terk edilmesinin ve üstüne de caminin eklenmesi yapıyı tehdit etmektedir.

4.2.8.1 Yapının Koruma Problemleri

Yoğunoluk Ermeni Kilisesi tamamlanamadan terk edilen bir kilise olup, günümüzde farkındalığı düşük olan bir kilisedir. Yapının kubbesi tamamlanamamış, zemin döşemesi uygulanmamıştır. Bir kurum tarafından koruma kararları barınmayan yapının kesme taşlarının üzerine isim yazma, taşları kazıma gibi insan kaynaklı zararlar tespit edilmiştir. Ayrıca yapı içerisinde yosunlanma problemi, yapı taşlarında çatlak sorunu yer almaktadır. Kiliseye ait envanter, rölöve çalışmaları olmamakla birlikte belgeleme eksik bulunmuştur.

4.2.9 Meryem Ana Kilisesi

4.28 Meryem Ana Kilisesi konumu

Antakya'nın 22 km uzaklığında, Cemal Gürsel Mahallesi, Samandağ ilçesine bağlı bir kilise olan Meryem Ana, mahallenin Arı sokağında yer almaktadır (Şekil 4.28). Kilise Bilahare Ermeni cemaati tarafından 1890 yılında köyde yaşayan insanların imece usuluyla yaptıkları ipek fabrikasının yerine 1924 tarihinde açılmıştır. Günümüzde de Ermeniler tarafından kullanımına devam etmektedir (Kireççi, 2001).

Şekil 4.29 Solda Meryem Ana Kilisesi giriş bölümü sağda giriş kapısı (Kişisel Arşiv, 2021)

Kilise köy yolu üzerinde yer almakta olup, yığma taş sistemle inşa edilmiştir. Sokak kotundan 14 basamak çıkılarak kilisenin mezarlık alanına ulaşılmaktadır. Mezarlık kotundan 7 basamak yüksekte ise kilise bulunmaktadır (Şekil 4.29). Çevresi açık alan olan kilisenin revaklı planı, doğu-batı aksı üzerinde yer almaktadır. Kilisenin çanı bulunmamaktadır. Ana giriş kapısı iki sütun arasında kalmıştır ve Güney cepheden bir tane daha giriş yer almaktadır. Pencereler kuzey ve güney cephede yer almaktadır.

Şekil 4.30 Meryem Ana Kilisesi taziye alanı (Kişisel Arşiv, 2021)

Kilisenin bahçesi mezarlık olarak kullanılmakta ve yapının kuzeyinde cenaze işlemleri için betonarme bir yapı bulunmaktadır. Burada cenaze, taziye ve defin işleri yapılmaktadır (Şekil 4.30).

4.2.9.1 Yapının Koruma Problemleri

Meryem Ana kilisesi günümüzde aktif olan bir kilise olup, kilisenin bakımları düzenli olarak kilise cemaati tarafından yapılmaktadır. Kilisenin envanteri, rölöve ve belgeleme çalışmaları bulunamamıştır.

4.2.10 Rum Ortodoks Kilisesi

4.31 Rum Ortodoks Kilisesi konumu

Samandağ ilçesine bağlı olan kilise, Antakya'ya 22 km uzaklıktadır. Mar İlyas Kilisesi, Samandağ Rum Ortodoks Kilisesi, St.İlyas Kilisesi olarak adlandırılan yapı, Zeytinli mevki, Cemal Gürsel Mahallesinde yer almaktadır (Şekil 4.31). Kilisenin giriş kapısında yer alan kitabe kilisenin 1874 yılına tarihlendiğini göstermektedir.

Şekil 4.32 Rum Ortodoks Kilisesi giriş bölümü (Kişisel Arşiv, 2021)

Kilise köy yolu üzerinde yer almakta olup, kilise alanına iki giriş bulunmaktadır. Birincisi 16 basamak çıkılarak kilise avlusuna çıkılan kapı olup ikincisi Caddesi üzerinden araç geçişlerinin de yapılabildiği kapıdır. Kilise yapısı yığma taş sistemle inşa edilmiştir. Kilise yapısının iki yanında da betonarme yapılar bulunmaktadır. Kilise revaklı plana sahip olup, doğu-batı aksı üzerinde yer almaktadır. Kilisenin çanı bulunmamaktadır. Ana giriş kapısı iki sütun arasında kalmıştır ve Güney cepheden bir tane daha giriş yer almaktadır (Şekil 4.32). Pencereler kuzey ve güney cephede yer almaktadır.

Şekil 4.33 Rum Ortodoks Kilise avlusu (Kişisel Arşiv, 2021)

Günümüzde halen kilise olarak kullanılan yapının geniş bir avlusu bulunmaktadır. Avluda dini bayramlar, törenler, düğünler, etkinlikler yapılmaktadır (Şekil 4.33).

4.2.10.1 Yapının Koruma Problemleri

Rum Ortodoks kilisesi günümüzde aktif bir kilise olup, kilisenin bakımları düzenli olarak kilise cemaati tarafından yapılmaktadır. Kilisenin envanteri, rölöve ve belgeleme çalışmaları bulunamamıştır.

4.2.11 Azize Tekla Kilisesi

Şekil 4.34 Azize Tekla Kilisesi konumu

Samandağ ilçesine bağlı olan kilise, Antakya'ya 23 km uzaklıkta yer almaktadır. Cemal Gürsel Mahallesinde yer alan yapı, burada bulunan tarihi kiliselerden biridir (Şekil 4.34). İlk olarak 4. Ve 5. Yüzyıllar arasında inşa edilen kilise, bilinmeyen bir tarihte yıkılmıştır. 2007 yılında özgün döşemeleri ve kesme taşları rekonstrüksiyon uygulanarak ayağa kaldırılmıştır.

Şekil 4.35 Azize Tekla Kilisesi genel görünüş (Kişisel Arşiv, 2021)

Kilise köy yolu üzerinde yer almakta olup, yığma taş sistemle inşa edilmiştir. Kilise sokak ile aynı kotta yer almakta, çevresinde yapı bulunmamaktadır. Kilise dikdörtgen plan şemasına sahip olup, doğu batı aksı üzerinde yer almaktadır. Kilisenin yığma taş ile inşa edilen bir çanı bulunmaktadır. Ana giriş kapısı iki sütun ile sağlanmıştır. Pencereler, kuzey ve güney cephede yer almaktadır (Şekil 4.35). Yapı nef bölümüne açılmakta ve tek mekandan oluşmaktadır. Doğu yönünde ise sadece papazların girebildiği bir bölge (Beta) bulunmaktadır. Günümüzde kilise özel günler dışında çok kullanılmamaktadır.

4.2.11.1 Yapının Koruma Problemleri

Azize Tekla kilisesi günümüzde aktif bir kilise olup, kilisenin bakımları düzenli olarak kilise cemaati tarafından yapılmaktadır. Rekonstrüksiyon uygulanan kilisenin koruma sorunu tespit edilmemiştir.

4.2.12 Dor Mabedi

Şekil 4.36 Dor Mabedi konumu

Samandağ ilçesine bağlı olan Dor Mabedi, Kapısuyu mevkide yer almaktadır. Kapısuyu Köy yolu üzerinde bulunan yapı, mağaracık köyüne 2 km uzaklıkta yer almaktadır (Şekil 4.36). Seleucia antik kentinin merkezinde yer alan yapı kral mabedi olarak inşa edilmiş, bütün şehri gören bir tepe üzerinde kurulmuştur (Ustaoğlu, 2016).

Şekil 4.37 Dor Mabedi kalıntıları (Kişisel Arşiv, 2021)

Tapınaktan günümüze dorik özellik gösteren sütun parçaları, başlıklar, mermer altlık ve büyük temel taşları yer almaktadır (Şekil 4.37).

Şekil 4.38 Dor Mabedi genel görünüş (Kişisel Arşiv, 2021)

Bugün koruma şartları sağlanamamış olan arkeolojik alan, koruma problemi ile karşı karşıya kalmıştır. Bölgede hiçbir bilgilendirme panosu bulunmamakla birlikte incir ağaçları ve çeşitli otlar yükselmektedir (Şekil 4.38). Seleucia Antik kentinden günümüze ulaşan tarihi kalıntıların geleceğe aktarılması üzerine çalışmalar yapılmalıdır.

4.2.12.1 Yapının Koruma Problemleri

Seleucus Dönemi'nden günümüze ulaşan Dor Mabedi, farkındalığı düşük olan bir kültür mirasıdır. Mabed, kültür ve turizm bakanlığı tarafından korunmuş olsa da dor mabedi kalıntılarının üzerine isim yazma, taşları kazıma gibi insan kaynaklı zararlar tespit edilmiştir. Ayrıca mabed içerisinde bir incir ağacı yer almakla birlikte, bitki ve yosunlanma problemi dikkat çekmektedir. Ayrıca gezi alanında hiçbir bilgilendirme yer almamaktadır. Çevresinde niteliksiz kafeler yer almakta, alan değeri düşürülmektedir. Yapının rölöve çalışmaları yapılmalı, belgeleme arttırılmalıdır.

4.2.13 Mağaralar

Şekil 4.39 Mağaraların konumu

Seleucia antik kenti aşağı ve yukarı şehirler olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. Yukarı şehir olarak adlandırılar bölge bugünkü Kapısuyu köyünü kapsamaktadır (Şekil 4.39). Buraya mabedlerin ve resmi binaların inşa edildiği bilinmektedir. Bölgede yer alan dik kayalıklar ise yukarı ve aşağı şehirleri birbirinden ayırmaktadır.

Şekil 4.40 Solda mağaraların genel görünümü, sağda merdivenlerin durumu (Kişisel Arşiv, 2021)

Aşağı şehir ile bağlantı dik kayalara oyularak sağlanılan merdivenler ile sağlanmıştır. Merdivenler bugün de görülebilmektedir. Alanda yer alan mağaralardan ilk olanının geçmişte öncelikle bekçi alanı ardından rahiplerin kullandığı oda olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Şekil 4.40) (Kuseyri, 2020).

4.2.13.1 Yapının Koruma Problemleri

Mağaralar bölgesi, korunan bir alan olmayıp, burada yer alan kültürel mirasa farkındalık oldukça düşüktür. Mağara yolu bitkiler ile kapanmış, güzergah izleri silikleşmiştir. Aşağı şehir olarak bilinen tarihi bölgede yapılaşma tespit edilmiş, yeni yapılar tarihi izlere zarar vermeye başlamıştır.

4.3 Günümüze Ulaşamayan Kültürel Miras

Günümüze ulaşamayan dini miras, tez kapsamında geçmişte varlığını bildiğimiz ama bir sebepten ötürü günümüze ulaşamamış, bulunduğu kent için potansiyel arkeolojik alanları barındıran ve bu özelliğiyle kent tarihi hakkında bilinmeyen detaylara ışık tutabilecek lokasyonları barındırmaktadır. Bu kapsamda günümüze ulaşamayan miras, tarihi bilgiler taranarak, haritalar incelenerek, kentte yaşayan yaşlı nüfuslar ile sözlü tarih çalışması yapılarak, kitap, destan ve masallar okunarak ve kent özellikleri incelenerek tespit edilebilir alanlardır.

Tez kapsamında tarihi bilgiler taranarak günümüze ulaşamayan ancak kent tarihinde varlığı bulunan tapınaklar ve kiliseler tespit edilmiştir. Ardından literatür araştırması sırasında tarihi haritalar incelenerek kiliselerin yerlerinin tespit edilmesi üzerine çalışılmıştır. Deşifre edilen bütün miras varlıkları günümüze ulaşamayan kültürel mirasın unsuru olarak nitelendirilmektedir.

Günümüze ulaşamayan miras izinin tespit edilebilmesi için bir diğer çalışma sözlü tarih çalışması olmuştur. Tez kapsamında Lüsin Bozkurt ve Fuat Çay ile görüşme sağlanmıştır. Görüşme sağlanılan ilk kişi, Hıristiyan kökenleri olan bir aileye sahip, Antakya'da doğup büyümüş Lüsin Bozkurt olmuştur. Agop, ailesinden ve kilise büyüklerinden aktardığı bilgilere göre, Samandağ bölgesinde çok sayıda kilisenin yok olduğunu ve Samandağ'a bağlı Mağaracık mevkisinin kiliseler açısından zengin olduğunu vurgulamıştır. Yok olan kiliselerden ise Batıayaz'da yer alan Thomas Arıkan adında bir kilisenin bölgede yer aldığını, aile büyüklerinin kiliseyi ziyaret ettiğini aktarmıştır. Günümüze ulaşamayan miras kapsamında ele alınan kilisenin zamanında bölgenin en büyük kilisesi olma özelliği taşıdığı bilgisini de paylaşmıştır.

Bir diğer sözlü tarih çalışması, Samandağ'da doğup büyüyen ve bir dönem belediye başkanlığı yapmış olan Fuat Çay olmuştur. Çay, Samandağ bölgesinde Ermenilerin 1919 yılından önce bulunduğu bütün köylerde kiliselerinin olduğu bilgisini paylaşmıştır. Bu kapsamda Seldiren, Teknepınar, Yoğunoluk, Hacıhabip ve Kapısuyu mevkilerinde kiliselerin yer aldığı ancak günümüze Yoğunoluk dışında hiçbir bölgede kilise bulunamadığı bilgisini paylaşmıştır.

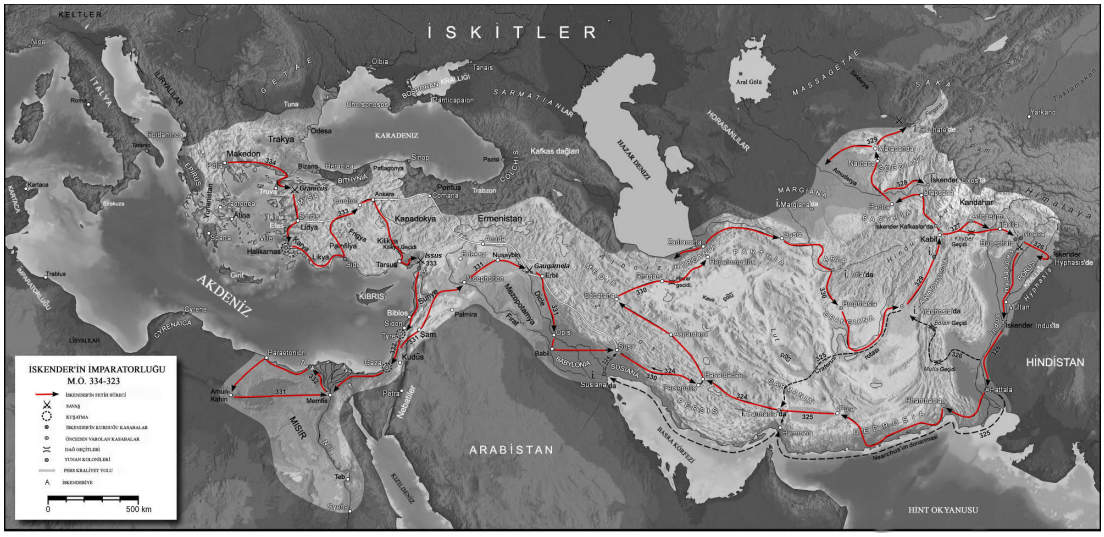
Bölgenin tarihinin yer aldığı kitaplar incelendiğinde, Franz Werfel'in yazmış olduğu Musa Dağ'da Kırk Gün adlı roman günümüze ulaşamayan mirasın tespiti için referans alınabilecek kaynak olmuştur. Kitapta Ermenilerin yaşadığı trajedi aktarılmış olup, kitapta yer alan kilise detayları tez kapsamında önemli bulunmuştur. Kitapta yer alan bilgilere göre, Yoğunoluk, kilise meydanının yer aldığı, Ermeniler için önemli bir yerleşim alanıdır. Kilise meydanı olarak aktarılan bölgede Yaşlı

Avedis tarafından inşa edildiği aktarılan bir kilise yer almaktadır. Kilise kubbeli ve Çan kuleli olup, yangın merdiveninin olduğu belirtilmiştir. Müslümanlar tarafından işgal edildiği ve yıkıldığı bilgisi paylaşılmıştır (Werfel, 2016).

Tez kapsamında günümüze ulaşamayan mirasın nasıl deşifre edileceği üzerine bir çalışma yapılmış, farklı yöntemler kullanılmıştır. Elde edilen bilgiler ışığında günümüze ulaşamayan miras ögeleri tasarlanılacak olan kültürel rotaya/miras rotasına dahil edilecektir.

4.4 Çalışma Alanının Tarihi Rota Geçmişi

Tez kapsamında tasarlanılacak olan kültürel rota/miras rotası, kentin sahip olduğu dini ve kültürel mirasın bütüncül olarak korunması için yeni kurgulanan rotayı barındırmaktadır. Yeni rota, tarihi bilgilerin deşifre edildiği bilgileri, günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan mirası, dini hatıraları, ritüelleri ve tarihi kültür izlerini barındıracaktır. Bu amaç doğrultusunda günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan mirasın aktarılmasının ardından bölgenin sahip olduğu kültürel rotalar incelenecek, bölge üzerinden tarihi rota izlerinin deşifre edilip yeni tasarlanılacak olan rota için veri oluşturması sağlanacaktır.

Şekil 4.41 Kral Yolu ve Büyük İskender Seferleri Haritası (URL 15)

M.Ö. 3000'li yıllarda kavimler, Anadolu'dan Filistine Amik Ovası üzerinden ilerlemiş, Mısır'a kadar ulaşan bir ticari faaliyet göstermiştir. Turgut'tan aktaran Çekmecelioğlu'na göre (2016) Kral Yolu, İrandan başlayan ve Sardis'e kadar uzayan önemli bir rota olarak tarihe geçmiştir (Şekil 4.41). İskender, Doğu seferinde Kral Yolu'nu kullanmış, ekonomik olarak güzergaha yeni yerleşim yerleri planlanmıştır.

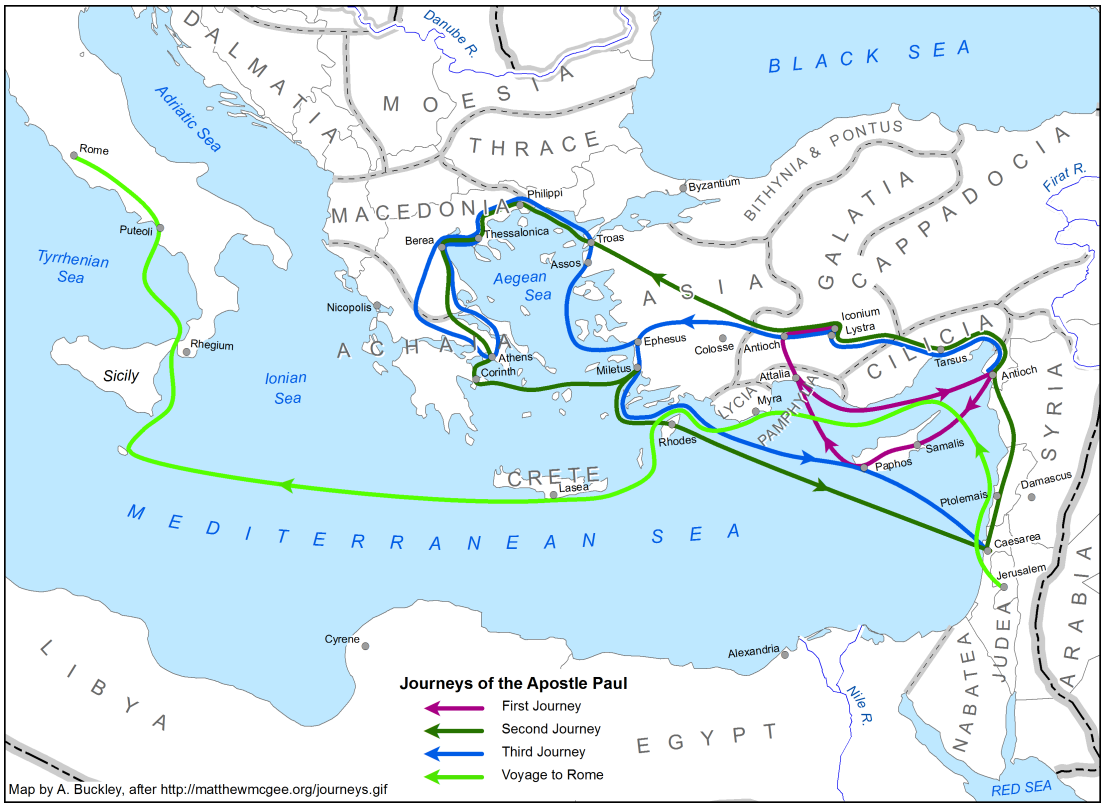
Tarihi Prehistorik döneme kadar uzayan Samandağ (geçmişte Seleucia Pieria), kurulduğu dönem itibari ile önemli ticari yollar ve dini güzergahlar üzerinde yer almıştır. Samandağ ile deniz kıyısına sahip olunmuş olsa da İskenderin kurmak istediği yerleşim planı için yeni bir kent ihtiyacı doğmuştur. Antik kentlerin öncelikli olarak deniz kıyısı veya nehir boyları gibi ulaşımın sahip olduğu, verimli toprakların olduğu yerlerde kurulması özelliği ile de nehir boyunda kurulan Antakya'nın (geçmişte Antioch) ardından bölgede kentler arasında ticaret artışı yaşanmış, ticari merkezleri birbirine bağlayan kentler kurulmaya başlamıştır (Tanaç, 2002) (Demir, 2016).

Şekil 4.42 İpek yolu (URL 16)

Doğu ile Batı arasında Roma Dönemi'nde ticari hareketlilik artmış, Antioch önemli bir ticari bölgeye dönüşmüştür. Bu dönemde kent "İpek Yolu" gibi Akdeniz'den Çin'e uzanan önemli ticari yollar üzerinde yer almıştır (Şekil 4.42). Ayrıca Mezopotamya'dan, Akdeniz'e yapılan ticari faaliyetler Antioch üzerinden gerçekleşmiştir (Tekin, 2000).

Ticari rota yoğunluğu yüksek olan kentin sahip olduğu bir diğer kültürel rota, kent üzerinden gerçekleşen dini rotalar olmuştur. Hıristiyanlık temellerinin atıldığı tarihi kent, Hıristiyanlığın yayılmasında önemli eşiklerden biri olan Aziz Pavlus'un yolculuğunun başlama noktası olarak büyük önem kazanmıştır.

Şekil 4.43 Aziz Pavlus'un rotası (URL 17)

Aziz Pavlos, Hıristiyanlığı yaymak amacıyla ilk misyoner yolculuğuna Antakya'dan başlamış, buradan Seleukeia Pieria'ya geçmiş ve ordan Kıbrıs yolunu takip ederek, yolculuğunu yine Seleukeia Pieria limanını kullanarak Antakya'da tamamlamıştır. İkinci yolculuğuna ise Jerusalem'den başlamış, Antioch'a geçmiş ve

buradan Aziz Silas ile devam ettikleri uzun yolculukları Caesarea'da son bulmuştur. Üçüncü yolculuğuna da Antioch'tan başlayan olan Pavlus, yolculuğunu tekrar Caesarea'da sonlandırmıştır (Şekil 4.43).

Şekil 4.44 St. Ignatius rotası (URL 18)

Antioch'tan başlayan bir diğer dini güzergah ise Ignatius'un yapmış olduğu Roma yolculuğu olmuştur. Hıristiyanlık tarihinin ilk dönemlerinde Antioch'a Ignatius'un halefi olarak atandığı aktarılmıştır (Downey, 1962). Ignatius, bu dönem Antioch'ta güçlü bir misyoner topluluk kurmuştur ve bunu tehlike olarak değerlendiren İmparator Trajan (98-117), Ignatius'un öldürülmesine karar vermiştir. Ignatius'un tarihi rotası bu karar ile şekillenmiş, Antioch'tan başlayan yolculuğu Roma'da tamamlanmıştır (Atiya, 2005)(Şekil 4.44).

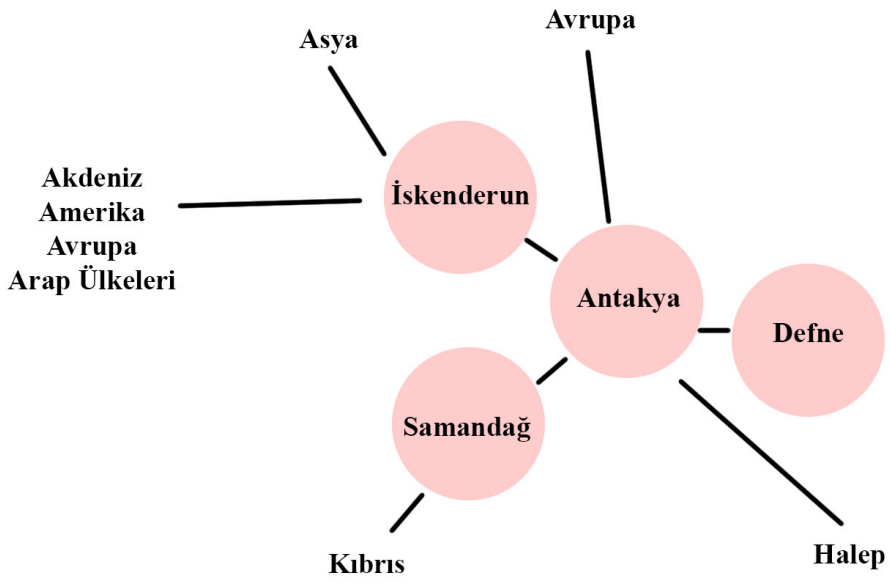
Haçlı Dönemi'ne gelindiğinde kentin doğu ile olan ticareti hareketlenmiş ancak; Haçlı devletlerinin yıkılmasının akabinde batılı tüccarlar için Suriye değerini yitirmiştir. 1268 yılında ise Memlüklüler kenti ele geçirmiş ve İslam hakimiyeti

bölgede kalıcı olmuştur. Bu durum Hıristiyan cemiyetlerini olumsuz etkilemiş, Hıristiyan nüfusun azalmasına yol açmıştır. Ticaret akışı da artık başka bölgelere aktarılmıştır.

Şekil 4.45 St. Osmanlı Hac Yolları (URL 19)

Müslüman hakimiyeti altına alınan kent, Osmanlı Dönemi'nde ekonomik ve ticari rotalara sahip olmasının yanı sıra tarihinde hacıların da konakladığı bir güzergaha sahip olmuştur. Hac kervanları ve Surre Alayı, Mekke ve Medine'ye giderken Antakya üzerinden ulaşım sağlamıştır (Demir, 2016) (Şekil 4.45).

Şekil 4.46 Osmanlı Dönemi Antakya Ticari Hareketlilik Şeması

Osmanlı Dönemi'nde Antakya'dan İskenderun ve Samandağ liman kentleri üzerinden Akdeniz'den Kıbrıs'a, Avrupa'dan İngiltere ve Fransa'ya ve Arap Ülkelerinden Lübnan, Mısır ve Beyrut'a, son olarak da Amerika'ya, kara yolu üzerinden ise Avrupa, Halep ve İskenderun üzerinden İran ile ipek böceği, ipek, iplik, zeytinyağı, pamuk, sabun, kereste, meyan kökü, mısır gibi ürünlerin ticareti yapılmaktadır (Şekil 4.46). Ancak, 1869 yılında açılan Süveyş Kanalı Antakya ticaretini olumsuz etkilemiş, Roma döneminde sahip olduğu ihtişamın aksine değerini yitiren bir kente dönüşmüştür. Bu dönemde kent Mısır ve Arabistan'a kara ulaşım sağlanan bir şehir olmasıyla tanınmış, bir nevi tarihi rota içerisinde konaktama noktası olmuştur (Demir, 2016).

4.5 Çalışma Alanı Anket Araştırması

Antakya ve Samandağ bölgeleri üzerinden günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan kültürel mirası koruma kapsamında anket çalışması yapılmıştır. Bu kısımda anketin amacı, yöntemi ve sonucu yer almaktadır. İlgili anketin soruları ve sorulara verilen yanıtların detayları ekte paylaşılmıştır.

4.5.1 Amaç

Anket çalışmasının amacı Antakya'da yaşamakta olan insanların yaşadıkları kente ait tarihsel ve kültürel değerleri kapsayan öz farkındalığının tespit edilmesidir. Bu bağlamda tarihsel serüveni içinde Antakya tarihi, Hıristiyanlığın erken dönemlerine tanıklık eden ve diğer coğrafyalara yayılmasına öncülük etmiş bir kent olma özelliği ile tarihinde önemli tapınak ve kiliselere ev sahipliği yapmıştır. Bu öncüle dayanarak anket üzerinden katılımcıların özellikle dini mirasa yönelik tutumlarının ve değerlendirmelerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Anket aracılığı ile kültürel rota planlaması öncesi, Antakya'da yaşamakta olan insanların yaşadıkları kent hakkındaki görüşleri alınmıştır. Bu kapsamda her yaştan ve profilden katılımcılara; kent içerisinde yer alan dini yapılara ait görüşler, gündelik işleyişte dini yapılara ulaşmadaki alışkanlıklar ve izledikleri ulaşım yöntemleri sorgulanmıştır. Bu sayede kent özelinde yapılması amaçlanan dini rotanın, kent insanın pratiğinde ve belleğinde nasıl yer edindiği gün ışığına çıkarılacaktır. Burada amaç; rota ihtiyaçlarının belirlenmesi, yer kimliği ile ilgili detayların incelenmesi ve tespit edilmesidir.

4.5.2 Yöntem

Anket, dini mirasın Antakya'da farkındalığının tespit edilmesi amacıyla yöneltilen sorulardan oluşmuştur. Sorular nicel konularda Nominal ve Nümerik veri barındırmaktadır. Nitel konularda ise Likert ölçeği kullanılmıştır. Ankete toplam

katılım sayısı 164 olup, anket çalışması yüz yüze yapılmıştır. Anket sonuçları verilerin toplanıp şemalaştırılması ile oluşturulmuştur.

4.5.3 Sonuç

Katılımcıların yüzde 64'ünü kadınlar oluşturmaktadır ve yaş frekansları özellikle 25-45 yaş grubundadır. 164 katılımcı arasından 99 katılımcı üniversite, yüksek lisans ve doktora eğitimini almış bireylerden oluşmaktadır. Antakya'da bulunma süreleri incelendiğinde doğum yeri Antakya olan veya on beş yıl ve üzeri burada ikamet eden kişiler 164 kişi arasından 147 ile büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır.

Katılımcılara Hıristiyanlığın kent için önemi sorulduğunda toplamda 144 kişinin verdiği cevap ile çok önemli veya önemli olarak Hıristiyanlığın kent için öneminin bilincinde olduğunu göstermiştir. Kurtuluş caddesi üzerindeki dini yapıların farkındalığı sorulduğunda ise 4 cevabını 50 kişi, 2-3 cevabını 46 kişi vermiş asıl cevap olan on ve üzerini yalnızca 10 kişi vermiştir. Bu kapsamda Kurtuluş Caddesi üzerinde dini miras ile ilgili bilgilerin yeterli olmadığı tespit edilmiştir.

Birden fazla seçeceğin işaretlenebildiği ulaşım türü sorusuna 146 kişi araba yanıtını vermiştir. Toplu taşıma 77, yürüyüş 54 kişi tarafından işaretlenmiştir. Bu kapsamda bisiklet için uygun şartların olmaması nedeniyle yalnızca 15 kişi bisiklet ile ulaşım cevabını vermiştir. Bu sonuca göre araba kullanımı kentlinin daha kaliteli bir yaşam sürmesi için azaltılmalı, rotanın bisiklet ve yürüyüş uygunluğu arttırılmalıdır.

Antakya'da Roma ve Bizans döneminde inşa edilen kiliseler hakkında soru sorulduğunda 134 kişi hayır cevabını vermiştir. Bu cevap gürünür olmayan kültürel mirasın farkındalığının düşük olduğunu göstermiştir. Ardından gelen soru kentte yapılan kazı çalışmalarına yönelik olup 104 kişi kazılar hakkında bilgisinin olduğunu

belirtmiştir. Bu durum kentli tarafından şehrin tarihi geçmişine olan farkındalığının olduğunu ancak kazı bilgilerinin yetersiz olduğunu göstermektedir.

Antakya ve Samandağ'da yer alan kiliselerin önem dereceleri sorulduğunda St. Pierre kilisesi 138, Ortodoks kilisesi 77, St. Simon manastırı 76 kişi, Vakıflı Ermeni kilisesi 62 tarafından çok önemli bulunmuş olup, Vakıflı Ermeni kilisesi 80, Katolik kilisesi 67, Ortodoks Kilisesi 65 ve St. Simon Manastırı 59 kişi tarafından önemli bulunmuştur. Batıayaz Kilisesi, Yoğunoluk Ermeni Kilisesi, Azize Tekra Kilisesi ve Rum Ortodoks Kilisesi büyük çoğunluk tarafından bilinmemektedir. Bu kapsamda Vakıflı Ermeni Kilisesinin büyük çoğunluk tarafından önemli ya da çok önemli olarak nitelendirilmesi tarihi değer olarak St. Pierre Kilisesi ile karşılaştırılsa da Vakıflı Ermeni Kilisesi Fransız Döneminde kurulmuş bir kilise olarak aynı tarihi değeri barındırmamaktadır. Bu sonuç kilisenin farkındalığının arttırılmış olduğunu, yaşayan halk tarafından kilisenin değerli bir amaca hizmet ettiğini ve bu durumların da kilisenin korunmasına yardımcı olduğu söylenebilir.

Yapıları ziyaret etme sıklığı irdelendiğinde ise 3 ayda 1 38 kişi tarafından en çok Vakıflı Ermeni kilisesi ziyaret edilmiş, bu sayıyı St. Pierre kilisesi 21 kişi ile takip etmiştir. Ardından yılda 1 sırasıyla 105 kişi ile en çok St. Pierre kilisesi, 90 kişi ile Vakıflı Ermeni Kilisesi, ardından 71 kişi ile Katolik Kilisesi, 69 kişi ile St. Simon Manastırı ziyaret edilmiştir. Burada elde edilen sonuca göre St. Pierre kilisesinin müze işlevine sahip olması, Vakıflı Ermeni Kilisesi özelinde yerel ürünlerin satışının yapılması ziyaret sıklığını arttırmıştır. Bu noktada kilise işlevi aktif olan yapılara ziyaretlerin daha az olması şaşırtıcı bir sonuç olmamak ile birlikte, terk edilmiş olan Batıayaz kilisesi ve Yoğunoluk Ermeni Kilisesinin neredeyse hiç ziyaret edilmemesi olumsuz nitelendirilmiştir.

Yok olan kiliseler hakkında sorulan soruya 132 kişi yok olan kiliselerin varlığını bilmiyorum yanıtını vermiştir. Bu kapsamda günümüze ulaşamayan kültürel mirasa karşı farkındalığın çok az olduğu sonucu çıkarılmıştır. Katılımcılara kilise hakkında

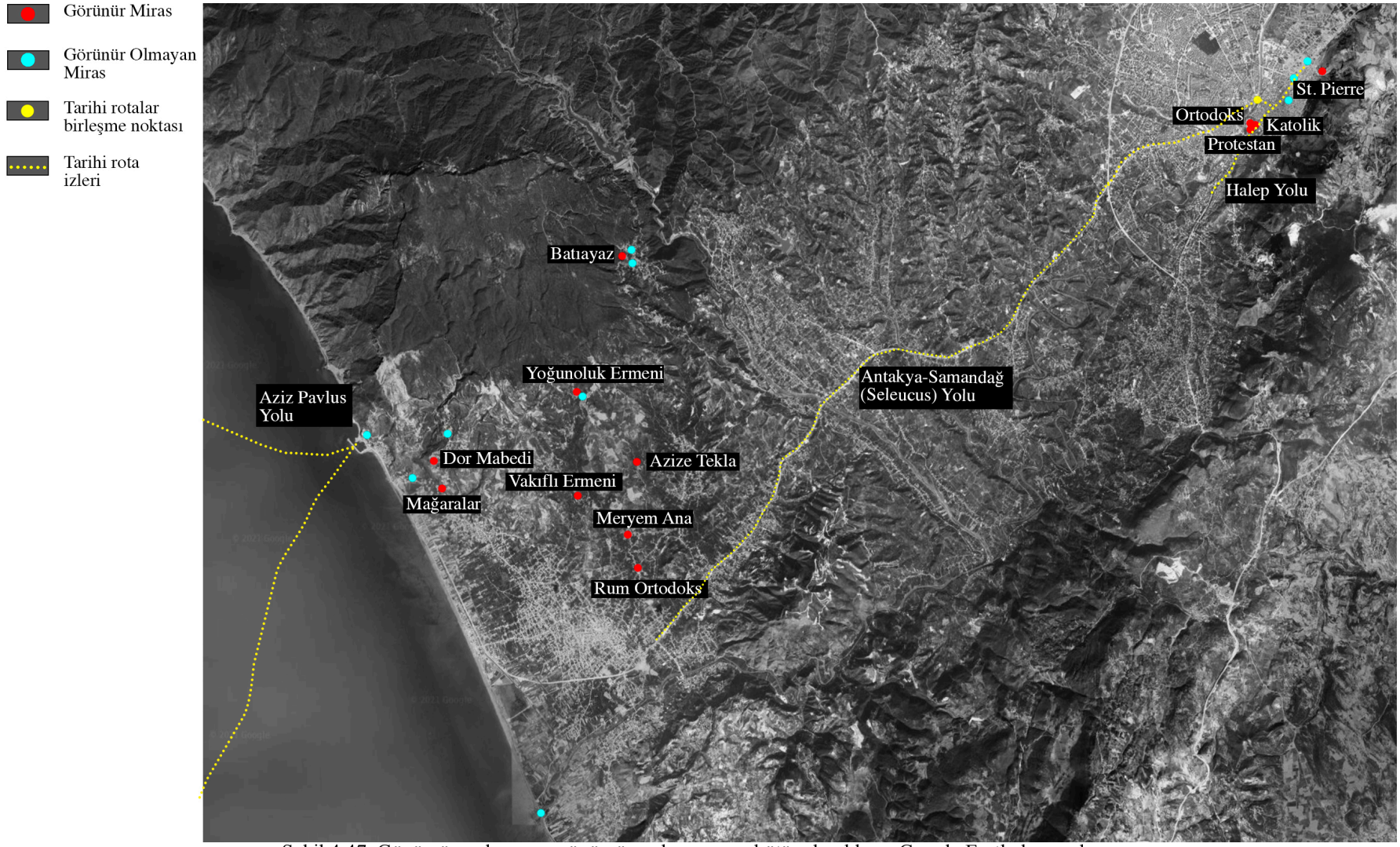
bilgilendirme ister misiniz sorusu sorulduğunda ise 144 kişi ile büyük çoğunluk evet yanıtını vermiştir. Bu noktada katılımcıların kültürel miras ile ilgili bilgilendirmelere açık ve meraklı olduğu sonucu çıkarılmıştır. Son olarak kent içinde tarihi gezilerin düzenlenmesine 156 kişi olumlu cevap vermiş, turlara katılacaklarını belirtmiştir.

Yapılan anket çalışmaları tarihi öneme sahip olan rotaların sahip olduğu günümüze ulaşamayan değerlerin kent içinde yaşayanlar tarafından bilincinin düşük olduğunu ortaya koymuştur. Bu kapsamda tez kapsamında tasarlanacak olan güzergah çalışmaları kent içerisinde günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan mirasın farkındalığını arttırmaya yönelik bir çalışma barındıracaktır.

4.6 Bölüm Değerlendirmesi

Alan araştırmasında ilk olarak bölgenin sahip olduğu nitelikler belirlenmiştir. Nitelikler, bölgenin güçlü olduğu ve güçsüz olduğu özellikler olarak iki alt başlıkta incelenmiştir. Güçlü özellikler tasarlanılacak olan rotanın sahip olması gereken değerler hakkında fikir verirken, güçsüz özellikler çalışma alanı ile ilgili problemleri barındırmaktadır. Rota tasarımında güçlü özellikler korunmaya, güçsüz özellikler ise azaltmaya çalışılacaktır.

Alan araştırmasına bölgede yer alan dini mirasın deşifre edilmesi ile devam edilmiştir. Öncelikle günümüze ulaşabilen miras olarak nitelendirilen yapılar aktarılmış ardından günümüze ulaşamayan miras ile ilgili tespitler paylaşılmıştır. Dini miras alanların tespiti güzergah tasarımında rota belirlerken kullanılacak veriler barındırmaktadır (Şekil 4.47).

Şekil 4.47 Günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan bütün durakların Google Earth konumları

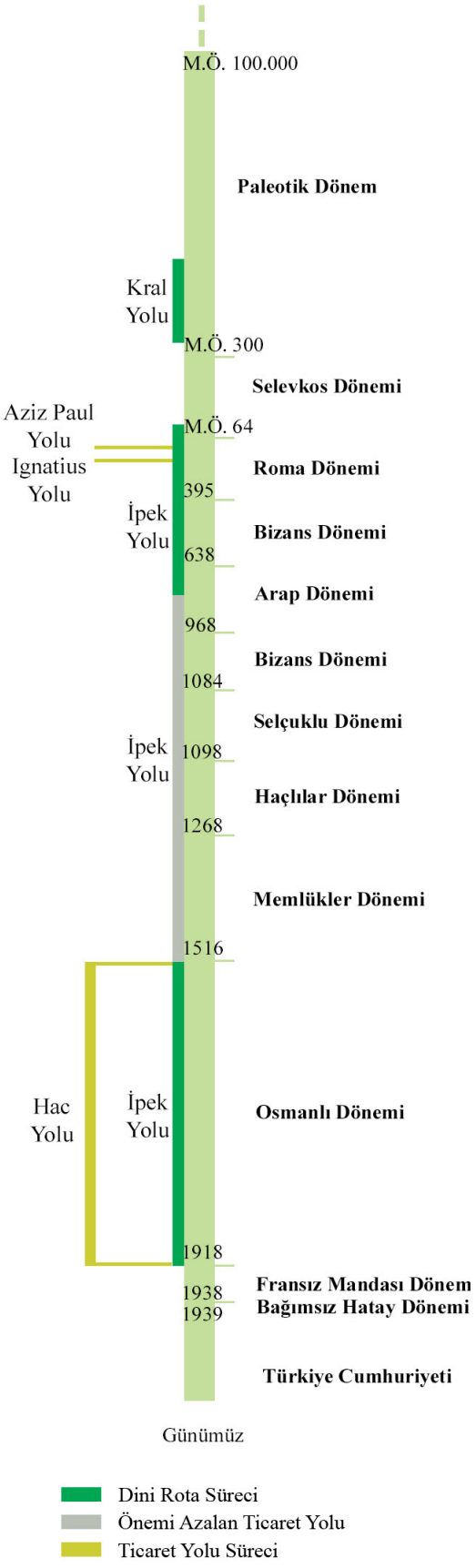
Araştırma çalışma alanının sahip olduğu tarihi rotalar ile devam etmiştir. Seleucia Pieria ve Antioch sahip oldukları lokasyon ile ticari öneme sahip olmuş antik kentlerdir. Antik dönemlerden itibaren ticari rotalara sahip olan kentler, ticari önemlerine paralel olarak dini değerleri ile de ön plana çıkmıştır.

Bölge barındırdığı Hıristiyan rotaları ile Roma Dönemi'nden itibaren önemli güzergahlara sahip olmuştur. Bölgenin Arap hakimiyeti altına alınması ile ticari önemi azalmış, kültürel değişim yaşanmıştır. Düşen ivmesi Osmanlı Dönemin'de değişmeye başlamış, ticari önemi geri kazanılmıştır. Hac Rotası üzerinde yer alması ile de dini kimliği öne çıkmıştır.

Ancak 1869 yılında Süveyş Kanalının açılması, yeni ticaret yollarının ortaya çıkmasına ve sahip olunan güzergahların önemini kaybetmesine neden olmuştur. Yaşanan bu gelişim Antakya'nın ticari açıdan prestij kaybetmesini beraberinde getirmiş ve şehir nüfusu da buna paralel olarak azalma eğilimi göstermiştir. Bütün bu etkenler şehirsel alanın Antik dönemin aksine çok küçülmesine (0.7 km^2 kadar) neden olmuştur. Ancak bütüne bakıldığı zaman yapılan tarihi rota analizleri bölgenin kültürel rota zenginliğini ortaya koymuştur (Şekil 4.48).

Son olarak araştırma alanı üzerinde yapılan anket çalışması, kentin sahip olduğu dini mirasın kenti deneyimleyen insanlar tarafından algılanma oranının düşük olduğunu yansıtmıştır.

Tarihsel sürecinde çok sayıda dini yapıya, tarihi rotaya sahip olan kentte tasarlanacak olan kültürel rota/miras rotası; geçmiş izlerinin unutulmamasına, kültürel değerlerin kent belleğine kazınmasına vesile olacaktır. Ayrıca rotanın oluşturulması, bölgeye yeni bir değer kazandıracak, zaman çizelgesine eklenebilecek yeni bir yol olarak kentin görünürlüğünü arttıracak ve farkındalığına olumlu katkı sağlayacaktır.

Şekil 4.48 Tarihi Süreçte dini ve ticari yolların zaman çizelgesi

BÖLÜM BEŞ
KÜLTÜREL ROTA/MİRAS ROTASI TASARIMI

Tez çalışmasının önceki bölümleri kültürel rota/miras rotası tasarlamak için gerekli olan literatür, belgeleme ve alan çalışmalarını kapsamaktadır. Bu kapsamda çalışma alanı olarak belirlenen Antakya ve Samandağ kentleri üzerinden tarih araştırması, kültürel miras deşifresi, tarihi rota izlerinin tespiti ve bölgenin sahip olduğu kültürel değerler üzerinden incelemeler yapılmış, çıkarımlar belirtilmiştir.

Kültürel rota/miras rotasının tasarlanacağı bu bölüm 2.2 bölüm başlığı altında kültürel rota planlama bölümü kapsamında üretilen şekil 2.11 üzerinden devam etmiştir. Bu kapsamda planlama çalışmalarının alt başlıklarını oluşturan planlama ve tasarım alt başlıkları aktarılacaktır. Bu kapsamda tez çalışmasında deşifre edilen bütün miras ögeleri ile bütüncül korumanın rota oluşturularak nasıl yapılabileceği üzerine örnek bir çalışma içermektedir. Bu amaç doğrultusunda kültürel rota/ miras rotası planlamasının temel kararları ve ilkeleri belirtilmiş, plan kararlarının tasarımla olan ilişkisi yansıtılmıştır.

Plan kararlarının ardından tasarlanılacak olan rotaların tasarım kriterleri detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Sonuç olarak planlama çalışmalarının yapılmasının ve tasarım kriterlerinin oluşturulmasının ardından Antakya ve Samandağ özelinde tasarlanılan güzergahlar ve güzergah geliştirici ek eylemler paylaşılmıştır.

5.1 Güzergah Planlanması için Temel Kararlar ve İlkeler

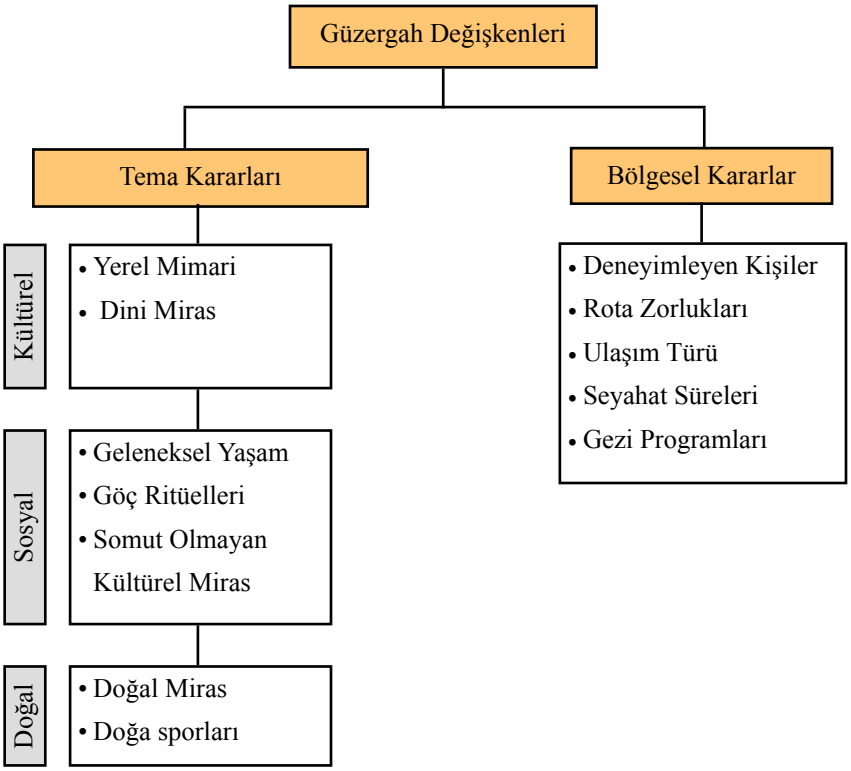
Kültürel rotalar; barındıkları bağlama ve oluşturulma amacına göre farklı planlama çalışmalarını ve buna bağlı olarak tasarım kriterlerini içermektedir. Bu özellikleri kültürel rotaların oluşturulmasında kesin bir yöntem belirlenmesine olanak vermemiş, aksine planlama çalışmalarının ve tasarım kriterlerinin devingen, gelişmelere açık yapıya sahip olması değerli bulunmuştur.

Tez kapsamında Antakya ve Samandağ bölgeleri üzerinden kültürel rota çalışması yapılmıştır. Oluşturulan rotaların planlama çalışmaları için öncelikle rota amaçları belirlenmiştir. Rota amacı, kültürel rota izinin oluşturulması sırasında ize dahil edilecek ve edilmeyecek bilgilerin ayıklanması ve bir tema üzerinde odaklanılması için gereken ilk adım olmuştur. Rota amacının belirlenmesinin ardından rota planlaması gereken ikinci adım ise rota değişkenlerinin tespiti olarak değerlendirilmiştir. Çok sayıda veri barındırabilecek değişkenler sadece bölgenin yorumlanması için değil, rota kararlarının alınabilmesi için önemli bulunmuştur.

Kültürel rotaların plan değişkenleri üzerine çalışmalar yürüten ÇEKÜL, yaptığı çalışmalarda rota temalarının ve güzergah kararlarının kültürel rota oluşturma sürecindeki önemini vurgulamış, iki başlığı da plan değişkenlerini belirlemede kriter olarak değerlendirmiştir (ÇEKÜL, 2015). Antakya ve Samandağ özelinde oluşturulan rota izinin planlanma sürecinde dikkate alınması gereken değişkenler de bu kapsamda incelenmiştir. Tema kararları ve bölgesel kararlar olarak tez kapsamında ele alınan rota değişkenleri iki grup içerisinde detaylandırılarak aktarılmıştır. Bu çalışmalar rota planlama kararlarının netleştirilmesinde etkili olacaktır.

Tema kararları olarak ele alınan birinci grup, rota değişkenlerinin yorumlanmasına öncülük etmekte ve farklı rota alternatiflerinin üretilebilmesin olanak tanımaktadır. Kastedilen değişkenler ağırlıklı olarak kültürel, sosyal ve doğal temalardan oluşmaktadır. Kültürel değişkenler; geleneksel yerleşimler, yerel mimari, antik kentler, dini miras ögeleri, kültürel miras gibi ögeler üzerinden kurgulanan rotaları içermekte, sosyal değişkenler; geleneksel yaşam, göç ritüelleri, somut olmayan kültürel miras gibi konular etrafında şekillenmekte, son olarak doğal değişkenler; bağlamın sahip olduğu doğal miras alanlarını, ekolojiyi barındıran ve arazi şartlarına göre doğa sporlarının yapılabildiği, daha zorlu parkurları içermektedir.

Bölgesel kararlar olarak aktarılan ikinci grup, güzergahı deneyimleyecek kişileri, güzergahın barındıracağı hizmetleri, arazi koşullarını, ulaşım türlerini, seyahat sürelerini ve gezi programlarını içeren, kişisel ya da organize seyahatleri ifade etmektedir (Şekil 5.1).

Şekil 5.1 Planlama kapsamında incelenen güzergah değişkenleri

Tez kapsamında oluşturulan rotalar, gayrimüslim dini yapıların korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanılması amacıyla oluşturulmuştur. Planlaması ve tasarımı yapılan üç rotadan dini rota 1 ve dini rota 2 kültürel tema değişkenlerinden dini mirasa, dini rota 3 ise kültürel tema değişkenlerinden dini mirası ve doğal tema değişkenlerinden doğa sporlarını içererek oluşturulmuştur. Tema kararlarına varılan rotalar ardından bölgesel karar değişkenleri ile detaylandırılarak özelleşmektedir.

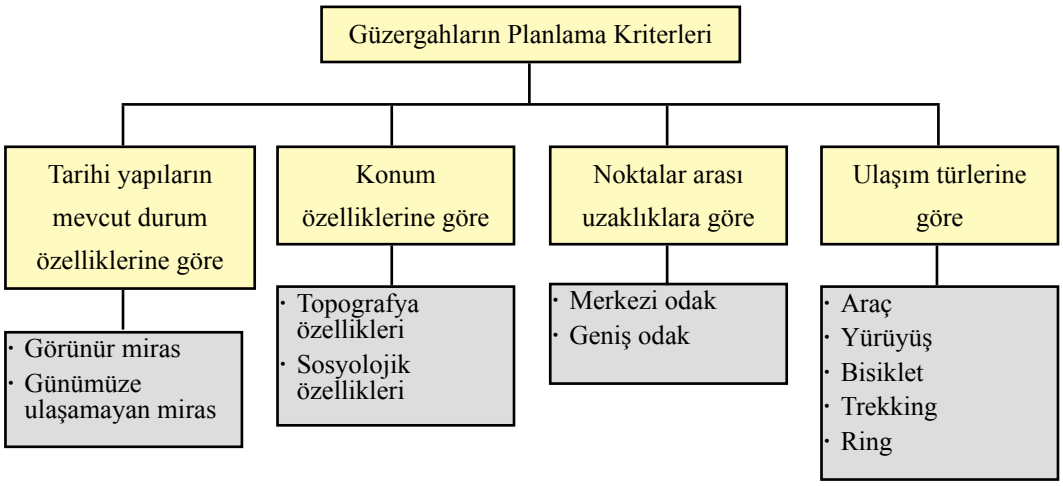
Rota planlamasının ardından çalışmanın devingen yapıya sahip olduğunu kontrol etmek, tasarımı geliştirmek ve tasarımların ihtiyaca yönelik olup olmadığını ölçmek amacıyla planlama çalışmaları ile tasarım çalışmalarının belirli aralıklarla örtüşüp örtüşmediği kontrol edilmeli, rota kararları gözden geçirilmelidir.

Sonuç olarak tasarlanılan kültürel rotalar/miras rotaları kentin; kültürel, fiziksel ve sosyal yapısının sürdürülebilir bir tasarım ile bütüncül olarak korunmasını hedeflemektedir. Bu amaçla rotalar; devingen, süreç içerisinde farklı gelişmelere adapte olabilen, kentin tarihi özelliklerini sürekli sorgulayan niteliklere sahip olacaktır.

5.2 Antakya ve Samandağ Özelinde Rota Planlama Kriterlerinin Belirlenmesi

Rota temalarının belirlenmesi ve bölgesel kararların alınmasının ardından bu bölüm kültürel rota/miras rota planlaması sırasında bölge özelinde incelenecek olan kriterleri barındırmaktadır. Gayrimüslim dini mirası korumaya yönelik oluşturulan kriterler rotaların bağlamları ve amaçlarına göre değişkenlik göstermiştir.

Tez kapsamında Antakya ve Samandağ özelinde güzergah planlama kriterleri; tarihi yapıların mevcut durum özellikleri, konum, noktalar arası uzaklık ve ulaşım türleri olmak üzere dört alt başlıkta ele alınmıştır (Şekil 5.2). Elde edilen veriler sonucunda üretilen üç dini rota çalışması, planlama kriterlerinin akabinde aktarılacaktır.

Şekil 5.2 Tez kapsamında yazarlar tarafından oluşturulan planlama kriterleri

5.2.1 Tarihi Yapıların Mevcut Durum Özellikleri

Kültürel rota sınıflandırma başlıklarından biri olan tarihi miras özellikleri günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan miras olmak üzere iki alt başlığa ayrılmıştır. Günümüze ulaşan miras kentin sahip olduğu dini yapıları, kalıntıları, müzeleri, önemli buluşma noktalarını nitelerken, günümüze ulaşamayan miras, kent tarihi içerisinde yer alan ancak günümüze deprem, istila, insan müdahalesi gibi sebeplerden ulaşamayan, yeri ya da bölgesi literatür çalışması ve sözlü tarih çalışmalarından deşifre edilebilen mirası içermektedir. Rota oluşturulurken tespit edilen günümüze ulaşan miras ve günümüze ulaşamayan miras alanları dini durakları temsil etmiştir.

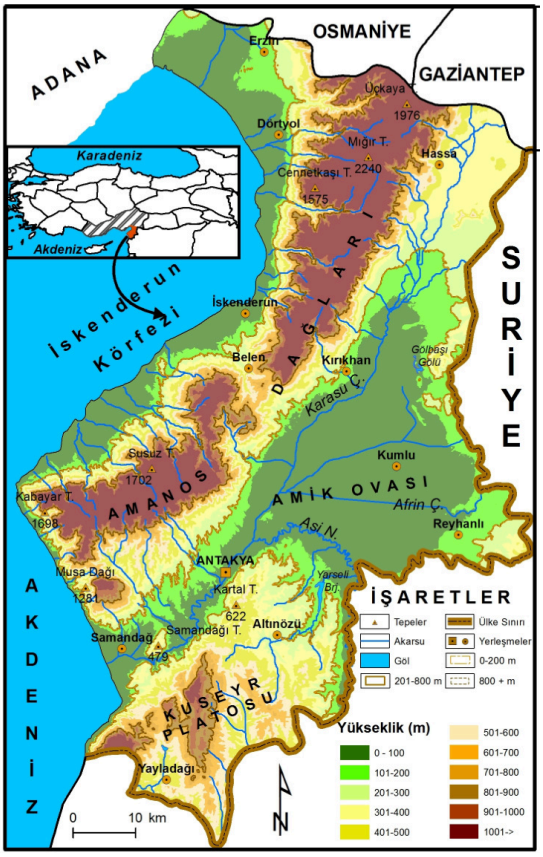
5.2.2 Konum Özellikleri

5.2.2.1 Topografik Özellikler

Samandağ denize kıyısı olan bir ilçe olup, Antakya Samandağ'ın doğusunda yer alan merkez ilçedir. Tarihsel süreç içerisinde Samandağ liman kenti özellikleri göstermiş olup, Antakya ile sürekli etkileşim halinde olmuştur.

İlçelerin topografik özellikleri incelendiğinde Samandağ-Antakya aksı; Amanos Dağları ile Kuseyr Platosunun arasından geçmekte, maksimum 200 metre yüksekliğe kadar çıkmaktadır. Güzergah içerisinde Asi Nehrinin yatağı bulunmakta, nehrin çevresi en fazla 0-100 metre aralığında yer almaktadır. Ancak kent içindeki yerleşimler dağlık alanlarda karşımıza çıkmaktadır.

Bu kapsamda Antakya yerleşkesi 401-500 metre rakıma ulaşan Habibi Neccar Dağı üzerindeyken, Samandağ ilçesinde yerleşim 1001 rakımın üzerine çıkan Musa Dağını ve Amanos Dağları üzerindedir (Şekil 5.3) (Atasoy ve Özşahin, 2013).

Şekil 5.3 Hatay ilinin topografik özellikleri (Atasoy ve Özşahin, 2013)

Tasarlanacak olan rotalardan dini rota 1 (Antioch antik kentini kapsamaktadır.) Habibi Neccar Dağı'nın eteklerinde yer almakta, bu nedenle yükseltinin 0-100 metre aralığında olduğu düzlük bir bölgede bulunmaktadır. Dini rota 2 (Seleucia Pieria antik kentini kapsamaktadır.) Amanos Dağları ve Kuseyr Platosu arasında yer almakta, dini rota 1'de olduğu gibi yükseltinin 0-100 metre aralığında olduğu düzlük bir bölgede bulunmaktadır. Dini rota 3 ise iki antik kentin birbirine bağlayan aksı ve aksta yer alan dini noktaları kapsamakta, Musa Dağı etekleri ve Kuseyr Platosunun yükseltilerinin 500 metre ile 800 metre aralığında olduğu bölgeleri barındırmaktadır.

Sonuç olarak dini rota 1 düzlük bölgede bulunduğundan tamamlanması rahat seviye, dini rota 2 Dor Mabedi'nin yer alması nedeniyle orta seviye, dini rota 3 sahip olduğu eğim nedeniyle zor seviye olarak nitelendirilmektedir (Şekil 5.4).

Şekil 5.4 Tasarlanılan rotaların Google Earth konumlarının gösterimi

5.2.2.2 Sosyolojik Özellikler

Antakya; belgeleme çalışmalarında aktarıldığı üzere Roma, Bizans ve Haçlı hakimiyetleri altında kalan, Hıristiyanlık tarihi ile öne çıkan bir kent olmuştur. Her ne kadar Memlük Dönemi ile Müslüman hakimiyeti kalıcı olsa da, geçmişten günümüze kentte Hıristiyanlara karşı sürdürülen hoşgörülü ve saygılı tutum hiç değişmemiştir.

Tarihinde Hristiyan popülasyonun yüksek olduğu bir kent olan Antakya'da bugün Müslüman nüfus yoğundur. Ancak yine de sosyal yapısında; Sunni Araplar ve Sünni Türkler, Alevi Araplar, Süryaniler, Katolikler, Ortodoks Rumlar, Protestan Araplar, Araplar, Ermeniler, Yahudiler ve diğer küçük topluluklar yaşamakta ve çok kültürlü kent yapısının dinamiklerini oluşturmaktadır (Yılmaz ve Zeren, 2019).

Bünyesinde çeşitli dinler ve mezhepler barındıran Antakya, farklı etnik kökenden insanların bir arada yaşadığı, çok kültürlü kozmopolit bir kent olarak günümüzde özelleşmiştir. Burada halk, dini kökenlerinden dolayı ayrışmanın aksine, birbirine

kenetlenmiştir. Farklı inanışlara sahip insanlar hep birlikte bayramları, özel günleri kutlamaktadır. Bu özelliği ile çok kültürlülüğün kent kimliğine yansıdığı Antakya, toplumsal çeşitliliği barındıran iyi bir örnektir.

Dini rota 1 olarak adlandırılan rota, Antakya (Antioch antik kentini kapsamaktadır) şehir merkezinde yer almakta, katolik ve ortodoks nüfusun yoğun olarak yerleşim alanını kapsamaktadır. Müslüman hakimiyeti altında olan merkez bölge; Sunni Araplar, Sünni Türkler ve Alevi Araplar gibi pek çok etnik kökenden insanın barındığı bölgeyi temsil etmektedir. Dini rota 2, günümüzde yerleşim alanlarını barındırmamakta, Tarihi Çevlik Limanı, Titus Tüneli, Beşikli Mağara, Dor Mabedi gibi kültürel miras alanlarını kapsamaktadır. Dini rota 3 ise, tarihinde yoğun olarak Ermenilerin yaşadığı bölgeleri temsil etmekte, Ermeni izlerinin ve mirasının bulunduğu yeri kapsamaktadır. Son kalan Ermeni köyü ve kilisesi dini rota 3 içerisinde yer almaktadır.

5.2.3 Noktalar Arası Uzaklık

Güzergahın belirlenmesi için incelenen bir diğer unsur tespit edilen kültürel değerlerin sahip olduğu noktalar arası uzaklık olmuştur. Noktalar arası uzaklık, güzergah izinin tespitinde oluşturulan noktaların ilişkilerini, ulaşım durumlarını, bilgi erişimlerini ve kent ekonomisini etkileyen bir kriter olarak ele alınmıştır. Çalışma kapsamında konumları incelenen noktalar, merkezi ve geniş odak olmak üzere iki gruba ayrılmıştır.

5.2.3.1 Merkezi Odak

Kültürel rota sınıflandırmasının odaklanılmış bir alanda, daha küçük çaplı olarak incelendiği, bilginin daha hızlı ve kolay edinildiği, ulaşımın yürüyüşe elverişli olduğu bir alanı kapsamaktadır. Tez kapsamında Antioch (günümüzde Antakya) ve

Seleucia Pieria (Günümüzde Samandağ) antik kentleri, merkezi odak alanları olarak tespit edilmiştir.

Antioch, tarihinde başkent özelliği gösteren, ticari, askeri ve dini yolların kesiştiği bir bağlantı noktası olmuştur. Hıristiyanlığın yayılması için Pavlus'un yaptığı yolculuğun başlangıç noktası olması ve ardından yolculuğu sırasında rotasında yer alan kentlerden biri olması ile günümüzde dini rota değeri bulunmaktadır. Tez kapsamında tasarlanılan dini rota 1, Antioch Antik kentini ve bölge içerisinde yer alan dini mirası kapsamaktadır. Tasarlanılan güzergah, günümüze ulaşan ve olmayan dini mirası, tarihi rotaları odak bir alanda barındırmakta, tarihi izlerin görünür olmasını hedefleyerek, bölgenin kültürel değerinin korunması ve farkındalığının arttırılması için bir çalışma içermektedir.

Dini rota 1; Ortodoks Kilisesi, Protestan Kilisesi, Katolik Kilisesi, Havra, Sermaye Cami, Müze Otel, St. Pierre kilisesi, Hatay Arkeoloji müzesi ve St. Peter Katedrali, Bocchus Tapınağı, Casareum, Sekizgen(Oktagonal) Kilise, St. George Kilisesi, Vens Kilisesi, Sezar Kilisesi, Teodos Kilisesi, Agusto Kilisesi gibi günümüze ulaşamayan miras alanları rotanın bileşenlerini oluşturmaktadır.

Seleucia Pieria, tarihinde sahip olduğu konum ve iklimi ile önemli bir kıyı kenti olmuştur. Hıristiyanlığın yayılması için Pavlus Antioch'tan yola çıkmış, Seleucia Pieria Antik kentinden deniz yolu ile yolculuğuna başlamıştır. Bir diğer önemli yolculuk ise Haçlı seferleri ile olmuştur. Haçlı ordusu kara yoluyla Anadolu'ya ulaşmak isterken büyük kayıplar vermiş bu nedenle ikinci seferini deniz yoluyla gerçekleştirmiştir. Deniz yolu ile Seleucia Pieria limanına gelen Haçlı ordusu, buradan Antioch sınırlarını zorlamıştır. Tez kapsamında tasarlanılan dini rota 2, Seleucia Pieria antik kentini ve bölge içerisinde yer alan dini mirası kapsamaktadır.

Dini rota 2; Tarihi Çevlik Limanı, Titus Tüneli ve Beşikli Mağara Müzesi, Mağaralar, Dor Mabedi ve Seleucia Pieria aşağı kent bölgesinde inşa edildiği

düşünülen yapılar günümüze ulaşamayan miras alanları nitelemekte ve rotanın bileşenlerini oluşturmaktadır.

5.2.3.1 Geniş Odak

Geniş Odak; Kültürel miras rotasının detaylandırıldığı, uzaklık sınırlarının kısıtlanmadığı, bilgi erişiminin daha uzun sürede sağlandığı bir sınıflandırmayı içermektedir. Tez kapsamında Antioch (günümüzde Antakya) ve Seleucia Pieria (Günümüzde Samandağ) antik kentleri arasında yer alan ulaşım aksını ve kültürel miras alanları ile genişletilen alanı kapsamaktadır.

Geniş rota, çalışma alanının sınırlarının genişletildiği, kültürel miras alanlarının dağınık konumlarda yer aldığı ancak benzer tarihi sürece ve değerlere sahip alanları içermektedir. Merkez odak 1 ve merkez odak 2 arasındaki aksı kapsayan bölge geniş rota, tez kapsamında dini rota 3 olarak ele alınmıştır (Şekil 5.5). Ticaret akışının yaşandığı, dini güzergahlara sahip olan rota, merkez rotaların bağlantısını içermekle birlikte, bölgenin sahip olduğu bütün dini mirası temsil ederek bütüncül bir koruma yaklaşımı barındırmaktadır.

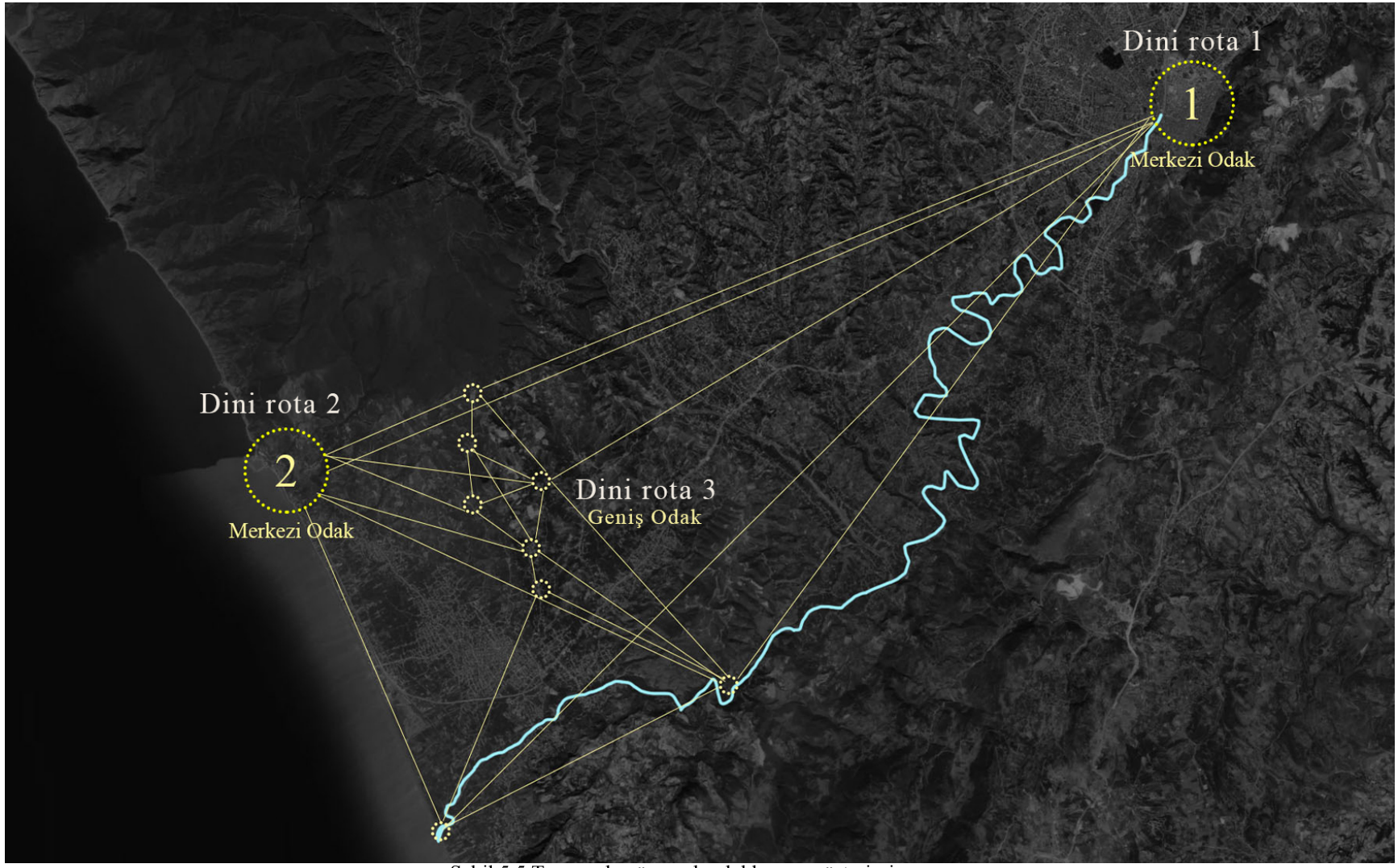
Dini rota 3; St. Simon Manastırı, Batıayaz Kilisesi, Ermeni Yoğunoluk Kilisesi, Vakıflı Ermeni Kilisesi, Rum Ortodoks Kilisesi, Meryem Ana Kilisesi, Azize Tekla Kilisesi ve Aziz Thomas Kilisesi, Yoğunoluk Kilisesi gibi günümüze ulaşamayan miras alanları rotanın bileşenlerini oluşturmaktadır.

Son olarak iki kent arasında yer alan ve günümüzde Antakya kentini ikiye bölen Asi Nehrinin dini rota 3 içerisinde yer alması önemli bulunmuştur. Nehrin tarihte Seleucia antik kentinden sandallar ile Antakya'ya ulaşım sağlandığı deşifre edilen bilgiler arasında olup, su aksının tekrar ulaşıma açılarak, geniş rota başlangıç noktalarından biri durumuna gelmesi tarihi rota izinin korunması için değerli olacaktır.

5.2.4 Ulaşım Türleri

Ulaşım türü, rota planlamasında belirlenen duraklara ulaşım seçeneklerini belirtmektedir. Günümüzde kent içerisinde duraklar arası ulaşım ağı zayıf olup, yoğun olarak ulaşım taşıtlar ile sağlanmaktadır. Duraklar arası yayalaştırılan sokaklar olsa da yürüyüş için planlanan rotalar eksik kalmaktadır. Uygulanması planlanan rota tasarımı, ulaşım ağını güçlendirmeyi ve taşıt yoğunluğunu azaltmaya yönelik planlar içermektedir. Bu kapsamda yayalaştırılmış güzergahlar arttırılarak, rotanın daha konforlu hale getirilmesi planlanmakta, rotanın bisiklet yolu, trekking alanı, ring hizmeti gibi ulaşım yöntemleri ile zenginleştirilmesi öngörülmektedir.

Bu kapsamda dini rota 1 olarak adlandırılan rota özelinde yayalaştırılma çalışmaları yapılmış, araç trafiği önerisinde bulunulmuş, yeni bir bisiklet aksı oluşturulmuştur. Dini rota 2 özelinde, ring sistemi kurulmuş, yürüyüş alanları ve bisiklet rotası bölgeye eklenmiş, araç trafiği belirtilmiştir. Dini rota 3 üzerinde, araç yolu işlenmiş, yeni yaya güzergahları oluşturulmuş ve trekking bölgesi kurulmuştur.

Şekil 5.5 Tasarımda güzergah odaklarının gösterimi

5.3 Antakya ve Samandağ Özelinde Planlanan Dini Rota Kurgusu

Yapılan planlama çalışmalarının ardından dini rota kurgusu deşifre edilen bilgilerin rota üzerinde uygulandığı kısım olmuştur. Rota planlamada öncelikle bölge özelinden planlama değişkenleri gözden geçirilmiştir. Rota planlamasına etki eden değişkenler sırasıyla; rotanın teması, dini miras noktaları, ziyaret edilmesi gereken lokasyonlar, tarihi rota izleri, ulaşım pratiği, rota uzunluğu, zorluk derecesi, arazi koşulları ve geçirilecek zaman başlıkları altında netleştirilmiş ve kültürel rota kurgusunun temel kararları alınmıştır. Gayrimüslim dini yapıları koruma kapsamında yapılan bölge çalışmaları sonucu üç güzergah planlanmasına karar verilmiş, üç istisna dışında bütün duraklar gayrimüslim dini yapıları ve sahip olduğu kültürü, Hıristiyanlığın kent içi önemini vurgulamakta, gayrimüslim dini mirasa olan farkındalığın arttırılması için bütün duraklar sonuç itibariyle tarihi değeri tespit edilen noktalardan oluşmaktadır.

İstisna olarak ele alınan ilk yapı, Habibi Neccar Camii olmuştur. Kent içinde Habibi Neccar Cami olarak bilinen cami, Roma döneminden günümüze kent hafızasında hep ibadet mekanı olarak yer almıştır. Çevresinde kilise ya da tapınak yapılarının olduğunu bildiğimiz yapı, bugün cami olarak kullanılsa da sahip olduğu kültürel miras değeri ile bölgeyi Hıristiyanlar için de önemli kılmaktadır. Yapı günümüzde Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında inşa edilen ilk cami olma özelliği ile öne çıkmakta, kent içinde röpar noktası olarak kullanılmaktadır. İkinci istisna, Sarımiye Cami olmuştur. Ezan, Çan, Hazzan olarak kentin dini belleğine kazınan, kültürel çeşitliliğin ve barışın simgesi olan söz, Katolik Kilisesi Çanı, Sarımiye Cami Ezanı ve Havra yapısından gelmektedir. Kentin dini belleğinin bir parçası olan yapının tasarlanılan dini rotaya dahil edilmesi bu nedenle değerli bulunmuştur. Son olarak müze yapıları rotaya dahil edilen istisna yapılar olmuştur. Hıristiyanlık, özellikle Roma ve Bizans dönemi mirası olarak kentte yer bulmaktadır. Bu kapsamda kent müzelerinde yer alan Roma ve Bizans dönemi kültür mirası, kentin sahip olduğu

tarihi bilginin kazanılmasına yardımcı olacak, gayrimüslim dini mirası korumak ve farkındalığının arttırılması amacıyla oluşturulan rotalara olumlu katkıda bulunacaktır.

Rotalar içerisinde sonuç olarak kiliseler, dini miras izlerinin tespit edildiği lokasyonlar, tarihi güzergahlar, Habibi Neccar Cami, Sarımiye Cami ve müze yapıları yer almakta, bölge ile ilgili tarihi bilgilerin edinildiği ve gayrimüslim dini mirasa olan farkındalığın arttırılmasına olanak tanıyacak duraklar bulunmaktadır.

5.3.1 Dini Rota 1 Kültürel Rota Planlaması

Merkez rota özelliği gösteren ilk rota, 1. Derece kentsel sit alanı özelliği gösteren Antakya merkezini kapsamaktadır. Günümüzde yoğun olarak kullanılan bölge şehir merkezini barındırmakta, çok sayıda yerleşim alanı, müze, dini yapı içermektedir. Etnik köken çeşitliliğinin ve farklı dönem kültürel miras alanlarının yer aldığı bölgede rota; kentin sahip olduğu dini mirası sürdürülebilir kılmak, koruma önerileri geliştirmek, kullanımını iyileştirmek ve farkındalığının arttırılması için tasarlanılmıştır. Rota izi; günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan bütün değerler göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur. Sonuç olarak planlanan rota izi, yaklaşık 30 kilometre uzunluğunda, yürüyüş, bisiklet ve taşıt kullanımı için uygun durumdadır.

Rota durakları; Rum Ortodoks Kilisesi, Protestan Kilisesi, Katolik Kilisesi, Sarımiye Cami, Sinagog, Habibi Neccar Cami, Müze Otel, St Pierre Kilisesi, Hatay Arkeoloji Müzesi ve günümüze ulaşamayan miras alanları olarak belirlenmiştir. Günümüze ulaşamayan miras alanları, literatür araştırmasında yeniden çizimi sağlanan tarihi haritalar ve belgeleme çalışmaları ile tespit edilmiştir. Bu kapsamda listede yer alan; St. Peter Katedrali, Bocchus Tapınağı, Casareum, Sekizgen(Oktagonal) Kilise, St. George Kilisesi, Vens Kilisesi, Sezar Kilisesi, Teodos Kilisesi, Agusto Kilisesi rotada yer alan günümüze ulaşamayan mirasın ögeleridir (Şekil 5.6).

Dini Rota 1 Planlama

Yapı Lejant

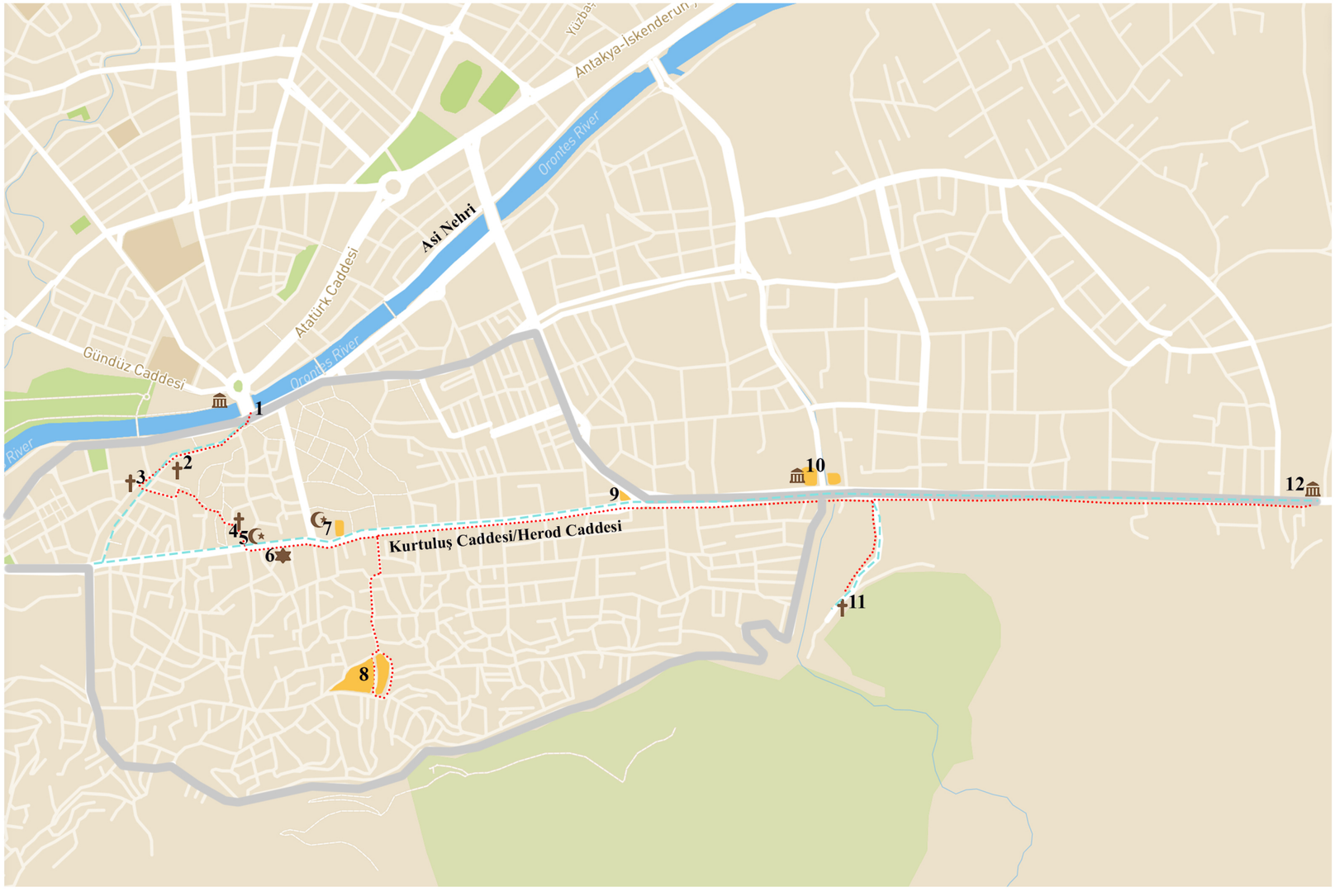
- Kilise
- Cami
- Havra
- Röpar Noktası
- Manzara Noktası
- Müze
- Kültürel Miras Alanı

Rota Lejant

- Yaya Yolu
- Bisiklet Yolu
- Taşıt Yolu
- Tarihi Güzergah

Durak Lejant

1. Başlangıç Noktası
2. Ortodoks Kilisesi
3. Protestan Kilisesi
4. Katolik Kilisesi
5. Ulu Cami
6. Havra
7. Ulu Cami/Görünür Olmayan Miras
8. Görünür Olmayan Miras
9. Görünür Olmayan Miras
10. Müze
11. St. Pierre Kilisesi
12. Müze

Şekil 5.6 Dini rota 1 güzergahının harita üzerinde gösterimi. Hazırlayan:Yonca Yılmaz, Danışman: Prof. Dr. Mine Tanaç Zeren

Rotanın içeriğini dini miras oluşturmakta, belirlenen duraklar dini miras özelliği göstermektedir. Rota kurgusu içerisinde belirlenen duraklar dini mirasın; kentte çözümlenmesini, algısının arttırılması, korunması ve sürdürülebilir olmasını amaçlamaktadır.

Rota, tarihi haritalarda da belirtilen antik Roma köprüsünün yıkıldığı noktadan başlamakta, halk dilinde köprü olarak adlandırılmaktadır. 2. Durak Ortodoks kilisesi olup, durağa yürüme uzaklığı 300 metre, yürüyüş ile 4 dakikadır. Ortodoks kilisesi, Osmanlı Döneminden günümüze kalan, Ortodoks Hıristiyanların hala ibadet ettikleri önemli bir kilisedir. 3. Durak, Protestan kilisesi olup, durağa yürüme uzaklığı 175 metre, yürüyüş ile 3 dakikadır. Protestan kilisesi, tarihi Suriye Bankasının Cumhuriyet döneminde kiliseye dönüştürülmesi ile kurulmuş, Protestan Hıristiyanların ibadet ettikleri bir yapıdır. 4. Durak, Katolik kilisesi olup, durağa yürüme uzaklığı 500 metre, yürüyüş ile 7 dakikadır. Katolik kilisesi Antakya'nın tarihi ve eski Musevi mahallesinde 150 yıllık bir konutun yeniden işlevlendirilmesi ile kurulmuştur. 5. Durak, Katolik kilisesi ile tek duvara sahip Sarımiye Camisidir. Kentin; ezan, çan hazan ile özdeşleşen minareye ev sahipliği yapan yapı olması ile önemlidir. Caminin akabinde 6. Durak, Havra yapısı olup durağa yürüme uzaklığı 120 metre, yürüyüş ile 1 dakikadır. 7. Durak Habibi Neccar Cami olup, durağa yürüme uzaklığı 160 metre, yürüyüş ile 2 dakikadır. Cami'nin bulunduğu lokasyon ve çevresi günümüze ulaşamayan mirası da barındırmaktadır. Tarihi haritalarda yer alan St. Peter Katedrali bu lokasyon civarında yer almaktadır. 8. Durak günümüze ulaşamayan miras alanları olup, tarihi haritalarda tespit edilen St George Kilisesi, Vens Kilisesi, Sezar Kilisesi, Teodos Kilisesi, Agusto Kilisesi günümüze ulaşamayan miras ögelerini oluşturmaktadır. Durağa yürüme uzaklığı 450 metre, yürüyüş ile 7 dakikadır. Günümüzde bölgede konut yapıları yer almaktadır. 9. Durak günümüze ulaşamayan miras alanları olup, tarihi haritalarda tespit edilen Sekizgen Kilise günümüze ulaşamayan miras ögesi durumundadır. Durağa yürüme uzaklığı 1.2 kilometre, yürüyüş ile 16 dakikadır. Günümüzde bölge yerinde bir park bulunmaktadır. 10. Durak müze otel olup, durağa yürüme uzaklığı 500 metre,

yürüyüş ile 7 dakikadır. Müze otelde tarihi mozaikler yer almaktadır. 11. Durak St. Pierre Kilisesi olup, durağa yürüme uzaklığı 600 metre, yürüyüş ile 9 dakikadır. St. Pierre kilisesi ibadet edilen ilk kilise olup, müze olarak kullanıma açıktır. 12. Durak Arkeoloji Müzesi olup, durağa yürüme uzaklığı 1.6 kilometre, yürüyüş ile 19 dakikadır. Müze'de Hatay tarihi hakkında bilgi edinmek mümkündür (Tablo 5.1).

Tablo 5.1 Dini rota 1 durak bilgileri

Durak No	Miras Dönemi	Kazanılan Bilgi	Bekleme Süresi	Geçiş Süresi
1		Başlama Noktası		
2	Osmanlı Dönemi	Aktif bir kilise olup, Ortodoks Hıristiyanların kültürel değerleri hakkında bilgi sahibi olunacaktır.	20 dk	4 dk
3	TC	Aktif bir kilise olup, kültürel değerler hakkında bilgi sahibi olunacaktır.	20 dk	3 dk
4	Osmanlı Dönemi	Katolikler tarafından kullanılan bir kilise olup, medeniyetler şehri olarak anılan şehirde dini farkındalık sağlanacaktır.	20 dk	7 dk
5	Osmanlı Dönemi	Dinler arası hoşgörü algılanacaktır.	10 dk	0-1 dk
6	Osmanlı Dönemi	Aktif bir sinagog olup, yahudilerin kültürel değerleri hakkında bilgi sahibi olunabilir.	20 dk	1 dk
7	Memlük Dönemi	Caminin lokasyonu Roma döneminde de kullanılmış, dinler arası katmanların olduğu bir yapı adasına sahiptir.	20 dk	2 dk
8	Roma Dönemi	Görünür olmayan miras alanı, kentteki dini miras farkındalığı artacaktır.	10 dk	7 dk
9	Roma Dönemi	Görünür olmayan miras alanı, kentteki dini miras farkındalığı artacaktır.	10 dk	16 dk
10	TC	Roma ve Bizans Dönemi ile ilgili bilgiler kazanılacaktır.	30 dk	7 dk
11	Bizans Dönemi	Müze yapısı olup, ilk dönem kilise yapılarındandır.	20 dk	9 dk
12	TC	Roma ve Bizans Dönemi ile ilgili bilgiler kazanılacaktır.	1 saat	19 dk

Sonuç olarak tasarlanılan güzergah; Roma, Osmanlı, Memlük ve TC dönemlerinin kültürel değerlerini barındırmaktadır. Güzergahın toplam yolculuk süresi 1 saat 15 dakika, ziyaret süresi 4 saat olmak üzere 5 saat 15 dakikada tamamlanabilmektedir.

Güzergah, kurgunun takip edilerek tamamlanabileceği gibi, rotaya deneyimleyen katılımcıların kişisel deneyimleri ile üretecekleri kurguyla da tamamlanabilir. Bu yöntem ile tarihi sokaklarda kaybolup, kentin mistik havasının deneyimlendiği, çıkmaz sokaklar ve tesadüfen karşılaşılan dini yapılar ile kentin dini miras farkındalığının arttırılması ve bölgeye özgü deneyimin sunulması mümkündür.

Parkur, yürüyüş alanlarını, bisiklet rotalarını barındırmakta kent tarihi ve dini miras üzerine bilgiler içermektedir. Parkur arazisi incelendiğinde eğim yüzde 7 değerinin altında olup, sadece St Pierre kilisesi yolunda yüzde on beş gibi bir değere ulaşmaktadır. Bu nedenle parkur zorluğu hafif olarak nitelendirilmektedir.

5.3.2 Dini Rota 2 Kültürel Rota Planlaması

Merkez rota özelliği gösteren ikinci rota, Samandağ/Çevlik sınırları içerisinde bulunmaktadır. Tarihinde aşağı şehir ve yukarı şehir olarak iki kent barındıran bölgede günümüzde yerleşik nüfus oldukça düşüktür. Bölge özellikle Roma dönemi kültürel mirasını yansıtmakta, rota, birinci rotada olduğu gibi kentin sahip olduğu dini mirası sürdürülebilir kılmak, koruma önerileri geliştirmek, kullanımını iyileştirmek ve farkındalığının arttırılması için tasarlanılmıştır.

Rota izi; günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan bütün değerler göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur. Sonuç olarak planlanan rota izi, yaklaşık 40 kilometre uzunluğunda, yürüyüş, bisiklet ve taşıt kullanımı için uygun durumdadır.

Rota durakları; Tarihi Liman, Titus Tüneli ve Beşikli Mağara, Dor Mabedi, Mağaracık mağaraları ve günümüze ulaşamayan miras alanı olarak belirlenmiştir. Günümüze ulaşamayan miras alanı, literatür araştırması ve sözlü tarih çalışmaları ile tespit edilmiş, aşağı kent ile yukarı kenti bağlayan güzergah üzerinde yer almıştır. Roma döneminde çok sayıda kilisenin bu bölgede yer aldığı ancak günümüze ulaşamadığı aktarılmıştır (Şekil 5.7).

Şekil 5.7 Dini rota 2 güzergahının harita üzerinde gösterimi. Hazırlayan:Yonca Yılmaz, Danışman: Prof. Dr. Mine Tanaç Zeren

Rota, tarihi Çevlik limanı noktasından başlamaktadır. Başlangıç noktası olarak belirlenen durak, günümüze ulaşamayan mirası da barındırmakta, tarihi limanı ve Aziz Pavlusun yolculuğunun başladığı noktayı belirtmektedir. 2. Durağımız Titus Tüneli olup, durağa yürüme uzaklığı 850 metre, yürüyüş ile 10 dakikadır. Titus tüneli Roma Dönemi'nde İmparator Vespasianus'un aşağı kenti su baskınından önlemek için inşa edilmiş, tarihi süreçte sıklıkla kullanılan bir rota olmuştur. 3. Durak, Beşikli Mağara olup, durağa yürüme uzaklığı 500 metre, yürüyüş ile 7 dakikadır. Titus tünelinin devamında olan mezarlık, Roma lejyonları ve köleleri tarafından inşa edilmiş, 12 mezarlıktan oluştmuştur. 4. Durak, günümüze ulaşamayan miras alanı olup, durağa yürüme uzaklığı 600 metre, yürüyüş ile 8 dakikadır. Bölgede yer alan yıkık taş duvarların Roma döneminde ticari faaliyetler için kullanılan yapılar olduğu düşünülmektedir. 5. Durak, mağaralar bölgesi olup, durağa yürüme uzaklığı 650 metre, yürüyüş ile 9 dakikadır. Bölgede yer alan ilk mağaraların rahibeler tarafından kullanıldığı söylenmektedir. Mağaraların akabinde 6. Durak, Dor Mabedi olup durağa yürüme uzaklığı 6 metre, yürüyüş ile 1 dakikadır (Tablo 5.2).

Tablo 5.2 Dini rota 2 durak bilgileri

Durak No	Miras Dönemi	Kazanılan Bilgi	Bekleme Süresi	Geçiş Süresi
1	Roma Dönemi	Başlama Noktası/ Seleucia Pierre Antik kentinin tarihi limanına sahip olmasıyla önemlidir.		
2	Roma Dönemi	Roma döneminin el işçiliği ile inşa ettiği en büyük yapı olması ile önemlidir.	20 dk	10 dk
3	Roma Dönemi	Roma dönem mezarlıklarını içermektedir.	10 dk	7 dk
4	Roma Dönemi	Görünür olmayan miras alanı, kentteki dini miras farkındalığı artacaktır.	5 dk	8 dk
5	Helenistik Dönem	Yukarı şehir ile ilgili bilgileri içermektedir.	10 dk	9 dk
6	Helenistik Dönem	M.Ö. 300 yılında Dorik stille yapılmış tapınak, Anadolu'nun ender örneklerinden biridir.	10 dk	1 dk

Sonuç olarak tasarlanılan güzergah; Roma, Osmanlı, Memlük ve TC dönemlerinin kültürel değerlerini barındırmaktadır. Güzergahın toplam yolculuk süresi 55 dakika, ziyaret süresi 35 dakika olmak üzere 1 saat 30 dakikada tamamlanabilmektedir.

Parkur, yürüyüş alanlarını, bisiklet rotalarını barındırmakta kent tarihi ve dini miras üzerine bilgiler içermekte, tamamlanması için üç saate ihtiyaç duyulmaktadır. Parkur arazisi incelendiğinde eğim yüzde 7 değerinin altında olup, sadece Mağaralar ve Dor Mabedi yolunda yüzde on beş gibi bir değere ulaşmaktadır. Bu nedenle parkur zorluğu orta olarak nitelendirilmektedir.

5.3.3 Dini Rota 3 Kültürel Rota Planlaması

Geniş rota özelliği gösteren üçüncü rota, Antakya-Samandağ aksında yer alan bütün dini miras alanlarını kapsamaktadır. Geniş rota ile dahil edilen bölgeler, yoğun olarak kırsal mimari özelliği göstermekte, özellikle tarihinde Ermeni nüfusun yerleşim alanı olarak kullandığı bölgeleri barındırmaktadır. Günümüzde yerleşim alanları, dini mitolojiler ve sahip olduğu doğal değerler ile birlikte, yöresel mutfağı ve restoranları ile tercih edilmeye başlamış, günümüze ulaşan tek Ermeni kilisesinin bulunması ile farkındalığı artan bir bölgeye dönüşmüştür.

Etnik köken çeşitliliğinin ve farklı dönem kültürel miras alanlarının yer aldığı bölgede rota; kentin sahip olduğu dini mirası sürdürülebilir kılmak, koruma önerileri geliştirmek, kullanımını iyileştirmek ve farkındalığının arttırılması için tasarlanılmıştır.

Rota izi; günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan bütün değerler göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur. Sonuç olarak planlanan rota izi, yaklaşık 80 kilometre uzunluğunda özellikle taşıt kullanımı için uygun durumdadır.

Rota durakları; Merkezi rota bir ve ikinin sahip olduğu bütün duraklara ek olarak St. Simon Manastırı, Rum Ortodoks Kilisesi, Azize Tekra Kilisesi, Meryem Ana Kilisesi, Yoğunoluk Kilisesi, Vakıflı Kilisesi, Dor Mabedi, günümüze ulaşamayan dini miras ve Asi Deltası olarak belirlenmiştir (Şekil 5.8).

Dini Rota 3 Plan

Yapı Lejant

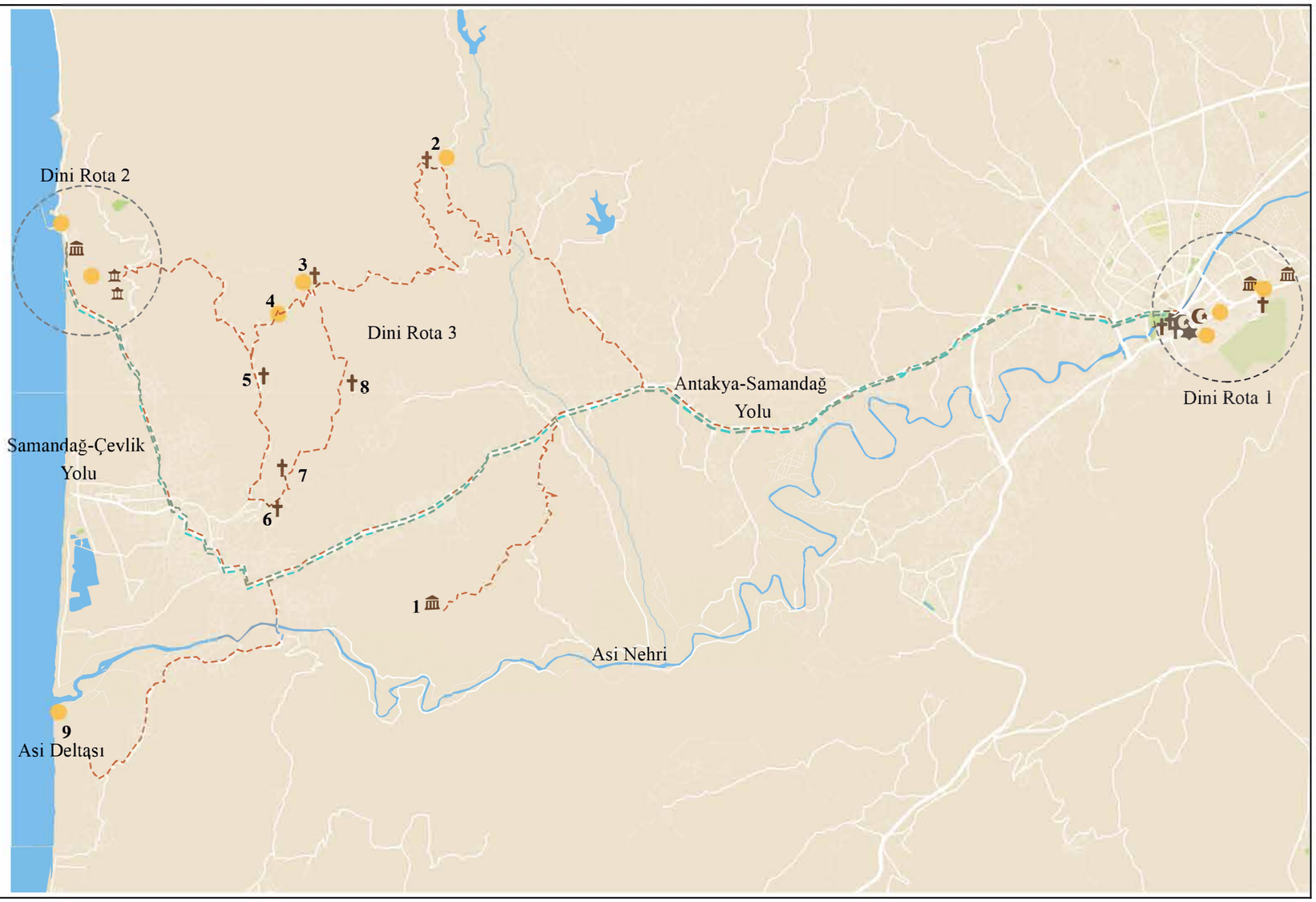
- Kilise
- Cami
- Havra
- Röpar Noktası
- Manzara Noktası
- Müze
- Kültürel Miras Alanı

Rota Lejant

- Yaya Yolu
- Bisiklet Yolu
- Taşıt Yolu
- Tarihi Güzergah

Durak Lejant

1. St. Simon Manastırı
2. Batıayaz Kilisesi
3. Yoğunoluk Ermeni Kilisesi
4. Musa Ağacı/Görünür Olmayan Miras
5. Vakıflı Ermeni Kilisesi
6. Rum Ortodoks Kilisesi
7. Meryem Ana Kilisesi
8. Azize Tekla Kilisesi
9. Görünür Olmayan Miras

Şekil 5.8 Dini rota 3 güzergahının harita üzerinde gösterimi. Hazırlayan:Yonca Yılmaz, Danışman: Prof. Dr. Mine Tanaç Zeren

Rota, Antakya merkezden başlamakta, ilk olarak St. Simon Manastır'ında durulmaktadır. Durağa sürüş uzaklığı 20 kilometre, özel taşıt ile 25 dakikadır. 2. Durağımız Batıayaz kilisesi olup, durağa sürüş uzaklığı 13 kilometre, özel taşıt ile 26 dakikadır. 3. Durak, Yoğunoluk Ermeni kilisesi olup, durağa sürüş uzaklığı 9.3 kilometre, özel taşıt ile 18 dakikadır. 4. Durak, Günümüze ulaşamayan miras alanı olup, durağa sürüş uzaklığı 1.8 kilometre, özel taşıt ile 6 dakikadır. Bu durakta Musa Ağacı, bölgenin anıt ağacı niteliğinde, Roma dönemi mirası içerisinde yer almaktadır. 5. Durak, Vakıflı Ermeni kilisesi olup, durağa sürüş uzaklığı 2.2 kilometre, özel taşıt ile 5 dakikadır. 6. Durak, Rum Ortodoks Kilisesi olup, durağa sürüş uzaklığı 3.7 kilometre, özel taşıt ile 8 dakikadır. 7. Durak Meryem Ana Kilisesi olup, durağa sürüş uzaklığı 1 kilometre, özel taşıt ile 3 dakikadır. 8. Durak Azize Tekla Kilisesi olup, durağa sürüş uzaklığı 2.4 kilometre, özel taşıt ile 7 dakikadır. 9. Durak günümüze ulaşamayan miras alanı olup, durağa sürüş uzaklığı 11 kilometre, özel taşıt ile 23 dakikadır (Tablo 5.3).

Tablo 5.3 Dini rota 3 durak bilgileri

Durak No	Miras Dönemi	Kazanılan Bilgi	Bekleme Süresi	Geçiş Süresi
1	Bizans Dönemi	Tarihi manastır Bizans Döneminden kalan ilk Hıristiyanlık yapılarından biridir.	20 dk	25 dk
2	Fransız Dönemi	Ermenilerin inşa etmeye başladığı önemli kiliselerden biridir.	10 dk	26 dk
3	Osmanlı Dönemi	Ermeni köyü olarak kurulan Yoğunoluk köyü, Ermeni tarihi için önemli bir lokasyonu barındırır.	20 dk	18 dk
4	Haçlılar Dönemi	Dini efsane barındırması ve görünür olmayan miras içerme potansiyeli ile önemlidir.	5 dk	6 dk
5	Osmanlı Dönemi	Türkiyede son kalan Ermeni köyünün günümüzde hala kullanılan son kilise olmasıyla önemlidir.	10 dk	5 dk
6	Osmanlı Dönemi	Rum ortodoksların günümüzde aktif olarak kullandığı kilise yapılarından biridir.	10 dk	8 dk
7	Osmanlı Dönemi	İmece usulu ile Ermenilerin inşa ettiği bir kilise olması ile önemlidir.	10 dk	3 dk
8	Bizans Dönemi	Rekonstrüksiyon uygulanarak ayağa kaldırılan tek dini yapı olma özelliği bulunmaktadır.	10 dk	7 dk
9	Seleucus Dönemi	Asi nehri ile denizin birleştiği, kentleri birbirine bağlayan tarihi su yolunun başlangıç noktası	30dk	23 dk

Sonuç olarak tasarlanılan güzergah; Roma, Osmanlı, Memlük ve TC dönemlerinin kültürel değerlerini barındırmaktadır. Güzergahın toplam yolculuk süresi 55 dakika, ziyaret süresi 35 dakika olmak üzere 1 saat 30 dakikada tamamlanabilmektedir.

Parkur, yürüyüş alanlarını, bisiklet rotalarını barındırmakta kent tarihi ve dini miras üzerine bilgiler içermektedir. Parkur arazisi incelendinde Antakya-Samandağ anayolu dışında kalan bölgeler dağlık kısımlar üzerinde yer almakta bu nedenle çoğunlukla eğim değeri yüzde onun üzerindedir. Bu nedenle bisiklet kullanımı için parkur zor koşullar sağlamaktadır.

5.3 Güzergah Tasarımı için Temel Kararlar ve İlkeler

Rota tasarımları; önceki bölümde planlaması yapılan rota izleri üzerinden rotayı deneyimleyecek olan kişilerin rota üzerinde geçirecekleri sürenin uzatılması, rota kalitesinin arttırılması, rotada dini mirasın vurgulanması, koruma kararlarının işlenmesi, kent içinde gezi merakının oluşturulması amacıyla rota planlamasının detaylandırılmasını barındırmaktadır.

Kültürel rota tasarımı farkındalığı artan bir konu olarak karşımıza çıksa da kültürel rotaların tasarımına ilişkin çok az sayıda çalışma yer almaktadır. Tez kapsamında rota tasarımları kurgulanırken Kentsel Strateji kapsamında hazırlanan Fıratı Tasarlamak adlı çalışma; Gaziantep, Urfa, Adıyaman bölgesi özelinde kültürel mirasın sürdürülebilir bir biçimde korunması amacıya kültürel rota tasarımı ve planlaması barındırmış, tez çalışmasında bu özelliği ile önemli bir referans olmuştur.

Rota tasarım çalışmasında öncelikli olarak planlanan üç güzergah incelenmiştir. Antioch antik kentini barındıran dini rota 1, Seleucia Pieria antik kentini barındıran dini rota 2 ve iki rota arasında geçiş sağlayan ve rotaların kapsamını geliştiren dini rota 3, farklı bağlamları ve buna paralel olarak farklı kültürel değerleri, dini mirası ve rota anlamları içermektedir.

Farklı bağlam, özellik ve içeriklere sahip olarak üretilen rota planları, rota tasarımı ile rotaların sahip olduğu durakların arttırılmasını ve bu vesile ile güzergah izlerinin daha yoğun bir şekilde örülerek, kültürel mirasın bütüncül koruma yaklaşımını güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu amaç ile rota tasarımları; duraklar arasında bulunan sürelerin incelenerek süre kontrolunun sağlanmasını, rotaların sahip olduğu olumsuz özellikleri azaltmayı ve olumlu özellikleri güçlendirmeyi, rota algısının arttırılması için tek bir tasarım dili kullanılmasını amaçlamaktadır. Sonuç olarak rota tasarımları, planlanan her rota için özgün tasarımları içermiş, rotanın sahip olduğu özelliklere göre değişiklik göstermiştir.

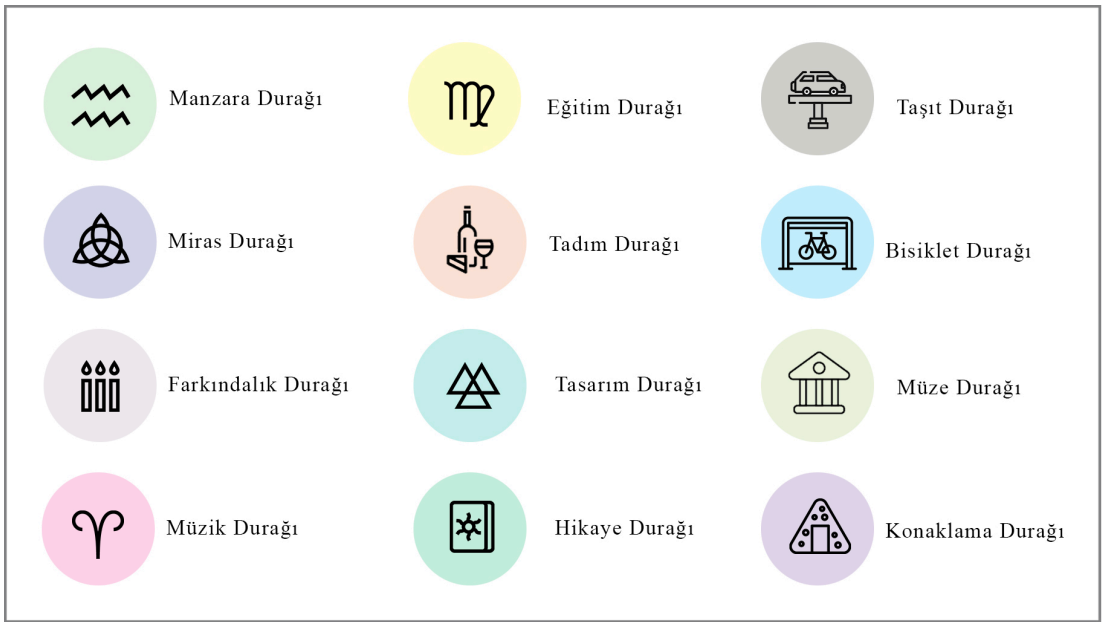
5.4.1 Antakya ve Samandağ Özelinde Rota Tasarım Kriterlerinin Belirlenmesi

Antakya ve Samandağ bölgeleri tarih öncesi dönemlerden başlayıp günümüze kadar birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, farklı inanışlara sahip kültürlerin izlerini barındırmıştır. Günümüzde Müslüman hakimiyeti altında olsa da kent, gayri müslim dini mirasını korumakta, Hıristiyanlık kent içerisinde önem teşkil etmektedir.

Tez kapsamında kenti deneyimleyenlerin gayri müslim dini mirasa karşı farkındalığının arttırılması amacıyla öncelikle ek eylemlerin oluşturulması amaçlanmaktadır. Planlanan rota izlerinin üzerine işlenecek ek eylemler kent içinde dini mirasa yönelik bilgilerin ve günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan dini miras farkındalığının arttırılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla rotalar detaylandırılmıştır.

Tasarlanılan rotaların içerisine ek eylemlerin tanımlanması; dini mirasın kent içinde korunmasına, tasarımların manevi odaklara dönüşmesine ve zamanla kent içerisinde tanımlanan duraklarda insanların bir arada toplanması, aynı yolda yürümesi, kutlama yapması sonucu sahip olduğu dini mirasa yeni ritüeller tanımlayacak, koruma olgusunu güçlendirecektir.

Bu amaç doğrultusunda tasarlanılan 12 ek eylem, planlanan dini rotalara işlenecek, rotanın bağlamına ve ihtiyacına göre konumlandırılacaktır. Ek eylemlerin barındığı duraklar sırasıyla; bisiklet durağı, taşıt durağı, miras durağı, farkındalık durağı, eğitim durağı, müze durağı, hikaye durağı, tasarım durağı, manzara durağı, tatlar durağı, müzik durağı, konaklama durağı olarak belirlenmiş ve rota içerisine kurgulanmıştır (Şekil 5.9).

Şekil 5.9 Tez kapsamında tasarlanılan durakların gösterimi

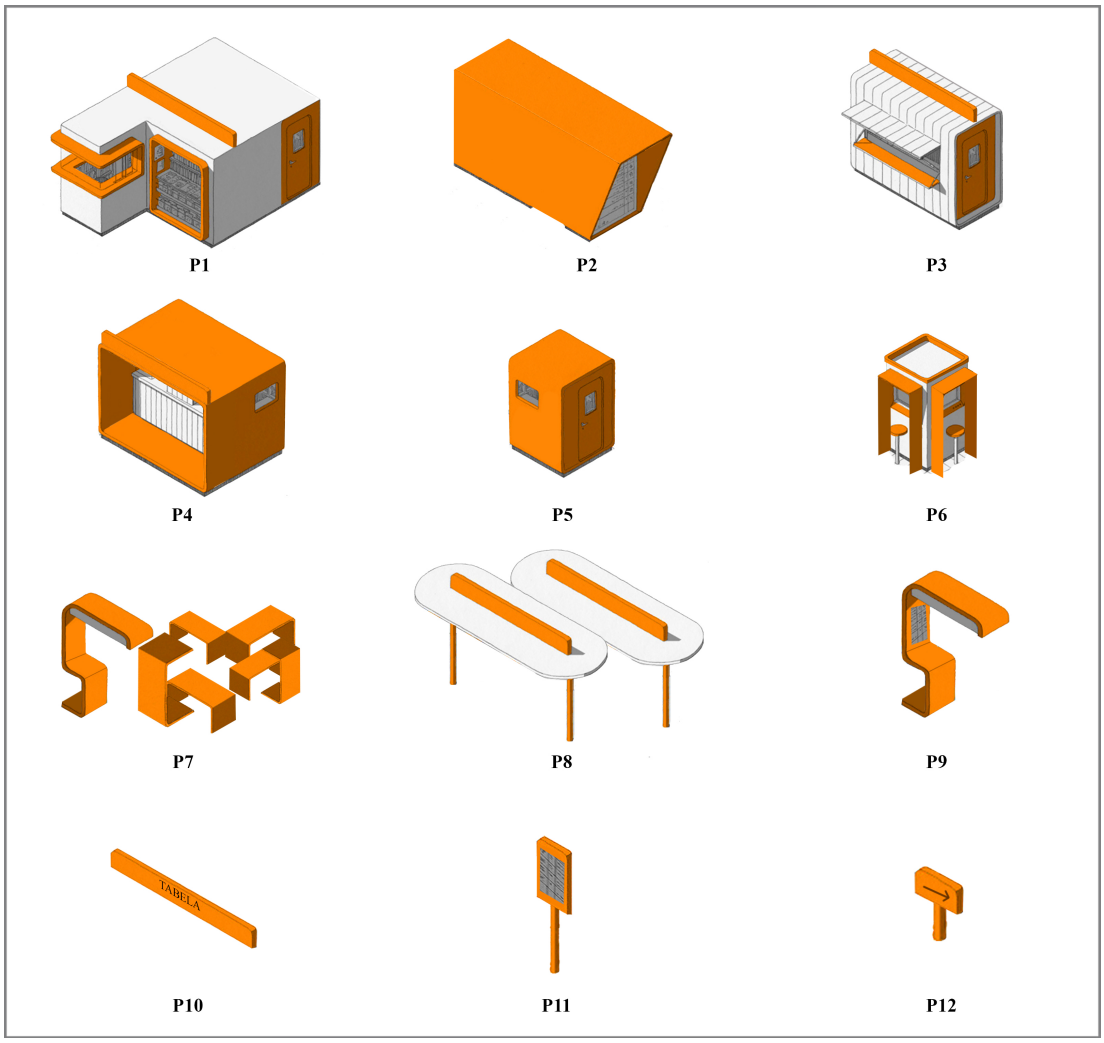
Rota tasarımın bir parçasını oluşturan ek eylemler, farklı içeriklere ve mekansal özelliklere ve sahip olup, planlanan üç rotanın ihtiyaç durumuna göre konumlandırılacaktır. Bu kapsamda sırasıyla manzara durağı, kent içinde panoramik görüntünün ya da tarihi izlerin gözlenebildiği noktaları belirtmekte, fotoğraflama, çizim yapma içi uygun alanları göstermektedir. Miras durağı, güzergah izi sırasında belirlenen durakları işaret etmektedir. Farkındalık durağı, günümüze ulaşamayan miras alanlarını belirtmekte, alanda zemin farklılaşması, bilgi panosu gibi özellikler bulunmaktadır. Müzik durağı, dini ritüellerde ya da buluşmalarda söylenilen şarkıların dinlendiği, görsel aktivitelerin yapıldığı etkinlik alanlarını belirtmektedir. Eğitim durağı, Hıristiyanlık tarihi ile ilgili bilgilerin paylaşıldığı, kültürel konuşmaların yapıldığı, belge ya da sözlü tarih çalışmalarına sahip lokasyonlardır. Tadım durağı, Hıristiyanlara özgü lezzetlerin bulunduğu, bayram yemeklerinin

tadıldığı ve gıda alışverişi yapılabilen duraklardır. Tasarım durağı, Hıristiyanlara özgü motiflerin, objelerin, simgelerin kullanılarak tasarım etkinliklerinin yapıldığı alanlardır. Hikaye durağı, kent içerisinde yer alan dini hikayelerin, mitlerin ve öykülerin anlatıldığı, deneyimlerin paylaşıldığı ve günlük hayat pratiklerinin konuşulduğu etkinlik alanlarıdır. Taşıt durağı araç otoparklarını, bisiklet durağı ise bisiklet otoparklarını belirtmektedir. Müze durağı kent içerisinde bulunan ya da kente eklemlenecek olan durakları belirtmektedir. Dahil edilen müzeler, teknolojik aletler ile bilgilerin paylaşıldığı noktalardır. Konaklama durağı, rotalar içerisinde yer alan konaklama lokasyonlarını barındırmakta, ayrıca tercih etmek isteyenler için oluşturulan kamp alanlarını içermektedir.

Ek eylem içeriklerinin belirlenmesinin ve detaylandırılmasının ardından planlanan rota içerisine yerleştirilecek olan durakların mekansal karşılıklarına yönelik çalışma yapılmıştır. İlk olarak durakların mimari üslupları üzerine çalışılmış, yapıların uzun ömürlü malzeme kullanılarak sürdürülebilir olmaları planlanmıştır. Bu kapsamda ele alınan duraklar iki farklı grupta incelenmiştir. İlk grup durak yapılarının taşınabilir tasarımlarını nitelemekte, duraklar portatif olarak tek hacimden üretilmiştir. Bu yapılar kent içerisindeki boşluklara, yapıların dış cephelerine ya da yayalaştırması planlanan sokaklara entegre edilecektir. İkinci grup ise kent içerisinde sabit kullanımları içeren müze yapıları, dini tasarım atölyeleri ve dini eğitim durakları gibi rotada kalıcı olması planlanan yapıları belirtmekte, kent boşluklarının üzerine inşa edilerek ya da tarihi Antakya konutlarından rota içerisinde planlanılan bölge içerisinde kullanıma uygun olanların tespiti ile restorasyon çalışmalarının yapılarak yeniden işlevlendirilecek yapıları nitelemektedir.

Bu kapsamda taşınabilir durak olarak dokuz durak ve üç rota geliştirici tabela tasarımı yapılmıştır. Sırasıyla P1 numaralı tasarım eğitim durağı, hikaye durağı gibi etkinlik alanlarını, P2 numaralı tasarım film gösterimi, eğitim video sarı izleme ve sunum alanlarını, P3 numaralı tasarım tadım duraklarını, P4 numaralı tasarım, tasarım atölyelerini ve konaklama birimlerini, P5 numaralı tasarım tuvalet

birimlerini, P6 numaralı tasarım kent içi bilgilendirme ve farkındalık duraklarını, P7 numaralı tasarım oturma birimlerini ve kent mobilyalarını, P8 numaralı tasarım üst örtü araçlarını, P9 numaralı tasarım kent içi bilgilendirmenin yer aldığı oturma birimlerini, P10 numaralı tasarım yapı tabelalarını, P11 numaralı tasarım rota bilgilendirme tabelalarını ve son olarak P12 numaralı tasarım rota içi yönlendirme elemanlarını nitelemektedir. Bölgeye tasarlanan duraklar rota içerisine ihtiyaç duyulan sayı kadar yerleştirilecek, farklı işlevlerde kullanılabilen tek hacimli mekanlar olarak tasarlanılmıştır (Şekil 5.10).

Şekil 5.10 Portatif dini durak tasarımları ve güzergah işaretleri

5.4.2 Antakya ve Samandağ Özelinde Tasarlanan Dini Rota Kurgusu

Bu bölümde Antakya ve Samandağ özelinde planlanan üç dini rota ile ilgili tasarım çalışmaları yapılacaktır. Dini rota kurguları farklı bağlamlarda yer alan rotalar bu özellikleri ile özgün değerler barındırmaktadır. Dini rota 1, Antioch antik kentini barındıran, kentsel sit ve yerleşim alanı içerisinde oluşturulan, dini rota 2 Seleucia Pieria antik kentini barındıran, Çevlik bölgesinde yer alan, yerleşimin seyrek olduğu bölgede oluşturulan ve son olarak dini rota 3, iki rota arasında koridor işlevi gören, Musa Dağı Eteklerinde bulunan ve engebeli arazide konumlanan yerleşim alanlarını kapsayan rota özelliklerine sahiptir.

Rotaların tasarım çalışması kapsamında, planlama çalışması yapılan rotalar detaylandırılacak, yapıların işlevleri ve koruma kararları aktarılacaktır. Bu kapsamda dini rota 1, dini rota 2 ve dini rota 3 sahip oldukları bağlam özelliklerine ve rota verilerine göre tasarlanacaktır. Tasarlanılan rotalar içerisinden dini rota 1 ise tasarım detaylarının belirtilmesi, ölçeğin aktarılması ve bağlantıların nasıl yapıldığını aktarmak üzere örnek çalışma alanı olarak belirlenerek, tasarım çalışmasının detaylarını içermektedir.

5.4.2.1 Dini Rota 1 Kültürel Rota Tasarımı

Dini rota 1, bölüm beşte aktarıldığı üzere Antakya'da yer alan merkez rota özelliğine sahiptir. Günümüzde cadde trafiğe açık durumda olup, yürüyüş ve taşıt kullanımı için uygun olsa da Antakya Belediyesi Kurtuluş Caddesi'nin taşıt trafiğine kapatılması için çalışma yürütmektedir. Tez kapsamında caddenin yayalaştırılması tarihi çevrenin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına katkıda bulunacağından olumlu bulunmuş, gayrimüslim dini mirasın korunması ve sürdürülmesi için tasarlanan rotaları destekleyecek bir karar olarak nitelendirilmiştir. Caddenin taşıt trafiğine kapatılması tarihi ve kültürel mirasın farkındalığını arttıracak, kentin çok katmanlı mirasının açığa çıkmasına vesile olacaktır.

Dini rota 1, Antioch antik kentinin bulunduğu lokasyonu barındırmakta, günümüzde şehir merkezi olarak kullanılmaktadır. Şehir yoğunluğunun yüksek olduğu bölge; çok sayıda sosyal donatıyı, yerleşim alanını ve ören yerlerini barındırmaktadır.

Güzergah içerisinde tasarım yapılırken, kent izlerinin ve bölge özelliklerinin daha net bir şekilde görülebilmesi için dini rota 1, 1/100 ölçek kullanılarak tasarlanılmıştır. Bu kapsamda rotanın sahip olduğu alan A, B, C bölgeleri olmak üzere üçe ayrılmıştır (Şekil 5.11). Bölgeler, tespit edilen durakların ilişkileri, noktalar arası mesafeleri ve barındırdığı bölge özelliklerine göre belirlenmiştir. A ve B bölgesi kentsel sit alanı içerisinde yer almakta iken, C bölgesi kentsel sit alanının dışında yer almaktadır. Bu nedenle A ve B bölgeleri koruma amaçlı imar planı üzerinden detaylandırılarak tasarlanılmış ancak C bölgesi ile ilgili çizimlerin yer almaması nedeniyle bölgesel çalışma yapılmıştır.

Şekil 5.11 Dini rota1'in bölgelere ayrılması

A bölgesi olarak ele alınan alan, yoğun olarak şehir merkezini, yerleşim alanını, dini miras çeşitliliği ve yayalaştırılan sokakları barındırmaktadır. Bölge incelendiğinde bütün duraklar arası mesafe 10 dakikanın altında olup, yürüyüş ile kolaylıkla tamamlanabilmektedir. Bölge içerisinde altı dini miras durağı yer almakta, yapılar aktif olarak kullanılmaktadır.

Rota içerisine ilk olarak dini duraklar yerleştirilmiş, ardından ek olarak bisiklet güzergahı ve yeni taşıt güzergahı işlenmiştir. A bölgesinde yer alan Ortodoks Kilisesi, Protestan Kilisesi, Katolik Kilisesi, Sermaye Cami ve Havra yapılarının yapısal ölçekte bir koruma sorunu bulunmamakla birlikte, mevcut hallerine bir müdahalede bulunulmadan rotaya eklemlenmeleri planlanmaktadır.

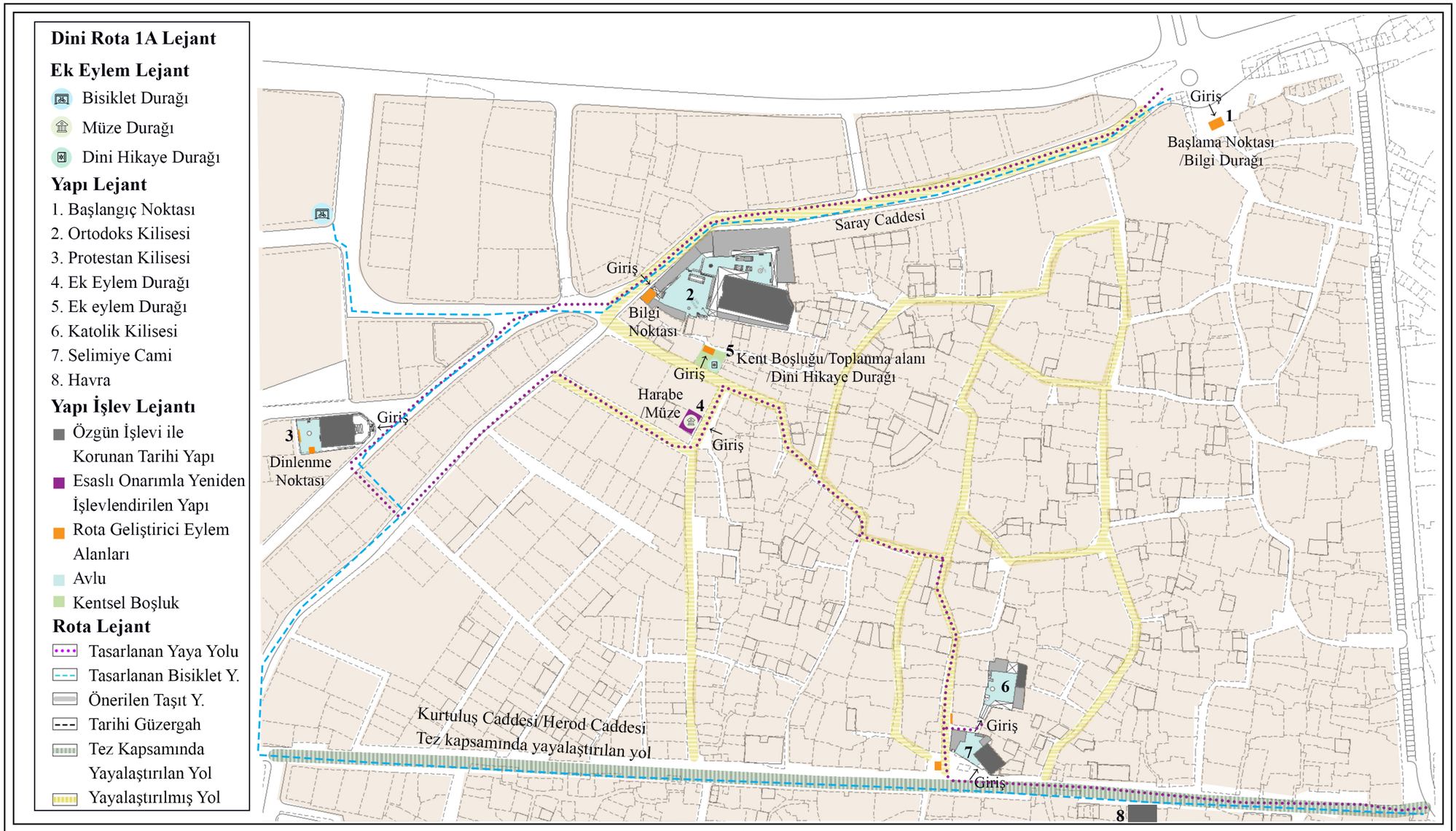
Rota 1 numaralı bilgi durağından başlamaktadır. Bu durak toplanma noktası olup, kent haritalarının ve rota bilgilerinin paylaşıldığı durak işlevinde ek eylem durağı içermektedir. 2 numaralı durak Ortodoks Kilisesi olup, kiliseye bağlı olan dükkanlardan birinin basit onarım ile rota bilgi durağı olarak tanıtım durağına dönüştürülmesi ön görülmüştür. Kilisenin dini durak algısı sahip olduğu kubbe ve çan kulesi ile sağlanmış, çevresindeki yapılardan hacimsel olarak farklılaşarak dini işareti sağlanmıştır. 3 numaralı durak Protestan Kilisesi olup, yapının zemin katı ve avlusu kiliseye bağlı kafe olarak kullanılmaktadır. Kilisenin dini durak algısı üzerinde bulunan hac sembolü ile sağlanmış, çevresindeki yapılardan plan konumu ve kütlesel hacmi ile farklılaşmıştır.

Alanda çok sayıda yeme içme noktası, konaklama birimi, alışveriş noktası bulunmakta bir tane de müze yer almaktadır. Bu kapsamda kent sirkülasyonunun yüksek olması nedeniyle 4. ve 5. duraklar, çok sayıda insanın bir arada etkinlik yapmasını sağlayacak dini hikaye durağı ve dini müze durağı için uygun bulunmuştur. Duraklar kalıcı rota özelliği gösterecek olup, 4 numaralı durak koruma amaçlı imar planından ve çalışma alanında tespit edilen harabe yapılarının esaslı onarım uygulanması ile dini müze durağı olarak yeniden işlevlendirilmesine, 5

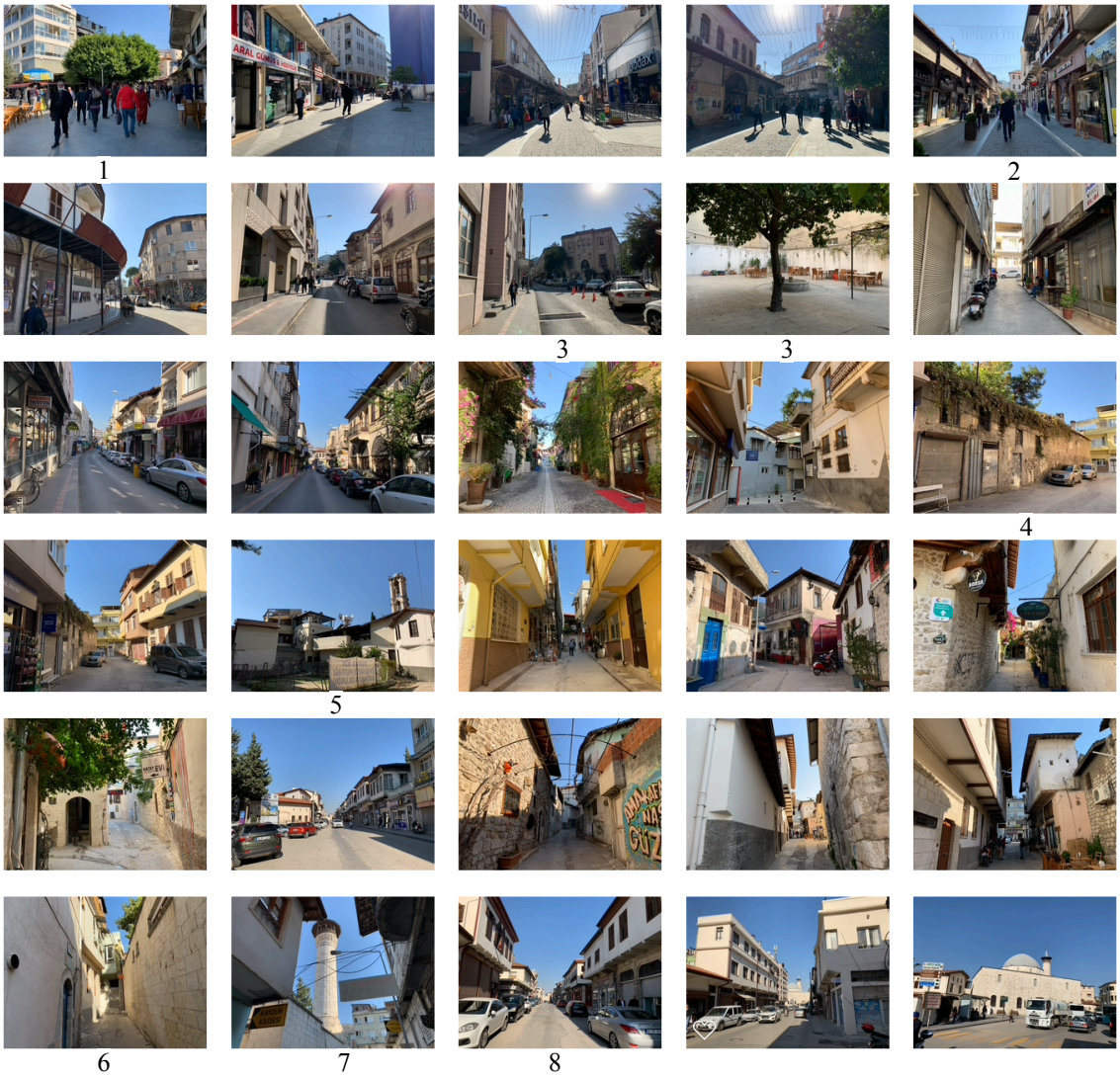
numaralı durağa ise şekil 5.10'da yer alan P1 numaralı tasarımın entegre edilmesine karar verilmiştir. Kent boşluğu böylelikle dini rota üzerinde bir toplanma alanı olarak değerlendirilecektir.

6 numaralı durak Katolik Kilisesi olup, yeniden işlevlendirilerek kilise işlevi kazanmıştır. Kilisenin dini durak algısı düşük olup, çevresindeki yapılardan ayrışmamaktadır. 7 numaralı durak Sarımiye Cami olup, Kurtuluş Caddesinde yer alan dini yapılardan biri konumundadır. Kilisenin dini durak algısı plan düzleminde sokağa açılı yerleşmesi ile sağlanmış olup, sahip olduğu minare ile anıtsal özelliği vurgulanmaktadır.

8 numaralı durak Sinagog yapısı olup, Kurtuluş Caddesinde yer alan dini yapılardan biridir. Kilisenin dini durak algısı düşük olup, çevresindeki yapılardan ayrışmamaktadır. Dikdörtgen plana sahip olanan yapıya giriş vurgusu yapılarak farkındalığının arttırılması planlanmaktadır. Sonuç olarak rotaya eklemlenecek olan tasarımlar kent içerisinde gayrimüslim dini mirasa olan algının yükselmesine olanak tanıyacaktır (Şekil 5.12).

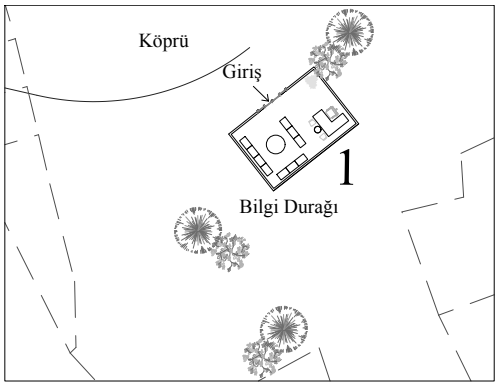

Şekil 5.12 Dini rota tasarım 1A güzergahının harita üzerinde gösterimi. Hazırlayan:Yonca Yılmaz, Danışman: Prof. Dr. Mine Tanaç Zeren

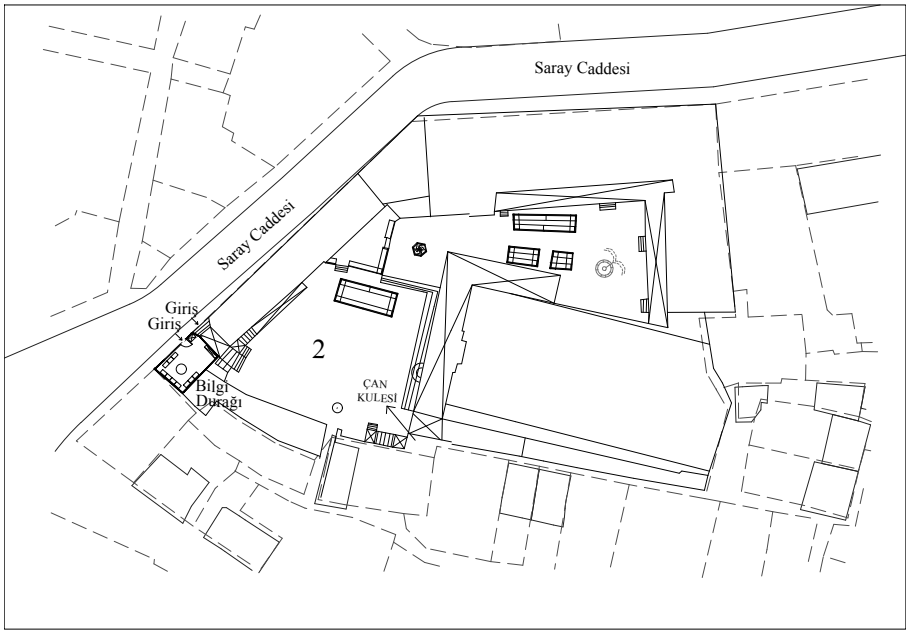

Şekil 5.13 Dini rota 1 güzergah izinin fotoğraflanması (Kişisel Arşiv, 2021)

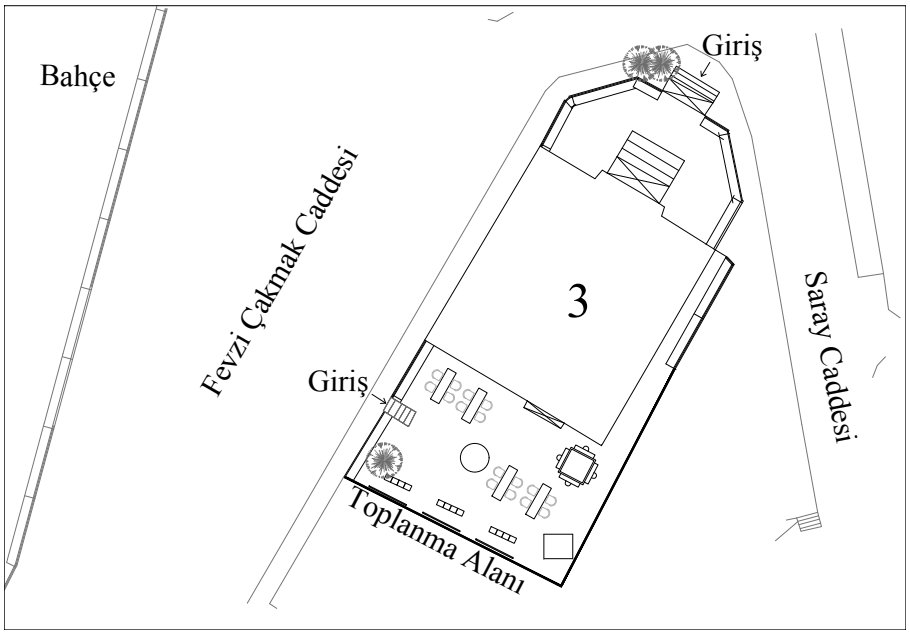
Şekil 5.13 Dini rota 1A bölgesinde oluşturulan rotanın sırasıyla fotoğraflarını barındırmaktadır. Tez kapsamında yapılan kültürel rota çalışması, kültürel rota planlamasının ve tasarımının çeşitli parametreler ile oluşturulduğunu yansıtmış olup, tasarım çalışmaları aktarılırken, tasarım ölçeklerinin önemini vurgulamıştır. Kültürel rota tasarımı şehir ölçeğinden yapısal ölçeğe kadar bütün süreçleri kapsamakta olup, tasarım detaylarının örneklendirilmesi amacıyla dini rota 1A bölgesi tez kapsamında detaylandırılmıştır. Devamında yapılan tasarım çalışmaları uygulanan prototip baz alınarak uygulanmalıdır (Şekil 5.14) (Şekil 5.15) (Şekil 5.16) (Şekil 5.17) (Şekil 5.18)

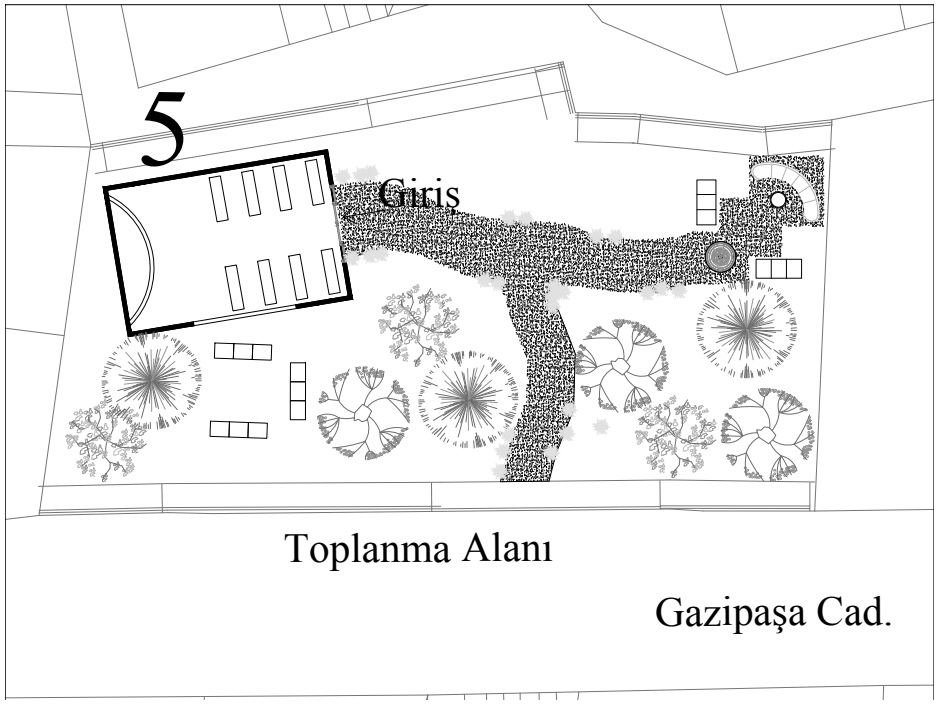
Şekil 5.14 1 numaralı kültürel rota durağının tasarım detayı

Şekil 5.15 2 numaralı kültürel rota durağının tasarım detayı

Şekil 5.16 3 numaralı kültürel rota durağının tasarım detayı

Şekil 5.17 5 numaralı kültürel rota durağının tasarım detayı

Şekil 5.18 6 ve 7 numaralı kültürel rota duraklarının tasarım detayı

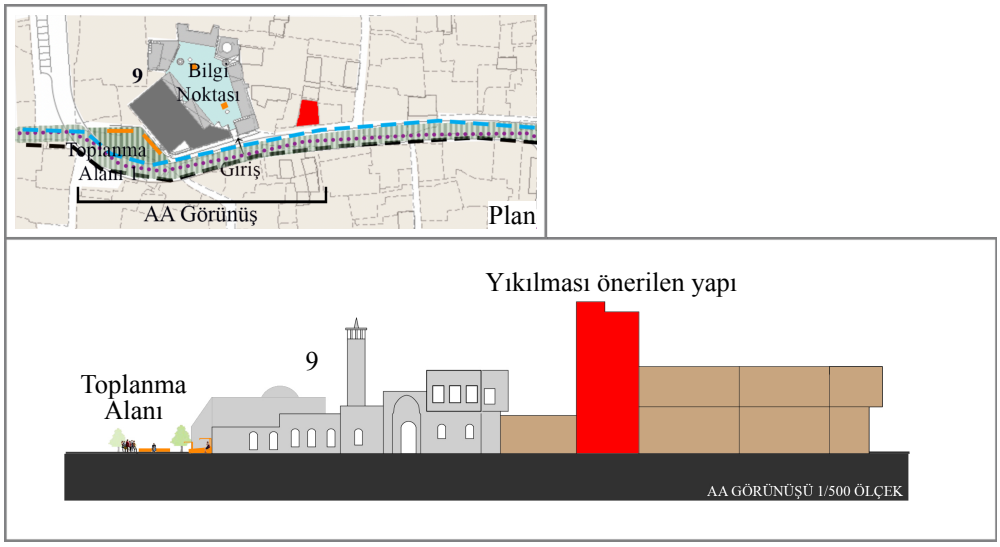
İkinci bölgeyi temsil eden B bölgesi, A bölgesinin devamı olsa da yeme içme eylemlerinin ve konaklamanın azaldığı, daha az sosyal donatının olduğu alanı kapsamaktadır. Günümüzde A ve C bölgeleri arasında kalan B bölgesi geçiş aksı olarak kullanılmaktadır.

Bölge içerisinde biri görünür üçü günümüze ulaşamayan miras olmak üzere dört dini miras durağı yer almaktadır. Rota içerisine ilk olarak dini duraklar yerleştirilmiş, ardından ek olarak bisiklet güzergahı ve yeni taşıt güzergahı işlenmiştir. Koruma sorunları planlanan rota özelinde incelendiğinde görünür miras yapısı olan Habibi Neccar Cami aktif olarak kullanılmakta ve koruma sorunu bulunmamaktadır. Ancak günümüze ulaşamayan mirasa yönelik farkındalığın bölge özelinde düşük olduğu tespit edilmiştir.

Habibi Neccar Camii ve günümüze ulaşamayan miras alanlarını kapsayan B bölgesinde duraklar arası yürüyüş mesafeleri 10 dakikanın üzerine çıkmaktadır. Bölge üzerinde geçirilecek sürenin arttırılması, noktalar arası dinlenme alanlarının sağlanması ve dini miras farkındalığın arttırılması amacıyla rotaya geliştirici ek eylemler tasarlanılmıştır.

Rota içerisinde 9 numaralı durak Habibi Neccar Cami olup, yapının koruma sorunları bulunmamaktadır. Cami girişi öncelikle toplanma alanı olarak belirlenmiş olup, burada rotanın sahip olduğu tarihi çevre ile ilgili bilgilerin aktarılması planlanmaktadır. Caminin sahip olduğu lokasyon günümüzde görünür miras olan Habibi Neccar Cami'i barındırsa da bölgede günümüze ulaşamayan mirasın da yer aldığı literatür araştırmasında tespit edilmiştir. Bu kapsamda bölgede günümüze ulaşamayan miras ögesi olarak deşifre edilen Büyük Kilise hakkında bilgilerin paylaşılması, bölgenin sahip olduğu tarihsel sürecin vurgulanması amacıyla cami avlusunun düzenlenmesi ve bilgi panolarının yerleştirilmesi önerilmektedir. Şekil 5.10'da yer alan tasarımlardan P9 ve P11 bölge için uygun bulunmuştur.

Kilisenin dini durak algısı yüksek olup, çevresindeki yapılardan plan konumu ve kütlesel hacmi ile farklılaşmaktadır. Ancak kentsel dokuya zarar veren çok katlı bir konut yapısının yüksekliği, cami görünüşünü ve farkındalığını olumsuz etkilemekte, bu nedenle yıkılması gerektiğine karar verilmiştir (Şekil 5.19).

Şekil 5.19 Kurtuluş Caddesi'nin AA Görünüşü ve yıkılması önerilen yapı

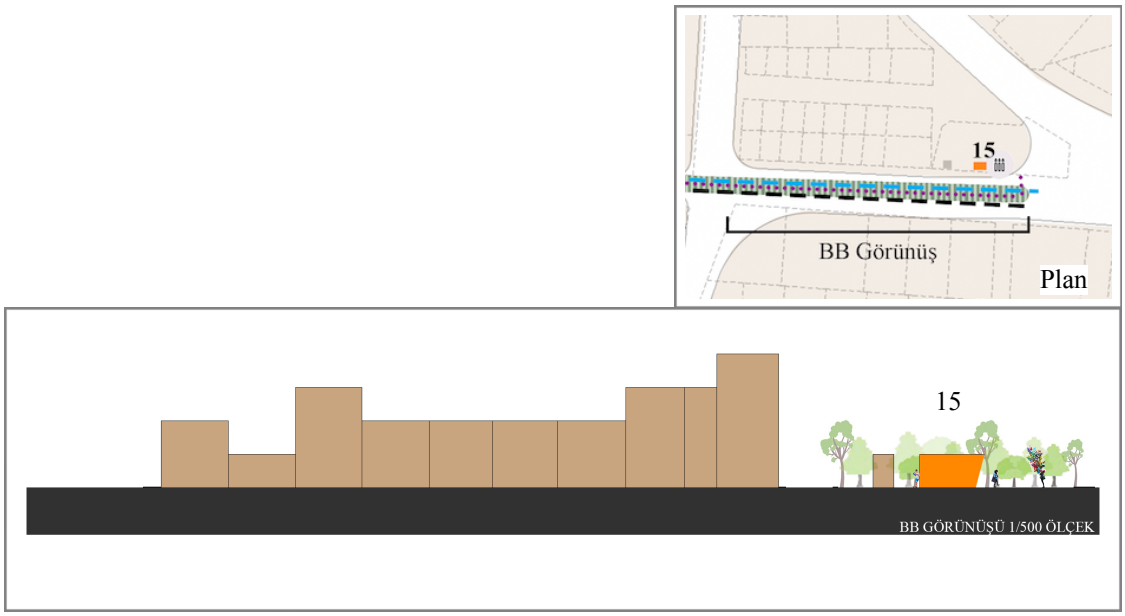
10 numaralı durak koruma amaçlı imar planından ve alan çalışmasından tespit edilen harabe yapısı olup, yapının esaslı onarım uygulaması ile dini eğitim durağı olarak yeniden işlevlendirilmesi önerilmektedir. 11. Durak üzerinde Roma Dönemi izlerinin yer aldığı bir bölge yer almakta olup, bölge ile ilgili bilginin alınabileceği bir ek eylem durağı işlenmiştir. Durakta günümüze ulaşamayan miras olarak nitelendirilen yapılar ve yapıların bulunduğu dönemler aktarılacaktır. Şekil 5.10'da belirtilen P6 numaralı tasarım bölge için uygun bulunmuştur. 11 numaralı durak dinlenmek ve bilgi almak için toplanma alanını barındıran bir meydan olarak tasarlanılmıştır. Ardından 12 numaralı durak Bocchus Tapınağı, St. George Kilisesi ve Teodos Kilisesi olmak üzere günümüze ulaşamayan miras ögelerini kapsamakta, ancak günümüzde bölge yoğun olarak Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen tarihi Antakya evlerini barındırmaktadır. Durağa dini farkındalık durağı işlenmiş, bölgede yer alan konutların etrafından köşebent uygulanarak bölge belirleme yapılmıştır. Ayrıca yapı üstlerine bilgilendirme panoları işlenerek farkındalık arttırılacaktır. Şekil 5.10'da belirtilen P11 numaralı tasarım bölge için uygun bulunmuştur.

12. Durak ve 15. Durak arasında kalan bölge yürüyüş ile 16 dakikada tamamlanmaktadır. Bu sürenin kısaltılması amacıyla rota içerisine ek eylemler tasarlanılmış, rotada aktif yürüyüş süresinin 10 dakikanın altında kalması amaçlanmıştır.

12. Durak ile 15. Durak arasında kalan bölge Helenistik dönem izlerinin yer aldığı bölge olup, günümüzde bölgede yoğun olarak konutlar yer almaktadır. Alan araştırmasında niteliksiz yapıların çoğalması ile dönem izlerinin farkındalığının azaldığı tespit edilmiş olup, doku içerisinde yer alan tarihi yapıların onarım çalışmaları yapılarak zaman içerisinde ek eylemler ile rotaya dahil edilmesi ve niteliksiz yapıların yerine dokuya uyumlu tasarımların yapılması ile rotanın değerinin arttırılacağı ön görülmektedir.

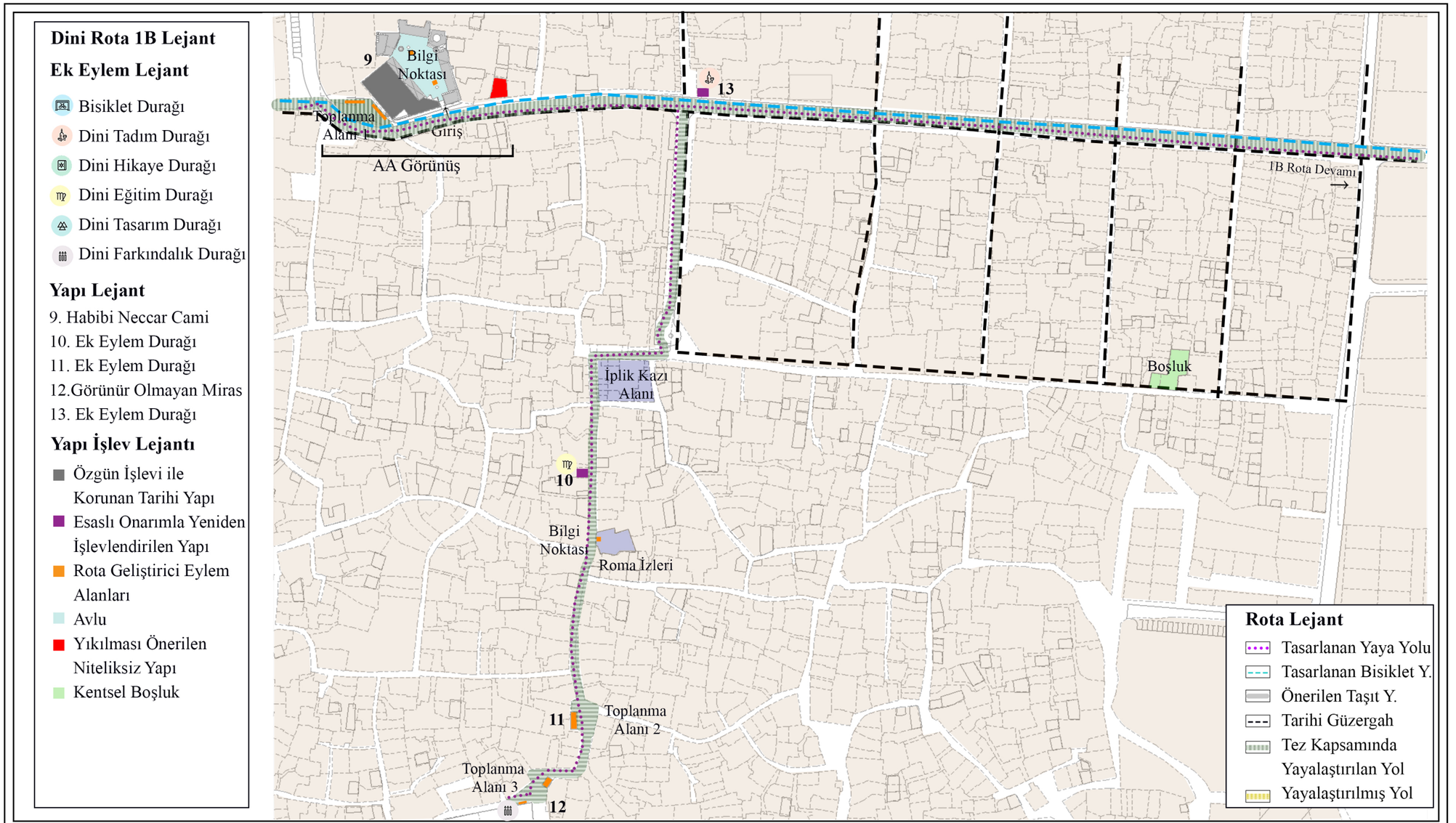
Bu kapsamda 13. Durak alan araştırmasında tespit edilen atıl durumda olan tarihi konutun esaslı onarım uygulaması ile dini tadım durağı olarak yeniden işlevlendirilmesi ile rotaya eklemlenmiştir. Ardından 14. Durak Kurtuluş Caddesi üzerinde yer alan, niteliksiz ticari bir yapının tarihi dokuya verdiği zarar nedeni ile yıkılmasına ve ortaya çıkan boşluğa Şekil 5.10'da belirtilen P11 numaralı tasarımın yerleştirilmesi uygun bulunmuştur.

Ek eylemler tarihi uzun çarşıdan çıkan insanların da bölgeyi keşfetmesini sağlayacak, rota yoğunluğunun arttırılması ile farkındalığın arttırılarak bilgilerin çoğaltılması sağlanacaktır. Son olarak 15. Durak, Casareum, Agusto Kilisesi, Sezar Kilisesi ve Vens Kilisesi'ne ait günümüze ulaşamayan miras alanını kapsamakta, günümüzde park alanı olarak kullanılan alanda bulunmaktadır. Bölgenin park olarak kullanılmasından dolayı ek eylem durağında portatif tasarım uygulanmıştır (Şekil 5.20).

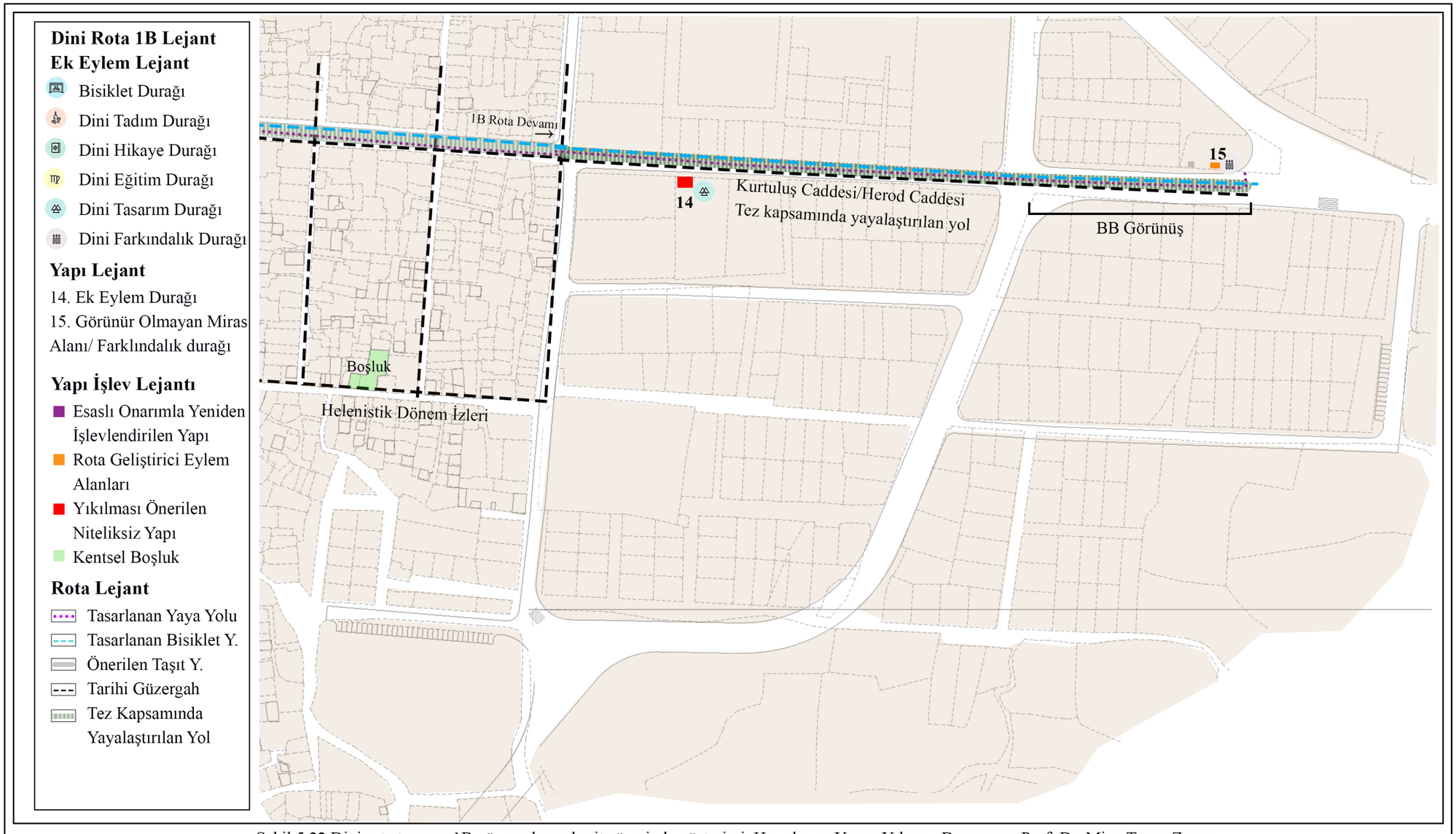

Şekil 5.20 Kurtuluş Caddesinin AA Görünüşü

Portatif tasarım planlanması durumunda tarihi izlerin çıkarılması için kazı çalışmalarının yapılabilmesine olanak tanımakta, günümüze ulaşamayan mirasın korunmasın ve farkındalıklarının arttırılmasını sağlamaktadır. Şekil 5.10'da belirtilen P6, P9 ve P11 bölge için uygun bulunmuş, dini bilgilerin dijital olarak paylaşılacağı, oturma fonksiyonuna sahip durakların rotaya işlenilmesi önerilmiştir (Şekil 5.21) (Şekil 5.22).

Şekil 5.21 Dini rota tasarım 1B güzergahının harita üzerinde gösterimi. Hazırlayan:Yonca Yılmaz, Danışman: Prof. Dr. Mine Tanaç Zeren

Şekil 5.22 Dini rota tasarım 1B güzergahının harita üzerinde gösterimi. Hazırlayan:Yonca Yılmaz, Danışman: Prof. Dr. Mine Tanaç Zeren

C bölgesi A ve B bölgelerinin aksine geniş yolları, yeni yapıları ve kent boşluklarını barındırmaktadır. Bölge özellikleri incelendiğinde müze adasına dönüştüğü gözlenen bölge; Hatay Arkeoloji müzesi, Müze otel ve St. Pierre Müzesi gibi müzeleri bulundurmakta yoğun olarak kent tarihi hakkında bilgilerin edinildiği mekanları içermektedir. Yapılaşmanın olduğu bölge, günümüze ulaşamayan miras alanı olarak da zengin olup, bütüncül koruma için ek eylemler bölgeye işlenmiştir.

C bölgesinde de B bölgesinde olduğu gibi duraklar arası yürüyüş mesafesi 10 dakikanın üzerine çıkmaktadır. Bölge üzerinde geçirilecek sürenin arttırılması, noktalar arası dinlenme alanlarının sağlanması ve dini miras farkındalığın arttırılması amacıyla güzergah geliştirici eylemler tasarlanılmıştır.

Ek eylem tasarımları bölge içerisinde yer alan günümüze ulaşamayan dini miras alanları ve kent boşlukları göz önünde bulundurularak konumlandırılmıştır. İlk ek eylem noktası müze otelin yer aldığı 16. Durağa 2 dakika uzaklıkta olup, dini eğitim durağı olarak tasarlanılmıştır. Buraya taşınabilir bir durak yerleştirilmiş, eğitim amaçlı sinema filmlerinin, tasarı sunumlarının ve tarih anlatımlarının yapılması planlanmıştır. Şekil 5.10'da belirtilen P2 numaralı tasarım bölge için uygun bulunmuştur.

Ardından ikinci eylem St. Pierre Müzesinde olup, dini durak ile ilgili farkındalığın arttırılması amacıyla kilise avlusunda fotoğraflama, resim çizme alanları belirlenmiştir. Alanda sanat yarışmaları düzenlenmeli, kullanıcıların vakit geçirme süresi uzatılmalıdır. Bu sayede yapının ulusal ve uluslar arası görünürlüğünün arttırılması sağlanacaktır. St. Pierre Kilisesi günümüzde müze olarak ziyarete açık durumda olup, dini bayramlarda Hıristiyan Cemaat tarafından kullanılmakdır. Aktif olarak kullanıma açık yapıda düzenli olarak temizleme çalışmaları yapılmalı, içerisinde yer alan mozaik ve objelerin korunması sağlanmalıdır.

18. Durak ile 22. Durak arasında yürüyüş süresi 19 dakika olarak tespit edilmiştir. Sürenin azaltılması ve rota zorluğunun azaltılması amacıyla 2 ek durak yerleştirilmesine karar verilmiştir. İlk durak olan 19. Durak tasarım atölyesi olup, dini motif ve figürlerin mozaik ile işleneceği mozaik atölyelerinin yerleştirilmesine karar verilmiştir. Portatif olarak yerleştirilecek olan durak, Şekil 5.10'da belirtilen P4 numaralı tasarımı içermektedir.

20. Durak ise bölge özelinde bir müze tasarımını barındırmaktadır. Sabit durak olma özelliği gösteren ikinci tasarım, bölgede yer alan günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan dini mirasın deşifre edildiği üçüncü bölümde, Şekil 3.9'da belirtilen plan izleri ve kilise bilgilerinden yola çıkılarak tasarlanacak, Hıristiyan tarihinin Antakya ve Samandağ özelinden aktarıldığı bir mekan olarak gayrimüslim dini mirasa olan farkındalığın artmasına katkıda bulunacaktır.

Son olarak ek eylem tasarımı 21. Durak olan dini tadım durağını içermektedir. Burada tarihi lezzetlerin tadılması, yemek atölyelerinin yapılması ve ürün satışları planlanmaktadır. Yemek atölyeleri için Şekil 5.10'da belirtilen P4 numaralı tasarım, yemek tadımlarının ve satışlarının yapılması için P3 numaralı tasarım uygun bulunmuştur. Rotayı tamamladığımız 22. Durak Hatay Arkeoloji Müzesi olup, günümüzde yapının koruma sorunu bulunmamaktadır (Şekil 5.23).

Dini Rota 1C Lejant

Ek Eylem Lejant

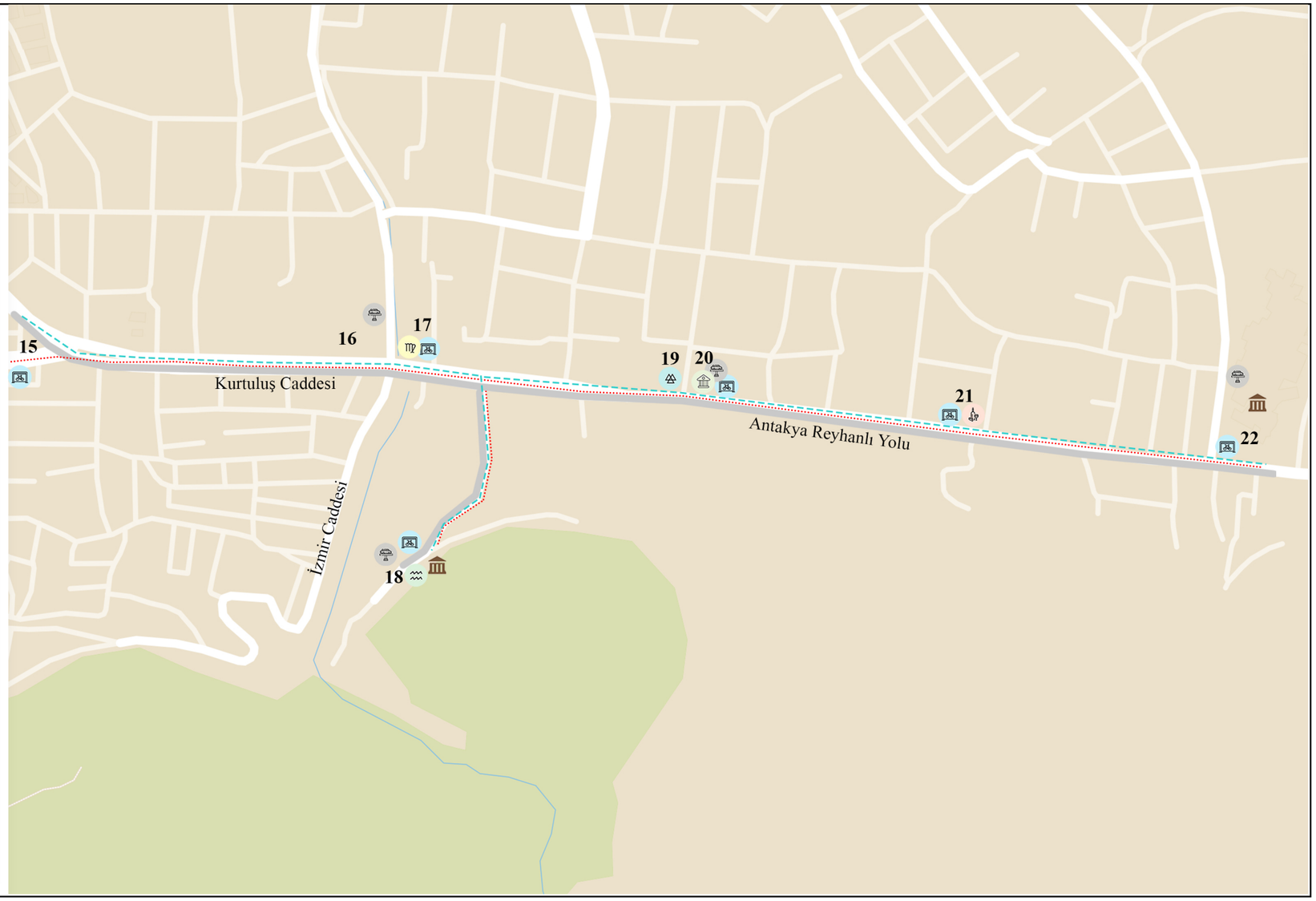
- Bisiklet Durağı
- Müze Durağı
- Dini Tadım Durağı
- Dini Eğitim Durağı
- Dini Tasarım Durağı
- Dini Farkındalık D.
- Taşıt Durağı
- Dini Manzara Durağı

Yapı Lejant

15. Görünür Olmayan Miras Alanı
16. Müze Otel
17. Ek Eylem Durağı
18. St. Pierre Kilisesi/Müze
19.Ek Eylem Durağı
20.Ek Eylem Durağı
21.Ek Eylem Durağı
22. Hatay Arkeoloji Müzesi

Rota Lejant

- Tasarlanan Yaya Yolu
- Tasarlanan Bisiklet Y.
- Önerilen Taşıt Y.

Şekil 5.23 Dini rota tasarım 1C güzergahının harita üzerinde gösterimi. Hazırlayan:Yonca Yılmaz, Danışman: Prof. Dr. Mine Tanaç Zeren

5.4.2.2 Dini Rota 2 Kültürel Rota Tasarımı

Dini rota 2, bölüm beşte aktarıldığı üzere Samandağ/Çevlik bölgesinde yer alan merkez rota özelliğine sahip bir rotadır. Rota günümüzde yürüyüş ile tamamlanabilmekte, taşıt ile belirli bölgelere kadar ulaşım sağlayabilmektedir. Tez kapsamında öneriler rota üzerinde tespit edilen tarihi güzergah özelinde oluşturulmuştur.

Dini rota 2, Seleucia Pieria antik kentinin bulunduğu lokasyonda yer almakta, günümüzde günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan miras ögelerini barındırmaktadır. Bölge günlük hayatta yoğun olarak müze ziyareti için kullanılmakta, yerleşim alanları oldukça az bulunmaktadır. Ek eylemler tasarlanırken kent izlerinin ve bölge özelliklerinin daha net bir şekilde görülebilmesi, sosyal donatının ve ziyaretçi sayısının arttırılması, dini miras farkındalığının sağlanması için tasarlanılmıştır.

İlk ek eylem tasarımı antik limanın olduğu 1. Durakta yapılmıştır. Taşınabilir özellikte olan dini eğitim durağı, yoğun olarak Aziz Pavlos'un yolculuğuna nasıl başladığını ve bölgenin sahip olduğu tarihi önem ile ilgili etkinliklerin yapılacağı bir durak olarak tasarlanmıştır. Şekil 5.10'da belirtilen P1 numaralı tasarım bölge için uygun bulunmuş, durak sahile konumlandırılmış, belirli dönemlerde gezici durak özelliği göstermesi amaçlanmıştır.

2. Durak Titus Tüneli Müzesi olup, bölgenin koruma sorunu yer almamaktadır. Aynı şekilde 3. Durak olan Beşikli Mağara'da da koruma sorunlarına rastlanılmamıştır. 4. Durak günümüze ulaşamayan miras alanını nitelemekte, yukarı şehir ve aşağı şehir arasında yer alan yaya yolu üzerindedir. Aşağı kentte limana bağlı depolama yapıları, alışveriş alanları ve dükkanlar, yukarı şehirde imalat atölyeleri ve yerleşimlerin olduğu bilinmekte, bu nedenle antik dönem şehir planları incelendiğinde bölgenin kilise yapılarını barındırması gerektiği çıkarımı yapılmıştır.

İkinci ek eylem aktivitesi günümüze ulaşamayan miras olarak nitelendirilen günümüze ulaşamayan kilise yapılarına karşı farkındalığın arttırılması amacıyla farkındalık durağı olarak tasarlanılmıştır. Farkındalık durağı bulunduğu bölge üzerinde belirli bölgelerde gölgelik sağlayan kent mobilyası olarak tasarlanılmış, insanların hangi noktada durduğu hakkında bilgilerin yer aldığı platformalardan oluşturulmuştur. Şekil 5.10'da belirtilen P7 ve P8 numaralı tasarımlar bölge için uygun bulunmuştur. İnsanların durma noktası olarak ele alınan durak, bu sayede insanların dikkatini çekecektir. Bir diğer ek eylem durağa olan tasarım durağı ise önemli olan dini gravürlerin ve eşyaların üretildiği, tasarım aktivitelerinin yapıldığı durak olarak tasarlanılmıştır. Şekil 5.10'da belirtilen P4 numaralı tasarım belirlenen eylem için uygun bulunmuştur.

5. Durak mağaralar bölgesinde yer almaktadır. 4. Duraktan 5. Durağa gidiş yolu günümüzde çok silik durumda olup, yerleşim yerleri yolun görünürlüğünü olumsuz etkilemiştir. Ayrıca yol, bitki ve ağaçlar ile kapanmış olup, rotanın tamamlanmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle öncelikli olarak yolda temizleme çalışmaları yapılmalı, çevre düzenlemesi ile yol vurgulanmalıdır. Ayrıca yürüyüş aksı üzerinde yer alan malzeme kayıpları için bütünleme çalışmaları yapılmalı, yürüyüş güzergahı güvenli hale getirilmelidir. Mağaralar bölgesinde ek eylem olarak eğitim durağı tasarlanılmıştır. Durak, dini bilgilerin aktarıldığı ve okulların ders verebildiği taşınabilir eğitim kutusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Şekil 5.10'da belirlenen P1 numaralı tasarım bölge için uygun bulunmuştur.

5. Duraktan 6. Durağa doğru bir yaya yolu tez kapsamında açılmıştır. Açılan yolun tarihi dönemde aşağı ve yukarı şehirleri bağlayan yaya aksı olduğu düşünülmekte, çevre düzenlemesi ve malzeme bütünlemesiyle rotaya dahil edilmesi ve yürüyüş yolu devamlılığın sağlanması kararı alınmıştır. 6. Durak olan Dor Mabedi, ihmal edilen bir kültürel miras özelliğine sahip olup, Dor Mabedi özelinde bitkilenme ve insan kaynaklı zararlar için temizleme çalışmaları yapılmalı, Mabed'in dış etmenlerden korunması için üst örtü tasarlanılmalıdır.

Dor Mabedi çevresinde ek eylem durağı olarak dini manzara durağı ve dini tadım durağı yer almaktadır. Manzara durağı tarihi perspektifin gözlenebildiği bir tepe noktası olup, fotoğrafçılık, resim gibi aktivitelerin yapılması planlanmaktadır. Dini tadım durağında ise, yöresel tatlara ulaşılabilmekte, dinlenme alanı olarak kullanımı planlanmaktadır. Şekil 5.10'da belirtilen P3 numaralı tasarım yemek ve market satışlarının yapılması için uygun olup, oturma ve dinlenme alanı olarak P7 numaralı tasarımın yerleştirilmesi bölge için uygun bulunmuştur (Şekil 5.24).

Rota 1 numara ile gösterilen antik limanda başlamakta, 6 numaralı Dor Mabedi ile tamamlanmaktadır. Güzergahın kendi içinde devingenliğinin sağlanması, ulaşım sürekliliğinin sağlanması için iki nokta arasında ring sisteminin kurulması önerilmektedir.

Dini Rota 2 Lejant

Mevcut Özellik Lejant

- Müze
- Konaklama Yeri
- Yeme-İçme Alanı

Ek Eylem Lejant

- Bisiklet Durağı
- Dini Tadım Durağı
- Dini Eğitim Durağı
- Dini Tasarım Durağı
- Dini Farkındalık D.
- Taşıt Durağı
- Dini Manzara Durağı

Yapı Lejant

1. Başlangıç Noktası/Liman
2. Titus Tüneli
3. Beşikli Mağara
4. Görünür Olmayan Miras
5. Mağaralar
6. Dor Mabedi

Rota Lejant

- Üretilen Yaya Yolu
- Yaya Yolu
- Bisiklet Yolu
- Taşıt Yolu
- Tarihi Güzergah

Şekil 5.24 Dini rota tasarım 2 güzergahının harita üzerinde gösterimi. Hazırlayan:Yonca Yılmaz, Danışman: Prof. Dr. Mine Tanaç Zeren

5.4.2.3 Dini Rota 3 Kültürel Rota Tasarımı

Dini rota 3, bölüm beşte aktarıldığı üzere Antioch antik kentini ve Seleucia antik kentini kapsayan dini rota 1 ve dini rota 2 rotalarının arasında kalan bölgeyi kapsamakta, sahip olduğu özellikler ile geniş odak özelliği göstermektedir. Rota; eğimli, yüksek rakımlı ve St. Simon Manastırı dışında Musa dağın eteklerine kurulan kırsal yerleşim alanlarını içermektedir. Bu nedenle rotanın taşıt ile tamamlanması önerilmiş, ancak bölgenin sahip olduğu doğal değerlerin deneyimlenmesi, rotada geçirilecek sürenin ve kazanılacak bilginin arttırılması amacıyla bölgeye trekking alanı oluşturulmuştur.

Geniş rota, iki merkez rotayı da kapsayan, büyük bir arazi içerisine konumlandırılmıştır. Günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan mirası içeren rota, yoğun olarak Ermenilerin sahip olduğu kültürel mirası içermekte, bu özelliği ile merkez rotaların kapsamını genişletmekte, bölgede yer alan Hıristiyanlık temelleri ve sahip olunan kültürel miras çeşitliliğini arttırmaktadır.

Bölgedeki ilk ek eylem tasarımı 1. durak olan St. Simon Manastır yolu üzerine yapılmıştır. Manastırın ulaşım güzergahı üzerinde güvenlik sorunu tespit edilmiş, güvenliğin arttırılması amacıyla güzergah üzerine dini eğitim durağı, dini hikaye durağı gibi sirkülasyonu arttırmaya yönelik duraklar işlenmiştir. Şekil 5.10'da belirtilen P1 ve P4 numaralı tasarımlar bölge için uygun bulunmuştur. Ayrıca sirkülasyonun arttığı ve bölgede yerleşim alanı olmaması nedeniyle P5 numaralı tuvalet birimleri bölgeye eklenmiştir. St. Simon Manastırı günümüzde müze olarak kullanılmakta, bölge kontrolü düzenli olarak yapılmaktadır. Ancak temizleme çalışmaları bölgede arttırılmalı, yapının dış etmenlerden korunması için üst örtü tasarlanılmalıdır.

2. Durak olan Batıayaz Kilisesi'nin koruma problemlerinde aktarılan sorunlarının giderilmesi amacıyla restore edilmeli, kilise özelinde temizleme, bütünleme ve çevre

düzenlemesi çalışmaları yapılmalıdır. Yapı restorasyonunun ardından yapının sahip olduğu geniş hacim göz önünde bulundurularak yeniden işlevlendirilmesi için dini müzik durağı önerilmiştir. Dini müzik durağında ilahi konserler verilecek, dini etkinlikler düzenlenecektir.

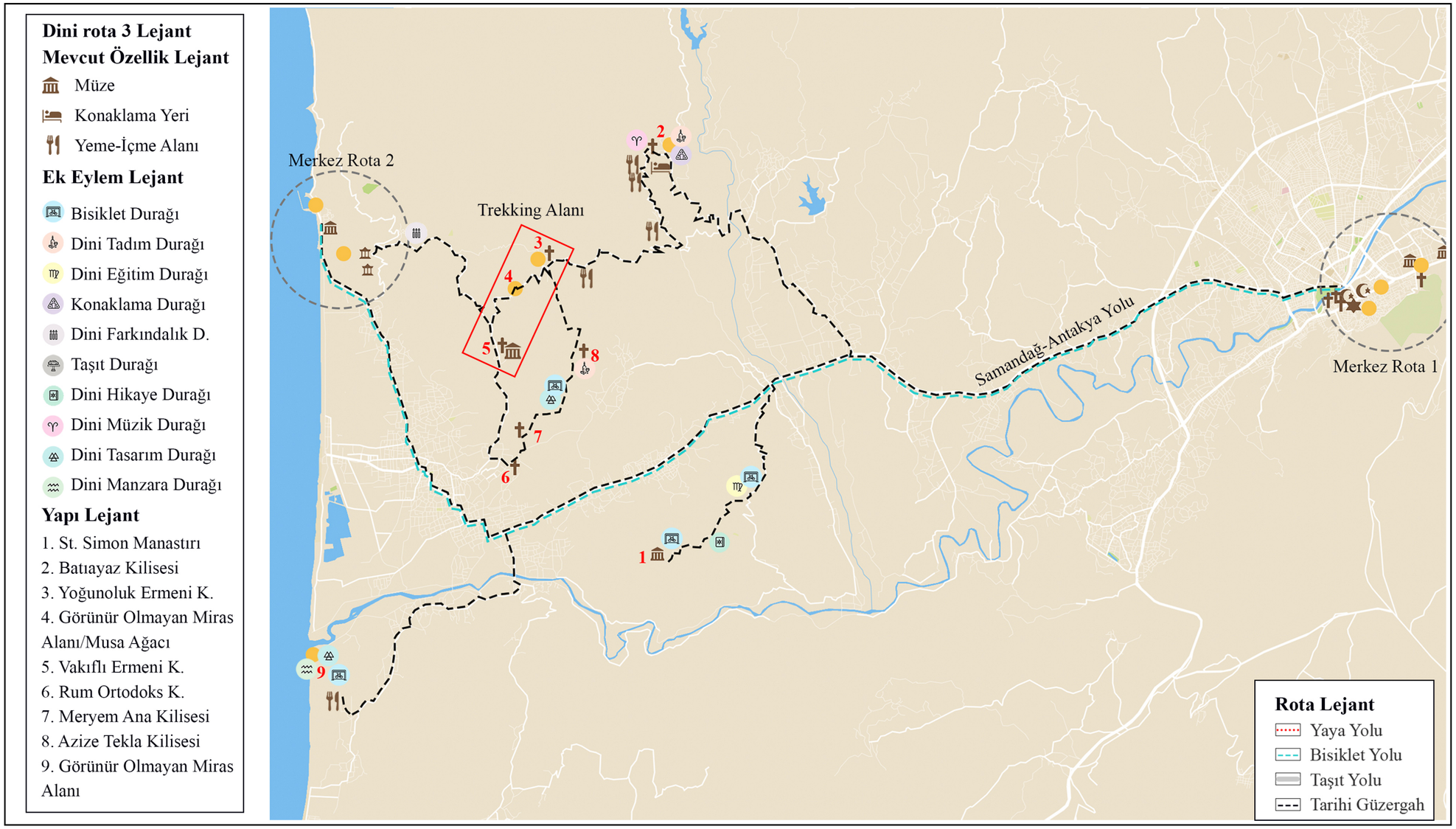
Bölgede yapılan bir diğer ek eylem çalışması, sözlü tarih araştırmaları ile deşifre edilen Thomas Arıkan Kilisesi'nin bulunduğu bölgede yapılmıştır. Bu bölgeye dini tadım durağı ve konaklama durağı eklenmiştir. Şekil 5.10'da belirtilen P3 ve P4 numaralı tasarımlar tadım durağı için uygun bulunmuş, konaklama birimleri için P8 numaralı gölgelik tasarımı çadır alanlarının konforunun arttırılması amacıyla uygulanmıştır. Dini tadım durağı, bölgenin sahip olduğu kültürel yemeklerin tadılmasına olanak tanıyacakken, konaklama durağı, günümüze ulaşamayan miras alanında geçirilecek olan zamanın arttırılmasını ve bölgenin farkındalığının yükseltilmesi için tasarlanılmıştır. Konaklama alanlarında dini miras ile ilgili bilgilerin paylaşılması önerilmiştir. Bu kapsamda Şekil 5.10'da belirtilen P6 numaralı tasarım bölge için uygun bulunmuştur.

Batıayaz köyünün akabinde 3. Durak ve ek eylem tasarımı Yoğunoluk köyünde yer almıştır. Yoğunoluk köyü, trekking için planlanan bölgenin ilk durağı olup, 3. 4. ve 5. duraklar arasında yer alan ek eylemler detaylandırılarak aktarılacaktır.

6. Durak Rum Ortodoks Kilisesi olup, yapının koruma sorununa rastlanılmamıştır. Aynı şekilde Meryem Ana Kilisesi'nin yer aldığı 7. Durakta da koruma sorunları bulunmamakta, iki durak da aktif olarak kilise işlevini sürdürmektedir. 7. Durak ve 8. Durak arasına dini tasarım durağı eklenmiştir. Dini tasarım durağı taşınabilir platform olarak tasarlanılmış, kent deneyimlerinin aktarılmaya çalışıldığı sanat çalışmalarını içermektedir. Şekil 5.10'da belirtilen P4 numaralı tasarım bölge için uygun bulunmuştur. 8. Durak olan Azize Tekla Kilisesi, rekonstrüksiyon uygulanarak kente dahil edilmiş bir yapı olup, günümüzde yılın belirli dönemlerinde kilise işlevi kullanılmaktadır. Kilise avlusunda dini tadımların yapıldığı bir durak tasarlanılmış,

kilisenin daha çok kullanıcı tarafından görünürlüğünün sağlanması amaçlanılmıştır. Şekil 5.10'da belirtilen P3 numaralı tasarım bölge için uygun bulunmuştur.

Son durak olan 9. Durak, Asi Nehri ve Akdeniz'in birleştiği nokta olup, nehir yolu antik dönemlerde ulaşım yöntemi olarak kullanılmıştır. Bölge bu kapsamda günümüze ulaşamayan miras özelliği taşımakta ve iki ek eylem ile desteklenmektedir. İlk eylem olan dini manzara durağı, güneşin batışının izlendiği, akşam buluşmalarının yapıldığı bir durak olup, kent mobilyası olarak tasarlanılmış, ikinci eylem olan dini tasarım durağı ise bölgede edinilen bilgilerin resmedildiği, fotoğraflama çalışmalarının yapıldığı bir durak olarak tasarlanılmıştır. Şekil 5.10'da belirtilen P4 numaralı tasarım bölge için uygun bulunmuştur (Şekil 5.25).

Şekil 5.25 Dini rota tasarım 3 güzergahının harita üzerinde gösterimi. Hazırlayan:Yonca Yılmaz, Danışman: Prof. Dr. Mine Tanaç Zeren

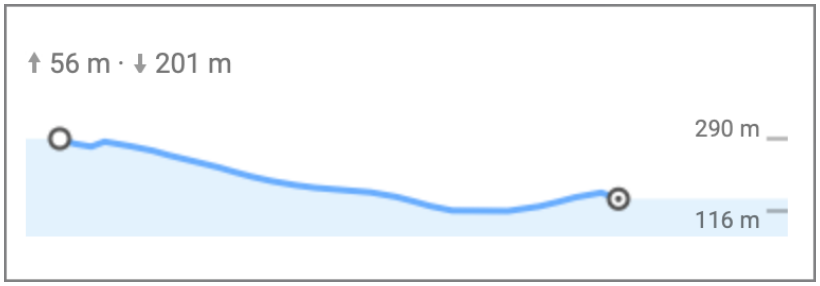
Geniş rota, taşıt ile tamamlanması önerilen bir rota olup, tez kapsamında aktarılan görünür miras ve günümüze ulaşamayan miras alanlarını doğal miras ile özdeşleştirmek, rota içerisinde geçirilen sürenin ve kazanılan bilgilerin artmasını isteyen katılımcılar için trekking alanı dahil edilerek tasarlanılmıştır. Bu kapsamda 3. 4. ve 5. Durakları kapsayan trekking rotası yürüyüş ile tamamlanabilmekte, bölgede eğimin yarattığı zorlukları azaltmak amacıyla ve gayrimüslim dini mirasa olan farkındalığın arttırılması amacıyla rotaya ek eylemler tasarlanılmıştır.

3. Durak olarak adlandırılan Yoğunoluk Ermeni Kilisesi, ek eylem tasarımının başlama noktası olup, yapının koruma sorunlarında aktarıldığı üzere yapı sorunlarının giderilmesi amacıyla restore edilmeli, kilise özelinde temizleme, bütünleme, sağlamlaştırma ve çevre düzenlemesi çalışmaları yapılmalıdır. Yapı restorasyonunun ardından yapının sahip olduğu tarihi önem göz önünde bulundurularak yapının müze olarak kullanılması, müzede Ermenilerin sahip olduğu dini miras ve kültürel değerler ile ilgili bilgilerin aktarılması önerilmektedir.

Yoğunoluk köyünde yer alan bir diğer ek eylem, dini miras farkındalık durağı olmuştur. Farkındalık durağında köyün tarihinde yer alan Hıristiyanlar ve dini yapıları ile ilgili bilgiler paylaşılacak, müzenin devamlılığı sağlanacaktır. Ek eylem durağı taşınabilir platform olarak tasarlanacaktır. Bu kapsamda Şekil 5.10'da belirtilen P1 numaralı tasarım bölge için uygun bulunmuştur.

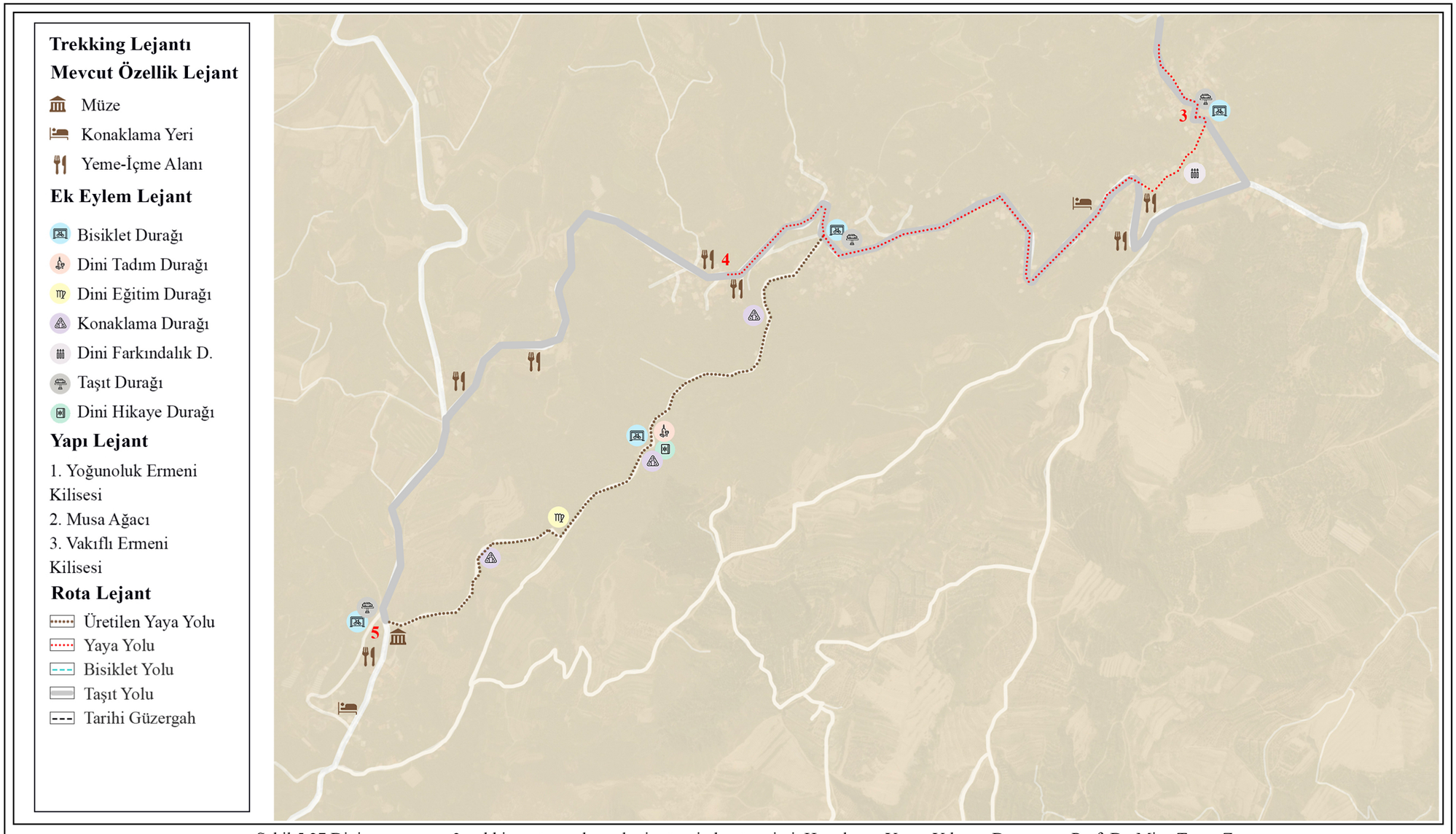
Bir diğer durak kutsal bölge olarak aktarılan, mitlerin yer aldığı Musa Ağacı 4. Durağı oluşturmaktadır. Ağacın bölge özelinde dini anıt özelliği bulunmakta, bu nedenle güzergaha eklenmesi gayrimüslim dini mirasa farkındalığı arttıracaktır. 3. Durak ve 4. Durak arasında kalan bölge, 1.8 kilometre uzunluğunda yürüyüş ile 21 dakikada tamamlanmaktadır. Bu sürenin kısaltılması ve rotanın kolaylaştırılması amacıyla ek eylemler duraklar arası ulaşım süresinin 9 ile 12 dakika arasında kalmasını sağlamıştır.

4. Durak ve 5. Durak arasında kalan bölge, sadece bisiklet ve yürüyüş amacıyla yeni kurgulanan bir güzergahı barındırmaktadır. Musa ağacının akabinde 5. Durak Türkiye'de son kalan Ermeni köyünde yer alan Vakıflı Ermeni Kilisesi'ni bulundurmaktadır. Trekking alanı olarak özelleşen güzergah eğilimli bir rotadan oluşmakta (Şekil 5.26), rota zorluğunun azaltılması ve gayrimüslim dini miras farkındalığının arttırılması amacıyla bölgeye ek eylem durakları yerleştirilmiştir.

Şekil 5.26 Trekking güzergahının alan eğim grafiği

4. ve 5. duraklar arasında oluşturulan trekking rotası, 1.9 kilometre uzunluğunda olup, yürüyüş ile 26 dakikada tamamlanmaktadır. Sürenin kısaltılması ve rotanın kolaylaştırılması amacıyla ek eylemler duraklar arası uzaklığın 5 ile 10 dakika arasında kalmasını amaçlayarak konumlandırılmıştır. Bu kapsamda bölgedeki ilk ek eylem çalışması konaklama durağı olup, bölgede kamp yapmak isteyen kişiler için elektrik, su, tuvalet ihtiyaçlarının bulunduğu alandan oluşmaktadır. Bu kapsamda belirtilen Şekil 5.10'da belirtilen P4 numaralı tasarımın konaklama birimi olarak kullanılması uygun bulunmuştur. Ardından gelen ek eylem durağı, dini hikaye durağı, dini tadım durağı ve konaklama durağı olarak belirlenmiştir. Bölge ile ilgili tarihi bilgilerin edinildiği, yöresel tatların tadılabildiği ve Ermeni hikayelerinin dinlendiği duraklar portatif yapıda tasarlanılmıştır. Şekil 5.10'da belirtilen P1 numaralı tasarım hikaye durağı, P3 numaralı tasarım tadın yapılması ve son olarak P4 numaralı tasarım konaklama birimleri için uygun bulunmuştur. Bir sonraki ek eylem durağı dini eğitim durağı olarak belirlenmiş, okulların kullanacağı etkinlik alanlarını içermektedir. Şekil 5.10'da belirtilen P1 numaralı tasarım uygun bulunmuştur. Son olarak ek eylem konaklama durağı olarak tasarlanmış, rota katılımcılarının dinlenebilecekleri alanlar işlenmiştir (Şekil 5.27).

Şekil 5.27 Dini rota tasarım 3 trekking güzergahının harita üzerinde gösterimi. Hazırlayan:Yonca Yılmaz, Danışman: Prof. Dr. Mine Tanaç Zeren

5.5 Bölüm Değerlendirmesi

Güzergah izlerinin oluşturulduğu ve sürdürülebilirliği için tasarımların yapıldığı bölüm, rota oluşturulma sürecini kentsel ölçekten başlayarak yapı ölçeğine inen yaklaşım ile ele almıştır. İlk olarak çalışma alanı özelinde planlama çalışması yapılmış, rota değişkenleri tespit edilmiştir. Ardından tasarım aşamasına geçilmiş, rota güzergahına ait analizler yapılmıştır. Planlama çalışmaları bölgede rota izlerinin oluşturulmasına, tasarım çalışmaları bölgenin değerlendirilmesine olanak tanımış, planlama ve tasarım süreçlerinin akabinde rota sistemi kurulmuştur.

Gayrimüslim dini mirası korumak amacıyla tez kapsamında üç dini rota kurgusu yapılmıştır. Rota kurguları, tespit edilen dini durakların ve onu destekleyen miras alanlarının işaretlenmesi ile kurgulanmaya başlamış, alan tespitlerinin rota izine dahil edilmesiyle netleştirilmiştir. Günümüze ulaşan dini miras ve günümüze ulaşamayan mirasın bütüncül olarak kurgulandığı üç rota; on yedi yapının farkındalığının artmasına, beş yapının restorasyon çalışmasına, dört yapının gayrimüslim dini mirasa eklenmesine olanak tanımış olup, tasarıma ek olarak işlenilen eylemler ile güzergahın kalitesinin arttırılması, farkındalığının yükseltimesi ve sürdürülebilir koruma sağlanmasına yardımcı olmuştur.

Tablo 5.4 Tespit edilen dini miras ögelerinin rota öncesi durumları ve sonrasındaki koruma kararları

Durak İsmi	Yapının işlevi	Yapının durumu	Koruma Planı
Ortodoks Kilisesi	Aktif	Koruma sorunu yok	İşlev devamı
Protestan Kilisesi	Aktif	Koruma sorunu yok	İşlev devamı
Katolik Kilisesi	Aktif	Koruma sorunu yok	İşlev devamı
Sermaye Cami	Aktif	Koruma sorunu yok	İşlev devamı
Havra	Aktif	Koruma sorunu yok	İşlev devamı
Habibi Neccar Cami	Aktif	Koruma sorunu yok	Ek eylem tasarımı
Görünür Olmayan Miras	Bilinmemekte	Bilinmemekte	Ek eylem tasarımı
Görünür Olmayan Miras	Bilinmemekte	Bilinmemekte	Ek eylem tasarımı
Müze Otel	Aktif	Koruma sorunu yok	İşlev devamı
St Pierre kilisesi	Aktif	Restorasyon Gerekli	Ek eylem tasarımı
Arkeoloji Müzesi	Aktif	Koruma sorunu yok	İşlev devamı
Antik Liman	Aktif	Koruma sorunu yok	İşlev devamı
Titus Tüneli	Aktif	Koruma sorunu yok	İşlev devamı
Beşikli Mağara	Aktif	Koruma sorunu yok	İşlev devamı
Görünür Olmayan Miras	Bilinmemekte	Bilinmemekte	Ek eylem tasarımı
Mağaralar	Atıl	Restorasyon Gerekli	Ek eylem tasarımı
Dor Mabedi	Atıl	Restorasyon Gerekli	Ek eylem tasarımı
St Simon Manastırı	Aktif	Restorasyon Gerekli	Ek eylem tasarımı
Batıayaz Kilisesi	Atıl	Restorasyon Gerekli	Yeni İşlev
Yoğunoluk Ermeni K.	Atıl	Restorasyon Gerekli	Yeni İşlev
Görünür Olmayan Miras	Bilinmemekte	Bilinmemekte	Ek eylem tasarımı
Vakıflı Ermeni Kilisesi	Aktif	Koruma sorunu yok	İşlev devamı
Rum Ortodoks Kilisesi	Aktif	Koruma sorunu yok	İşlev devamı
Meryem Ana Kilisesi	Aktif	Koruma sorunu yok	İşlev devamı
Azize Tekla Kilisesi	Aktif	Koruma sorunu yok	Ek eylem tasarımı
Görünür Olmayan Miras	Bilinmemekte	Bilinmemekte	Ek eylem tasarımı

BÖLÜM ALTI
SONUÇ

Kültürel rotalar, farklı dönemlerde farklı mekansal özellikler gösteren bölgelerin bir arada korunabilmesi amacıyla geliştirilen bir koruma yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavram, geçmişte kullanılan güzergahların yeniden kullanılmasını ya da sahip olduğu izlere bağlı olarak yeni rotaların işlevlendirilerek kullanımını sağlamakta, bu özelliği ile bütüncül koruma için yeni bir yöntem barındırmaktadır. İzlerin takibi ve tarih okumaları sonucu tasarlanabilecek olan kültürel rotalar kültürel mirasın korunması için önemli bir yöntem olup, bu konu ile ilgili bağlama yönelik önerilerin geliştirilmesi önemlidir.

Antakya ve Samandağ özelinde gayrimüslim dini mirası koruma önerisi olarak ele alınan kültürel rotalar, bölgenin sahip olduğu potansiyel göz önünde bulundurulduğunda kurgulanmaya elverişli bulunmuştur. Bu amaçla kültürel rotaların anlamı, tarihsel süreci ve dayandığı temel ile kavramsal çerçeve oluşturulmaya başlanılmıştır.

Konu ile ilgili çalışmalar yürüten ICOMOS ve UNESCO'nun kültürel miras ile ilgili yaptığı çalışmaların Kültürel Rotaların oluşmasında önemli etken olduğu ve kavramın temellerini oluşturulduğu gözlemlenmiştir. ICOMOS ve UNESCO'ya göre kültürel rotalar, multidisiplinel çalışmaların bir ürünü olup, devingen, farklı parametreleri barındıran, yapılar özelinde olmayan, bütüncül ve evrensel koruma değerlerine sahip bir oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır. ICOMOS ve UNESCO'nun ardından çalışmalar yapan ÇEKÜL, kültürel rota izlerinin belirlenmesine ve tasarımın oluşturulmasına ilişkin önerileri aktararak çalışmaları detaylandırmaya başlamıştır.

Tez kapsamında kavram ile ilgili yapılan önceki kavramsal çalışmaların ve sınıflandırmaların incelenmesinin ardından, çalışma alanı özelinde kültürel rota

kavramı geliştirilmiş ardından yeni bir sınıflandırma çalışması yapılmıştır. Sınıflandırma kararlarının ardından kültürel rota planlaması ile ilişkin kararlar alınarak tez kapsamında kültürel rota tasarımının oluşturulması için belirlenen planlama kriterleri ve tez akış şeması aktarılmıştır. Planlama çalışmaları, tasarlanacak olan güzergahların sahip oldukları bilgilerin ve rotaya dahil edilecek verilerin analizi için önemli bir başlangıçtır.

Kültürel Rotaları barındıran kavramsal çerçevenin aktarılmasının ardından belgeleme çalışması yapılmıştır. Belgeleme; Antakya ve Samandağ'ın tarihçesi ve Hıristiyanlığın bölgedeki geçmişi olmak üzere iki kısımda ele alınmıştır. İlk olarak kentlerin tarihi genel özellikleri, şehircilik gelişmeleri, nüfus ve dini yapıları dönemsel özelliklerine göre ayrıştırılarak aktarılmıştır. Tarihi haritalardan yararlanılan bölümde çalışma alanında yer alan günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan dini miras ögeleri tespit edilmiş, ulaşılabilen bütün dini miras ögeleri listelenmiştir. İkinci kısımda ise Hıristiyanlığın yayılmaya başladığı topraklardan biri olan Antakya ve Samandağ kentlerinin bölge tarihi aktarılmıştır. Bu kapsamda Antakya ve Samandağ, Hıristiyanlık tarihi açısından da değerli bir bölge olup, dini mirasın kent içindeki önemi ortaya konmuştur.

Tez alan çalışması ile devam etmiş olup, bölgenin güçlü ve zayıf yanlarının analiz edilerek rota bileşenlerinin bölgesel özellikleri tespit edilmiştir. Ardından belirlenen günümüze ulaşan dini miras ve günümüze ulaşamayan dini miras ögeleri, koruma problemleri ile birlikte aktarılmıştır.

Bölgede yer alan dini miras araştırmasının devamında, bölgede tasarlanacak olan kültürel rotanın tarihi önemini de yansıtmak amacıyla bölge üzerinde oluşturulan rotalar prehistorik dönemden başlayarak günümüze kadar paylaşılmıştır. Bu çalışma kültürel rota izlerinin korunmasının ve yeniden tasarlanılmasının çalışma alanı için önemini de vurgulamıştır. Son olarak kent sakinlerine kentin sahip olduğu dini miras farkındalığının tespit edilmesi için anket çalışması yapılmıştır. Anket sonuçları

sakinlerin kent içerisinde dini mirasa önem verdiğini ancak sahip olunan miras ögelerine karşı bilincin verilen önemden düşük çıktığını söylemek mümkündür. Yapılan alan araştırması sonuç olarak tasarlanılması planlanan kültürel rotaların durak noktalarının kesinlik kazanmasını sağlamıştır.

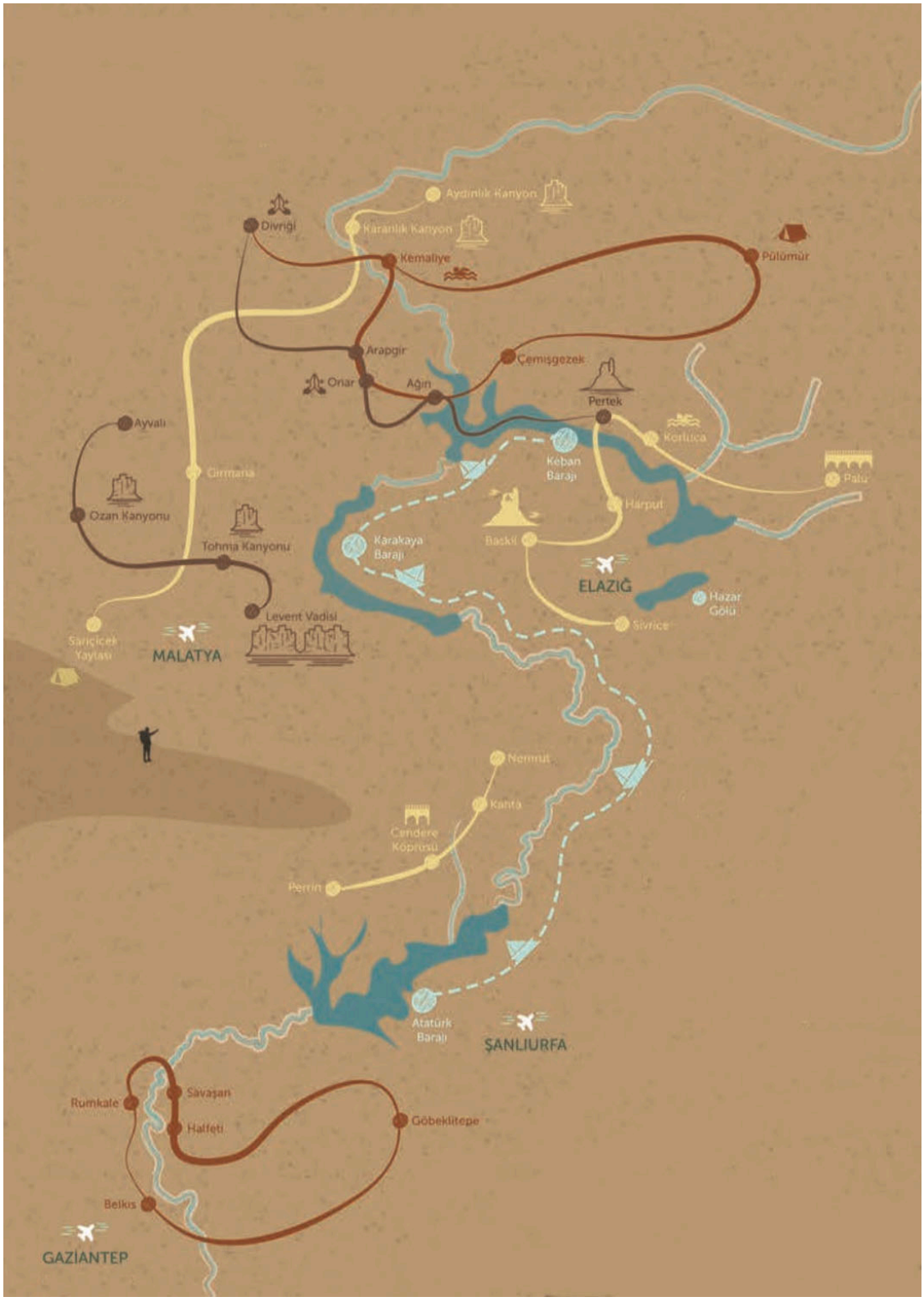
Kavramsal çerçevenin oluşturulması, belgeleme çalışmalarının aktarılması ve alan araştırmasından elde edilen bütün veriler sonucunda beşinci bölümde kültürel rota tasarımı yapılmıştır. Bölüm güzergah planlaması için temel kararlar ve ilkelerin tespiti ile başlamakta olup, Antakya ve Samandağ özelinde planlama kriterleri ile devam etmektedir. Planlama kriterlerinin belirlenmesinin ardından kültürel rota planlaması kapsamında üç alternatif güzergah oluşturulmuştur. Dini rota 1, dini rota 2 ve dini rota 3 olarak nitelendirilen rotalar kentin sahip olduğu gayrimüslim dini miras göz önünde bulundurularak kurgulanmıştır. Planlama çalışmaları, güzergah tasarımı için temel karar ve ilkeler ile devam etmiş, tasarım kriterleri belirlenmiştir. Tasarım çalışması, kenti deneyimleyen kişilerin gayrimüslim dini mirasa karşı farkındalığın arttırılması ve rota deneyim süresinin uzatılması amacıyla detaylandırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda dini rota 1, dini rota 2 ve dini rota 3 olarak planlanılan rotalar, sahip oldukları farklılıklar göz önünde bulundurularak ek eylemler ile geliştirilmiş, farklı ölçeklerde tasarım önerileri aktarılmıştır.

Sonuç olarak kültürel rotalar öncelikle bölge özellikleri göz önünde bulundurularak planlanması, planlanan rotalar incelenip geliştirilmek üzere tasarlanmalı ve tasarım çalışmaları kent ölçeğinden başlayarak yapı ölçeğine kadar farklı ölçeklerde tasarlanılmalıdır. Kültür rotalarının bölge özelinde uygulanması sonucunda; dini mirasa ilişkin farkındalığının artması, kültürel miras bilincinin yükselmesi, bölgenin evrensel değerinin pekişmesi, sürdürülebilir koruma sağlanarak bölge değerinin korunması beklenmektedir.

Yapılan çalışmaların farkındalığının sağlanması, bölgenin tarihsel sürecinin vurgulanması amacıyla Antakya ve Samandağ özelinde yapılan çalışmaların ülke genelinde yapılan rota çalışmalarına eklemlenmesi rotaların farkındalıklarına olumlu katkıda bulunacaktır. Bu kapsamda 2012-2013 yılları arasında ÇEKÜL Vakfının hazırlamış olduğu "Kültür Öncelikli Bölgesel Yol Haritaları", "Fırat'ı Tasarlamak" ve "Fıratı Planlamak" adlı çalışmalar Güneydoğu Anadolu bölgesi için önemli kılavuzlardır. Sırasıyla Kültür Öncelikli Bölgesel Yol Haritaları, Anadolu'da ortak değerlere sahip olan coğrafyalar özelinden kültürel miras değerlerinin yol özelinden görünür kılınması için planlama ve tasarım önerilerini barındırmaktadır. Fırat'ı Tasarlamak adlı çalışmada kültürel rota kavramı ile nasıl koruma sağlanacağının bir örneği oluşturulmuş, koruma kavramının sınırları genişletilmiştir. Malatya, Adıyaman, Şanlıurfa ve Gaziantep'in yer aldığı çalışma, kültür mirasının bir bütün halinde korunmasına bir öneri oluşturmakla birlikte, Hatay çalışma alanı kapsamına dahil edilmemiştir.

Güneydoğu Anadolu'da yer alan Hatay, aktarılan bölge ile yakın tarihsel sürece sahip, birbirine yakın geleneklere ve yaşamlara tanıklık etmiş bir şehirdir. Kültür rotaları kapsamında kültürel mirasın bir parçası olan bölge, tasarlanılan yollardan ayrıştırılmamalı, bütüncül perspektiften bakılarak çalışma alanına dahil edilmelidir.

Hatay'ın çalışma kapsamına dahil edilerek rotalar arası bağlantıların, özelliklerin çoğaltılması bölge özelinde oluşturulan kültürel rotaların değerlerine olumlu katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda Güneydoğu bölgesi özelinde çalışılan Fırat çalışmaları ve GAP Turizm Eylem Planı Hatay'ı da çalışma alanına dahil ederek içeriğini geliştirmelidir (Şekil 6.1). Tez kapsamında sözü geçen rotalara Hatay'ın eklemlenmesi için fikir şemaları oluşturulmuş ardından bölge özelinde detaylandırılmıştır (Şekil 6.2).

Şekil 6.1 Fırat'ı Tasarlamak adlı belgede çalışılan harita

Şekil 6.2 Hatay'ın Fırat'ı Tasarlamak içerisinde çalışılan rotaya eklenmesi

Tez çalışması kültür varlıklarının korunması kadar görünür kılınmasının da önemini ortaya koymuştur. Kültürel bilincin ve algının yükselmesi korumanın halkın da içine alınarak sağlanmasını sağlayacaktır. Antakya ve Samandağ'ın sahip olduğu

dini miras günümüze ulaşan yapıları içermekle birlikte günümüze ulaşamamış dini yapıları da içermektedir. Yapıların farkındalıklarının arttırılması kültür varlıklarının korunmasına olumlu katkıda bulunacaktır.

Çalışma bölgesi özelinde günümüze ulaşan ve günümüze ulaşamayan mirasın bir arada korunması, kentin sahip olduğu mekanın ruhunu da güçlendirecektir. Yerin ruhuna olan saygının artması yeni yapılaşma bölgelerinin daha dikkatli oluşturulmasına, tarihi çevre koruma bilincinin arttırılmasına olanak tanıyacaktır.

KAYNAKLAR

Antakya Belediyesi, (2012). İmar Müdürlüğü, Antakya (Hatay) Koruma Amaçlı Nazım ve Uygulama İmar Planı Revizyonu, Araştırma Değerlendirme Raporu, Antakya.

Arıman, B. (2002). *Antakya kenti tarihi doku içinde tipolojik analiz çalışması.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Asarcıklı, M. (1989). *Antakya kent formunu oluşturan öğelerin araştırılıp Değerlendirilmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Atasoy, A ve Özşahin, E. (2013). Yükseltiye bağlı olarak nüfus değişir mi? Hatay örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6* (26)*,* 92-108.

Atiya, A. S. (2005). *Doğu hıristiyanlığı tarihi.* (N. Hiçyılmaz Çev.). İstanbul: Doz Yayınları. (Orjinal çalışma basım tarihi 1962).

Aydın, M. (1991). *Hıristiyan genel konsilleri ve II. Vatikan konsili*. Konya:Selçuk Üniversitesi Yayınları.

Bahadır, G. (2009). *636-1100 arasında Antakya*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Bahadır, G. (2013). Hıristiyanlığın Antakya'da şekillenmesi ve Habib-i Neccar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10* (23)*,* 207-214.

Bahadır, G. (2017). *I. Bohemund'dan Konstance'ye kadar Antakya haçlı prensliği*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Besnard, Albert M. (1993). Katolik Mezhebi. *Din Fenomeni* (3. Baskı) içinde (131-197). Konya: Din Bilimleri Yayınları

Bihlmeyer, K., & Tuchle, H. (1972). *I-IVcü Yüzyıllarda Hıristiyanlık*, (A. Göral Çev.) İstanbul: Güler Matbaası. (Orjinal çalışma basım tarihi 1962).

Bouchier, E.S.(1921). *A short history of Antioch.* Oxford: Basil Blackwell

Bolat, M.E. (2016). *Antakya tarihi yerleşimi çok katmanlı yapısının algılanmasına yönelik tespit ve öneriler.* Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Capp, S. (2003). *The European Institute of Cultural Routes*. 15 Ağustos 2021, https://www.kul.pl/files/602/w02_capp.pdf

Chairatomdokul, S. (2008). *Cultural routes as heritage in Thailand: Case studies of King Narai's royal procession route and Buddha's footprint pilgrimage route.* Phd Thesis, Silpakorn University, Thailand.

Clement, O. (1993). Ortodoks Mezhebi, *Din Fenomeni*, (3. Baskı) içinde (197-243). Konya: Din Bilimleri Yayınları

CoE. (2002). *The Cultural Routes Programme of the Council of Europe*. 15 Ağustos 2021, https://seecorridors.eu/filebank/file_73.pdf

CoE. (2010). *The Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes of the Council of Europe*. 15 Ağustos 2021, https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/about-the-epa

CoE. (2018c). *Europian Institute of Cultural Routes*. 15 Ağustos 2021, https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/about-the-eicr

Colmar Declaration (2012). *25 years of Council of Europe cultural routes*. 15 Ağustos 2021, https://whc.unesco.org/document/121780

Corvin, V. (1960). *St. Ignatus and christianity in Antioch.* London: Yale University Press

Çekmecelioğlu, E. (2016). *Antakya kentindeki geleneksel ticaret mekanlarının değişimi.* Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

ÇEKÜL. (2015). Kültür Rotaları Planlama Rehberi. İstanbul: ÇEKÜL Vakfı – Tarihi Kentler Birliği Yayınları.

Çelik, M. (1996). *Ortadoğu mozaiği Süryaniler-Nasturiler.* Elazığ: Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi yayınları

Çelik, M. (1996). *Süryani tarihi.* Ankara:Ayraç Yayınları.

Demir, A. (1996). *Çağlar içinde Antakya* (2.Baskı). İstanbul: Akbank Kültür Sanat Yayınları.

DTA (Dinler Tarihi Ansiklopedisi), (1999). Sabah Medya Ofset, c. II, İstanbul. *Dua Kitabı* (1975), Ankara: Güven Matbaası

Diker, M. (2014). *Kent kimliğinin oluşmasında ibadet yapılarının yeri ve önemi: Antakya örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Elgendy, H. (2003). *Development and Implementation of Planning Information Systems in collaborative spatial planning processes.* Doktora Tezi, Karlsruhe Teknoloji Enstitüsü, Almanya.

Eriş, M ve Çoruh, H. (2015). 81 ilde kültür ve şehir Hatay. İstanbul: T.C. Hatay Valiliği.

Glanville Downey, A. (1961). *History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest (1st ed.)*. Princeton: Princeton Legacy Library

Güçer, E. (2004). *Archaeology and urban planning – a consensus between conservation and development: Aphrodisias and Geyre*. Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Gürsel, N. (2005). İzler ve gölgeler (2. Baskı) İstanbul: Doğan Kitap

Hall, P. (2002). *Urban and regional planning* (3rd ed.). London*:* Routledge

Hamilton, B. (2003). *Christian World of the Middle Ages*. Gloucestershire*:* The History Press.

Hengel, M. (1997). *Paul between Damascus and Antioch: the unknown years.* Kentucky: Westminster John Knox Press.

ICOMOS. (2008). ICOMOS Charter on Cultural Routes. ICOMOS 16. Genel Kurulu. Kanada.

İstanbullu, M. (2004). *Sevgi, barış ve hoşgörü şehri Antakya*. Hatay: Onur Ofset.

Kireççi, R. (2001). *Dinler ve tarih hazinesi*. Hatay: Color Ofset Yayıncılık

Kurian, G. (2015). *A quick look at christian history: a chronological timeline through the centuries* (1st edition). Oregon: Harvest House Publishers.

Kuruç, T. (2018). *Kültürel mirasın korunmasında araç olarak kültürel rota oluşturma rehberi.* Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Kuseyri, C. (Yapımcı), Kuseyri, C. (Yönetmen). (2020). Antik Kent Seleucia Pieria Belgeseli_[Belgesel].Türkiye: Youtube.

Madrigal, M. (2015). *Birinci yüzyıl anadolu kiliseleri*. 17 Aralık 2020, https://www.academia.edu/32218456/BİRİNCİ_YÜZYIL_ANADOLU_KİLİSELERİ_Kutsal_Kitap_ve_Arkeoloji

Melek, A. (1986). *Hatay nasıl kurtuldu* (2.Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi

Mısırlıoğlu, S. (2013). *Hatay, şehr-i kutsalım*. Hatay:Antakya Belediyesi Kültür Yayınları.

Michel, T. (1992). *Hıristiyan tanrı bilimine giriş: dinler tarihine katkı*. İstanbul: Ohan basımevi.

Ovalı, E. (2017). *Doğu kraliçesi'nin tacı Antakya köprüsü*. Antakya: Hatay Büyükşehir Belediyesi.

Özer, E. (2018). *Kültürel mirasa katkı sağlayan kültür rotalarında yerelin katılımı ve sosyo-ekonomik kalkınması üzerine bir yaklaşım önerisi.* Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Öztürk, L. (1994). *Haçlı Seferleri'ne kadar Abbasiler döneminde hristiyanlar (132-488/750-1095).* Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Özşahin, E. (2010). Antakya'da (Hatay) yer seçiminin jeomorfolojik özellikler ve doğal risk açısından değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13*(23)*, 1*-16.

Rubenstein, R. E. (2004). *İsa Nasıl Tanrı Oldu.* (C. Demirkan Çev.). İstanbul: Gelenek Yayınları.

Runciman, S. (1989). *Haçlı Seferleri Tarihi. (F. Işıltan Çev.)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. (Orjinal çalışma basım tarihi 1986).

Tekin, M. (2000). *Hatay Tarihi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Tekin, M. (1992). *Antakyalı din şehidi Habib Neccar*. Hatay: Kültür Ofset Basımevi

Tanaç, M. (2000). *Batı anadolu antik yerleşimlerinde kentsel mekân kurgusu araştırması.* Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Topçu, Z. (2004). *Hatay'da yaşayan gayr-i müslim gruplar üzerine bir araştırma.* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Türkoğlu, A. E. (2006). *Geçmişte ve günümüzde Antakya'da hıristiyanlık.* Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

UNESCO. (2002). *The Silk Roads Project: Integral Study of the Silk Roads: Roads of Dialogue*, *1988-1997*. 15 Ağustos 2021, http://www.cultus.hk/quanzhou/UnescoSilk.pdf

UNESCO. (2019). *UNESCO Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. UNESCO Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention.* Paris: UNESCO World Heritage Centre.

URL-1 *Temaya bazında Kültür Rotaları*, (b.t). 4 Mart 2021, https://www.coe.int/tr/web/cultural-routes/by-theme

URL-2 *Santiago de Compostela hac yolları*, (b.t). 3 Mart 2021, https://www.coe.int/tr/web/cultural-routes/the-santiago-de-compostela-pilgrim-routes

URL-3 *El Camino de Santiago (St. James yolu)*, (b.t). 3 Mart 2021, https://yoldaki.com/el-camino-de-santiago-st-james-yolu/

URL-4 *Kültür rotaları derneği*, (b.t). 19 Ocak 2021, https://culturereroutesinturkey.com/tr/dernek-hakkinda/

URL-5 *Evliya Çelebi (1611-?1685)*, (b.t). 3 Mart 2021, https://culturereroutesinturkey.com/tr/evliya-celebi-yolu/

URL-6 *Aziz Paul Yolu*, (b.t). 3 Mart 2021, https://culturereroutesinturkey.com/tr/aziz-paul-yolu/

URL-7 *Hazreti İbrahim'in izinden giden barış projesi*, (b.t.). 21 Ocak 2021, https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hazreti-ibrahim-in-izinden-giden-baris-projesi-7667641

URL-8 *Türkiye mülk idare haritaları*, (b.t). 5 Mart 2021, http://cografyaharita.com/haritalarim/4lturkiye-mulki-idare-haritasi4.png

URL-9 *Hatay ili, İskenderun ilçesi merkezinde yaklaşık 3250 hektar alanda 1/1000 ölçekli revizyon uygulama imar planı araştırma ve plan açıklama raporu*, (b.t). 5 Mart 2021, https://www.iskenderun.bel.tr/images/imar/imarrapor.pdf

URL-10 *Tarihi yerler*, (b.t). 5 Nisan 2021, http://samandag.gov.tr/tarihi-yerler

URL-11 *Tarihsel süreç içinde Hatayda kültür ve uygarlık*, (b.t). 5 Nisan 2021, http://hatay.gov.tr/tarihsel-surec-icinde-hatayda-kultur-ve-uygarlik

URL-12 *Hatay ili haritası*, (b.t). 5 Nisan 2021, https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Antakya#/media/Dosya%3AHatay_location_districts.png

URL-13 *Coğrafi konumu*, (b.t). 15 Mart 2021, http://www.antakyatb.gov.tr/AntakyaTanitim/EkonomikveCografiYapi/tabid/4251/Default.aspx

URL-14 *İklim Hatay*, (b.t). 3 Nisan 2021, https://www.meteoblue.com/tr/hava/historyclimate/climatemodelled/hatay_türkiye_9922457

URL-15 *Büyük iskender döneminde Makedonya*, (b.t). 5 Nisan 2021, https://tr.wikipedia.org/wiki/Makedonya_(antik_krallık)#/media/Dosya:Makedonimp.jpg

URL-16 *Türkiye ipek yolu haritası*, (b.t). 5 Nisan 2021, https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/ipek-yolu-haritasi-ipek-yolu-nedir-hangi-ulkelerden-gecer-ipek-yolunun-dunya-guzergahi-6306560

URL-17 *Letter from the guest editors*, (b.t). 5 Nisan 2021, https://cartographicperspectives.org/index.php/journal/article/download/cp73-buckley-jenny/html/3853?inline=1

URL-18 *The epistles of s. Ignatius*, (b.t). 5 Nisan 2021, http://www.katapi.org.uk/images/Maps/Ignatius-Journey-660h.jpg

URL-19 *Tarik-i sultani (İstanbul-Mekke hac yolu) güzergahında kocaeli menzilleri*, (b.t). 23 Haziran 2021, http://www.kocaelitarihisempozyumu.com/bildiriler4/26.pdf

URL-20 *Kilisemiz*, (b.t). 10 Nisan 2021, http://www.anadolukatolikkilisesi.org/antakya/tr/lachiesa.asp

URL-21 *St. Simon Manastırı*, (b.t). 10 Nisan 2021, https://muze.gov.tr/muze-detay?SectionId=HSM01&DistId=MRK

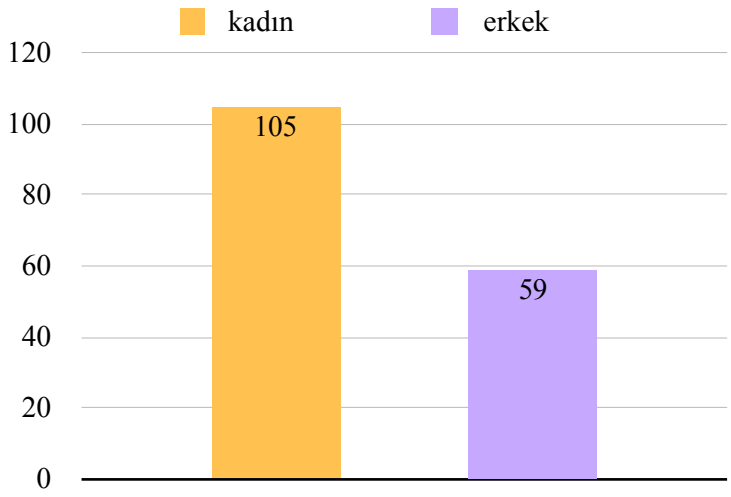
Ustaoğlu, H. (2016). *Hatay'a gelen turistlerin destinastona yönelik algıları ile davranışsal niyetlerinin araştırılması.* Yüksek Lisans Tezi, İskenderun Teknik Üniversitesi, Hatay.

Van Oers, R. (2010). International Collaboration. In *Nomination of the Silk Road in China to UNESCO's World Heritage List: Proposals for a strategic approach and reference framework for heritage routes* (2nd ed.) (62-71). China: Getty Publications.

Werfel, F. (2016). *Musa Dağ'da kırk gün.* (S. N. Kaya Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.

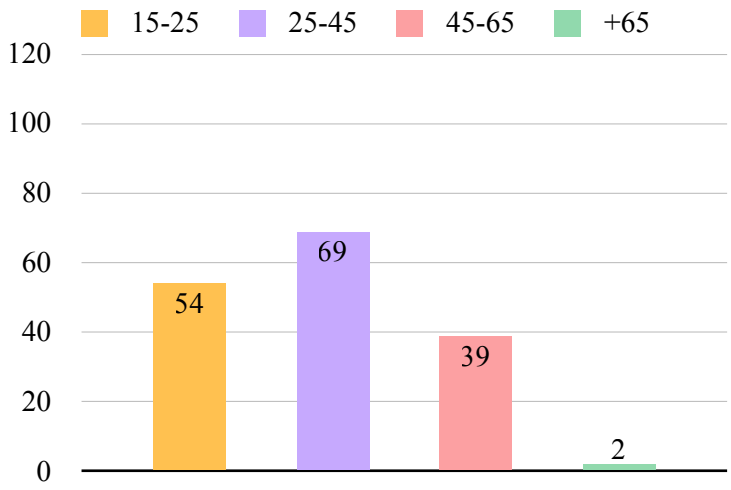
EKLER

EK-1: Çalışma Alanı Anket Araştırması Bulguları

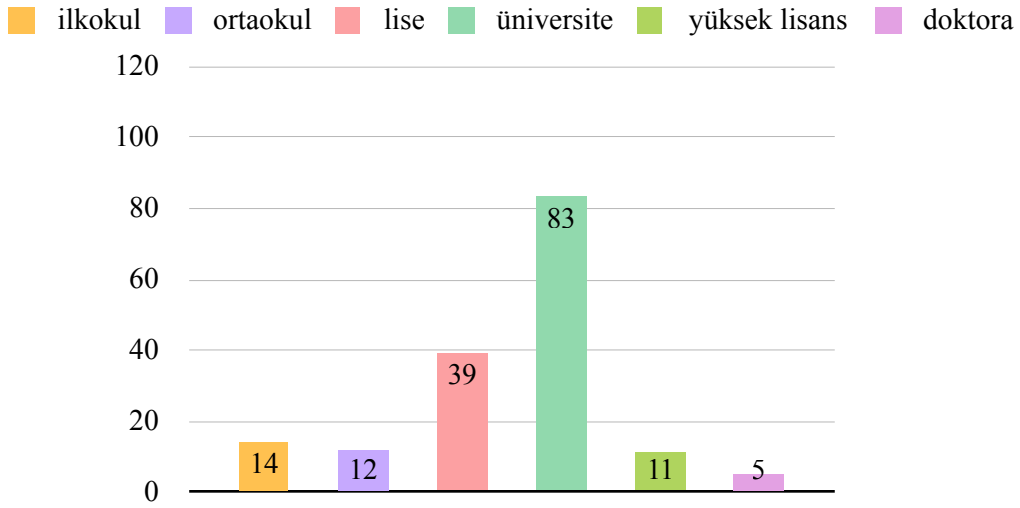
Şekil A.1 Katılımcıların cinsiyet dağılım frekansları

Şekil A.1'de katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Toplamda 164 katılımcı ile yapılan anketin yüzde 64'ü kadın, yüzde 36'sı erkek katılımcı ile gerçekleştirilmiştir.

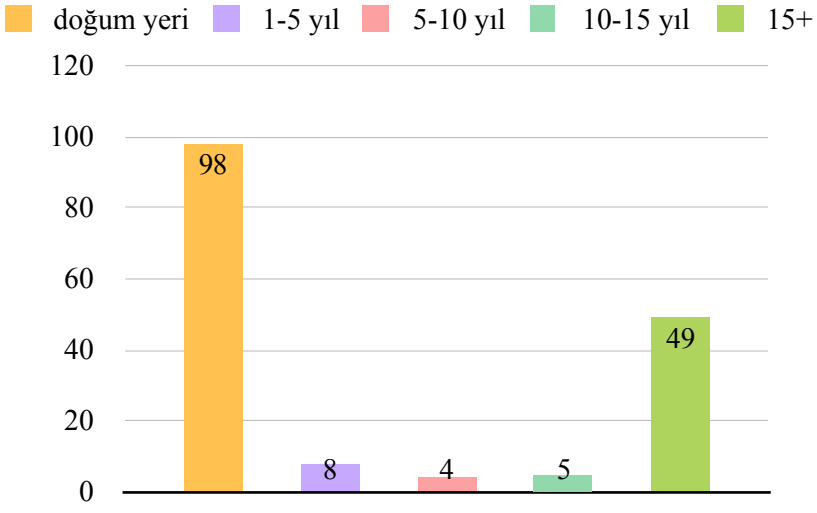
Şekil A.2 Katılımcıların yaş frekansları

Şekil A.2'de katılımcıların yaş özelliklerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Elde edilen bilgilere göre yüzde 32.92 kişi 15-25 yaş aralığında, yüzde 42.02 kişi 25-45 yaş aralığında, yüzde 23.78 kişi 45-65 yaş aralığında ve yüzde 1.21 kişi 65 yaş üstü yaş aralığında bulunmaktadır.

Şekil A.3 Katılımcıların eğitim bilgileri

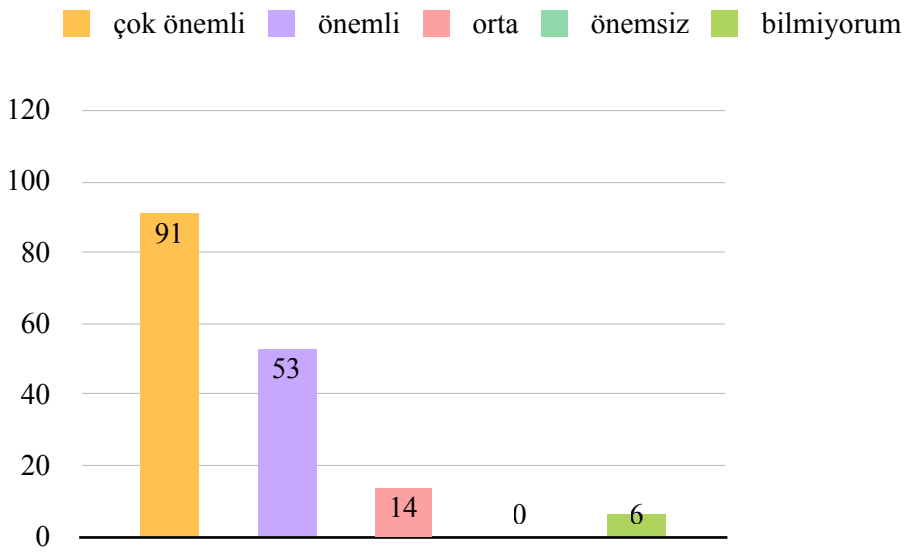
Şekil A.3'te katılımcıların eğitim durumlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Elde edilen bilgilere göre yüzde 8.53 ilkokul, yüzde 7.31 ortaokul, yüzde 23.78 lise, yüzde 50.60 üniversite, yüzde 6.07 yüksek lisans ve yüzde 3.04 doktora mezunu bulunmaktadır. Katılımcıların çoğunluğunu yüzde 50.60 ile üniversite mezunuları oluşturmaktadır.

Şekil A.4 Katılımcıların Antakya'da yaşam süreleri

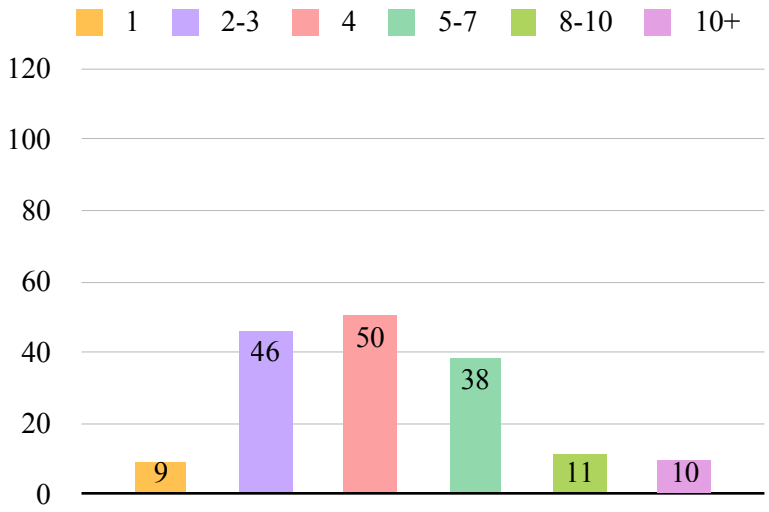
Şekil A.4'te katılımcıların Antakya'da yaşama süreleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Katılımcıların yüzde 59.75'ini Antakya'da doğup büyüyenler, yüzde 4.87'sini 1-5 yıl yaşayanlar, yüzde 2.43'ünü 5-10 yıl yaşayanlar, yüzde 3.04'ü 10-15

yıl yaşayanlar ve yüzde 29,87'sini 15 yıldan fazla Antakya'da yaşayanlar oluşturmaktadır. Bu kapsamda 15 yıl ve üzeri Antakya'da ikamet eden kişiler ve yerliler yüzde 89.63 ile büyük bir kısmını oluşturmaktadır.

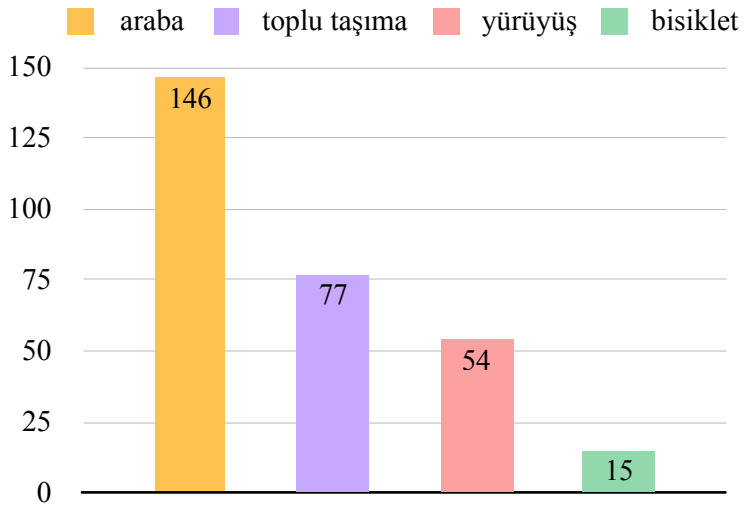
Şekil A.5 Katılımcıların Hıristiyanlığın kent için öneminin görüşleri

Şekil A.5'te katılımcılara kent içinde Hıristiyanlığın önemi sorulmuştur. Likert kullanılarak çok önemliden önemsize geçecek biçimde sıralanmış, son seçeceğe de bilmiyorum eklenmiştir. Hıristiyanlık ile ilgili katılımcıların yüzde 55.48'i çok önemli, yüzde 32.31'i önemli olarak görüş bildirmiş, yüzde 8.53'ü orta derece önemli olduğunu belirtmiştir. Hiçbir katılımcı önemsiz olduğunu düşünmemiştir; ancak yüzde 3.65'i bilmiyorum seçeceği ile görüş bildirmemiştir.

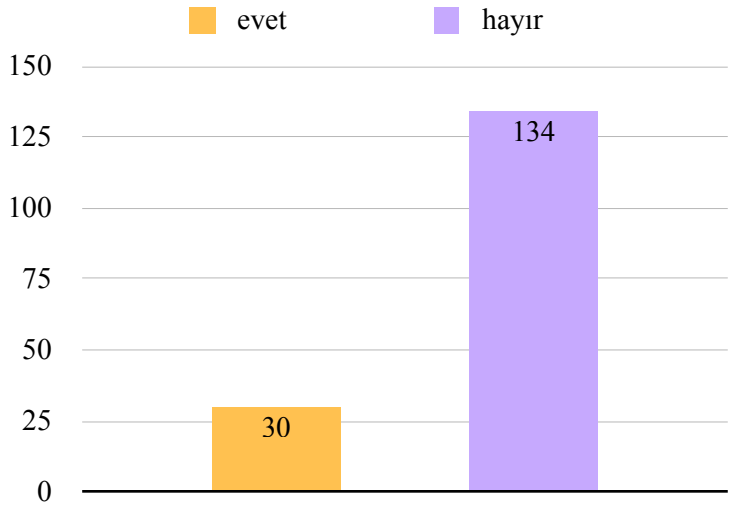
Şekil A.6 Kurtuluş Caddesi üzerindeki dini yapı farkındalığının ölçülmesi

Şekil A.6'da katılımcıların Kurtuluş caddesi üzerindeki dini yapı bilgilerine dair soru sorulmuştur. Katılımcıların yüzde 5.48'i 1 yapı olduğu, yüzde 28.04'ü 2-3 yapı olduğu, yüzde 30.48'i 4 yapı olduğu, yüzde 23.17'si 5-7 yapı olduğu, yüzde 6.70'i 8-10 yapı olduğu ve son olarak yüzde 6.09'u 10 ve üzeri yapı olduğu görüşünü bildirmiştir.

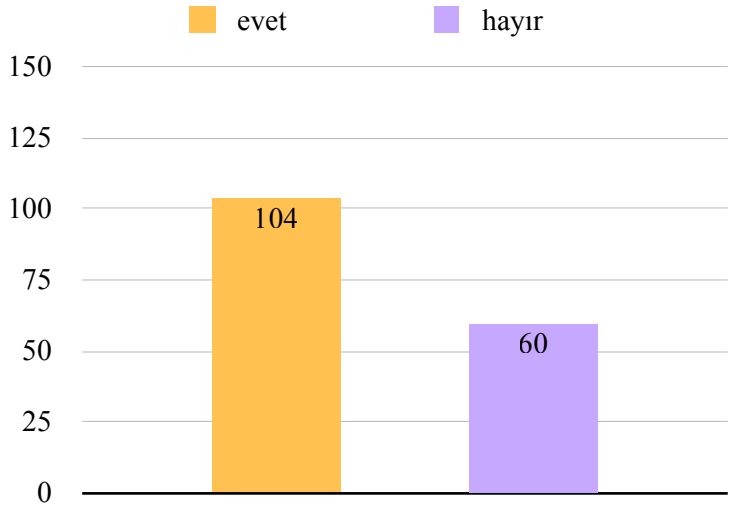
Şekil A.7 Müzeler ve kiliselere ulaşım türleri

Şekil A.7'de katılımcılara müze ve kiliselere nasıl ulaşım sağladıklarına dair soru sorulmuş ve birden fazla seçenek işaretleme yapılabileceği bilgisi verilmiştir. Bu kapsamda katılımcıların yüzde 89.02'si yapılara araba ile, yüzde 46.95'i toplu taşıma ile, yüzde 32,92'si yürüyüş ile ve son olarak yüzde 9.14'ü bisiklet ile ulaşım sağlamaktadır.

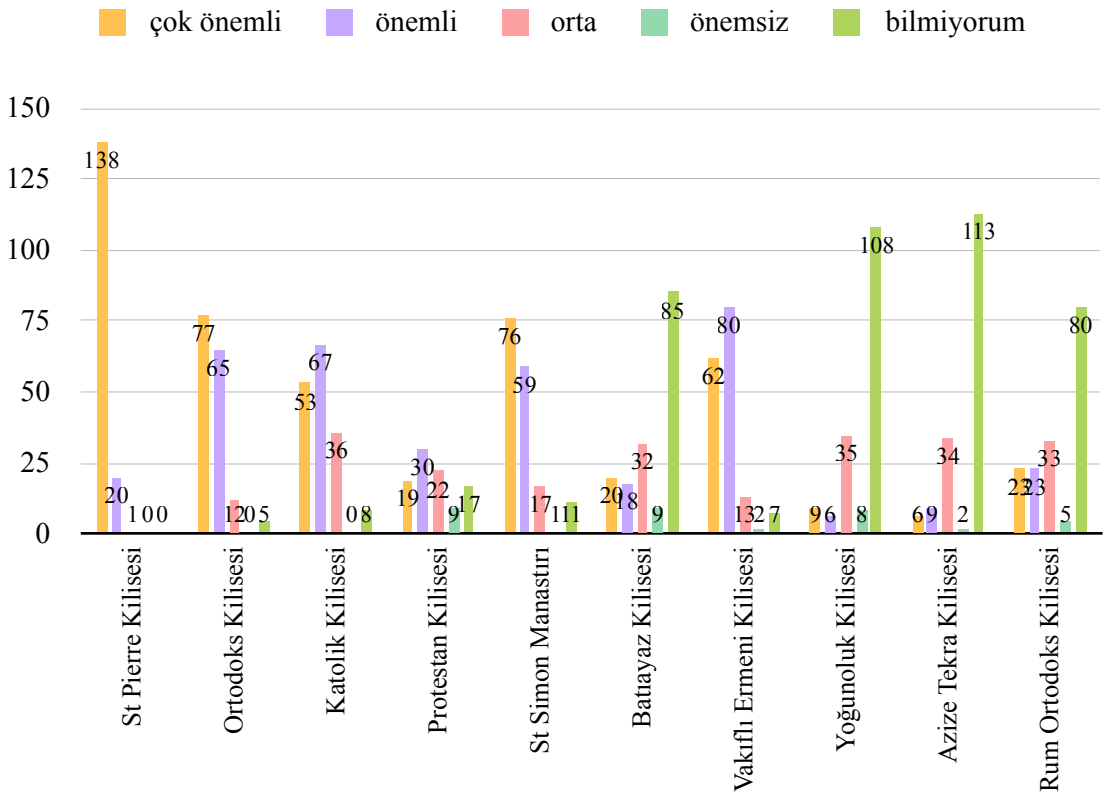
Şekil A.8 Antakya ve Samandağ'da yok olan kiliseler hakkında farkındalık sorusu

Şekil A.8'de katılımcılara " Antakya'nın Roma ve Bizans döneminde inşa edilen 22 (yirmi iki) kilisenin varlığını biliyor musunuz?" Sorusu yöneltilmiş ve katılımcılardan evet ya da hayır cevabı vermesi istenilmiştir. Katılımcıların yüzde 18.30'u evet cevabını verirken, yüzde 81.70'i hayır cevabını vermiştir.

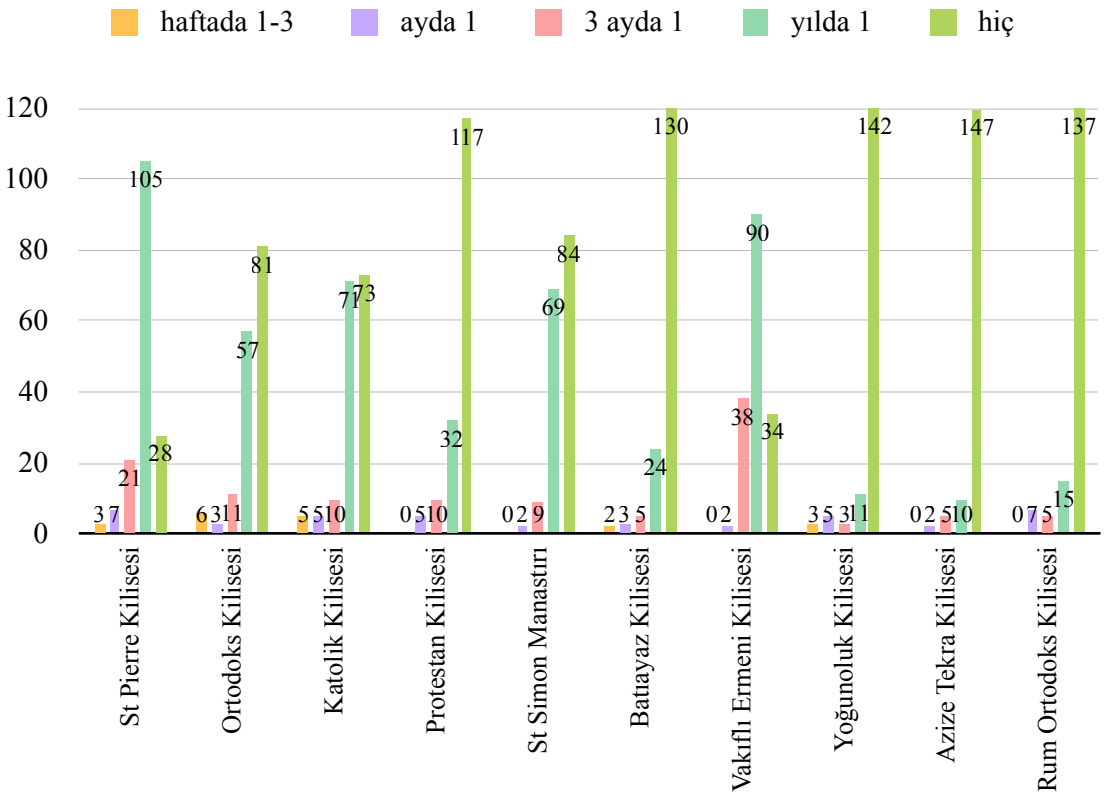
Şekil A.9 Hatay'da yapılan kazı çalışmaları ile ilgili farkındalık frekansı

Şekil A.9'da katılımcılara "Hatay'da yer alan kazı çalışmaları hakkında bir bilginiz var mı?" Sorusu yöneltilmiş ve katılımcılardan evet ya da hayır cevabı vermesi istenilmiştir. Katılımcıların yüzde 63.41'i evet cevabını verirken, 36.59'u hayır cevabını vermiştir.

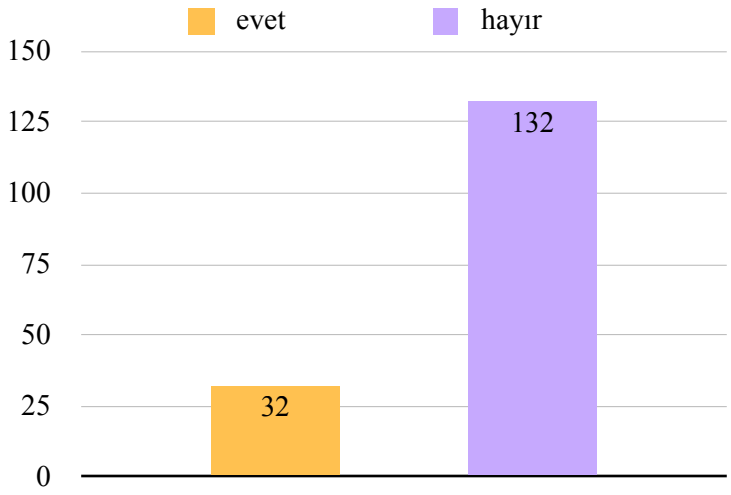
Şekil A.10 Antakya ve Samandağ'da yer alan kiliselerin önem dereceleri

Şekil A.10'da katılımcılara Antakya ve Samandağ ilçelerinde yer alan dini yapılar hakkındaki görüşleri sorulmuş, likert yöntemi kullanılarak çok önemliden önemsize doğru sıralanmış ve son olarak bilmiyorum seçeneği eklenmiştir. Bu kapsamda St. Pierre Kilisesi yüzde 84.14 çok önemli, yüzde 12.19 önemli, Ortodoks Kilisesi yüzde 46.95 çok önemli, yüzde 39,63 önemli, Katolik Kilisesi yüzde 32 çok önemli, yüzde 40.85 önemli, yüzde 21.95 orta, Protestan Kilisesi yüzde 18.29 önemli, yüzde 13,41 orta, yüzde 11.58 çok önemli, St Simon Manastırı yüzde 46.34 çok önemli, yüzde 35,97 önemli, Batıayaz kilisesi yüzde 51.82 bilinmemekte, yüzde 19.51 orta, Vakıflı Ermeni Kilisesi yüzde 48.78 önemli, yüzde 37.80 çok önemli, Yoğunoluk Kilisesi yüzde 65.85 bilinmemekte, yüzde 21.34 orta, Azize Tekrar Kilisesi yüzde 68,90 bilinmemekte, yüzde 20.73 orta ve son olarak Rum Ortodoks Kilisesi yüzde 48.78 bilinmemekte, yüzde 20.12 orta, yüzde 14.02 önemli, yüzde 14.02 çok önemli olarak görüş bildirilmiştir. Tablo'dan aktarılan veriler bütün oranları yansıtmamakta, verilen cevapların en yüksek değerleri aktarılarak oluşturulmuştur.

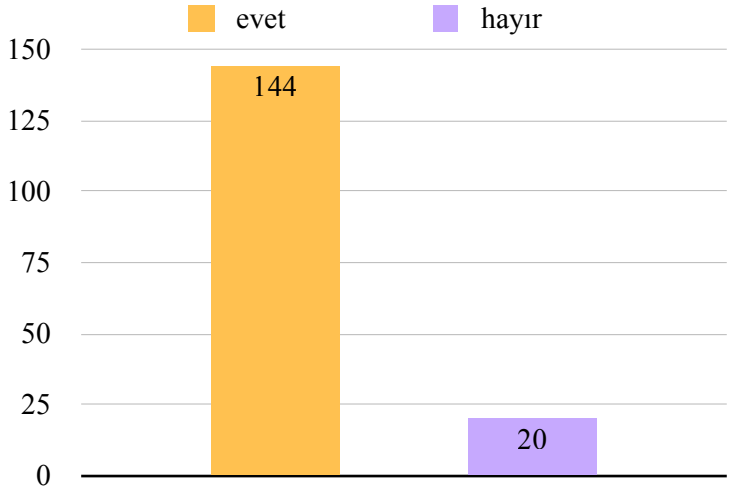
Şekil A.11 Antakya ve Samandağ'da yer alan kiliseleri ziyaret etme sıklığı

Şekil A.11'de katılımcılara Antakya ve Samandağ ilçelerinde yer alan kiliselere gitme sıklığı sorulmuş, haftada 1-3, ayda 1, 3 ayda 1, yılda 1 ve hiç cevabı verilmesi istenilmiştir. Bu kapsamda St. Pierre Kilisesi yüzde 64.02 oranda yılda 1, yüzde 17.07 oranında hiç, yüzde 12.80 oranında 3 ayda 1, Ortodoks Kilisesi yüzde 49.39 oranında hiç, yüzde 34.75 oranında yılda 1, Katolik Kilisesi yüzde 44.51 oranında hiç, yüzde 43.29 oranında yılda 1, Protestan Kilisesi yüzde 71.34 oranında hiç, yüzde 19.51 oranında yılda 1, St Simon Manastırı yüzde 51.21 oranında hiç, yüzde 42.07 oranında yılda 1, Batıayaz Kilisesi yüzde 79.26 oranında hiç, yüzde 14.63 oranında yılda 1, Vakıflı Ermeni Kilisesi yüzde 54.87 oranında yılda 1, yüzde 23.17 oranında 3 ayda 1, yüzde 20.73 oranında hiç, Yoğunoluk Kilisesi yüzde 86.58 oranında hiç, Azize Tekra Kilisesi yüzde 89.63 oranında hiç, Rum Ortodoks Kilisesi yüzde 83.53 oranında hiç ziyaret edilmektedir.

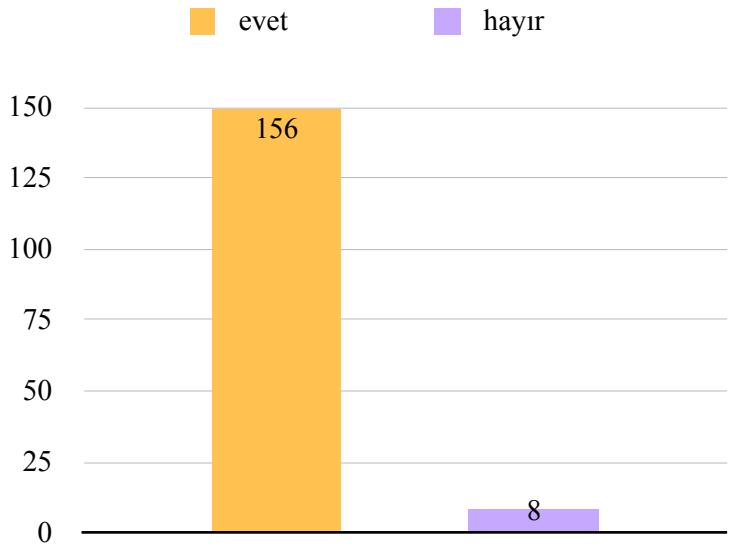
Şekil A.12 Hatay'da yok olan dini mirasın farkındalığının ölçülmesi

Şekil A.12'de katılımcılara "Antakya ve Samandağ bölgesinde yok olan kiliselerin varlığını biliyor musunuz?" Sorusu yöneltilmiş ve katılımcılardan evet ya da hayır cevabı vermesi istenilmiştir. Katılımcıların yüzde 80.49'i evet cevabını verirken, 19.51'i hayır cevabını vermiştir.

Şekil A.13 Hatay'da yok olan dini mirasın farkındalığının ölçülmesi

Şekil A.13'de katılımcılara "Antakya ve Samandağ'da zaman içerisinde yok olan kiliseler hakkında kent içinde bilgilendirme ister misiniz?" Sorusu yöneltilmiş ve katılımcılardan evet ya da hayır cevabı vermesi istenilmiştir. Katılımcıların yüzde 87.80'i evet cevabını verirken, 12.20'si hayır cevabını vermiştir.

Şekil A.14 Kent içerisinde güzergah tasarlanması isteği

Şekil A.14'de katılımcılara " Yok olan ve günümüzde ayakta duran kiliseler arası turlar, tarihi geziler düzenlenmesini ister misiniz?" Sorusu yöneltilmiş ve katılımcılardan evet ya da hayır cevabı vermesi istenilmiştir. Katılımcıların yüzde 95.12'si evet cevabını verirken, 4.88'i hayır cevabını vermiştir.

EK-2: Kısaltmalar

M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
COE	Avrupa Konseyi
ÇEKÜL	Çevre ve Kültürel Değerleri Koruma ve Tanıtma Vakfı
ICOMOS	Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü
ICCROM	Kültür Varlıklarını Koruma ve Restorasyon Uluslararası Araştırma Merkezi
DTA	Dinler Tarihi Atlası
Hz.	Hazreti
St.	Saint
EICR	Avrupa Kültür Rotaları Enstitüsü
CIIC	Uluslararası Kültür Rotaları Komitesi
Km.	Kilometre
M.	Metre